DOĞU PERİNÇEK

Kemalist Devrim – 2

Din ve Allah

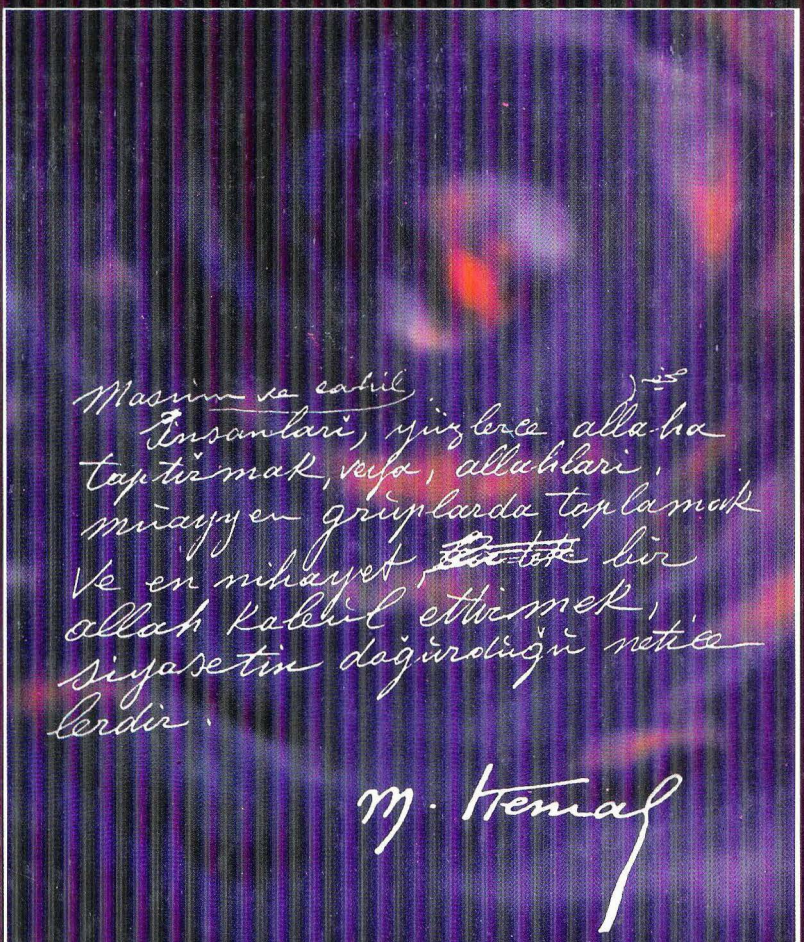

KAYNAK YAYINLARI

kutuphaneci - eskikitaplarim.com

Bu kitabın yayın hakları
Analiz Basım Yayın Tasarım Uygulama Ltd. Şti.'nindir.
Birinci Basım: Eylül 1994
Arka Kapak Fotoğrafı: Mehmet Demirbaş
Dizgi: Kaynak Dizgi Servisi
Baskı: Sistem Ofset

ISBN: 975-343-075-2

KAYNAK YAYINLARI: 156

KAYNAK YAYINLARI

ANALİZ BASIM YAYIN TASARIM UYGULAMA LTD. ŞTİ.
İstiklal Cad. 184/4 80070 Beyoğlu/İstanbul
Tel/Faks: 252 21 56 – 252 21 99

DOĞU PERİNÇEK

Kemalist Devrim-2

Din ve Allah

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ 9

GİRİŞ
1. Konumuzun Çerçevesi 11
2. Kemalist Devrim'in İki Dönemi 15
Birinci Dönem : Siyasal Devrim 15
İkinci Dönem : İdeolojik Hesaplaşma 17
3. Kaynaklar ve Gizlenen Belgeler 19
4. Aydınlatılamayan Tarih 22
5. Kemalist Devrim Araştırmalarının Bilançosu 24
İlk Kaynaklara İnilmedi 25
Tabulara Saygı 26
Resmî Rivâyet Sorgulanmadı 27
Kireçlenme Dönemi Tarihçileri 28
Çürüme ya da 12 Eylül Tarihçileri 29
Resmî Atatürkçülerin İkiye Bölünmesi 30
İslamcıların Tutumu 32
"Sivil Toplumculuğun" Ulaşamadığı Gerçek 33
6. Kemalizm Kendi Tarihini Yazamaz 36
7. Teorik ve Pratik Başlangıç Noktası 37

I. KEMALİZME GÖRE DİN
1. Tarihsel Kategori 41
2. Toplumsal Kurum 42
3. Siyasal Tahakküm Aracı 44
4. Din-Özgürlük Çelişmesi 45
5. Din-Milliyetçilik Çelişmesi 48

6. Yeni Bir Din mi? 52
"Milliyetçilik Dini" 52
"Kamâlizm Dini?" 55
"Tabiat Dini?" 55
"İnsanlık Dini?" 56
7. Dine Karşıt Bir Konum 58
Din mi İdeoloji mi? 58
"Dinlerin İşi Bitmiştir" 58
Dinler Yasayla Kaldırılamaz 63

II. KEMALİZME GÖRE ALLAH
1. "Yaratılış"ın Eleştirisi 65
"Yaratılış" Değil Bilimsel Gerçeklik 65
Evrenin ve Dünyanın Oluşumu 66
Hayatın ve İnsanın Oluşumu 67
2. Allah'ın Doğuşu 70
3. Atatürk "Yaradancı" mıydı? 74

III. KEMALİZME GÖRE İSLÂMİYET
1. İslâm Dini 77
2. İmanın Şartları ve Kemalizm 78
Kur'an ve Vahîy 78
Peygamberler ve Muhammed 81
Melekler ve Cinler 84
Kader 84
Ahret 84
3. İslâmın Esasları ve Kemalizm 86
Kelime-i Şehadet 86
Namaz 86
Zekât ve Oruç 88
Hac ve Kâbe 88
4. Genel Değerlendirme 89
İslâma Karşıt Felsefe 89
İslâm Dışı Tarihçilik 90

IV. KEMALİZİMİN FELESEFESİ VE KAYNAKLARI
1. Kemalizmin Felsefesi 93
Doğada : Maddenin Önceliği 93
Evrenin Bilinebilirliği 94
Toplumda : Determinizm ve "Pratik Maddiyetçilik" 94
Tarihte Belirleyici Etken : Ekonomi 95
Evrim Değil Devrim 97
Tutarsızlık ve Çelişmeler 101
2. Kemalizmin Milletlerarası Kaynakları 103
Burjuva-demokratik Devrimlerin Evrenselliği 103
Fransız Aydınlanması ve Materyalizmi 104
Büyük Fransız Devrimi 110
Darwin 114
Alman Aydınlanması ve Feuerbach 115
Fransız Sosyolojik Tarihçiliği 119
Pozitivizm 122
3. Kemalizmin Millî Kaynakları 128
4. Toplu Değerlendirme 129

V. LAİKLİK
1. Genel Olarak Laiklik 133
Sözcük Anlamı ve Sınıf Mücadelesinde Doğuşu 133
Siyasal Boyut 134
Toplumsal ve Ekonomik Boyut 137
Bilimsel - Felesefî Boyut 141
Laikliğin Özeti : İlahiyatın Dünyadan "Kovuluşu" 144
2. Kemalist Laiklik 148
Tanım ve İlkeler 148
"Din-Dünya İşleri" Ayrımı 150
Siyasetin Dinden Kurtarılması 156
Dinin Vicdana Hapsedilmesi 159
Vicdan Özgürlüğü ve Hoşgörü 163
Gericilik Üzerinde Devrimci Diktatörlük 168
İdeolojik-Kültürel Devrim 170
Çağdaşlaşma, Milletleşme ve Demokratlaşma Hedefi 174

3. Cumhuriyet'in Laiklik Bilançosu 177
Burjuvazinin Sınırı 177
Dünya Ölçeğinde Geri Dönüş 177
İslâmın Emperyalist Sistemle Bütünleşmesi 178
Yeni Kimlik : "Ilımlı İslâm" 178
4. Emekçi Laikliği 181

SONUÇ

MATERYALİZMİN MİLLÎ KAYNAKLARINDAN BESLENMEK
1. Yeni Kültürü Almaya Hazır Olmak 183
2. "Halk Kültürünün" Ayrıştırılması 185
3. Toplumsal Sürecin Bireysel Örnekleri 186
4. Türk ve Kürt Millî Süreçlerinin Ortaklığı 188
5. Son Söz Yerine : Tarihe Çalım Atılamaz 190

BELGELER
1. Atatürk'ün Elyazısıyla Allah'ın Doğuşu 197
2. Atatürk'ün Elyazısıyla Muhammed ve İslâmiyet 219
3. Atatürk'ün Elyazısıyla Dinin Rolü 267
4. Rûşeni'nin Atatürk'e Sunduğu "Din Yok Milliyet Var" Başlıklı Elyazması Kitabından Sayfalar 329
5. Tahsin Mayatepek'in Atatürk'e Sunduğu "Güneş Kültü" Başlıklı Rapor 341

KAYNAKLAR 380

SUNUŞ

İlk kitapta, Kemalist Devrim konusunda genel bir kavrayış, teorik bir çerçeve sunulmuştu. Birçok bölümünün yazılmış olarak beklediği Kemalist Devrim çalışmasına, *Devlet, Ekonomi, Milliyetçilik, Din* sırasıyla devam edilecekti. Ancak laiklik konusunun toplumun gündemine oturması nedeniyle sıra değişti.

Bu kitabın başlığı şöyle de okunabilir: *Kemalist Devrim'in Din ve Allah Felsefesi.*

Bir gerçeği araştırıyoruz, Kemalist Devrim'in dünya görüşünü. Ancak elinizdeki kitabın konusu; Cumhuriyet Devrimi ideolojisinin, *din* nedir, *Allah* nedir, sorularına verdiği cevaplarla, *İslâmiyet*e bakış açısıyla ve *laiklik* anlayışıyla sınırlıdır. Eldeğmemiş bir konudur bu. Kemalist Devrim üzerine çok yazılmış çizilmiş, ancak din ve Allah felsefesine hiç girilmemiştir

Ayrıca bu çalışma, Kemalist Devrim'in laiklik anlayışını, yeni bir bakış açısıyla, toplumsal süreçteki rolünü tartışarak incelemekte, eleştirmekte ve yeni bir tahlil getirmektedir.

Bir Ezilen Dünya ülkesinde ortaya çıkan Kemalizmi, yalnız ülkedeki toplumsal dinamiklerle değil, aynı zamanda dünyadaki çelişmeler zemini üzerinde açıklayabiliriz. O nedenle, Kemalizmin evrensel Aydınlanma hareketindeki kaynaklarının araştırılması da gerekmiştir. Ne var ki, bununla yetinilemezdi. Aydınlanma'nın anayurtlarının emperyalistleştiği bir çağda, ezilen bir ülkenin Aydınlanma girişimi, artık burjuva programını aşan bir sorundur ve ancak eleştirel bir yaklaşımla değerlendirilebilir.

Kaynaklar ve belgeler zengindir ama el sürülmeden gün ışığına çıkarılmayı beklemişlerdir. Kemalizmin resmî görüşünü içeren çok sayıda belge ve metin, ilk kez bu kitapta değerlendiriliyor. Önemleri dolayısıyla bazı belgeleri kitabın arkasına ekledik. Kitabın *Belgeler* bölümünde, Atatürk'ün din, Allah ve İslâmiyet konusundaki görüşleri kendi elyazılarıyla saptanıyor. Dahası, Atatürk'ün görüşlerinin Cumhuriyet Devrimi'nin ders kitaplarına nasıl yansıdığı da belirleniyor. *Belgeler*, bu çalışmada açıklanan tezlerin doğruluğunu kanıtlamaktadır.

Kemalist Devrim araştırmalarında, öncelikle bilimsel ahlâk ve doğruluğa gerek var. "Atatürk halktan soyutlanır" diye gerçekleri gizlemek, öncelikle halka ve gerçeğe, sonra da Atatürk'e saygısızlık oluyor.

Atatürk, girişti̇ği devrimi Ortaçağ'a teslim etmek istemedi, tersine halkı Cumhuriyet Devrimi'ne kazanmaya yöneldi. O nedenle görüşlerini gizlemedi. Kemalist Devrim'in önderleri, kurdukları Cumhuriyet'in felsefesini açıkça ortaya koydular ve genç kuşakları bu felsefeyle eğittiler. "Halktan soyutlanacaklarını" düşünmediler. Demek ki, hem önderlik ettikleri Aydınlanma hareketinin başarısına, hem de halkın aydınlanma yeteneğine güveniyorlardı. Üstelik o zaman halk, bugünle karşılaştırılamazdı. Geniş yığınlar, Ortaçağ'ın ideolojik izbelerinde yaşıyordu.

Atatürk'ün sorunu, Ortaçağ'ın dogmalarıyla uyum sağlamak değil, fakat halkı gericiliğin prangalaıından kurtarmaktı, yurttaşlara Cumhuriyet felsefesini benimsetmekti. Çünkü bütün devrimlerin önderleri gibi, Atatürk'te de en büyük tutku, devrimdi.

50-60 yıl önce Atatürk'ü halktan koparmayan görüşlerin, bugün "koparacağı" söyleniyor. Cumhuriyet Devrimi'ni aslında gereksiz ve tarihî bir kaza olarak görenlerin, böyle düşünmeleri olağandır. Bu tavrı, kuruyarak kendi köklerinden kopan Cumhuriyet'le birlikte, bilim çevreleri de benimsemiştir. Bilimsel araştırmacılık ile zabıta görevi birbirine karışmıştır.

Gerçek aşkı ve bilimsel ahlâk, bir memuriyet duygusu değil, emekçi halkın mücadele safında hürriyet özlemiyle ve başıdik yaşamanın meyvasıdır.

Konunun çerçevesi ve yöntem sorunları, *Giriş* bölümünde ayrıntılı olarak sunulmaktadır.

Alıntılarda, genç kuşakların bilmediği sözcüklerin günümüz Türkçesindeki karşılıkları kondu. Ancak dilin tarihsel havasına dokunmamaya özen gösterildi.

Dipnotlarda, ilk göndermede, kitabın veya yazının künyesini eksiksiz olarak verdik. Ancak daha sonraki göndermelerde, künyeyi kısaltık. Okuyucu, ayrıntılı bilgi için kitabın sonundaki *Kaynaklar* bölümüne bakabilir.

Onyılların ürünü olan bu çalışmada, birçok arkadaşımın ve dostumun katkıları var. Hepsine derinden şükran borçluyum.

Eylül 1994
Üst Göztepe/Istanbul

GİRİŞ

1. Konumuzun Çerçevesi

Bir tarih gerçeğini araştıracağız, Kemalizmin din ve Allah konusundaki görüşlerini ve felsefesini...

Dikkat edilirse, "Kemalist felsefe" demiyoruz. Çünkü Kemalizm diye bir felsefe yoktur, Kemalizm diye bir ideoloji de yoktur. Ama Kemalist Devrim'in kuşkusuz bir felsefesi, bir dünya görüşü, bir ideolojisi vardı. Kemalistler, kendilerini Büyük Fransız Devrimi'nin temsil ettiği burjuva-demokratik akım içinde tanımladılar. Kurtuluş Savaşı'yla başlayan Kemalist pratik, Osmanlı devletini yıkan Cumhuriyet Devrimi'nden geçerek, bu evrensel akım içindeki yerini daha da belirginleştirdi.

Tarihsel pratiği, Kemalizmin tanımını da belirler: Kemalizm, burjuvazinin devrimci akımının,Türkiye'nin 1919 yılında başlayan anti-emperyalist ve demokratik burjuva devrimindeki düşünce ve uygulamasıdır.[1]

1 Cumhuriyet Devrimi'nin teori ve pratiğine, daha Kurtuluş Savaşı yıllarından başlayarak *Kemalizm* adı verilmiştir. Ancak *Kemalizm*'in isim babaları, devrimi yapanlar değil, fakat yabancılardır. Kurtuluş Savaşı yıllarındaki İngiliz resmî raporları, gazeteleri ve Amerikan basını, Anadolu'daki hareketi *Kemalist* diye anıyorlar. Sovyet ve Komintern yayın organları da, başından beri bu kavramı kullanıyorlar.
Saptayabildiğimiz kadarıyla *Kemalizm* terimine ilk kez İngiliz belgelerinde rastlanıyor. İngiliz resmî raporlarında, daha 1919 yılı Ağustos ayında *Kemalist* terimi kullanılmış. Bkz. Gotthard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 135/ dipnot. Ayrıca bkz. s. 148, 154, 157-159, 161-164, 170, 183, 187, 192, 203, 204, 215, 219, 232, 236, 238, 240, 242, 244, 246, 248, 249, 254. Aynı şekilde bkz. Erol Ulubelen, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, Çağdaş Yayınlar, İstanbul 1982, s. 270.
Amerikan basınında 1921 yılının baharında, 3 Mart günlü *The New York Times*'ta, *Kemalistler*'den söz ediliyor. Bkz. Osman Ulagay, *Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı*, Yelken Matbaası, s. 127. Komintern organlarında ilk kez A.R. imzalı ve 7 Nisan

Kemalizmin doğru bir tanımını, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 1931 yılı Programında buluyoruz:

"Cumhuriyet Halk Fırkası'nın programına temel olan ana fikirler, inkılâbımızın başlangıcından bugüne kadarki fiiliyat ve tatbikatta aşikârdır."[2]

Düşünceyi eylemle açıklayan bu tanımı, Atatürk, iki yıl sonra toplanacak CHP Kurultayı için, 1937'de kendi eliyle yazdığı program taslağında da aynen benimsemiş, yalnız dilini Türkçeleştirmiştir. Yeni olan, Atatürk'ün bu tanıma, "Kamâlizm Prensipleri" adını vermesidir. Tanımın son hali şöyledir: "Cumhuriyet Halk Partisi'nin programına temel olan ana fikirler, Türk Devrimi'nin başlangıcından bugüne kadar yapılmış olan işlerle yalın olarak ortaya konmuştur."[3]

Mahmut Esat Bozkurt da, verdiği Devrim Tarihi derslerinde benzer bir tanım yapmıştır: "Türk ihtilâlinin verisi, sembolik altı ok içindedir ki, buna Kemalizm diyoruz ve diyorlar."[4]

7 Nisan 1921 tarihli yazıda *Kemalistler* terimi geçiyor. Yazı, Komintern'in Güneydoğu Avrupa için çıkardığı *Kommunismus* dergisinin Haziran 1921 tarihli sayısında yayınlanmış. Bkz. Doğu Perinçek'in derlediği ve Kaynak Yayınlarının çıkardığı *Komintern Belgelerinde Türkiye Dizisi*'nin 1. kitabı: *Kurtuluş Savaşı ve Lozan*, Yeniden düzenlenmiş 2. basım, Istanbul, Kasım 1993, s. 26 ve 28. Dizinin diğer kitaplarında *Kemalizm* kavramı şuralarda geçiyor: 2. kitap, *Kemalist Cumhuriyet*, Istanbul, Nisan 1994, s. 11, 18, 36, 37, 38, 40, 41, 42. 3. kitap, *Kürt Sorunu*, Yeniden düzenlenmiş 2. basım, Istanbul, Nisan 1994, s. 22, 34, 41, 66.

Kemalist teriminin başlangıçta Cumhuriyet Devrimi önderlerince benimsenmediği görülüyor. Atatürk, G. Ellison'a şöyle diyor : "Bu kelime hareketin ruhunu anlatmıyor. Ben ölsem de canlı da kalsam hareket devam edecektir."(Grace M. Ellison, *Kuvayi Milliye Ankarası*, Milliyet Yayınları, Istanbul 1973, s. 169)

Kâzım Karabekir Paşa, Lozan Konferansı arifesinde, *Kemalizm* adlandırmasından rahatsızdır. Bkz. Uğur Mumcu (yayıma hazırlayan), *Kazım Karabekir Anlatıyor* (Tekin Yayınevi, İstanbul 1990, s. 52.

2 1931 Programı için bkz. Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması(1923-1931)*, Yurt Yayınları, Ankara 1981, s. 447.

3 Atatürk'ün 1939 CHP Kurultayı için hazırladığı program taslağının tam metni için bkz. "Atatürk'ün Elyazısıyla 'Kamâlizm Prensipleri' ", *2000'e Doğru*, sayı 46, 8 Kasım 1987, s. 20 vd.

Kemalizmin "Kamâlizm"e dönüşmesinin hikâyesini ise, 4 Şubat 1935 günlü Anadolu Ajansı bülteninden öğrenebiliyoruz : "İstihbaratımıza nazaran , Atatürk'ün taşıdığı Kamâl adı Arapça bir kelime olmadığı gibi Arapça Kemâl kelimesinin delâlet etiği mânâda da değildir. Atatürk'ün muhafaza edilen özadı, Türkçe 'ordu ve kale' mânâsına olan 'Kamâl'dir."(Aktaran: Mete Tunçay, "Atatürk'e Nasıl Bakmak", *Toplum ve Bilim*, sayı 4, s. 89/dipnot 2).

Atatürk'ün 1937 yılında kendi eliyle "Kamâlizm Prensipleri" diye yazması, adındaki değişikliği benimsediğini gösteriyor.

4 Mahmut Esat Bozkurt, *Atatürk İhtilâli*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1967, s. 297.

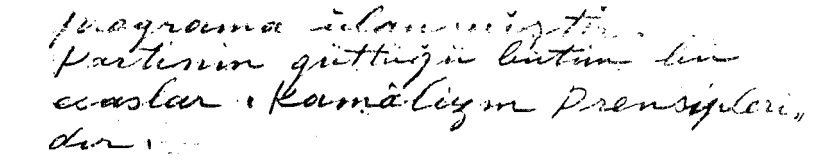

Atatürk'ün elyazısıyla **"Kamâlizm Prensipleri"**. Atatürk, 1939 yılında toplanacak CHP Kurultayı için 1937 yılında program hazırlığı çalışmaları yapıyor. "Girit" başlıklı ilk sayfanın son cümlesi şöyle: "Partinin güttüğü bütün bu esaslar 'Kamâlizm Prensipleri'dir." Belge, Anıtkabir Arşivi I. dosyadadır, No : 1091. Fotokopisi *Aydınlık* gazetesi arşivinde bulunuyor.

Görüldüğü gibi Kemalizm, kendisini, yaptığı devrimle, uyguladığı devrimci pratikle tanımlamaktadır. Bu, toplumsal pratiğin düşünceyi belirlediğini kabul eden, materyalist bir tanımdır.

Kemalist Devrim, düşünsel ürünleri açısından değilse de, toplumda yarattığı etki ve kapsam bakımından Türkiye'de Materyalizmin tarihinin en önemli sayfasıdır.

Ülkemizde bağımsızlık, laiklik, sanayileşme ve çağdaşlaşma yönündeki her adım, hâlâ Kemalizmin mirasından kuvvet almaktadır. Kemalist Devrim'in yarattığı toplumsal değişme, karşıtlarını da, onu aşmak isteyenleri de etkilemiş büyük bir olaydır. Bu nedenle Kemalizmin dünya görüşünü araştırmak, bugünü anlamak bakımından çok önemlidir.

Konumuzu, bu kitapta Kemalizmin din ve Allah konusundaki görüşleriyle sınırlıyoruz. Felsefe diliyle açıklayacak olursak, Kemalizmin *varlık* sorununa ilişkin görüşlerini inceleyeceğiz. Evren ve insan nasıl oluştu, yoksa yaratıldı mı; din nedir ve nasıl bir rol oynamıştır; İslâmiyet hangi toplumsal süreçlerde ortaya çıktı ve toplumumuzu nasıl etkiledi? Kemalizmin Osmanlı Ortaçağıyla ideolojik hesaplaşma döneminde bu sorulara verdiği cevapları araştıracağız. Kemalistler doğa-üstü bir varlık tanıyorlar mıydı, özellikle bu sorunu açacağız ve Kemalizmin felsefî konumunu belirleyeceğiz. Arkasından bu felsefî görüşlerin dünyada ve millî tarihimizdeki kaynaklarını araştıracağız. Son olarak da Kemalizmin laiklik anlayışını açıklayacağız.

Kemalist Devrim'in ideolojisi üzerine ciltlerle kitap yazan ulemâ, bu konuya elini sürmekten kaçınmıştır. Oysa laikliğin Türkiye'ye has gelişimini açıklamak için, Kemalizmin din ve Allaha ilişkin felsefesini incelemek gerekir. [5]

Eskiyi yıkma ve toplumu değiştirme pratiğine giren her devrim, değiştireceği dünyayı ve toplumu açıklama sorununa yanıt aramak durumundadır. Kemalist Devrim de aynı sorunla karşılaştı. Atatürk ve arkadaşları, evrenin ve insanın oluşumu, insanlık tarihinde Allah düşüncesinin doğuşu, dinlerin ortaya çıkış nedenleri, dinlerin tarihi ve sosyolojisi üzerine bilim ve felsefe düzleminde araştırmalara giriştiler. Bu işi yaparken devrimci bir heyecan taşıdıkları da görülüyor. Özellikle Atatürk'ün kişiliğinde coşku düzeyindedir bu duygu. Atatürk, çalışmalarını bir dönem bu konu üzerinde yoğunlaştırdı, çevresini de böyle bir araştırmaya ve düşünsel çabaya seferber eti.[6]

Kemalist seçkinler, dinleri incelerken özellikle İslâmiyet üzerinde yoğunlaştılar. Toplum üzerindeki hâkimiyetini yıkmak istedikleri ideolojiyi enine boyuna tanımaları gerekiyordu. İslâmiyetin Ortadoğu uygarlıklarındaki ve diğer dinlerdeki, Musevilik ve Hıristiyanlıktaki kaynaklarını araştırdılar. Müslümanlığı doğuran 6. yüzyıl Arap toplumunu incelediler. Muhammed'i yaratan tarihsel, toplumsal ve düşünsel etkenleri tartıştılar. Benzer toplumlarda ortaya çıkan semavî inançları ve ibadetleri karşılaştırmalı olarak ele aldılar.

Kemalist önderlik, 1930'ların eşiğine gelince, "Allah mı insanı yarattı, yoksa insan mı Allah"ı sorusunu, kendilerini ilgilendiren bir düşün problemi olarak değil, kamusal bir problem olarak önlerine

5 Mahkemeye düşmüş bir konudur bu. *2000'e Doğru*'nun 22 Şubat 1987 tarihli 8. sayısında kapak olarak işlenen "Atatürk ve Allah" başlıklı inceleme ve "Puttu yük oldu" başlığını taşıyan başyazı nedeniyle Sorumlu Müdürümüz Fatma Yazıcı ile birlikte yargılanmıştım. İstanbul 2. Asliye Ceza Mahkemesi, bu satırların yazarını 17,5 ay hapis cezasına mahkum etti. Gerekçe : "Atatürk'e hakaret". Yargıtay'ın bu kararı bozması üzerine, dava aklanmayla sonuçlandı. Böylece ortaya koyduğumuz sorunu araştırma merakı yanında elimizde bir de ferman bulunuyor.

6 Atatürk'ün bu çalışmalar sırasında incelediği kitaplar için bkz. Gürbüz D. Tüfekçi, *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar, -Eski ve Yeni Yazılı Türkçe Kitaplar-*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1983. Atatürk'ün dinlerle ilgili dikkat çeken bazı kenar notları için bkz. s. 1 vd, 26, 31, 77 vd, 132 vd, 170 vd, 225, 330 vd. Yine bu kitabın devamı için bkz. Gürbüz D. Tüfekçi, *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar -Yabancı Dillerdeki Kitaplar-*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1985.

koydular. Daha açık bir deyişle konuyu toplumun önüne getirdiler. Çünkü toplumu değiştirmek istiyorlardı. Vardıkları sonuçları, kendilerine saklamak gibi bir niyetleri yoktu. Bu olgunun altını vurgulayarak çiziyoruz. Çünkü günümüz Atatürkçüleri, Atatürk'ün din ve Allah konusundaki görüşlerini, onun iç dünyasına ait, özel hayatının gizli tutulması gereken bir sırrı gibi görüyorlar. Oysa Atatürk, bu görüşlerini gizli tutmadı; bulgularını önderlik ettiği devrimin felsefesi olarak açıkladı; ders kitaplarına yazdırdı; millî eğitim aracılığıyla ve yayımlarla Cumhuriyet'in genç kuşaklarına ve geniş kitlelere aşıladı. Atatürk ile Tanrı arasındaki sorun, "kul ile Allah arasında" kalmadı; toplumun sorunu haline geldi; kültürel değişmenin merkezindeki bir sorun özelliğini kazandı.

Atatürk'ün çevresindeki felsefî, tarihî ve sosyolojik çalışmaların, bilimsel araştırma hevesinin ötesindeki devrimci anlamı, toplumumuzu daha çok ilgilendiriyor. Kemalist Devrim, laikliği İslâmcı kültürle kesin bir hesaplaşma olarak anlamıştı. Laiklik hareketinin temelinde bir siyasal devrim vardı. Kemalistler, sultanlığı ve halifeliği yıkan bir devrime önderlik etmişlerdi. Bu siyasal devrim, toplumsal planda Osmanlı hakim sınıfıyla cephe cepheye gelmişti. Devrimci gündemin ideolojik ve kültürel maddesi ise, İslâmiyetin tasfiyesi, en azından etkisinin kırılması idi.

2. Kemalist Devrim'in İki Dönemi

Birinci Dönem : Siyasal Devrim

Konumuzu anlamak için, Kemalist Devrim'in iki dönemini birbirinden titizlikle ayırmak gerekir.

İlk dönem, Mustafa Kemal'in Samsun'a ayak bastığı 19 Mayıs 1919 günü başlar ve Halifeliğin kaldırıldığı 1924 yılına kadar uzanır.

Bu dönemin programı, emperyalizmin ve Osmanlı Devleti'nin iktidarına son vermek ve onlarla işbirliği yapan iç gericilik üzerinde diktatörlük uygulamaktır. Bu dönemde kilit sorun, iktidar sorunudur, siyasal devrim ön plandadır.

Gerçi Kurtuluş Savaşı'nın başında ilan edilen hedef, "vatanın bağımsızlığı" yanında "Hilafet ve Saltanat makamını kurtarmak" diye ifade edilir.[7] Ancak asıl amaç, bir devrimle "milletin egemenliğinin" gerçekleştirilmesidir. Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı'nın seyri içinde, "Makamı Hilafet ve Saltanatın herhangi bir şahsın değil, Türkiye halkının" olduğunu belirten açıklamalarda bulunur.[8] Zaferden sonra henüz saltanat kaldırılmadan Meclis'in gizli oturumunda yapığı bir konuşmada ise, millet hâkimiyetine, halife de olsa, hiçbir şekilde ortak kabul edilemeyeceğini belirtir.[9]

Devrimin karşısındaki iktidar odakları birer birer altedilir: Emperyalist işgale son verilir. 1 Kasım 1922 günü Saltanat kaldırıldıktan sonra 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet resmen ilan edilir, "millî egemenlik" kurumlaştırılır. Son darbe 3 Mart 1924 günü Halifeliğe indirilir. Siyasal devrim tamamlanmıştır.

Meclis'te Halifeliğin kaldırılması için yapılan görüşmelerde, Başbakan İsmet Paşa, Kurtuluş Savaşı sırasında millete ve orduya, "Halife düşmanınızdır, sizi esir etmek isteyenlerle beraber olmuştur" diye açıktan açığa söyledik, der. Kurtuluş Savaşı'nın "Hilafeti kurtaracağız" diye yürütüldüğü görüşünü, "şehitlere bundan büyük hürmetsizlik olamaz" diye eleştirir ve "Kurtuluş Savaşı'nın esas ideali bağımsızlıktı" saptamasında bulunur.[10]

7 Meclis'in 28 Ocak 1920 günü Istanbul'da toplanarak aldığı Misak-ı Millî (Millî Ant) kararı, "İslâm Halifeliği ve Padişahlık Tahtının... bağımsızlık ve güvenliğini" öngörüyor. Misak-ı Millî, Kurtuluş Savaşı'nın haklılığının dayandırıldığı temel belgedir. Bu nedenle Büyük Millet Meclisi'nin Ankara'da açılmasından sonra da, içeriği temel belgelerde yinelenmiştir. Bu koşullarda, "Saltanat ve Hilafeti kurtarmak", Mustafa Kemal'in kişisel tercihi değil, fakat o tarihte kişisel müdahale ve tavırla değiştirilemeyecek olan programdır.
"Vatanın bağımsızlığı" yanında "Halifelik ve Saltanat makamının kurtarılması" hedefini açıklayan bazı temel belgeler: Heyet-i Temsiliye Adına Mustafa Kemal imzasıyla 21 Nisan 1920 günü yayınlanan *Büyük Millet Meclisi'nin Açılmasına Dair Beyanname*, 18 Kasım 1920 tarihli *Büyük Millet Meclisi Beyannamesi* vb.
Mustafa Kemal'in Hilafet ve Saltanat Makamı konusunda yaptığı açıklamalar için bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c. I, s. 3, 7, 8, 17, 29, 45, 62, 157, 197, 198, 270, 280, 308; c. II, s. 58 vd, 62 vd, 70, 96, 179; c. III, 52, 69, 74. Yine bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, TBMM Basımevi, Ankara 1980, c. I, s. 8 vd, 34 vd, 49, 135 vd; c. III, s. 40. 1052.

8 6 Mart 1922 günü yapılan bu konuşma için bkz. *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, III, s. 40.

9 *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, III, s. 1052.

10 *TBMM Zabıt Ceridesi*, c. 7/I, s. 30-78.

Kemalist önderlik, siyasal devrim döneminde, daha sonra girişeceği toplumsal ve kültürel dönüşüm için bir *örgütsel hazırlık ve yığınak* da yapmıştır. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni Cumhuriyet Halk Fırkası olarak yeniden örgütlemiş, böylece iktidarın dayanacağı çekirdek gücü yaratmış ve pekiştirmiştir.

1924 yılına kadarki dönemin *ideolojik programı* ise, siyasal hedefle belirlenmiştir, bu anlamda sınırlıdır. O dönem için ideolojik sorun, millî egemenlik doktrinini hakim kılmaktır. Bu amaçla, ideolojik mücadele, özellikle iktidarın kaynağının ilahî olduğu teorisinin yıpratılmasına yöneliktir. Dinsel ideolojinin siyasal teorisi çökertilir, iktidar ile Allah arasındaki bağlar koparılır. Bu dönemin ideolojik hedefi, özet olarak iktidarın Allahsızlaştırılması veya başka deyişle Allah'ın iktidarsızlaştırılmasıdır.

Bununla birlikte dinsel ideoloji toptan hedef alınmaz. Mustafa Kemal, yeri geldikçe İslâm dinine, Allah'ın birliğine ve Muhammed'in Allah'ın resulü olduğuna inancını belirtir. Tekkeleri ve diğer dinsel kurumları, mümkün olduğu kadar emperyalizme karşı mücadele safına kazanmaya çalışır.

Ancak devrimin önderliği, daha Kurtuluş Savaşı döneminde İslâmî ideolojinin altını oymaya yönelik bir aydınlatma mücadelesine de başlar. Özellikle akıl, çağdaşlaşma, milliyetçilik, millî ahlâk gibi burjuva-devrimci ideolojinin değerlerini işler ve dinsel ilkeleri de bu değerlere göre yorumlar. Dayanılacak asıl manevî gücün millet olduğunu vurgular. Panislamizmi ve Hıristiyan düşmanlığını eleştirir. Kaderi değil, çalışmayı savunur. Din ricaline ve dinsel eğitime karşı tavır alır. Dini "demokratlaştırmaya" ve *Kur'an* ile ibadetin Türkçeleştirilmesine yönelik görüşler açıklar.

İkinci Dönem : İdeolojik Hesaplaşma

İkinci dönem, 3 Mart 1924'te Halifeliğin kaldırılmasından sonra başlar. Artık devrimin siyasal programı tamamlanmış, kültürel ve ideolojik hesaplaşma dönemine girilmiştir.

Siyasal hâkimiyetin ele geçirilmesi, her zaman toplumsal ve kültürel bir programın uygulanması içindir. Siyasal devrim, bu anlamda bir anahtardır, toplumsal dönüşümün kapısını açar.

Kemalist Devrim'de de böyle olmuştur. Devrimin önderliğinin kafasında, kuşkusuz daha Kurtuluş Savaşı'nın başında bir program vardı. Aslında bu programı, devrimin düşmanları da biliyordu. Mustafa Kemal için verilen idam fetvası bunu gösterir. Herkes farkındadır ki, Anadolu'da demokratik bir ihtilâl başlamıştır.

Ancak devrimin önderliği, öncelikle yakın hedefini açıklamıştır, diğer hedefler "zamanı gelince" gündeme getirilecektir. Atatürk, niçin böyle bir tavır aldığını ilerde, Büyük *Nutuk*'ta anlatacaktır.[11] 1927 yılında geriye dönüp bakarak Anadolu ihtilalinin özünü koyar : "Osmanlı hükümetine, Osmanlı padişahına ve müslümanların halifesine isyan etmek ve bütün milleti isyan etirmek lâzım geliyordu."[12]

Kemalizm, öncelikle bir siyasal akımdır; devrimci bir harekettir. Atatürk de bir filozof değil, bir siyasal eylemin önderidir; bir devrimin mimarıdır. Bu nedenle kültürel tavrını ve felsefesini, bir filozof gibi değil, fakat devrimin eylem planına göre toplumun gündemine getirmiştir. Bu tutumun doğruluğunu yanlışlığını tartışmıyoruz, ancak olgu budur.

1924 öncesinde henüz laiklik ilkesi kabul edilmemiş, halifelik bile kaldırılmamıştır. Dolayısıyla Kemalizmin 1924 öncesindeki siyasal devrim dönemi, ideolojik planda bir uzlaşma dönemidir, kültürel hesaplaşma için gerekli siyasal mevziyi ele geçirme ve hazırlık dönemidir.

Kemalist önderlik, siyasal devrimi esas olarak tamamladıktan sonra, dinsel ideolojiyle kapsamlı bir ideolojik mücadeleye girer. Artık din ve Allah'ın Aydınlanma felsefesindeki yerlerine konmalarının da "zamanı gelmiştir".

11 Atatürk, "geçiş dönemi" dediği yıllardaki tavrını şöyle açıklar:
"Saltanat devrinden Cumhuriyet devrine geçebilmek için herkesin bildiği gibi, bir geçiş devresi yaşadık. Bu devirde, iki fikir ve görüş, birbiriyle sürekli mücadele eti. O fikirlerden biri saltanat devrinin devam ettirilmesiydi. Bu fikrin taraftarları belli idi. Diğer fikir, saltanat idaresine son vererek cumhuriyet idaresi kurmaktı. Bu bizim fikrimizdi. Biz fikrimizi, açık söylemekte sakınca görüyorduk. Ancak görüşümüzün uygulanma kabiliyetini saklı tutup uygun zamanda uygulayabilmek için, saltanat taraftarlarının fikirlerini uygulama alanından uzaklaştırmak mecburiyetinde idik. Yeni kanunlar yapıldıkça, özellikle Anayasa yapılırken, saltanat taraftarları padişah ve halifenin hak ve yetkilerinin belirtilmesinde ısrar ederlerdi. Biz, bunun zamanının gelmediğini veya lüzum olmadığını bildirerek o yönü söylemeden geçmekte fayda gördük."

12 *Nutuk*, I, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayını, İstanbul 1960, s. 14 vd.

Cumhuriyet yönetimi, 1924 'ten sonraki ideolojik açıklamalarında tutarlıdır. Bu dönemde daha önce dinsel ideolojiye verilen ödünlerin hiçbirine rastlanmaz. Böylece Kemalist Devrim, Büyük Fransız Devrimi'nin temsil ettiği evrensel ideolojik yatağına girmiş, kendi kişiliğini bulmuştur.

İşte bu nedenlerle, Kemalizmin din, Allah, laiklik gibi konulardaki felsefesi ve pratiği, 1924 öncesine bakarak saptanamaz. Bugün genellikle böyle yapılıyor. Çünkü burjuvazi, Cumhuriyet'in devrimci kazanımlarından vazgeçmiştir, hatta bu kazanımları yıkmaktadır. Bu amaçla her cephede saldırıya geçmişlerdir. Kendilerine hizmet edecek "bilim" esnafı da bulmuştur. Cumhuriyet'in laikliğini, Cumhuriyet'in henüz laik olmadığı dönemin belgelerine dayandırma işi, onlara verilmiştir. Aslında Kemalist Devrim'in laikliği, bugünün laiklik düşmanı yönetimlerinin ihtiyaçlarına göre, yeniden imal edilmiştir. Bu tavrı, ne laiklik adına paylaşabiliriz, ne de gerçek adına. O nedenle Kemalist Devrim'in din ve Allah konusundaki görüşlerini incelerken, 1924 sonrası verilere dayanıyoruz. Çalışmamız, Kemalist Devrim'in ideolojik kimliğini, açıkça ve bütün boyutlarıyla ortaya koyduğu dönemle sınırlıdır.

Kuşkusuz, 1924 sonrası girişilecek toplumsal ve kültürel dönüşümler, daha siyasal devrim döneminde filizlenmeye başlamıştır. Bu nedenle 1924 sonrasındaki yönelişin köklerini, 1924 öncesinde bulabiliriz. En azından bu iki dönem arasındaki bağlantı ve kopuşları açıklamak diye bir sorunumuz da vardır, bunu gözardı etmiyoruz. Ancak Halifeliğin kaldırılmasını da kapsayan siyasal devrim döneminin ideolojisini, başka bir çalışmada ele alacağız.

3. Kaynaklar ve Gizlenen Belgeler

Atatürk, ilerde ayrıntılı olarak açıklayacağımız gibi, din ve Allah üzerine yaptığı incelemelerin sonuçlarını kendi eliyle yazdı veya yazdırdı. Ancak bu görüşler Atatürk'ün elyazılarında kalmadı, Cumhuriyet'in ideolojisini yansıtan eserlere, tarih çalışmalarına, yasa

gerekçelerine ve en önemlisi okul kitaplarına geçti. O nedenle konumuzu aydınlatmak için çok zengin bir tarihsel malzeme vardır. Ne var ki, bu belgeler bugüne değin kasıtlı olarak gözlerden uzak tutulmuş, hatta bazıları gizlenmiştir. Bu çalışmada, bütün bu kaynaklar ve belgeler değerlendirilmiştir.

Atatürk, din ve Allah üzerine notlarını tarih çalışmaları sırasında yazmıştı. Bu çalışmalar 1929 yılından sonra yoğunlaştı. 1930 yılında ise, "geniş bir tarih araştırmaları devri"açıldı.[13] Türk Tarih Heyeti, 1930 yılında Türk tarihi üzerine daktilo bir metin hazırlıyor. Bu daktilo metni sayfa sayfa inceleyen Atatürk, "düzeltmeler" ve ekler yazıyor veya yanındakiler, Atatürk'ün söylediklerini aynen yazıyorlar.[14] Bu yazılar 1930'lu yıllarda yayımlanan kitaplara aynen girdiğine göre, 1929-30 yıllarına aittir.

Atatürk'ün elyazılarının ve yazdırdıklarının önemli bir kesimi, dinlerin tarihi ve İslâmiyet üzerinedir. Atatürk'ün müdahalelerinden sonra çalışma, *Türk Tarihinin Ana Hatları* başlığıyla Devlet Matbaasında basılır. Kitabın başlığının altında şu açıklama bulunuyor : "Türk Tarih

13 Afet İnan, tarih çalışmalarının başlangıcını kendi başından geçen bir hikâyeye bağlıyor. 1928 yılında İstanbul'da Fransız Dame de Sion okulunda okurken, bir coğrafya kitabında "Türk ırkının sarı ırktan olduğu" iddiasına rastlıyor. Dahası kitap, Türkleri ikinci sınıf ırklardan saymaktadır. Afet Hanım konuyu Atatürk'e açıyor ve Avrupa tarihlerinin Türkleri "barbar" diye anmalarına ve yalnız yayılmacı bir kavim olarak göstermelerine duyduğu tepkiyi dile getiriyor. Gazi, Afet Hanım'ın yönelttiği sorulara, "Hayır, böyle olamaz. Bunların üzerinde meşgul olalım" yanıtını veriyor. Atatürk, derhal yeni kitaplar getirtiyor ve tarih çalışmalarına bizzat girişiyor, çevresindeki tarihçileri de seferber ediyor. Türk tarihinin ana hatlarını belirleyen kılavuz bir kitabın yazılması için yoğun çalışmalar böyle başlıyor.
23 Nisan 1930 günü Türk Ocakları'nın VI. Kurultayı toplanıyor ve Atatürk'ün telkinleriyle Türk Tarih Heyeti'nin oluşturulması kararlaştırılıyor. Heyetin Birinci Reisliğine Cumhurreisliği Umumi Katibi Tevfik Bey (Bıyıklıoğlu) seçiliyor. Akçuraoğlu Yusuf Bey ve Samih Rıfat beyler ise İkinci Reisliklere getiriliyor. Dr. Reşit Galip Bey Umumi Katiplik görevini üstleniyor. Türk Ocakları'nda oluşturulan bu Türk Tarih Heyeti'yle Türk Tarih Kurumu'nun temeli atılıyor. 1931 yılında Türk Tarih Cemiyeti demek olarak resmen kuruluyor. (Afetinan, *Atatürk'ten Mektuplar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1981, s. 10 vd.)

14 Bu belgelerin bir kısmı, ilk kez 1986 yılı Mart ayında *Saçak* dergisinin 26. sayısında yayımlandı. Bir kısmı ise, ilk kez *2000'e Doğru*'nun 22 Şubat 1987 tarihli 8. sayısında gün ışığına çıktı. Daha sonra 11-18 Temmuz 1993 arasında "Atatürk'ün Elyazısıyla Allah ve Peygamber" başlıklı dizide *Aydınlık* gazetesinde çıktı. Toplu olarak ilk kez bu kitabın arkasındaki *Belgeler* bölümünde yayınlanıyor. (*Belge-1*).

Heyeti'nin başka üyelerinin ve konuyla ilgili kimselerin görüş ve eleştirilerine arzolunmak üzere yalnız yüz nüsha basılmıştır."[15] Bu nottan da anlaşılacağı gibi, kitap Kemalist seçkinler arasında tartışmaya açılmıştır. Liseler için *Tarih* kitapları bu tartışmalardan sonra kaleme alınmıştır.

Amaç neydi? Bir devrimin önderi, yeni kurulan bir cumhuriyetin başkanı, kendini niçin böyle tarih çalışmalarına veriyor, bütün önderliği tarih çalışmasına seferber ediyor, devrimin önder kadrosunu niçin tarih yazarı yapıyordu? *Türk Tarihinin Ana Hatları* kitabının "Bu Kitap Niçin Yazıldı" başlıklı önsözünde bu sorunun yanıtı vardır. Birinci amaç, "millî bir tarih" yazmaktı. Kemalist cumhuriyetçilerin ikinci amacı ise, *Tevrat*'ın bir tekrarı olarak gördükleri *Kur'an*'da yer alan evrenin ve insanın yaratılmasına ilişkin görüşleri çürütmek ve bilimin verilerini ortaya koymaktı. Kutsal kitapların eski Babil efsanelerine kadar uzanan tanrısal açıklamalarının karşısına doğa bilimleriyle çıkacaklardı. Böylece Cumhuriyetin yetiştireceği yeni kuşaklar, dinin "batıl fikirlerinden" kurtarılacak ve tarihin sosyolojik yasalarını kavrayacaklardı.

Atatürk'ün elyazıları ve diğer yayımlar, doğaüstü bir varlık bulunmadığını kanıtlarıyla açıklar. Allah'ın insan düşüncesindeki oluşumu, tarihin, sosyolojinin ve siyaset biliminin verilerine göre incelenir. Atatürk, kendi elyazısıyla tek Allah'ın siyasal süreçler sonucu doğduğunu belirtir, Allah'ın doğumunun insanlar arasındaki hâkimiyet ilişkilerinin ürünü olarak Mısır örneğinde nasıl gerçekleştiğini uzun uzun açıklar. Kabileler arasında çatışmalar sonucu hakim duruma geçen kabile, kendi ilahını önce ilahların en büyüğü haline getirmiş ve sonra da diğer kabilelerin ilahlarını temizleyerek, rakipsiz, sınırsız, bölünmez, mutlak ve en üstün iktidarın ideolojik dayanağı yapmıştır.[16]

15 Kitabın başında emeği geçenlerin adları da anılmıştır. *Türk Tarihinin Ana Hatları*, Türk Ocağı Türk Tarih Heyeti üyelerinden Afet Hanımefendi ile Mehmet Tevfik, Samih Rıfat, Akçura Yusuf, Dr. Reşit Galip, Hasan Cemil, Sadri Maksudi, Şemsettin. Vasıf ve Yusuf Ziya beyler tarafından derleme, çeviri ve toplayıp yazma yollarıyla yapılmış bir girişimdi.

16 Bkz. bu kitabın arkasındaki *Belgeler* bölümü, *Belge-1*. Bu belge ilk kez *2000'e Doğru* dergisinde yayımlandı. Bkz. "Atatürk ve Allah", sayı 8, 22-28 Şubat 1987.

Kemalist Devrim'in önderlerinin okullarda okutulacak kitapların içeriğini yoğun çalışma ve tartışmalarla bizzat belirlemeleri, hatta elleriyle yazmaları dikkate değer. Çünkü bu kitaplar, basit okul kitapları değildi, devrimin ideolojik araçlarıydı. Cumhuriyet Devrimi'nin önderliği, ders kitaplarını, yıktıkları Osmanlı devletiyle ideolojik hesaplaşmanın en önemli silahları olarak değerlendirmişlerdir. Özellikle genç kuşakları Cumhuriyet ideolojisiyle yetiştirmeyi, devrimin geleceği açısından belirleyici görmüşlerdir.

İşte biz elinizdeki incelemede esas olarak bu belgeleri değerlendiriyoruz. Kemalist Devrim'in felsefesini, bizzat Kemalist Devrim'in önderlerinin tartışarak ürettiği malzemeye dayanarak belirliyoruz. Bu belgelerin çok önemli bir özelliği de, toplumu ve gençliği eğitmek amacıyla hazırlanmış olmalarıdır. Kemalist Devrim, yaratmak istediği toplumun ve insanın ideolojisini, bu metinlerle ortaya koymuştur.

Yıllarca okullarda okutulmuş görüşlerin daha sonra "Atatürkçülüğü" bayrak edinen yönetimler tarafından gizlenmiş olması dikkat çekicidir. Burjuvazi, Cumhuriyet'in devrimci döneminde gericiliğe meydan okuyarak açıkladığı görüşlerden, 1940'larda utanmaya başladı. Daha sonraki dönemde burjuvazi, emperyalizmle işbirliğini ve yerli gericilikle bağlarını pekiştirdikçe, bu görüşlere yobazların ağzıyla "hakaret" ve "küfür" diye saldırır oldu.

4. Aydınlatılamayan Tarih

Kemalist laiklik teorisi ve pratiği, bugüne değin gerçek boyutlarıyla derinliğine incelenmedi ve tahlil edilmedi.

Cumhuriyet Devrimi, materyalist kuşaklar yetiştirdi. Ancak bu kuşakların Atatürk araştırmacıları, ilerde arkalarına dönüp kendilerini yaratan tarihi yazamadılar.

1930'lardan sonraki her on yıl, materyalist eğitimi aşındırdı. 1960 sonrasında ise, devlet dışında Materyalizmi kitlelere yayan kültür odakları oluştu. Bilimsel Sosyalizmden esinlenen bu ideolojik-kültürel çaba, Burjuva Metaryalizmini kitlesel olarak aşma yönünde bir başlangıcı da ifade ediyordu.

Artık Materyalizmin kaynakları da değişmişti. Fransız aydınlanmacılarının ve Alman klasik materyalistlerinin yerini, Marx, Engels, Lenin ve Mao aldı.

1960 sonrası kuşakları, evrensel alanda Çağdaş Materyalizmden beslendiler ama millî tarihteki kaynaklardan koparılmışlardı. Devlet olsun eski kuşaklar olsun, 1960 kuşaklarına "Atatürkçülük" adını verdikleri bir rivâyeti taşıdılar. Ancak bu rivâyetin Kemalist Devrim gerçeğinden önemli farkları vardı. Devrimin gençliğe "zararlı" olan yönleri millî eğitim programından çıkarılmıştı. Fakat daha önemlisi, devlet dışındaki kurumlar ve araştırmacılar da devletin disiplinini gönüllü olarak benimsediler. Genç kuşaklar, bu durumda materyalist felsefeyi yalnız milletlerarası alandan aldıklarını düşündüler. Olay yüzeysel olarak bakıldığında böyleydi.

Ne var ki, arkada 1960'ların 70'lerin kuşaklarını Tarihsel Materyalizmi almaya hazır hale getiren bir tarih vardı, Türkiye aydınlanma hareketi vardı. Genç kuşaklar o tarihsel süreci yaşamamışlardı, o tarih onlara bütün köktenciliğiyle ve bütün gerçekliğiyle aktarılmamıştı ama toplumsal bellek o sürecin kazanımlarını onlara taşımıştı.

Toplumsal kazanımlar, bereket ki gelecek kuşaklara yalnız devlet eliyle aktarılmaz. O kazanımlar, kültürel anlamda toplumun damarlarında dolaşır ve kültürel bir miras olarak denebilir ki toplumsal kalıtım yoluyla gelecek kuşaklara geçer. Toplumsal bellek derken bunu kastediyoruz.

1960'ların Ortadoğusu'na baktığımız zaman, İslâm ülkelerindeki devrimci yükselişlere önderlik eden hareketlerin, felsefî planda idealizmle hesaplaşmamış olduklarını görüyoruz. İslâmcı ideolojik köklerden kopmamış bir reformculuk ve ilericilik, anti-emperyalist hareketlere damgasını vurmuştu. Hatta birçok ülkede halk hareketi, doğrudan doğruya İslâm bayrağı altında ortaya çıktı. Türkiye'de ise emekçi hareketi olsun, aydın, ve gençlik hareketi olsun, İslâmcı ideolojik geçmişten kopmuştu. Aslında o bağ, o kuşaklar daha doğmadan Kemalist devrim tarafından koparılmıştı.

Ancak 1960'ların ve 70'lerin kuşakları da tıpkı babaları gibi, kendilerini yaratan tarihi yazmadılar, Materyalizmin millî kaynaklarını

araştırmadılar. Dedelerinden ve babalarından devraldıkları düşünce ve kültürün bir muhasebesini yapmadılar. Bir bakıma kendi ideolojik kimliklerini araştırmadılar.

Kemalizmin 1960 kuşakları üzerindeki politik etkileri üzerinde çok duruldu. İttihatçı köklere uzanan Jakobenizmin, darbeciliğin, tepeden inmeciliğin açıklamaları yapıldı. Ama Kemalist Devrim'in 1960'ların kuşaklarını felsefî alanda nasıl etkilediğinin tartışması yapılmadı.

Türkiye'nin düşün hayatının, felsefe tarihinin Holbach'ları, Helvetius'ları, Diderot'ları, Feuerbach'ları yoktu ama özellikle siyasal önderlikte bu materyalist filozofların izdüşümleri vardı. Ayrıca Materyalizmin Anadolu'daki halk hareketinde de bazı kaynakları vardı. Eğer bu millî kaynaklar olmasaydı, 1960'ların kuşakları Çağdaş Materyalizmin etkilerine açık hale gelmeyeceklerdi.

Genç kuşaklar, Diyalektik Materyalizmi Marx ve Engels'ten öğrendiler. Ama o genç kuşaklar, Marx ve Engels'in Avrupa'daki Aydınlanma hareketiyle, Fransız ve Alman materyalistleriyle kurdukları tarihsel bağın benzerini gerçekleştirmediler. Türkiye sosyalistleri, kendi ülkelerinde Materyalizmin gelişmesini bir tarihsel gerçeklik olarak incelemediler ve tahlil etmediler. Materyalizmin millî plandaki köklerini ortaya çıkaramadıkları için, onu doğru dürüst eleştiremediler de. Dolayısıyla işçi sınıfının Diyaleklik Materyalizmi millî planda Burjuvazinin Materyalizmiyle hesaplaşmadı.

5. Kemalist Devrim Araştırmalarının Bilançosu

Kemalist Devrim'in Materyalizmi niçin ortaya konmadı? Bu tarihsel mirasın niçin bir muhasebesi yapılmadı? Daha sonraki kuşaklar niçin bu konuda Kemalizmin devrimci döneminin gerisine düştüler? Bu sorulara cevap verebilmek için Cumhuriyet Devrimi araştırmalarının bir bilançosunu çıkarmak gerekir.

Kemalist Devrim'in din ve laiklik konusundaki görüş ve uygulamaları üzerine çok yazılmıştır. Ancak bu çalışmalara baktığımız zaman, üç önemli zaafla karşılaşıyoruz:

Bir: İlk kaynaklara inilmemiştir.

İki: Tabulara boyun eğilmiştir.

Üç: Resmî rivâyetin çerçevesi içinde kalınmıştır.

Ancak bu zaafların üçü de en sonunda ideolojik kökenlidir. Atatürkçüler ve tutucular yanında birçok sosyalist araştırmacı da, göreli düzgün bir teorik çerçeveden yoksun oldukları için, bu zaafların içine düştüler.

Şimdi, ideolojik kökenli olan yukarda saydığımız üç zaafı tartışabiliriz.

İlk Kaynaklara İnilmedi

Birincisi, konuya aydınlık getiren ilk kaynakların önemli bir kısmına inilmemiştir. Belgeler, Çankaya'daki Atatürk Arşivi'nde, Türk Tarih Kurumu ve Genelkurmay arşivlerinde on yıllar boyu kilitli kalmıştır. Atatürk'ün, Din, Allah, İslâmiyet, Peygamber konularındaki elyazıları; Çankaya Arşiv'inde bulunan *Tahsin Mayatepek Raporu*; Rûşeni'nin *Din Yok Millîyet Var* başlıklı elyazması kitabından bazı sayfalar, gerçekleri ortaya koymada büyük önem taşıyan belgelerdir. Yalnız devlet değil, çok sayıda sözümona araştırmacı, resmî Atatürkçüler, bu belgelerin üzerinde onyıllarca oturmuşlardır. Yazdıkları koca koca kitaplarda, uydurma hatıralara ve rivâyetlere bile yer vermişler, fakat belgeleri gizlemişlerdir. Dahası ellerinin altında bulunan Atatürk'ün el yazıları *2000'e Doğru*'da yayımlandığı zaman, sıkılmadan "Atatürk Araştırma Merkezi Arşivi'nde böyle bir malzeme yok" diye gerçeği inkâr edebilmişlerdir.[17] Daha sonra Atatürk'ün elyazıları dava konusu olunca, mahkemeye belgelerin varlığını doğrulayan bir yazı yollamak zorunda kalmışlardır.

Okuyucular, devlet kurumları dışındaki araştırmacıların arşivlerde saklanan ilk kaynaklara ulaşmamış olmalarını mazur görebilirler. Oysa bu belgelerin içerikleri bir devlet sırrı değildi. Bu özel belgelerdeki

17 Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı ve daha önemlisi Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkan Yardımcısı Prof. Dr. Utkan Kocatürk'ün açıklaması için bkz. *2000'e Doğru*, sayı 8, 22-28 Şubat 1987, s. 10-11. Bu belgeleri 12 Eylül Genelkurmayı da gizlemiştir.

gürüşler, laiklikle ilgili yasaların gerekçelerinde, Meclis tartışmalarında ve zamanın ders kitaplarında dile getirilmişti. Birkaç kuşak bu görüşlerle eğitilmişti. Kemalizmin materyalist felsefesini ortaya koyan ders kitapları gibi kaynaklar incelenseydi, arşivlerin incelenmemiş olmasında, büyük bir eksiklik görülmeyecekti.

Kaldı ki arşivlerdeki "devlet sırlarına" ulaşmak o kadar zor değildi. Nitekim *Saçak* ve *2000'e Doğru* dergileri, o arşivlere öyle esrarengiz maceralara gerek kalmadan ulaşabildiler. Bunun için gerekli olan, öncelikle Kemalist Devrim konusunda düzgün bir teorik tahlildir. Ayrıca Cumhuriyet Devrimi'nin kazanımlarını savunmak ve bu kazanımların ötesine geçmek isteyen bir politik konumdur.

Herhangi bir şeyi bulmak için önce onun varlığını belirlemek, sonra onu keşfetmeye ihtiyaç duymak, en sonunda da onu aramak gerekir. 20. yüzyılın başlarında Lowell ve Pickering adlı astronomlar, Neptün gezegeninin hareketindeki tedirginliklere bakarak, onun ötesinde bir gezegenin daha bulunması gerektiğini öne sürmüşlerdi. Tombaugh işte bu teoriden yola çıkarak Plüton'u ortaya çıkardı.

Türkiye'de materyalist felsefenin gelişme sürecini ve kaynaklarını araştıranlar, ister istemez Kemalist Devrim'in üzeri örtülen gerçeklerine yöneleceklerdi. Devrimci dönemin basılı kaynaklarını inceleyenler, arşivlerdeki belgelerin izlerini de bulacak ve onları arayacaklardı. Nitekim elyazıları gibi çok özel ve özgün belgelere ulaşılması da böyle olmuştur.

Ne var ki bu çabaların dışında, Türkiye'de, Kemalizmin din ve laiklik felsefesi üzerine temel kaynaklardan kopuk bir rivayet oluştu. Sağda ve solda bu rivayetin çeşitli baskıları yapıldı. Ama kullanılan kalıp aynı idi.

Tabulara Saygı

İkincisi, tabulara gösterilen saygıdır. Bu nedenle Kemalist Devrim araştırmalarının çoğunda gerçeğe bağlılık duygusunun ve olgunlaşmış bir bilimsel vicdanın izlerine rastlamak güçtür. İlerici olanlar bile bir sınıra geldikleri zaman zınk diye durmuşlardır. O sınırı geçecek olsalar, sanki çarpılacakları korkusu içindedirler.

Mehmet Bedri Gültekin dışındaki araştırmacıların ellerini değdirmekten korktukları tabu, Kemalist Devrim'in varlık doktrinidir.[18] Bu konuya girilmeyince, Kemalist Devrim'in laikliği, tarihsel olarak ortaya çıkandan başka bir laiklik oluyor. Laiklik incelemeleri, felsefî boyuta ulaşamayınca, tarihsel gerçekten kopuyorlar.

Kemalist Devrim'in laikliğini araştıranlar, bilimsel cesarette, inceledikleri Kemalist devrimcilerin çok çok gerisine düşmüşlerdir. İnceleyenler, incelenenlerin arkasında kalınca, bilimsel bir tarih yazılamıyor ve bilimsel bir tahlil yapılamıyor.

Kuşkusuz herkes istediği laikliği savunmakta özgürdür. Bugün Osmanlı devletinin "laikliğini" savunanlar bile var. Ama Kemalist Devrim'in laikliğini inceleme iddiasında olanlar, gerçeğe bağlı kalmak sorumluluğunu üstlenmişlerdir. Ama ne yazık ki tabulara teslim olmuşlardır. Onlarla birlikte "bilimsel araştırmacılık" da beyaz bayrağı çekmiştir.

Resmî Rivâyet Sorgulanmadı

Üçüncüsü: Araştırmacılar resmî rivâyeti sorgulamadan kabul etmişlerdir. Bu rivâyet, Kemalist Devrim'in artık kireçlendiği dönemde resmî doktrinde oluşturuldu. Daha sonra da kulaktan kulağa, kitaptan kitaba geçti ve tekrarlandı. Kemalizmi solundan incelemek iddiasındaki çoğu araştırmacı da bu rivâyetin dışına çıkmadı.

Kemalist Devrim'in soluğu, Kemalistlerin, kendi tarihlerini gerçeğe uygun olarak yazmalarına olanak tanıyacak kadar uzun sürmedi. Kemalist Devrim tarih olduğu zaman, artık o tarihi yazacak devrimci bir Kemalist kalmamıştı. Kemalizmin tarihini bu yüzden Jakobenler değil, tutuculuğun şampiyonu olan resmî Atatürkçüler yazdı. Ve elbette kendi konumlarına göre yazdılar. Onlar, Mustafa Kemal'in Rousseau'daki, Holbach'taki, Meslier'deki, Diderot'taki, Feuerbach'taki vb. esin kaynaklarını ortaya çıkarmak yerine, Avrupa'nın artık gericileşmiş emperyalist burjuvazisiyle ideolojik bağlar ördüler. Kemalist Devrim'in Avrupa burjuvazisinin devrimci yükseliş dönemindeki felsefî köklerinin üzerini örterek, gericileşen Batı ile bütünleştiler.

18 Mehmet Bedri Gültekin, *Laikliğin Neresindeyiz*, Öğretmen Dünyası Yayınları, Ankara, Ocak 1987.

Kireçlenme Dönemi Tarihçileri

Kemalist Devrim'in önderleri, felsefî Materyalizme, laiklikte derinleşme ihtiyacıyla girmişlerdi. Onlar laiklik sorununu felsefedeki varlık sorununa bağlayarak incelemişlerdi.

Kemalist Devrim'in kireçlenmeye başlamasıyla birlikte süreç de tersine döndü. Artık resmî Atatürkçüler, varlık sorununu laiklikten koparmaya çalışıyorlardı. Laiklik, felsefî konumdan soyutlanarak açıklanıyordu. Afet İnan'ların, Enver Ziya Karal'ların temsil ettiği araştırmacı kuşağının yaptığı budur. Bu kuşak, Kemalist Devrim'in Jakobenliğini törpüleyerek yeni kuşaklara aktarma görevini üstlendi. İdeolojik kaynakları Devrimci Batı'da olan bütün köktenci çizgiler yuvarlaklaştırıldı, yumuşatıldı. Devrimin taşlaşmasına itirazı olmayan resmî bir Atatürk imal edildi.

Gerçekler, belgeler, bu araştırmacı kuşağının ellerindeydi veya ellerinin altındaki Türk Tarih Kurumu arşivlerindeydi. Ama onlar yazdıkları kitaplarla olguların üzerine sis bombaları attılar. Belgeleri gizlediler, yayımladıkları kitaplarda tarihsel belgelerin döneme uymayan bölümlerini çıkardılar. Kendi tanık oldukları olayları bile değiştirerek aktardılar.[19]

Bu araştırmacı kuşağı, ellerinin altındaki belgelere rağmen, metafiziğe inanmış bir Atatürk imal ettiler. Devlet, 1940'lardan başlayarak izlediği politikayla toplumu İslâmileştirdikçe, onlar da Atatürk'ü İslâmileştirdiler. Laikliğin felsefî ve kültürel boyutlarına girmemeye özen gösterdiler. Böylece resmî Atatürk rivâyetini onlar oluşturdu.

Bernard Lewis, Stanford Shaw gibi yabancı Atatürk araştırmacıları, bu Atatürk rivâyetini sorgulamadılar. Sorgulamazlardı da. Çünkü bu

19 Tarih Kurumu, Atatürk belgelerini toplumun bilgisine sunmak yerine, bu belgelerin bekçiliğini yaptı. Atatürk'ün *Eskişehir ve İzmit Konuşmaları* gibi tarihsel belgeler, çok önemli bazı bölümleri sansür edilerek yayımlandı. Üstelik kitapta "tam metin" diye yazıldı. Kurum yöneticileri, bilimsel dürüstlükle bağdaşmayan bu uygulamaları birlikte kararlaştırdılar. Bu kitabı tam metin olarak ve orjinal belgeleriyle ilk kez *Kaynak Yayınları* okuyucuya sundu. Gene Afet İnan, Atatürk'ün *Karlsbad Hatıraları*'nı yayımlarken çok önemli bölümlerini çıkardı. Tam bir metin hâlâ yayımlanmış değil.

imalat tam da onların ısmarladıkları gibi yapılmıştı. Atatürk portresi, tarihsel gerçeğe uygun olarak değil, Batı'nın hâkim sınıflarının çıkarlarına göre çizilmişti.[20] Batı'lı akademik çevrelerdeki araştırmacılar içinde bu çerçevenin dışına çıkan Feroz Ahmad olmuştur.

Çürüme ya da 12 Eylül Tarihçileri

1940'lardan başlayarak oluşturulan resmî rivâyet, öyle kalamazdı. Batı'nın dayattığı statükoya zarar vermeyen bir Kemalist Devrim hatırasını, Türk-İslâm ortaçağına da bağlamak gerekiyordu. Bunu da 12 Eylül Atatürkçülüğü başardı. 12 Eylül askeri yönetiminin bir Anayasa kurumu olarak getirdiği Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu (AKDTYK)'na verilen görev buydu. Bizzat zamanın Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in, Başbakan Targut Özal'ın, Genelkurmay Başkanı Necdet Üruğ'un katıldığı 26 Haziran 1986 günlü Atatürk Yüksek Kurulu toplantısında, Türk-İslâm sentezine yönelik bir millî kültür politikasını benimseyen 37 sayfalık bir rapor kabul edildi.[21]

"Kenanizm"e uygun bir "Kemalizm" imal etme işi böylece, Atatürk Yüksek Kurumu'nun başındaki Em. Korg. Suat İlhan'lara, Prof. Utkan Kocatürk'lere, ilahiyatçı Prof. İbrahim Agâh Çubukçu'lara vb. ihale edildi.

Kireçlenme döneminin temsilcileri olan Afet İnan kuşağından Atatürk araştırmacıları, 12 Eylül'ün çürüme dönemi temsilcileri yanında gene de birer namus timsalidir. AKDTYK gibi anayasal kurumları yemlik olarak kullanan 12 Eylül'ün resmî Atatürkçüleri, üniversitelerin bilimsel araştırma ve gerçeğe bağlılık duygusundan en yoksun, en yeteneksiz, en eyyamcı unsurlarıdır. Onyıllardır adına "bilimsel araştırma" denebilecek hiçbir ürün vermemişlerdir. Büyük malî olanakları ve ödenekleri aralarında pay eden bir çevre, 12 Eylül yönetiminin ısmarladığı, Türk-İslâm sentezcisi bir "Atatürk" imal etmeye girişti. Atatürkçülük adına İslâm'daki hadis kitaplarına benzer alıntı derlemelerinin ötesinde bir şey yapmamışlardır. Evet bir de bu

20 Yabancı araştırmacılara hayranlık ne yazık ki solda da var. Örneğin Paul Dumont adında bir yazarın bilgisizlik örneği ve Avrupa bakışlı yazısı için sayfaların harcanması başka türlü açıklanamaz. Bkz. "Türkiye'de İslam Yenilik Öğesi mi", *Le Temps Moderne* Türkiye özel sayısından çeviren: *Türkiye Sorunları*, 1988 Yıllığı, s. 163 vd.

21 "Resmî İstikamet Türk-İslam Sentezi", *2000'e Doğru*, sayı 4, 25 Ocak 1987. Raporun tam metni için bkz. *Suçak*, sayı 44, Eylül 1987, s. 29 vd.

alıntıları, resmî yönelişe göre şerhetmişlerdir. 12 Eylül askeri cuntasının lideri Kenan Evren, meydanlarda "din lazım ve birleştiricidir" demiş, onlar da Evren'in ısmarladığı bir Atatürk heykeli dökmüşlerdir.

12 Eylül'ün resmî araştırmacılarının Atatürk'ün dünya görüşü konusunda döne döne vurguladıkları tezler özetle şunlardır:

–Atatürk materyalist değildir.

–Dinsiz değildir.

–Dine karşı değildir.

–Atatürk dindardır, inanmış bir Müslümandır.[22]

Genelkurmay ise "Atatürkçü felsefe"nin ortaya konmasında şahikalar yaratmıştır. Genelkurmay'ın "Atatürkçülüğü"ne göre:

–Din toplumun temel müesseselerindendir.

–Evrende maddi ve hissedilen olayların ötesinde bir gerçek vardır. Din işte bu gerçeği insanların anlaması, o gerçekle temas etmesi ve o gerçeğe uygun yaşama çabasıdır.[23]

Bu görüşler, yalnızca Genelkurmay'ın kendi felsefesi olarak ortaya konsa neyse, fakat bu metafizik laf salatası Genelkurmay tarafından "Atatürkçülüğe" yüklenmektedir.

Resmî Atatürkçülerin İkiye Bölünmesi

Sonuç olarak, resmî Atatürk rivâyeti, 12 Eylül döneminde bir aşama daha yaparak ılımlı-İslâmcı çevrelerin benimseyeceği bir içeriğe vasıl eylenmiştir.

Bu nokta, Atatürk'le ilgili resmî rivâyeti başlatan Afet İnan kuşağı araştırmacılarının kabul edemeyecekleri kadar aşırı bir uzlaşmayı ifade eder. Böylece resmî Atatürkçüler de ikiye bölünmüştür. Bir kesimi, Afet İnan kuşağının takipçileri olarak eski çizgiyi sürdürmüş ve 12 Eylül Atatürkçülüğüne muhalefet etmeye başlamıştır.

22 Birkaç örnek: "Atatürk dinin karşısında imiş gibi..." (Utkan Kocatürk, *2000'e Doğru*, sayı 8, 22 Şubat 1987, s. 11) "Atatürk'ün din hakkında görüşleri, ...materyalist ve din düşmanı görüşlerle bağdaştırılamaz veya o yöne çekilemez." (Utkan Kocatürk, Turhan Feyzioğlu, Mehmet Gönlübol, Ergun Özbudun, Bekir Tünay imzalı, İst. C. Savcılığına yollanan 20 Eylül 1987 tarihli 94/2 sayılı karar). "Atatürk'ün" belirli bir dönemin şartları içinde yaptığı bazı değerlendirmelerden hareketle onun halk nazarında 'dinsiz' bir kimse olduğu imajının verilmesi hatırasına hakaret teşkil eder." (Prof. Kayıhan İçel, *Bilirkişi Raporu*)

23 *Atatürkçülük*, Üçüncü Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1983, s. 221.

İslâmcı ideolojiyle uzlaşmanın derecesi konusunda bir tavır ayrılığı olmakla birlikte, resmî Atatürk araştırmalarının gene de ortak bir zemini vardır. Bu zemin, İslâmı veri olarak kabul eder. Eski kuşağa bağlı olan araştırma okulu, Türk devrimini İslâm ile karşı karşıya getirmeden anlatmaya özen gösterir. Türk devriminin felsefî bir tercihi olmadığını ileri sürer. Atatürk'ün materyalist felsefe ile ilahi yaratılış inancı arasında bir seçimde bulunmadığını savunur. Bu tavrı örneğin Coşkun Kırca şu sözleriyle özetler: "Atatürk, herhangi bir din veya felsefe yahut din ve felsefenin uğraştığı meselelere cevap bulma gayretleri karşısında taraf tutmayı düşünmemiştir."[24]

Kültürel değişme işlevinden vazgeçen bir "laikliktir" bu. Felsefî boyut yok edilmiş, dinsel ideolojiye karşı tavrı belirsizleştirilmiştir. Laiklikten geriye kalan bu durumda, din ve devlet işlerinin ayrılmasıdır, o kadar. Ortaçağ ideolojisi ve kurumları ile "laik Cumhuriyet" ideolojisi barış içinde bir arada kardeşçe yaşayacak ve Kemalist Devrim'in gündeme getirdiği ideolojik-felsefî hesaplaşma bir daha yaşanmayacaktır.

Böylece 12 Eylül "Atatürkçülüğünün" eşiği yapılmıştır. Coşkun Kırca bir bakıma laikliğin 1940 sonrası tutucu tanımı ile 1980'lerdeki çürüyen Kenanist tanımı arasındaki köprünün temsilcilerindendir.

Bu köprüden geçen 12 Eylül okulu, Cumhuriyet Devrimi ile İslâm arasında bir çatışmanın varlığını es geçmekle yetinmez. Bunun ötesinde Kemalist Devrim'i dinle uzlaştıran yorumlara girişir, hatta başlıca çabayı buna yöneltir. Böylece Atatürk'ü geniş İslâmcı kitlelerin sevebileceği hale getirdiklerini söylemekte ve yazmaktadırlar. Bu tavır bilirkişi raporlarına, savcılık iddianamelerine ve AKDTYK'ye bağlı Atatürk Araştırma Merkezi kararlarına kadar yansımıştır.

.12 Eylül rejimi, geniş kitleleri ideolojik hegemonya altında tutmak için, laiklik ile dinci ideoloji arasında kesin bir tercih yapma noktasına gelindiğini saptadı. Statükonun iplerini sağlamlaştırmak için, geniş kitleleri dincileştirmeyi bir devlet politikası olarak benimsedi ve uyguladı. İslâmiyet, Osmanlı dönemi dahil, tarihinin hiçbir

24 Coşkun Kırca'nın Melih Cevdet Anday ve Doğu Perinçek'le birlikte katıldığı laiklik panelinde yaptığı konuşma için bkz. *Saçak*, sayı 36, Ocak 1987, s. 26.

döneminde bugünkü kadar yayılmamıştı. Din, Osmanlı döneminde bir ideoloji olarak daha çok hâkim sınıf içinde yaşıyordu. Geniş köylü kitleleri Müslümandı ama İslâmı pek bilmiyordu. İslâmcı eğitim, o zaman kitlesel değildi. Bugün televizyonu, radyosu, sineması, gazeteleri, dergileri, kasetleri, Kuran kursları, din dersleri, vakıfları ve Hac seferleriyle İslâmcı ideoloji çeşitli kanallardan milyonlara ulaşmaktadır.

12 Eylül Atatürkçüleri, kitleleri şeriatçı ideolojiyle donattıkları ölçüde Atatürk'ü de daha İslâmcı mevzilere çektiler. Hem halkı kendileri dincileştiriyorlardı, hem de dinsel önyargılarını koyulaştırdıkları kitleleri gösterip, "n'apalım halkımızın yüzde doksan dokuzu Müslüman, Atatürk'ü onlara beğendirmeliyiz" tutumuna giriyorlardı.

"Atatürk'ü korumak", Kemalist devrimci geleneği savunmak anlamını çoktan yitirmişti, fakat İslâmcıların saldırmayacakları bir Atatürk imal etmek anlamına geliyordu. Laiklik mevzisi böylece terk edildi ve Atatürk İslâmcılıkla barışan bir mevziye yerleştirilerek "güvence altına " alındı.

İslâmcıların Tutumu

"Ilımlı İslâmcı" çevreler, Atatürk'ün hatırası gibi ideolojik bir belâdan kurtuldukları için bu gelişmeyi desteklediler. İdeolojik bir rakip yanında bir ceza tehdidini de önemli ölçüde bertaraf ettiklerini düşünerek, İslâmcı akıma opotünizmi önerdiler. Onlara göre, konunun üzerine gidilmemeliydi. Devlet tarafından çok kaba bir heykel sanatına dönüştürülmüş olan Atatürkçülük ile cephe cepheye gelmenin bir anlamı yoktu artık.

Böylece "Ilımlı İslâmcılar", 12 Eylülcülerin siyasal işbirliği önerilerini kabul etmiş oluyorlardı. Herkes kendi payına razı olacaktı. ANAP ve Turgut Özal, bu koalisyonu çok iyi cisimleştirdi. ABD himayesi ve işbirlikçiliği de böyle bir uzlaşmayı zorunlu kılıyordu. Büyük burjuvazinin içi geçmiş laikliği ile taşranın kapitalizm öncesi hâkim sınıfları böylece ideolojik bir dengeyi de bulmuşlardı.

Bu ideolojik dengeye yalnız demokrasi cephesinden değil, "radikal" İslâmcı çevrelerden de itiraz geldi. Şeriatçılar, iktidarın paylaşılmasıyla yetinmiyor, "Allahın hâkimiyetini" istiyorlardı.

İdeolojik planda da İslâmın saflığını korumaktan yanaydılar. Bu nedenle tarihteki Atatürk olgusu yerine yenisinin imal edilmesine karşı çıktılar. Kemalist Devrim'in bir tarihte İslâmcılığa karşı savaş açmış olması, onlar açısından herhangi bir kazanca feda edilemeyecek kadar önemli bir gerçekti. Böylece Şeriatçı çevreler, Kemalist Devrim gerçeğinin saptanmasında resmî Atatürkçü kuşaklardan daha doğrucu bir tavır aldılar ve bunda ısrar ettiler. Çünkü Cumhuriyet Devrimi ile bir uzlaşma değil, kesin hesaplaşma istiyorlardı.

"Sivil Toplumculuğun" Ulaşamadığı Gerçek

İlginçtir: Türkiye solcularının önemli bir kesimi, incelediğimiz alanda tarihsel gerçeğe bağnaz dinci çevreler kadar bile yaklaşamadılar. Solcuların çoğu, Kemalist Devrim'i Atatürkçülerden öğrendiler, devrimin kendi gerçeğiyle doğrudan temasa geçmediler. Dolayısıyla sol akımın büyük bir bölümünün görüşünü, tarihsel gerçek ile solcu kuşakların arasına girmiş olan aracı belirledi. Bu yüzden solcuların çoğu, gerçeğin kendisine ilişkin olarak Atatürkçülerden farklı bir saptama yapamadılar. Böylece özellikle 1960 sonrasının sosyalist kuşakları, resmî bir Atatürk'le tanıştı ve resmîyetin kendilerine tanıttığının ötesinde bir Kemalist Devrim gerçeğine ulaşamadı. Resmî Atatürk, tutucular ile bazı solcuların ve "Sivil Toplumcuların" ortak "gerçeği" oldu. Atatürk'e tavırları ne kadar farklı olursa olsun, bir Mete Tunçay'ın, Murat Belge'nin, İsmail Beşikçi'nin, TKP/ML'nin ve PKK'nin Kemalist Devrim "gerçeği" ile Suat İlhan'ların ve Utkan Kocatürk'lerinki arasında önemli bir fark yoktur. Sonuç olarak tutucu Atatürkçüler ile bazı solcular ve Kürt milliyetçiliği, Kemalizmin devrimci döneminin "gerçeğini" yeniden imal etmekte buluşmuş oldular. Burada aktif konumda olanlar Atatürkçüler idi. Atatürk'ü döneme göre eğip bükme eylemini onlar yapmışlardı. "Sivil Toplumculuğa" ve Kürt Milliyetçiliğine ise bu tarihsel çarpıtmayı alıp benimsemek kalmıştı. Böylece resmiyete pek fazla karşı olmak iddiasında olanlar, resmî çerçeveye sıkıştılar.

Burada hemen bir noktanın altını çizmeliyiz. Tartıştığımız sorun, Kemalizme karşı tavır değildir, Kemalizm gerçeğinin saptanmasıdır. Konuyu burada önce bilim düzleminde tartışıyoruz, sonra politika

düzlemine geçeceğiz. Kuşkusuz ikisi arasında bağ var. Ancak örneğin bağnaz İslâmcıların Kemalist Devrim'in felsefesinin ne olduğu konusunda doğruya birçok solcudan daha çok yaklaştıklarına yukarıda değinmiştik. Solcu olmak, her zaman daha bilimsel bir tavrı getirmiyor.

"Sivil Toplumcular", Jakobenizme, devrimci olan her şeye düşman oldukları için Kemalist Devrim gerçeğini çarpıttılar.

Bazı ultra "solcular" ise, Cumhuriyet devriminin mirasına ne kadar kapsamlı bir reddiye ilan edersem, o kadar devrimci olurum diye düşündüler. Ama bu arada Cumhuriyet Devrimi gerçeği konusunda resmî rivâyet dışında bir şey bilmiyorlardı. Politikada Kemalist Devrim'e aşırı soldan tavır alan birçoğunun kafasındaki "Kemalist Devrim" gerçeğinin doğrudan doğruya resmî Atatürkçülerden devşirilmiş olması, aslında şaşırtıcı değildir. Böyleleri politikada Atatürkçü olmaktan kaçarken, gerçeğin saptanmasında resmî Atatürkçülüğe yakalandılar.

Böylece resmî Atatürkçülüğü savunan bir Atatürkçülük ile resmî Atatürkçülüğe düşman olan bir "solculuk "ortaya çıktı. Ancak cepheleşme, resmî Atatürkçülerin belirlediği gerçek temelinde olmuştu. Birçok sosyalist, kendi tarihsel materyalist yöntemleriyle gerçeği aramamış ve tahlil etmemişti.

Maddî gerçeğe ulaşmakla değil, fakat başka sınıfların buldukları gerçeklere "solcu" tavırlar almakla ilgilenen bir "sosyalizmin" başka bir yere varması olanaklı değildi. Bilimsel düzlemde, yani gerçeğin kendisine ulaşmada burjuva olduktan sonra, saptanan "gerçeğe" karşı proleter olunamıyor.

Sosyal-demokrasinin solunda, hem dinsel tabulara hem de Atatürk'ün kişiliğinde yaratılan tabulara boyun eğmeyecek çok sayıda araştırmacı yetişti. Hatta bunlar arasında putları taşlama misyonunu yüklendiğini düşünenler de vardı. Ama onlar da resmî rivâyetin saptadığı Kemalist Devrim gerçeğini sorgulamadılar. Çünkü Kemalist Devrim'i özgürce ve derinlemesine araştırmak için gerekli teorik dayanaktan yoksunlardı. Resmî rivâyetten bağımsız bir teorik başlangıç olmalıdır ki, rivâyetin ötesindeki gerçek araştırılsın. Bilimsel gerçekler, hiçbir zaman yolda yürüyen araştırıcının ayağına çarpmış da öyle bulunmuş değillerdir. Öncelikle onların varlığına dair bir hipotez ve o hipotezi ortaya çıkaran bir teori bulunmalıdır.

1960'lara kadar sosyalist hareket, Türkiye'deki halk düşüncesini olsun, Kemalist Devrim'in ideolojisini olsun, uzun boylu araştırmadı. Zamanın bakış açısına göre, sosyalizmin dünyadaki biricik kalesi olan Sovyetler Birliği ile dayanışma nerdeyse her şeydi. Dikkatler de umutlar da ülkenin emekçi hareketinden ve iç dinamiklerden çok, milletlerarası harekete dönüktü. Bu tutum, Materyalizmin millî kaynaklarını araştırma yönünde bir merakı tahrik edemezdi. Öte yandan Kemalizmle siyasal planda uzlaşan tavırlar da onun burjuva-materyalist felsefesinin Diyalektik ve Tarihsel Materyalizmle aşılmasına götürecek bir hesaplaşmayı kuşkusuz gemlemiştir. Güçlü bir emekçi hareketinin olmayışı, araştırmacılığı da sınırlayan bir etkendi.

Gene de eski Bilimsel Sosyalist kuşakların bir şansları vardı. Kemalist Devrim gerçeğini kendi gençliklerinde yaşamışlardı. Devrimin sınıfsal cepheleşmelerdeki yerini ve toplumsal değişmedeki rolünü kendi tecrübeleriyle görmüşlerdi. Örneğin o kuşaklardan bizlere ulaşanlar, Kemalist Devrim olgusunu özellikle 1980 sonrası kuşaklardan daha doğru saptamışlardı.

1960 baharında yükselişe geçen gençlik mücadelesi ve 27 Mayıs harekâtı, Kemalizmi canlandırdı. 1960 sonrasının bu koşullarında, sosyalist hareket kendisini Kemalizmden yeterince kesin çizgilerle ayırmadı. Yalnız politik düzlemde değil, ideolojik-felsefî düzlemde de iki akımın iç içe geçtiği alanlar vardı. 1960'ların sosyalist araştırmacıları, bu nedenle Materyalizmin millî kaynaklarına ve Kemalist Devrim'e, yeterince bağımsız bir bilimsel sosyalist konumdan bakmadılar.

Ovaları anlatabilmek için, dağlara çıkmak gerekir. Sosyalist hareket, henüz felsefe olarak Kemalizme bakan yamaçlardaydı, dağlara çıkmamıştı.

Burjuvaziyi tanıyabilmek için, işçi olmak gerekir. Sosyalist hareket, 1960'larda aydın ve öğrenci karekterdeydi. O aydınların ve gençliğin, babaları ve dedeleri olan kuşakların Kemalist burjuvaziyle birçok sınıfsal bağları vardı. Kemalizmin ideolojik etkisine açılan kanallar ise, o dönem 1950'lerden daha gür akıyordu.

Daha 1960'larda, sosyalist araştırmacılar içinde Atatürkçülükten bağımsız bir kimlik arayışı başladı. Sosyalist akım, hem politika alanında hem de kültür ve felsefe alanında kişiliğini bulma ve kanıtlama çabasındaydı. Kimlik farkı, 1950 öncesi Komünist hareketinde belirgindi.

Ancak 1960'tan sonra sosyalizmin kitleselleşmeye başlamasıyla birlikte, sınırlar kaybolur gibi oldu. Farklı kimliğin, bu kez geniş kitleler önünde ve aynı zamanda yeni katılan geniş sosyalist öncülerin biçimlendirilmesi için, yeniden belirlenmesi ve vurgulanması gerekiyordu.

Bu vurgular, zaman zaman gerçekten kopuşa götüren aşırı ölçülere vardı. Özellikle 1974 sonrasında bazı sosyalist gruplar, Kemalist Devrim'in kazanımlarını toptan inkâr etmeyi, bilimsel sosyalistliğin bir belirtisi gibi gördüler. Bu grupların daha çok gençlik hareketi veya kentlere göç etmiş kırsal kökenli işsizler içinde olması çok doğaldı. Bu konumda olanlar, Kemalist Devrim'de miras olarak aranmaya değer bir şey bulunmadığını, bir önyargıyla kabul ediyorlardı. Bu teorik tavır, Kemalist Devrim araştırmalarında da kendini gösterdi elbette. Bu akımların Kemalist Devrim'e ve Türkiye tarihine ilişkin yazdıkları arasından, bugünlere, hiçbir şey kalmamıştır. İşte bu olgu, hayatın kendi değerlendirmesidir.

Öte yandan, 1970'lerin ortalarından başlayarak Sovyetler Birliği'nin atağa kalkmasıyla, devrim ithali beklentileri kabaran bir politik akım vardı ki, onlardan Kemalist Devrim araştırmalarına ilişkin bir katkı umulamazdı. Kendilerini Türkiye'de değil, fakat Sovyetler Birliği'nde kurulmuş bir "TKP" köküne bağlayan bir millî yabancılaşma bu konuda ne yapabilirdi ki? Tanzimat geleneğine benzeyen bu akımın, millî tarihte çeşitli sınıflardan kalan bir kültür mirası arayışı içine girmeyeceği açıktır.

6. Kemalizm Kendi Tarihini Yazamaz

Kemalist Devrim'in toplumumuzun ideolojik-kültürel değişmesine yaptığı katkıyı tahlil etmek için gerekli teorik başlangıç noktasını, Kemalizmin içinde bulamayız.

Birincisi, Kemalizm, artık kendi devrimci tarihini merak etmeyecek kadar tutuculaşmıştır. Türkiye'de yalnız sosyo-ekonomik ve siyasal düzlemde değil, ideolojik alanda da devrimci bir burjuva girişimi kalmamıştır ki, o devrimci burjuvazi kendi tarihsel köklerini ortaya çıkarsın. Tersine Atatürkçülük bayrağını elinden bırakmayan o büyük burjuvazi, Kemalizmin bir zamanki devrimci çıkışlarını örtbas etme gayreti içindedir.

Atatürk'ün Allah, din ve peygamber konusundaki elyazıları *Saçak* dergisinde yayımlamadan önce, iki büyük gazeteye önerilmişti. Sık sık "irticaya" karşı heyecanlı kampanyalar başlatan bu gazeteler "Yüce önder"leri Atatürk'ün materyalist tavrının geniş kitlelere duyurulmasını istemediler. "Müslüman" olduğunu söyledikleri geniş okuyucu kitleleriyle bir uyumsuzluk içine girmeyi doğru bulmadıklarını belirttiler. Bu tavır, bugün büyük burjuvazinin bütün kesimlerince paylaşılır. Bu politik konumda olanlardan Kemalist Devrim'i araştırmalarını beklemek, herhalde fazla iyimserlik olur.

İkincisi, bugün nesli tükenmiş olan Kemalizmin devrimci temsilcileri mezarlarından kalksalar, yine kendi tarihlerini, bilimsel sosyalist araştırmacılığın ulaşacağı boyutlarda araştıramaz ve tahlil edemezler. Çünkü Kemalist tarihçilik, tarihsel olaylar ile toplumsal-ekonomik süreçler arasındaki ilişkileri açıklamak için gerekli tarihsel materyalist yönteme sahip değildir.Tarihi zorlayan bir devrimci olarak Atatürk'ün kişiliği, laikleşme sürecinde kuşkusuz büyük rol oynadı. Ama O'nun dünya görüşünü ve pratiğini yaratan etkenleri, tarihsel koşullar dışında bulamayız. Atatürk de en sonunda hem millî hem de evrensel boyutta belli bir toplumsal sınıfın ve akımın ürünüydü. O nedenle Kemalist Devrim'in ideolojisini, üzerinde boy verdiği toplumsal zemin ve tarihsel dinamikle açıklayabiliriz.

Kemalizm, tarih araştırmacılığında da burjuvazinin sınıfsal çıkarlarıyla, idealist felsefî unsurlarla ve devrimci politikada yetersizlikle sınırlıdır. Ne felsefeleri, ne araştırma yöntemleri, ne de politik ihtiyaçları böyle bir çalışma için gerekli iticileri taşımıyor.

7. Teorik ve Pratik Başlangıç Noktası

Kemalist Devrim'in toplumumuzun ideolojik değişmesinde oynadığı rolü ortaya çıkarmak, bilimsel sosyalist araştırmacılığa kalmıştır.

Materyalizmin tarihsel kaynaklarına inceleme ve tahlil için, başlangıç noktası olarak, bir teorik dayanak yanında pratik tavır da gereklidir.

Kemalist Devrim'i ana çizgileriyle tarihsel yerine oturtan bir teorimiz yoksa, neyi, nerede, nasıl araştıracağımızı da belirleyemeyiz. Teori, bizi tabuların pençesinden ve resmî rivayetin çerçevesinden kurtaracak, aynı zamanda ilk kaynaklara yöneltecektir.

Derinlemesine ve bilimsel bir Kemalist Devrim araştırması için, teorik dayanak yanında devrimci bir pratik de gereklidir. Ancak toplumumuzu değiştirme pratiğine devrimci konumlardan girenler, Kemalist Devrim'in Materyalizmini bütün boyutlarıyla tahlil etme ihtiyacını duyarlar. Bugün dünyayı ve toplumu değiştirme mücadelesi içinde olanlar, tarihten kuvvet almak için toplumumuzda materyalist düşüncenin kaynaklarını arayacaklardır.

Önüne, toplumumuzun demokratik bir devrimle geleceğe açılan yolu bulmasını ve işçi sınıfının kendisiyle birlikte bütün toplumu kurtarma görevini koymayanlar için, Kemalizmin Materyalizmini araştırmanın bir anlamı yoktur. Tarihe tutunma ve tarihten kuvvet alma ihtiyacı, daima dünyayı değiştirme eyleminden kaynaklanır. Bir sınıf, dünyayı değiştirme pratiğine ne kadar kararlı girerse, felsefî planda bu kararlılığı destekleyen ne kadar güçlü bir birikime sahipse, kendisini besleyen tarihsel kaynaklara da o kadar susuzluk duyar. Büyümek isteyen bir ağacın, köklerini toprağın altındaki derinliklere, daha daha derinlere uzatması gibidir bu.

Toplumu değiştirme mücadelesi, yalnız pratik faaliyetle yürümez, felsefî-teorik bir birikim de gerektirir. Bir değişme projesi olmayanlar, bu değişmeyi gerçekleştirecek toplumsal güçleri harekete geçirecek düşünsel hazırlıkları bulunmayanlar, bütün bir süreci kapsayan mücadeleyi ve tek tek eylemleri başarıya yöneltecek stratejik ve taktik donanımlardan yoksun olanlar, ne kadar aktif olsalar da dünyayı değiştiremeyeceklerdir.

Varolan düzene karşı köktenci tavırlar, her zaman tarihe karşı köktenci tavırlarla birleşerek pratiği etkiler. Tarihe tavır, aslında günümüze karşı tavırdır. Çünkü günümüzün bütün toplumsal kuvvetleri, toplumsal-ekonomik açıdan da kültürel açıdan da tarih içinde oluşmuşlardır ve bir geleceğe doğru uzanmaktadırlar. Toplumdaki verili malzeme, her zaman tarih içinde oluşmuş bir malzemedir, bir tarih malzemesidir.

Tarihe karşı köktenci tavır, tarihsel kazanımları en çok inkâr eden, en çok reddeden tavır değildir. Geçmişe karşı köktenci tavır, toplumun önüne koyduğu görevlere uygun olarak, tarihten gelen birikimin doğru ayıklanmasında kendini gösterir. Toplumu ileri iten tarih malzemesiyle toplumu geriye çeken tarih malzemesini birbirinden ayırmada gösterilen başarı, devrimciliğin biricik teorik anahtarını verir.

Unutmayalım ki, bugün toplumumuzu değiştirecek olan işçi sınıfı ve diğer emekçi sınıflar da tarihten geliyorlar. Bir yandan tarihsel somut koşulların belirlediği bir dinamizmle geliyorlar, öte yandan tarihin lekelerini taşıyorlar günümüze. Aslında tarihe tavır, bu dinamizmle tarihsel ayak bağlarını birbirinden ayırmada kendini gösterir. Devrimci sınıfların dinamizmleri, onlara gökten inmemiştir. Bu dinamizm, bir tarih içinde kazanılmıştır ve maddî planda devrimci sınıfın üretim ilişkilerindeki konumuyla belirlenmiştir. İdeolojik-kültürel düzlemde ise devrimci sınıfın birikimi, o devrimci sınıf tarafından yoktan varedilmemiştir.

Devrimci sınıflar, aydınları aracılığıyla insanlığın evrensel düşünce birikiminin ve kendi toplumlarının düşünsel kazanımlarının bir bilançosunu yaparlar; kendi maddî tarihsel konumlarını katarak, o bilançoyu yeniden ve bir üst düzeyde formüle ederler. Dikkat edilirse, devrimci sınıfların katkısı gene de bir tarihsel malzeme üzerinde olur ve bu tarihsel malzeme yalnız o devrimci sınıfın kendisine ait değildir. Hatta önemli bir kesimi, devirmek istedikleri sınıflara da aittir.

İşte toplumumuzda materyalist düşüncenin tarihsel kaynakları ancak bu perspektifle araştırılabilir.

I

KEMALİZME GÖRE DİN

I. Tarihsel Kategori

Kemalizme göre din, öncesizden gelip sonsuza gitmez; tarihsel bir kategoridir. Başka deyişle dinler de doğar ve ölürler; insanlığın gelişmesinin belli bir döneminde ortaya çıkarlar ve zamanlarını doldurunca da tarih sahnesini terkederler. Kemalizmin bu değerlendirmesi, İslâmiyeti de kapsar.

Kemalizmin resmî tarih görüşünü içeren *Türk Tarihinin Ana Hatları* ve Lise I *Tarih* yanında *Medenî Bilgiler* ders kitabı, dinlerin doğuşunu ve çeşitli aşamalardan geçişini bilimsel verilere göre ele alırlar. *Türk Tarihinin Ana Hatları,* Lise *Tarih* kitaplarına kılavuz olarak hazırlandığı için, dinlerin kökeni ve gelişmesine ilişkin açıklamalar, her iki kitapta sözcüğü sözcüğüne aynıdır.[1]

Kemalist *Tarih* kitapları, "İlkel insanda Allah ve din hakkında hiçbir fikir ve kanı olmadığını" saptarlar. "İlkel insan hemen adeta her şeyden korkuyordu", ölmüş bulunan atalarından da korkuyordu. "Ata korkusu yavaş yavaş anlaşılmaz bir surette *'kabile allahı'* korkusuna ulaştı" ve tehlikeli hayvanlara duyulan korku ile karıştı. Böylece çeşitli hayvanlara ait şekillerle temsil edilen "yüceltilmiş ata", Allah kavramının başlangıç hali olarak ortaya çıktı. Haram ve mekruh gibi ortak kutsal gelenekleri ve dinsel törenleri insanların kendileri icat ettiler.

1 Bkz. *Türk Tarihinin Ana Hatları*, Devlet Matbaası , Istanbul 1930, s. 437 vd; *Türk Tarihinin Ana Hatları -Methal Kısmı-*, Devlet Matbaası, Istanbul 1931, s. 44 vd; *Tarih*, I, Devlet Matbaası, Istanbul 1932, s. 21 vd, s. 48 vd.

Kemalist yönetimin görüşlerini yansıtan resmî tarih kitaplarının değerlendirmesi açıktır : "Tanrısallık kavramını bulan, bu kavramın sırlarını keşfeden ve bugün dahi keşfetmeye devam eden insan zekâsıdır." Bu "keşif", insanlığın gelişme sürecinin belli bir aşamasında gerçekleşmiştir: "İnsanlar cemaat halinde yaşamaya başladıktan sonra ...din kurumunu da vücuda getirmişlerdir."

Peki dinler sonsuza kadar sürecek midir? Tarih kitapları bu soruya net bir "hayır" yanıtı veriyor. İnsanlar, dini "korku ve zayıflıkları" yüzünden yaratmışlardı. İnsan beyninin "son ve çok yeni bilimsel keşiflerle aydınlanması sayesinde", bu duygular gittikçe azaldı. "Ve insanlar gerçeği bundan sonra daha açık görmeye başladılar. İnsan, benliğindeki kuvveti ve üyesi olduğu cemaatin toplumsal kudretini değerlendirme başarısını göstermeye başladı. *Artık onun için her türlü gelişme, huzur ve güvenlik kaynağı, toplumdur."* [2]

Kemalizmin resmî görüşüne göre, dinlerin de bir sonu vardır. "Cemaatle" doğan din, bilimin gelişmesi ve toplumun güçlenmesiyle son bulmaktadır.

2. Toplumsal Kurum

"Din içtimaî bir müessesedir": Bu dört sözcüklü basit cümle, Kemalist tarih kitaplarının hepsindeki temel saptamadır. [3]

Burada bir ideolojik mücadele tavrı var. Dinler, kendi varlıklarını tanrısal bir iradeye bağlamışlardı. Kemalist tarih kitapları, işte bu bağı çözüyorlar, dinlerin tanrısal bir yaratı değil, fakat *toplumsal bir kurum* olduğunu belirtiyorlar.

"Her toplumsal kurum gibi din de ait olduğu kavmin fikrî ve medenî gelişmesiyle uyum içinde açılmıştır."[4] Kemalist tarih kitapları, bu belirlemeden sonra toplumların gelişmesiyle dinlerin değişimi arasındaki ilişkiyi incelerler. Çoban toplumunun ortaya çıkması, daha sonra tarıma

2 *Tarih*, I, s. 24.

3 *Türk Tarihinin Ana Hatları*, s. 437; Methal Kısmı, s. 44; *Tarih*, I, s. 48. Aynı görüşü Recep Peker şöyle belirtir: "Din bir sosyal teşekküldür." Bkz. *İnkılâp Dersleri*, 1935, 4. basım, İletişim Yayınları, Istanbul 1984, s. 72.

4 Aynı yerlerde.

geçilmesi, dinsel inançları da değiştirmiştir. "Din düşüncesi, insanlar toplum hayatına açıkça atıldığı oranda genişlemeye başlar, birlik (vahdet) kavramına yaklaşır."[5]

Kemalist teorisyenlerin en önemli yanılgıları, dinleri toplumun sınıflara bölünmesiyle değil, toplumla birlikte başlatmalarıdır.[6] Sınıfsız toplumdaki büyü ve sihirbazlık ile sınıflı toplumdaki dini aynı kategori içinde buluşturmuşlardır. Bununla birlikte dinlerin gelişmesi ile sınıflaşma süreci arasındaki bağlantıları vurgulamaktan da geri kalmazlar: "İlk din esasları ve törenleriyle din adamları ve sihirbazlar sınıfına yol açılmış olduğunu" belirtirler. Onlara göre, dinsel eğilimler, "hırslı, zeki, mahir veya hileci birtakım insanların sihirbaz, rahip, hükümdar konumlarını almalarına meydan açmıştır." Krallar ve aristokrasi, dinsel kurumlarla işbirliği yaparak, insan yığınlarını sömürü ve zulüm altında tuttular.[7] Ezilen Doğu ülkelerinde emperyalizm ve feodal hakim sınıf ile din adamları arasındaki bağlantıyı, sınıfsal bir tahlille ve en kesin çizgilerle açıklayan Kemalist düşünür, Yusuf Akçura olmuştur. Ne var ki, Akçura da, din adamlarını dinden ayırmakta ve onların İslâm dinine zarar verdiklerini öne sürmektedir.[8]

Kemalizmin düşünürleri, dinler ile sınıflar arasındaki nedensellik ilişkisini sık sık başaşağı çevirirler. Dini sınıflaşmanın ortaya çıkardığı ve sınıflaşmayı güvence altına alan bir ideoloji olarak değil, neredeyse sınıflaşmayı yaratan belirleyici bir etken olarak görme eğilimleri belirgindir.

Tarih kitapları, dinin Türk toplumundaki gelişme dönemlerini de inceler. Türklerin, en ilkelden en gelişmiş aşamalara değin, dinsel dönemlerden geçtiği belirlenirken, "eski milletlerin hepsinden kıdemli oldukları" gibi milliyetçi bir iddiaya da yer verilir.[9]

Eski Türk klanlarında "totemcilik" görülür. Klanın yerini boy alınca, "Animizm" dönemine girilir. "Ruh" kavramı bu dönemde ortaya çıkar, "atalara tapma dini" başlar. Üçüncü dönem, "Yer natürizmi"dir. Artık boylar birleşerek büyük kabileler oluşturmuşlardır. Ataların ruh-

5 *Tarih* I, s. 24.
6 Aynı eser, s. 23.
7 Recep Peker, *İnkılâp Dersleri*, s. 25 vd.
8 Yusuf Akçura, "Asri Türk Devleti ve Münevverlere Düşen Vazife", *Saçak*, sayı 34/5, Haziran 1984, s. 15 vd.
9 *Tarih*, I, s. 49; *Türk Tarihinin Ana Hatları*, s. 437.

arının yerine, onların kutsal makamları olan dağlar, büyük ırmaklar, büyük ormanlar ve ağaçlar geçer. Böylece *yer-su* denilen yeryüzü tanrıları doğar. Dördüncü dönem, "Gök natürizmi"dir. Kemalist teorisyenler, bu aşamada Türklerin kabile toplumundan "millete" yükseldiklerini öne sürerler. Gerçekte bu aşamada millet değil, fakat Göktürklerde "budun", Moğollarda "ulus" denen ve kabilelerden meydana gelen, bir hakana bağımlı topluluklar oluşmuştur. Artık tanrılar yalnız yerde değil, aynı zamanda göktedir.[10]

Bu beş dönem, "Türklerin dinî sistemleri" olarak nitelenir. Budizm, Hıristiyanlık, Mazdeizm, Maniheizm ve İslâmiyet ise, "dıştan gelen bazı dinler" olarak değerlendirilir. Türkler, bu "dıştan gelen dinlerin etkisi altında kalmışlardır."[11]

Toplumbilim, burada milliyetçiliğin gölgesi altına girer. Dinler ile belirli toplumsal gelişme aşamaları arasında bağlantı kuran Kemalist teorisyenler, aslında dinlerin kavimlere ait olmadığını da kabul etmişlerdir. Ancak sıra İslâmiyete gelince, evrenselliği saptayan bu sosyolojik bakış açısı, yerini "yabancı ideoloji" tavrına bırakmıştır. Ortaçağ kurumları ve ideolojisiyle mücadeleye giren Kemalizm, İslâmiyeti Türk toplumunu "dıştan etkileyen dinler" kategorisine sokarak dışlamaya çalışır.

3. Siyasal Tahakküm Aracı

Atatürk, dinlerin siyasal rolünü sürekli vurgular, çünkü Osmanlı hakim sınıfına karşı bir iktidar mücadelesine önderlik etmektedir: "Din daima siyaset aracı, menfaat aracı, istibdat aracı yapıldı. Bu hal Osmanlı tarihinde böyle idi. Abbasiler Emeviler zamanında böyle idi."[12] Kemalistler, İslâm dininin "yüzyıllardan beri görenek haline

10 Tarih, I, s. 49 vd; *Türk Tarihinin Ana Hatları*, s. 437 vd.

11 *Tarih*, I, s. 53; *Türk Tarihinin Ana Hatları*, s. 455; *Türk Tarihinin Ana Hatları -Methal Kısmı-*, s. 59.

12 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 146. Gazi Mustafa Kemal, Konya gençleriyle 20 Mart 1923 günü yaptığı konuşmada, İslam tarihinde din ile siyaset ilişkisini anlatır ve Siffîn vakası'nda Muaviye'nin askerlerinin mızraklarına Kur'an yapraklarını takmalarına gönderme yaparak, "Ondan sonra bütün müstebit hükümdarlar hep dini alet edindiler." der. Yine bkz. Recep Peker, *İnkılâp Dersleri*, s. 72.

geldiği üzere, siyasetin bir aracı konumunda" olduğunu belirtirler.[13] Milleti mahveden, esir eden, harabeden fenalıklar, hep din örtüsü altındaki küfür ve kötülükten gelmişti."[14]

4. Din-Özgürlük Çelişmesi

Atatürk, din ile siyaset, başka deyişle din ile devlet arasındaki ilişkiyi bir özgürlük sorunu olarak inceler. Okullarda okutulan *Medenî Bilgiler* kitabının *Hürriyet* bölümünü kendi eliyle yazmışır.[15]

Atatürk, özgürlük sorunsalını birinci olarak insan-doğa çelişmesi düzleminde, ikinci olarak da toplumların iç çelişmesi düzleminde ele alır ve açıklar:

"İnsan önce doğanın esiri idi; sonra buna gökten kuvvet ve yetki alan bir takım adamlara esir olmak eklendi. İnsan toplumları büyüdükçe ve devlet haline geldikçe, bireyler üzerindeki ağırlık o kadar çoğaldı. Devletin başında bulunan adamın hakkı, sınırsız, kayıtsız ve şartsız mutlak bir kudret olarak kabul ediliyordu." Bu sınırsız iktidar, yasallığını Allah'la açıklıyordu, toplumu "Allah namına" yönetiyordu.[16]

Atatürk'e göre, insan "doğanın yaratığıdır,... ilk önce, doğa içinde, doğanın kanunlarına, koşullarına, nedenlerine, etkenlerine bağlıdır. Özgürlük, öncelikle doğa ile insan arasındaki ilişkide kendini gösterir. İlkel insan topluluklarındaki doğa korkusu, arkasından "ata korkusu ve nihâyet büyük kabile ve kavimlerde, ata korkusu yerine geçen Allah korkusu, insanların kafalarında ve hareketlerinde hesapsız yasaklar yaratmıştır. O kadar ki, kişisel düşünce ve hareket serbestisi gibi bir hak kavramı bilinmemiştir. Cemaatların başına geçebilen adamlar, cemaati Allah namına idare ederlerdi."[17]

13 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, I, s. 330.

14 Aynı eser, II, s. 127.

15 Atatürk'ün dinlerle ilgili olarak *Medenî Bilgiler* kitabı için kendi eliyle yazdıklarını bu kitabın *Belgeler* bölümünde bulacaksınız. Afetinan, Atatürk'ün *Hürriyet* başlıklı bölümü 1930 yılının Ocak-Şubat aylarında kaleme aldığını belirtiyor. Bkz. *Medenî Bilgiler*, ve *M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, AKDTYK Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1988, s. 9.

16 *Medenî Bilgiler*, s. 51.

17 Aynı eser, s. 51.

Görüldüğü gibi Atatürk, dinsel ideolojinin hakim olduğu toplumlarda, özgürlük kavramının varolmadığını saptar. Bu toplumlarda değerli olan, insan ve özgürlük değil, fakat Allah'ın hâkimiyetidir ve o hâkimiyete teslimiyettir.

İnsan özgürlüğüne doğadan sonra ikinci sınırı getiren, sınıf hâkimiyetidir. Atatürk, devlet ile Allah'ın ikiz kardeş olarak doğduğunu da dolaylı bir dille açıklar. Toplumların sınıflara bölünmesi ve devletin ortaya çıkmasıyla hürriyet sorununun da doğduğuna saptar. Din de işte burada işlev kazanmakta ve yaratılmaktadır. Siyasal iktidar, dinler sayesinde, insanların bilincinde "Allahtan gelen" ve bu nedenle koşulsuz boyun eğilmesi gereken bir kuvvet ve yetki düzeyine yükseltilmektedir. "Gökten alınan kuvvet ve yetki", Atatürk'ün deyişiyle "hudutsuz, kayıtsız, şartsız ve mutlak" idi. "Allahın sınırsız kudreti", aslında hükümdar ve efendilerin sınırsız iktidarını güvence altına alıyordu. Atatürk, ideolojik düzlemde "Allah'ın hâkimiyeti" ile toplumsal düzlemdeki "hükümdarların ve efendilerin hâkimiyeti" arasındaki bağlantıyı kesin bir dille saptamıştır. Bütün tanrısallık, aslında belli bir sınıf tahakküm sisteminin tanrısallaştırılması anlamına gelmektedir. Kutsal olana dokunulamaz, sınır konamaz, şart ve ortak koşulamazdı.

Devlet ile din arasındaki bağlantıyı, Recep Peker de *İnkılâp Dersleri*'nde berrak bir dille kurar: "Gerek feodal devlette, gerek onu takip eden hanedan devletinde, din bizzat iş başında bulunmamışsa da, baştakilerle bir ve beraber olarak insanlık haklarına karşı, insanlık haklarını sömürme ve yıkıma uğratma yolunda yürümüştür. Din sarayların ve hükümdarların müttefiki idi, saraylar din şeflerinden kuvvet ve nüfuz alırlar ve kendi kuvvetlerini de onların hizmetine arzederlerdi. Her iki taraf da kâr ve çıkarda birbirinin ortağı durumunda idi."[18]

Cumhuriyet devrimcileri, Ortaçağın "ilahî irade" teorisini Fransız Büyük Devrimi'nin diliyle eleştirirler: "Kralların ve padişahların istibdadına, dinler dayanak olmuştur. Krallar, halifeler, padişahlar etraflarını alan papazlar, hocalar tarafından yapılmış teşviklerle, ilahî hukuka dayanmışlardır. Hâkimiyet bu hükümdarlara Allah tarafından verilmiş olduğu nazariyesi uydurulmuştur. Buna göre, hükümdar, ancak

18 Recep Peker, *İnkılâp Dersleri*, s. 72.

Allah'a karşı sorumludur. Kudret ve hâkimiyetinin sınırı yalnız din kitaplarında aranabilir." Gerçekte hükümdar "her türlü kayıdın dışındadır." Çünkü Allah'a "ahrette hesap verilmesi", bir "farazi-yе"dir, varsayımdır. Bu durumda hükümdar ülkeyi kendi "malikânesi" olarak görmektedir. "Böyle bir idarede milletin benliği, hürriyeti söz konusu dahi olamaz."[19]

Mustafa Kemal ve arkadaşları, Osmanlı devletini yıkmak gibi tarihsel bir eyleme önderlik etmişlerdi. Neyi yıktıklarını biliyorlardı. Yıktıkları devletin ideolojik dayanağını da biliyorlardı. Padişah, "Allah'ın vekili, gölgesi" idi. İlahî hukuka göre, bütün evrenin efendisi olan Allah, insanlar üzerindeki hâkimiyetini vekilleri aracılığıyla yürütüyordu. Ruhban sınıfı, papazlar, hocalar, bu siyasal vekâletin teorisini yapıyorlardı. Din, binyıllar boyunca sınıf hâkimiyet sistemlerinin siyasal aracı olmuştu. Özgürlük mücadelesi ise, kaçınılmaz olarak ideolojik düzlemde dinlere karşı mücadele olarak gelişti.

Atatürk, bireysel hak ve özgürlüklerin doğuşuna zemin oluşturan toplumsal-ekonomik sürece pek değinmez, daha çok düşünce süreçlerine vurgu yapar. Allahın, dolayısıyla hükümdar ve efendilerin hâkimiyetinin sınırsız olduğu inancının geçerli olduğu bir toplumda, birey için herhangi bir özgürlük ve hak alanı kalmamaktadır. Atatürk'e göre, "doğanın çocuğu olan insan", "doğanın her şeyden büyük ve her şey olduğunu anlayınca, kendisinin büyüklüğünü ve onurunu da anlamaya başlar." Böylece Atatürk, bireysel özgürlük düşüncesine ulaşmayı, doğaüstü bir varlığın bulunmadığının anlaşılmasına bağlar. Burada açıkça "Allah'ın büyüklüğü" ile doğanın ve onun bir parçası olan "insanın büyüklüğü" tartışması yapılmaktadır. İnsan özgürlüğü ve onuru, insanın büyüklüğünün kabulüne bağlanmaktadır. Özgürlük isteyen insan, Allah kavramıyla karşı karşıya gelmektedir.

İnsan, özgürlüğe ulaşmak için, hükümdarın iktidarını tanrısallıkla donatan dinsel ideolojiye karşı mücadele etmek durumundadır. Atatürk de bilmektedir ki, "Allah'a ait" diye nitelenen bütün haklar, aslında hükümdara ve çevresindeki hakim sınıfa aittir. Millî hâkimiyet, ide-

19 *Medeni Bilgiler*, s. 30 ve 33. Atatürk'ün el yazısı için bkz. s. 402 vd ve s. 415.

olojik düzlemde "Allah'ın hâkimiyeti" teorisine karşı mücadeleyle gerçekleştirilebilir. Atatürk, Büyük Fransız Devrimi'nin ideolojisine damgasını vuran "Doğal Hukuk" doktrinini savunur. İnsan, özgürlüğü "gökyüzünden koparıp yeryüzüne indirerek" kazanmaktadır.[20]

Özgürlüğün "gökyüzünden koparılıp alınması, Kemalistler için bir devrim sorunudur. Ne var ki, din, yeryüzünün demokratik devrimlerle insan haklarına açılmasından sonra bile, demokratik kurumlara girmeyi bilmiştir. Recep Peker, bu olayı "kilise demokrasiyi avladı" sözleriyle anlatır. "Hıristiyan demokrat partiler ve hıristiyan sosyalistler, demokrasi ve sosyalizmi maske olarak kullandılar. Amaçları, "genç unsurları daha sınıf bilincine inanma olgunluğuna varmadan yakalayarak din yolundan dinci cepheye sokmaktı." Bunlar, "sömürücü patrondan şikayet eden işçilere (din kurtarıcıdır, evet aldığınız ücretle, yaşadığınız hayat tarzı çok aşağıdır, fakat sabrediniz!) yollu öğütlerle onları avutmaya uğraşmıştır."[21]

5. Din-Milliyetçilik Çelişmesi

Toplumu birleşiren ortak bağ, din midir, yoksa milliyet mi? Kemalist devrimciler, Halifeliği kaldırdıkları tarihe kadar bu soruya uzlaşıcı bir yanıt verdiler. 1924 yılından sonra ise, dinin toplumu birleştiremeyeceği konusunda açık bir tavır aldılar. Atatürk, 5 Kasım 1925 günü Ankara'da Hukuk Fakültesi'ni açarken yaptığı konuşmada, Türk Devrimi'yle birlikte toplumun bireyleri arasında yüzyıllardır sürüp gelen ortak bağın biçim ve özünün değiştiğini belirtir. Artık millet bireylerini "din ve mezhep bağı yerine, Türk milliyetçiliği bağıyla" birarada tutmaktadır.[22]

Atatürk'ün bilerek veya bilmeyerek, toplumun ortak bağını millette değil, fakat milliyetçilikte görmesi gerçeğe daha uygundur. Çünkü millî bağ kendiliğinden oluşmaz, piyasa temelinde burjuvazi tarafından milliyetçi ideolojiyle yaratılır.

20 *Medeni Bilgiler*, s. 408.
21 Recep Peker, *İnkılâp Dersleri*, s. 78 ve 80.
22 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 237.

Cumhuriyet Devrimi, dini millîyeçilikle çürütme ve aşma konusunda kararlıdır. Atatürk, bu ideolojik kararlılığı en kesin çizgilerle ortaya koyar, *Medenî Bilgiler* kitabının *Millî His* başlıklı bölümü için kendi eliyle yazdıkları aynen şöyledir :

"Din birliğinin de bir millet teşkilinde etkili olduğunu söyleyenler vardır. Fakat biz, bizim gözümüz önündeki Türk milleti tablosunda bunun aksini görmekteyiz.

"Türkler *arapların dinini* kabul etmeden evvel de büyük bir millet idi. *Arap dinini* kabul ettikten sonra, bu din, ne arapların, ne aynı dinde bulunan acemlerin ve ne de mısırlıların vesairenin türklerle birleşüp bir millet teşkil etmelerine hiçbir etki yapmadı. Bilakis türk milletinin millî bağlarını gevşetti; millî hislerini, millî heyecanını uyuşturdu. Bu pek tabiî idi. Çünkü *Hz.* Muhammedin kurduğu dinin gayesi, bütün milliyetlerin üstünde, kapsayıcı bir *arap milliyeti* siyasetine *indirgeniyordu. Bu arap fikri, Ümmet kelimesi ile ifade olundu. Hz . Muhammedin dinini kabul edenler, kendilerini unutmağa, hayatlarını allah kelimesinin her yerde yükseltilmesine hasr etmeğe mecburdular. Bununla beraber, allaha kendi millî dilinde değil, alahın arap kavmine gönderdiği arapça kitapla ibadet ve yakarmada bulunacaktı. Arapça öğrenmedikçe allahın ne dediğini bilmeyecekti. Bu vaziyyet karşısında türk milleti bir çok asırlar, ne yaptığını, ne yapacağını bilmeksizin, adeta, bir kelimesinin manasını bilmediği halde Kuranı ezberlemekten beyni sulanmış hafızlara döndüler. Başlarına geçebilmiş olan haris serdarlar, türk milletince, karışık cahil hocalar ağziyle, ateş ve azap ile müdhiş bir muamma halinde kalan, dini, hırs ve siyasetlerine alet ittihaz ettiler. Bir taraftan arapları zorla emirleri altına aldılar, bir taraftan avrupada, allah kelimesinin yüceltilmesi parulası altında, hıristiyan milletleri idareleri altına geçirdiler, fakat onların dinlerine ve milliyetlerine ilişmeği düşünmediler. Ne onları ümmet yaptılar ne onlarla birleşerek bir kuvvetli millet yaptılar. Mısır'da belirsiz bir adamı halifedir diye yok ettiler, hırkasıdır diye bir palaspareyi hilafet alameti ve ayrıcalığı olarak altun sandıklara koydular, halife oldular. Gâh doğuya, güneye gâh batıya veya her tarafa birden saldıra saldıra, Türk milletini allah için, peygamber için topraklarını, menfaatlerini, benliğini unutturacak, allaha mütevekkil kılacak derin bir gaflet ve yor-*

gunluk beşiğinde uyuttular. Millî duyguyu boğan, fani dünyaya kıymet verdirmeyen, sefaletler, zaruretler, felaketler his olunmaya başlayınca, asıl hakiki saadete o öldükten sonra ahirette kavuşacağını va't ve temin eden dinî akide ve dinî his, millet uyandığı zaman onun şu acı hakikati görmesine mani olamadı. Bu feci manzara karşısında kalanlara, kendilerinden evvel ölenlerin ahiretteki saadetlerini düşünerek veya bir an evvel ölüm dileyerek ahiret hayatına kavuşmak telkin eden din hissi; dünyanın acısı dünyanın tokatiyle, derhal, türk milletinin vicdanındaki çadırını yıktı, davetlileri türk düşmanları olan arap çöllerine giti. Türk vicdanı umumisi, derhal, yüzlerce asırlık kudret ve ferahlığıyla, büyük heycanlarla çarpıyordu. Ne oldu? Türkün millî hissi, artık ocağında ateşlenmişti; artık türk cenneti değil, eski, hakiki büyük türk atalarının mukaddes miraslarının son türk ellerinin müdafaa ve muhafazasını düşünüyordu. İşte dinin, din hissinin türk milliyetinde bıraktığı hatıra.

"Türk milleti, millî hissi; *dini hisle değil*, fakat insanî hisle yan yana düşünmekten zevk alır. Vicdanında, millî hissin yanında, insanî hissin şerefli yerini daima muhafaza etmekle iftihar eder."[23]

Görüldüğü gibi, Kemalist Devrim'in önderi, millî duyguyu dinsel duygu ile yan yana düşünemiyor, dinle milliyetçilik arasında bir uzlaşma kabul etmiyor. Bireyin vicdanında bile, dinsel duyguya bir yer tanımıyor. Burada dinin vicdana hapsedilmesinin ötesinde bir tavır vardır.

Öte yandan Kemalizm, millî duyguyu insanî duygu ile "yan yana düşünmekten zevk alıyor." Bu tavır tutarlıdır. Çünkü burjuva devrimleri, "insan olmak"tan kaynaklanan özgürlük ve eşitlik gibi değerler ile milliyetçiliği birlikte getirmişlerdir.

23 *Medenî Bilgiler*, s. 364 vd; s.21 vd.
Atatürk'ün elyazılarının fotokopisini bu kitabın arkasındaki *Belgeler* bölümünde de bulacaksınız. Atatürk'ün kendi eliyle yazdığı bu önemli metnin bazı bölümleri, *Medenî Bilgiler* kitabına alınmamış. Ayrıca Atatürk'ün elyazısındaki "Arapların dini" kavramı, kitapta "İslam dini" diye değiştirilmiş. "Arap milliyeti siyaseti" kavramının yerine ise, "ümmet siyaseti" kavramı konmuş. Buna karşılık Atatürk'ün Muhammed'in başına koydugu "Hz" sıfatı, ders kitaplarında çıkarılmış. Kitaba girmeyen yerleri italik dizdirdik.
Medenî Bilgiler'in 1930 yılındaki ilk basınımı ile 1932 yılındaki ikinci basımı arasında da bazı farklar var. Birinci basımda, Atatürk'ün elyazısında olduğu gibi, "Türk milleti, millî hissi; dini hisle değil, insanî hisle yan yana düşünmekten zevk alır" deniyor. İkinci basımda "dini hisle değil" ibaresi çıkarılmış. Afetinan, 1960'dan sonra yaptığı basımlarda, 2. basımı yayımlamıştır.

Kemalistler, dine karşı milliyetçilik bayrağını açarak mücadele ederken, sık sık tarihe gönderme yaparlar. Sürekli İslâmiyetin Türklere zarar verdiğini işlerler. Bu tema başlıca şu tezleri içerir :

1. Kemalistlere göre, İslâmiyet, Türkleri "dışardan etkileyen dinler" arasındadır. Resmî *Tarih* kitabı, "Türklerin dinî sistemlerini" tarihsel dönemlere göre anlattıktan sonra, Budizm, Hıristiyanlık, Mazdeizm ve Maniheizm'le birlikte İslâmı da "Türklere dışardan giren dinler" sınıflaması içine koyar.[24]

2. Araplar, İslâmiyeti Türklere "yağmacı" ve "çapulcu sürülerinin" zulüm ve şiddetiyle dayatmışlardır. İslâmı yaymak için gelen Arap orduları, seller gibi kan akıtmış, onbinlerce ocağı söndürmüştür. "Arapların zulüm ve şiddetleriyle müslüman olan Türkler, İslâm dinini kabul etikten sonra da ezilmişlerdir. Bu yüzden "halk, bir türlü müslümanlığa ısınamamıştır." Ancak "kendi ırkdaşları hükümeti ellerine alınca kütle halinde müslümanlığı kabul etmeye başladılar."[25] Türkler ancak kendilerini köle yapmak isteyen Arapların efendisi olmaya karar verdikten sonradır ki kütle halinde İslâm dinine girmişlerdir."[26]

3. "Türk uygarlığı Arap taaruzuna uğramıştır." İslâmdan önce Araplar uygar değildi. İslâmiyet döneminde de "uygarlığı yaratanlar Araplar değil, onlardan başka ırktan olanlar, özellikle Türklerdir."[27]

4. Türk, İslâmiyeti kabul ettikten sonra, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde, Allah ve peygamber uğruna "kendi ruhunu, benliğini, hayatını unutmuş, ...sonucu alçaklık olan, esaret olan... aşağılık bir hedefe sürüklenmiştir."[28]

5. İslâm olduktan sonra Türkler "nereden geldiği belirsiz" bir takım yöneticilerin "bilinçsiz aracı olmak mevkiine" düşmüşlerdir. Türklerin başına geçebilmiş olan hırslı sultanlar ve serdarlar, "kosk-

24 *Türk Tarihinin Ana Hatları*, s. 455 vd; *Tarih*, I, s. 53.

25 *Türk Tarihinin Ana Hatları*, s. 461 vd; *Tarih*, II, s. 146. Arapların Türklere İslamiyeti şiddet yoluyla kabul ettirdiklerini anlatan yeni bir çalışına için bkz. Erdoğan Aydın, *Nasıl Müslüman Olduk*, Başak Yayınları, Ankara, Mart 1994.

26 *Tarih*, II, s.147.

27 *Tarih*, II, s. 140 ve 165.

28 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 196 vd; *Medenî Bilgiler*, s. 364 vd.

koca bir milleti" her tarafa saldıra saldıra, mahva ve yıkıma uğratmışlar, "Allaha boyun eğdirerek derin bir gaflet ve yorgunluk beşiğinde" uyutmuşlardır.[29]

Kemalist yönetim, bu görüşleriyle İslâmiyete karşı milliyetçi cepheden bir ideolojik hesaplaşma içine girmiştir. Varılan sonuç şudur : Millete, İslâmiyet değil, "mukaddes kitaplar" değil, millî ideoloji, başka deyişle milliyetçilik yol gösterebilir.[30] Türkiye Cumhuriyeti'nin "yeni kuşaklara" vereceği eğitim, dinî eğitim değil, millî eğitimdir. Çünkü dinî eğitim, yeryüzünde bulunan 300 milyondan fazla İslâma, "esaret zincirlerini kıracak insanî meziyetleri vermemiştir ve veremiyor." Bunu Kemalistlere göre, ancak "millî eğitim" başarabilir.[31]

6. Yeni Bir Din mi?

"Milliyetçilik Dini"

Kemalistlerin dinin karşısına milliyetçilikle çıkmaları, kimilerinde milliyetçiliği bir din gibi görmeye kadar varmıştır. Samsun Milletvekili Ruşenî Bey'in (Barkur) Atatürk'ün kitaplığında bulunan *Din Yok Milliyet Var* başlıklı elyazması, bu tavrın en sivri örneklerinden biridir.[32] Eski Türkçe harflerle yazılmış olan bu kitap,

29 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 146; *Medenî Bilgiler*, s. 367. Atatürk, *Büyük Nutuk*'ta, aynı görüşü işleyerek, Anadolu evlatlarının Yemen çöllerinde, Suriye'de, Mısır'da "kavrulup mahvolduğunu" söyler.

30 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, s.196.

31 Aynı eser, s.198,

32 Rûşeni'nin bu kitabının varlığına ilk kez Gürbüz D. Tüfekçi'nin *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar -Eski ve Yeni Yazılı Türkçe Kitaplar-* başlıklı kitabında rastladım (Bkz. s.170 vd). Bu eser, Çankaya'daki Atatürk Kitaplığı'nda 2 noda kayıtlı. 18 Teşrinievvel (Ekim) 1926 tarihini taşıyor, elyazması, IV+247 sayfa. Bu belgeye ulaşmak için yaptığım araştırma sonucunda, kitabın 12 Eylül döneminde Cumhurbaşkanı Evren tarafından "insanların inancını bozar" gerekçesiyle kasaya kilitlendiğini ve kimseye gösterilmediğini öğrendim.
2000'e Doğru dergisinin 1987/8. sayısında yayımlanan "Atatürk ve Allah" araştırması nedeniyle Sorumlu Müdür Fatma Yazıcı arkadaşla birlikte yargılandığımız zaman, İstanbul 2. Asliye Ceza Mahkemesi, talebim üzerine bu kitabın fotokopisinin getirtilmesine karar verdi. Ancak hukuken uygulanması zorunlu olan bu karar hiçe sayıldı.

sayfalarında Atatürk tarafından yazdırılmış "Aferin" ve "Alkışlar" gibi kenar notları bulunduğu için de önemli bir belgedir.[33]

Atatürk Araştırma Merkezi Yürütme Kurulu'nun Mahkemeye gönderdiği 20 Kasım 1987 tarih, 100/1 sayılı Karar'ın 5. sayfasında, fotokopinin gönderilmemesi nedeni şöyle açıklanıyordu : "Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğince elyazısı metnin bulunduğu müzeden dışarı çıkarılmasına müsaade edilmediğinden..." Oysa Atatürk Araştırma merkezi Üyesi Gürbüz Tüfekçi, Bekir Tünay ile birlikte kitabın üzerinde çalıştıklarını *2000'e Doğru* dergisine söylemektedir. (23 Nisan 1989, s. 18) Ayrıca kitap, Millî Kütüphane Genel Müdürlüğü tarafından 1973 yılında basılan "Atatürk'ün Kitaplığında Bulunan Kitaplar" kataloğunda da geçiyor. Açıkçası Rûşeni'nin eseri, Mahkemeden bile saklandı. Mahkeme de, ne yazık ki kararını uygulatacak dirayeti göstermedi.

Dava dosyasına, kitabın fotokopisi değil, fakat Atatürk Araştırma Merkezi'nin görevlendirdiği Emekli Korgeneral Cemal Enginsoy'un kitap hakkındaki üç sayfalık raporu girdi. Rapor, o kadar ciddiyetsizdir ki, Rûşeni Bey'den "meçhul bir kişi" diye söz eder.

Oysa Rûşeni Bey (Barkur), Kasım 1932'den başlayarak IV,V ve VI. dönemlerde Samsun Milletvekilliği yapmıştı. 1884 Hanya/Girit doğumluydu. Harp Akademileri mezunu, emekli kurmay subaydı. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Rusya'da bulunmuştu. Fransızca, Rusça ve Farsça biliyordu. Milletvekilliğinden başka Kudüs Konsolosluğu görevi yapmıştı. Ayrıca Türk Dili Tetkik Cemiyeti Teşebbüs Heyeti Üyesi idi, yani Kemalist yönetimin yalnız siyasal kadroları arasında değil, ideolojik kurmayları arasında da yer alıyordu. Birinci Türk Dili Kurultayı'nda 4 Eylül 1932 günlü oturumda konuşma yapmıştı. (Bu bilgiler için bkz: TBMM Albümü; "Atatürk Alkışladı Evren Kilitledi, *2000'e Doğru*, sayı 17, 23 Nisan 1989, s. 18 vd; *Birinci Türk Dili Kurultayı, Tezler Müzakere Zabıtları*, TC Maarif Vekâleti, Devlet Matbaası, Istanbul 1933, s. XXV ve s. 389 vd. Mahmut Goloğlu, *Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938)*, Ankara 1974, s. 345 ve 351. - Goloğlu'nun kitabında soyadı yanlışlıkla "Barkın" olarak geçiyor.-Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, s.220. İsmail Beşikçi, *Kürtlerin "Mecburi İskân"ı*, s. 167 vd.

33 Atatürk Araştırma Merkezi Aslî Üyesi Cemal Enginsoy'un raporunda, kitabın kenarındaki notların Afetinan'ın kaligrafisine uyduğu belirtilmektedir. Afetinan'ın Atatürk'ün kitaplığında bulunan bir kitaba kendi başına "Alkışlar, Aferin" diye yazması düşünülemez. Öte yandan Afetinan'ın kendisinden çok yaşlı, milletvekili, emekli kurmay subay ve Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin Girişim Kurulu Üyesi konumunda bir insanın kitabına "aferin" notu düşmesi de, terbiye kurallarına aykırıdır. Rûşeni Bey'e ancak Atatürk "Aferin" diyecek konumdadır. Nitekim Gürbüz D. Tüfekçi bu konuda şöyle diyor : "Atatürk'ün haberi olmadan, bilgisi dışında, onun bir kitabının üstüne not düşmek, kimsenin haddine değildir." Tüfekçi, bu kenar notunu Atatürk'ün Afet hanıma yazdırmış olabileceğini belirtmektedir. Ayrıca Tüfekçi, Cemal Enginsoy'un kaligraf olmadığını da ekliyor.

Cemal Enginsoy, raporunda bu kitabı Atatürk'ün gördüğü konusunda kanıt olmadığını belirtiyor. Oysa kitap, Atatürk'ün kitaplığında 2 noda kayıtlıdır. Kitabın elyazması olması, Atatürk'e sunulduğunu göstermektedir. Yoksa çarşıdan alınmış da kitaplığa girmiş değildir.

Gürbüz Tüfekçi, Rûşeni'nin kitabında Atatürk'ün etkisinin hissedildiğini, kitapta yazılan birçok önerinin daha sonra uygulandığını belirtiyor. Örneğin Ruşenî, Cumhurbaşkanı ve milletvekillerinin Kuran'a el basarak yemin etmelerini eleştiriyor. Bilindiği gibi, dinsel yemin daha sonra kaldırıldı.(*2000'e Doğru*, 23 Nisan 1989, s. 19.)

Rûşeni Bey'in kitabının kapağında *Din Yok Milliyet Var* başlığının altında, "Benim dinim, benim Türklüğümdür" altbaşlığı okunuyor. Kitabın ana düşüncesi kalın siyah yazıyla şöyle vurgulanıyor:

"Bizim kutsal kitabımız, bilgiyi edinen, varlığı taşıyan, saadeti kucaklayan, Türklüğü yükselten ve bütün Türkleri birleştiren 'Milliyetimiz'dir. O halde felsefemizde 'din' kelimesinin tam karşılığı 'Milliyet'dir. Milliyetini seven, milliyetini yükselten ve milletine dayanan insan, daima kuvvetli, daima namuslu ve daima şerefli bir insandır. Yüksek bir milletin Milliyetçi bireyleri, ak günde mesut, kara günde metin ve kanlı günde kahredicidir."

Bu paragrafın yanında yeni harflerle "Aferin" ve "Alkışlar" sözcükleri okunuyor. Atatürk'ün kitaplığında bulunan bir kitabın sayfalarına, Atatürk'ün izni ve onayı dışında bu tür kenar notları düşülmesi olanaklı değildir. Kaldı ki, bir milletvekilinin görüşleri hakkında Atatürk'ten başkasının da "Aferin" değerlendirmesini yapması düşünülemez.

Kitabın, kenarına "Aferin" notu konan bir başka bölümün son satırında ise şu cümleyi okuyoruz:

"Ve türk olmak kadar 'DİN' mi var."

Milliyetçiliği yeni bir din gibi propaganda etme tavrını, mizah konusu olabilecek kadar abartanlar da olmuş. Örneğin Behçet Kemal Çağlar, Atatürk öldükten sonra, Süleyman Çelebi'nin Hz. Muhammed'in hayatını anlatan Mevlüdü'nü, "Bizim Mevlüt" başlığı altında milliyetçi ideolojiye göre yeniden yazmış. 1942 yılında *Yücel* dergisinde yayımlanan bu milliyetçi "Mevlüt"ün başında şu dizeler okunuyor :

"Millet adın zikredelim bir kere
Vâcip oldur cümle işte Türklere
Şevk ile 'Türküm' dese bir dem lisan
Dökülür cümle hüzün misli hazan
İsmi pâkin pâk olur zikreyleyen
Her murâda erişir 'Türküm' diyen"[34]

34 *Yücel*, 1 Eylül 1942.

"Kamâlizm Dini?"

Edirne Milletvekili Mehmet Şeref Aykut, 1936 yılında yazdığı *Kamâlizm* adlı kitabının önsözünde, "Rasyonel, Sosyolojik, Marksist, Faşist rejim ve ideolojilerin" Türk Devrimi'ni açıklayamadığını öne sürdükten sonra, Kamâlizmin "bunların üstünde, yalnız yaşamak dinini aşılayan ve bütün prensiplerini ekonomik temeler üzerinde kuran bir din" olduğunu söylüyor. Aykut, yeni parti programının devletçilik tanımını verirken de "Kamâlizm dini"nden söz etmektedir.[35]

Aykut da, tıpkı Rûşeni Bey gibi, savunduğu Cumhuriyet Devrimi ideolojisini din olarak sunuyor. Kamâlizm, ona göre, "Rasyonel, Sosyolojik, Marksist, Faşist ideolojilerin" seçeneğidir ve aynı zamanda dindir. Bununla birlikte Aykut'un "Kamâlizm dini" üzerine yaptığı açıklama, kafasında dinden çok, felsefe iddialı bir teori bulunduğunu düşündürüyor. Aykut'un anladığı "Kamâlizm", "yaşamak dinini" aşılamaktadır. Görülüyor ki Aykut, "Kamâlizmi" pratiğe ve deneyime öncelik tanıyan ve bu dünya için önerilen, materyalist bir görüş olarak yorumlamaktadır. Bütün prensiplerinin "ekonomik temeller" üzerine kurulması ise, "Kamâlizmin" burjuva ekonomizminin bir türü olarak anlaşıldığı kanısını veriyor.

Dinler, kuşkusuz dönemlerinin ideolojileriydi, ancak her ideoloji din değildir. Çağımızın ana sınıfları olan burjuvazinin ve işçi sınıfının ideolojileri din kapsamına girmezler. Barkur ve Aykut gibi Kemalistlerin, kendi savundukları ideolojiyi "din" olarak yansıtmaları, kuşkusuz sebepsiz değil. Her ikisinde de, dinsel ideolojinin kökünü kazıma ve dine yeni bir seçenek bulma telaşı görülüyor. Aslında bu tavır, dinle mücadele edilirken, bir anlamda dine teslim olunduğunu ifade emektedir. Dinin yerine konan, din değildir, fakat "din" olarak anılmaktadır.

"Tabiat Dini?"

Bütün materyalistler gibi, Kemalistler de doğayı açıklarken doğadaki süreçlere vurgu yaptılar. Bu felsefî tavırlarını, dinle iddialı bir ideolojik mücadele içinde ortaya koydular. Bu nedenle zaman zaman doğayı kutsallaştıran ifadeler kullandıkları da oldu. Örneğin Atatürk, yabancı bir gazeteciye verdiği demeçte şöyle der :

35 Aktaran Mete Tunçay, *Tek Parti...*, s. 327. Mehmet Şeref Aykut, Tunçay'ın belirttiğine göre, 1874-1939 yılları arasında yaşamış.

"Çobanlar, güneş, bulut ve yıldızlardan başka bir şey bilmezler. Yeryüzündeki köylüler de ancak bunu bilirler. Çünkü ürünler havaya tâbidir. Türk yalnız tabiatı takdis eder."[36]

Gazeteci, Atatürk'e, Goethe'nin de tabiata "Allahlar" adını verdiğini hatırlatır. Bunun üzerine Atatürk, "Ben bu muammayı kabul edemem, takdise lâyık ancak insan toplumunun reisi olan kimsedir." diyerek felsefî konumuna açıklık getirir.

Kemalistler, tarih tezinden kalkarak da doğayı kutsallaştırmışlardır. Afetinan'ın, 1936 yılında yapılan Üçüncü Dil Kurultayı'nda, Türk Tarih Kurumu adına yaptığı konuşma, bu açıdan dikkat çekicidir. Afetinan, "Bu nutkumdaki üslup ve fikirler doğrudan doğruya Atatürk'e aittir" diyor. O nedenle şu sözleri, Atatürk'ün görüşleri olarak okuyabiliriz:

"Türk İnkılâbı kendi mihrabının bizzat Güneş olduğunu bulmuştur. Tarih yolculuğunda Güneşin ilham izlerine, en çok biz Türkler tesadüf ediyoruz. Türk ırkı kültürünü öyle bir yerde buldu ki, orada güneş ona en verimli oldu. İlk yurttan ayrılmaya mecbur olan Türkler, başlıca göç yolları için yine Güneşin kılavuzluğundan istifade ettiler. ...Öz yurdumuz Anadolu'nun ilk kültürünü kuran atalarımız Güneşi sembolize ettiler. [Hititler kastediliyor] ...Bize Güneş aydınlığı veren Türklüğün karşısında tâzimle eğilirim."[37]

"İnsanlık Dini?"

Kemalizm, bütün burjuva devrimci akımları gibi, milliyetçi olmanın yanında *insanlıkçı*dır. Kemalizmin, Auguste Comte'ün "İnsanlık dini"nden etkilendiği de tartışılabilir. Dünya tarihini, kavimlerin, milletlerin veya devletlerin tarihi olarak değil, *insanların ve insanlığın tarihi* olarak gören İngiliz tarihçisi H.G.Wells'in, Atatürk üzerindeki etkisi de bilinir.[38]

Atatürk, daha 1922 yılında, toplumların az zamanda "birer yüksek insanlık kitlesine dönüşeceklerini" öne sürmüştür. "İşte o zaman milletlerin bütün gayesini insanlık ve karşılıklı sevgi oluşturacaktır."

36 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,* III, s. 85 (21-24 Mart 1930).

37 Afetinan, *Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler*, s. 219, 220, dipnot 11.

38 Şerafettin Turan, *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1982, s. 37 vd.

Atatürk, o zaman dünyayı doğru tahlil ederek, "insanlığa yönelen bu büyük fikir hareketinin", "mazlum milletlerin zalimleri bir gün mahvetmesiyle" başarıya ulaşacağını belirtir. "O zaman yeryüzünden zalim ve mazlum kelimeleri kalkacaktır."[39]

Medenî Bilgiler kitabı ise, "dünya birliğe doğru yürümektedir" saptamasını yapar. Gelişmenin amacı, "insanları birbirine benzetmek" olarak tanımlanır. "İnsanlar arasında , sınıf, derece, ahlâk, elbise, dil, ölçü farkı gittikçe azalmaktadır. Tarih, yaşamak kavgasının, ırk, din, kültür, eğitim yabancıları arasında olduğunu gösterir. Birliğe doğru yürüyüş, barışa doğru yürüyüş demektir."[40] Atatürk, 1931 yılında da, "Artık insanlık kavramının vicdanlarımızı tasfiyeye ve duygularımızı yüceltmeye yardım edecek kadar yükseldiğini" söyler.[41]

Atatürk, *Buyuk Nutku*'nda, "Bütün insanlığın...Hıristiyanlıktan, Müslümanlıktan, Budizmden vazgeçerek basitleştirilmiş ve herkes için anlaşılacak hale konulmuş evrensel saf ve lekesiz bir dinin kurulması" gibi şartların oluşmasını gerekli kılan bir 'birleşik dünya hükümeti' hâyâl etmenin "tatlı olduğunu" inkâr etmez.[42]

Enver Ziya Karal, Atatürk'ün "din anlayışları dışında bir insanlık değerine" varmak gereğine inandığını belirtir. Bu arayışın gerekçesi, Karal'a göre, Atatürk'ün Hıristiyanlık ile İslâm arasındaki bölünmeyi aşma isteğidir. Bu bölünme yüzünden, Hıristiyan toplumları uygarlıkları ve sosyal değerleriyle İslâmın dışında bir dünya olarak kabul edilmektedir. Bu durumda "milletimiz ileri milletler arasına giremeyecektir." Atatürk, Karal'ın yorumuna göre, bunu kavradığı için "din anlayışları dışında bir insanlık değerine" yönelmişti. "Bu yeni insanlık anlayışı, milliyetçilik ile yan yana yaşayabilecek" ve aynı zamanda "milletimizi evrensel insan uygarlığına" yaklaştıracaktı.[43]

Bu yoruma katılıyoruz. Atatürk'ün "çağdaş uygarlığa ulaşma" amacı, onu dinlerin ötesinde bir insanlık ülküsüne de taşımıştır. Ancak bu insanlık davası, Auguste Comte'da olduğu gibi bir "İnsanlık Dini" değildir.

39 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 29.
40 *Medenî Bilgiler*, s. 72, Elyazısı, s. 526.
41 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, s. 273.
42 *Nutuk*, II, s. 713.
43 Enver Ziya Karal, "Atatürk'ün Siyaset Üzerindeki Düşünceleri", *Atatürkçülük, II. Kitap* , Genelkurmay Basımevi, Ankara 1983, s. 196.

7. Dine Karşıt Bir Konum

Din mi İdeoloji mi?

Kemalizm, diğer burjuva-demokratik devrimlerde olduğu gibi yeni bir "devrim dini" mi getirmek istedi?[44]

Rûşeni Bey'in "Milliyetçilik dini", Mehmet Şeref Aykut'un "Kamâlizm dini", Kemalist düşünürlerin "Tabiat dini"ni veya "insanlık dini"ni çağrıştıran ifadeleri, *ilk bakışta* böyle bir eğilimi düşündürüyor.

Ancak Cumhuriyet Devrimi önderliği, yeni bir din getirmedi, böyle bir girişimde bulunmadı. Ne var ki, burjuva devrimlerinde ortaya çıkan "devrim dini" eğilimlerinin Kemalizmin bazı ideologlarında da uç verdiği anlaşılıyor. Rûşeni ve Aykut gibi Kemalistler, dinsel ideolojinin kökünü kazıma çabasında bir hayli heyecanlı görünüyorlar. Bu heyecan, onları dinin yerine koymak istedikleri burjuva ideolojisini de bir "din" gibi gösterme kolaycılığına itmiştir.

Kemalist devrimciler, haklı olarak dinlerin de ideoloji olduğunu saptadılar. Burası doğru, dinler kuşkusuz dönemlerinin ideolojileriydi. Ancak her ideoloji din değildir, Rûşeni ve Aykut'ların tutarsızlıkları buradadır. Halkta bir din ihtiyacı olduğunu belirlemişlerdir ve bu ihtiyacı burjuva ideolojisiyle karşılarken, "devrimci" bir kurnazlığa başvurmuşlardır. Dinin boşluğunu dolduracağı düşünülen, "Milliyetçilik" veya "Kamâlizm", din değildir ama "din" olarak sunuluyor. Aslında dinle mücadele edeyim derken, bir anlamda dine teslim olmaktadırlar.

Yine de burada yeni bir din kurma girişiminden çok, ideolojik sığlığın yl açtığı bir tutarsızlıktan söz etmek, daha doğru olur. Ne var ki, bu tavır, Kemalizmin esas eğilimi değildir. Cumhuriyet Devrimi'nin resmî yayınlarına baktığımız zaman, 1924 yılından sonra dine karşıt bir felsefî konum belirliyoruz.

"Dinlerin İşi Bitmiştir"

Kemalizmin, dinleri tarihsel bir kategori olarak gördüğünü yukarda belge ve kanıtlarıyla açıklamıştık. Din, belli bir tarihsel dönemde topluıun ihtiyacıydı; tarihin belli bir aşamasında ortaya

44 Kemalist laikliğin "bir yeni din yerleştirmek istediği" görüşü için bkz. Levent Köker, *Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi*. İletişim Yayınları, Istanbul 1990, s. 88.

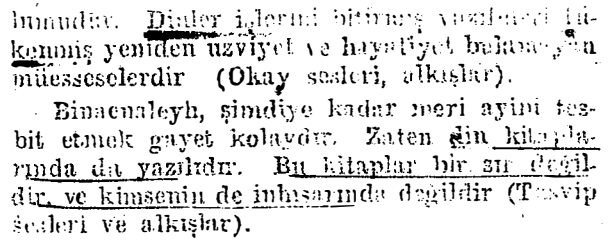

hinudur. Dinler işlerini bitirmiş vazifeleri tükenmiş yeniden uzviyet ve hayatiyet bulamayan müesseselerdir (Okay sesleri, alkışlar).

Binaenaleyh, şimdiye kadar neri ayini tesbit etmek gayet kolaydır. Zaten şin kitaplarında da yazılıdır. Bu kitaplar bir sır değildir, ve kimsenin de inhisarında değildir (Tasvip sesleri ve alkışlar).

Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: "Dinler işlerini bitirmiş kurumlardır" (TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem 4, c. 24, İ: 11, 3.12.1934, s. 77).

çıkıyordu ve yine tarihin belli bir aşamasında son bulacaktı. Dahası, Kemalist iktidarın temsilcileri, resmî konuşmalarında dinlerin işlevinin kalmadığı bir aşamaya gelindiğini de açıkladılar. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, "Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun"un görüşmeleri sırasında Meclis kürsüsünden hükümet adına aynen şunları söyler :

"Dinler işlerini bitirmiş, vazifeleri tükenmiş, yeniden uzviyet ve hayatiyet bulamayan müesseselerdir (Okay -Bravo- sesleri, alkışlar)[45] Bu belirleme, İçişleri Bakanı tarafından yapılmaktadır. Şükrü Kaya, o zaman bakan olmanın ötesinde Kemalist iktidarın önde gelen birkaç liderinden biridir.

Konuşma yeri Meclis kürsüsüdür.

Konu önemlidir, devrim yasalarından biri tartışılıyor.

"Dinlerin işlerinin bittiği" yönündeki açıklamayı, milletvekilleri "bravo" sesleriyle karşılıyor ve alkışlıyorlar.

Hükümeti ve meclisiyle, Kemalist yönetim saflarında, dinlere karşı nasıl güçlü bir rüzgâr estiğini, bu olay çok iyi yansıtıyor.

Atatürk'ün çevresinde bu tür değerlendirmelerin yapıldığına tanıklık eden anılar da bulunmaktadır. 1931 yılı sonlarında Atatürk'ün de katıldığı laiklik üzerine bir tartışmada, şunlar söyleniyor : "İslâmlık, devrini yapmış, fayda ve zararlarını ortaya koyarak eskimiş, ömrünü bitirmiş bir şeydir. O müesseseyi ne korumağa, ne de yeniden bir aşı yaparak gençleştirmeğe niyetimiz yoktur. Zaten böyle bir teşebbüs, kurumuş eski ağaca hayat vermeğe çalışmak gibi beyhudedir."[46]

45 *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem 4, c. 24, İ: 11, 3.12.1934, s. 77.
46 Ahmet Hamdi Başar, *Atatürk'le Üç Ay*, Tan Matbaası, Istanbul 1945, s. 49.

Aslında bu tartışmanın Kemalist önderlik içinde daha 1923'te başladığı anlaşılıyor. Kurtuluş Savaşı'nın ünlü Şark Cephesi Komutanı Kâzım Karabekir Paşa, 1923 yazında Ankara'da "yeni bir hava esmeye başladığını" söylüyor. İslâmiyetin "gelişmeye engel" olduğu tartışılmaktadır. Hatta Karabekir, Mustafa Kemal'in kendisine "önce din anlayışını kaldırmalıyız" dediğini aktarır.[47]

Mustafa Kemal, resmî konuşmalarında daha dikkatli bir dil kullanır. Örneğin 31 Ekim 1924 günü şöyle der : "Artık Türkiye, din ve şeriat oyunlarına sahne olmaktan çok yüksektir. Bu gibi oyuncular varsa kendilerine başka taraflarda sahne arasınlar."[48]

Bütün bu *belgelere ve resmî açıklamalara rağmen*, bazı anılarda Atatürk'ün "din lâzımdır" veya "din faydalıdır" dediği öne sürülür.[49]

İlginçtir, Atatürk, 1924 yılından sonra kitaplarda, resmî konuşma ve açıklamalarda dinleri çürütürken, bir takım dostlarıyla baş başa kalınca, onlara büyük sırrını açıklıyor ve "din lâzımdır" diyor! Oysa tersi olması mantığa daha uygun değil mi?

Atatürk tavrını, çok kesin çizgilerle koydu; resmî belgelerde ve ders kitaplarında açıkça belirtti ki, Allah yalnız insanların düşüncesinde vardır; Allah kavramı belli siyasal gelişmeler sonucu doğmuştur; vahîy yoktur, *Kur'an* Muhammed'in düşüncelerinin ürünüdür. Bu görüşleri bir ideolojik kampanya halinde işleyen bir rejimin, dini "lâzım" ve "faydalı" görmediği çok açıktır. Atatürk'ün elyazıları, Kemalizmin resmî tarih görüşünü yansıtan *Türk Tarihi'nin Ana Hatları*, liselerde okutulan *Tarih, Medenî Bilgiler* ve *İnkılâp Dersleri* kitapları, *TBMM Tutanakları* dururken, Atatürk'ün özel sohpetlerde ne söyleyip ne söylemediğini tartışmak, araştırmacının işi değildir.

47 Bkz. Uğur Mumcu, *Kazım Karabekir Anlatıyor*, s. 84, 86 vd, 95 vd.

48 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, III, s. 76.

49 Kenan Evren, 12 Eylül dönemi boyunca, konuşmalarında sık sık Atatürk'e gönderme yaparak "din lâzımdır" ve "din birleştiricidir" görüşünü işledi.
Kılıç Ali, Birinci Tarih Kongresi'nden sonra Marmara Köşkü'ndeki çayda bir öğretmenin "din lüzumlu bir müessese midir" sorusu üzerine, Atatürk'ün "din lâzımdır" yanıtını verdiğini yazıyor. Bkz. *Atatürk'ün Hususiyetleri*, Sel Yayınları, Istanbul 1955, s.116 ve 117. Kılıç Ali, bu anısını yazarken Kongrenin tarihinde iki yıllık bir yanlışa düşmektedir; 2 Temmuz 1932 günü yapılan Kongrenin 1930 yılında toplandığını söylüyor.
Yine Asaf İlbay, Atatürk Orman Çiftliği'nde baş başa kaldıklarında, Atatürk'ün "Din vardır ve lâzımdır" dediğini aktarıyor. Bkz. *Yakınlarından Hatıralar*, Sel Yayınları, İstanbul 1955, s. 102 vd.

Konuyu aydınlatan bunca resmî belge varken, günümüz Atatürkçüleri, niçin Kılıç Ali ve Asaf İlbay'ın anılarına sarılıyorlar? Çünkü onların sorunu, topluma gerçeği anlatmak değil, fakat Atatürk'ü bugünkü büyük sermaye rejiminin ihtiyaçlarına uyarlamaktır.

Kaldı ki, konu anılara dayanılarak aydınlatılacaksa, Atatürk'ün "dinsiz" olduğu, "bütün dinler denizin dibine batsın istiyorum" dediği, "dinlerin kaldırılmasını gerekli" gördüğü, dini değil gerçeği ve bilimi "lüzumlu" bulduğu anlatılmaktadır.[50]

50 Karabekir, 10 Temmuz 1923 günü baş başa yaptıkları görüşmede, Gazi'nin kendisine şöyle dediğini öne sürüyor : "Dini va ahlâkı olanlar aç kalmaya mahkûmdurlar...önce din ve namus anlayışını kaldırmalıyız. 16 Ağustos günü ise İsmet Paşa'nın kendisine, "İslam kaldıkça sömürgeci devletlerin ...daima aleyhimizde olacaklarını ve bağımsızlığımızın da daima tehlikede kalacağını" anlattığını söylüyor. (Uğur Mumcu, *Kazım Karabekir Anlatıyor*, s. 83 vd, 95.) Karabekir'in yalnız geçen bu konuşmalarda kendine göre bazı değişiklikler yaptığı söylenebilir. Çünkü belli bir ahlâk anlayışında açık ve köşeli olan Atatürk'ün ahlâkı kökten reddettiği düşünülemez.

1948-50 dönemi Millî Eğitim Bakanı, Kemalizmin Türkologlarından Prof. Dr. Tahsin Banguoğlu'nun ise, Atatürk'ün dinle ilgisi konusunda şöyle dediği aktarılıyor : "Meşrutiyette yaygın bir dinsizlik havası esmiştir. Mustafa Kemal o hava içinde yetişir...Tevfik Fikret'ten esas dinsizlik fikirlerini almıştır....Allah öyle nasip etmiştir ki, bu milleti dinsizlere kurtartmış...Bu Atatürkçülerin Mustafa Kemal'i müslüman yapma gayretleri de bir sahtekârlık!" (Necmeddin Şahiner, *Yeni Nesil*, 13 Mart 1989)

Enver Behnan Şapolyo, Atatürk'ün 1932 yılında yaptığı bir konuşmayı aktarır. Atatürk'e göre, "İnsanlar ilk devirlerinde...hastalıktan, felaketten korunmayı hep Allahlarından istediler. Fakat modern çağlarda insan her şeyi Allah'tan beklemedi. Ancak toplumdan bekledi...Her şeyin koruyucusu insan cemiyetidir...Bunun için her türlü gelişme, huzur ve güven kaynağı toplumdur."(*Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi*, s. 305) Şapolyo'nun aktardığı bu sözler, Atatürk'ün *Medenî Bilgiler* kitabı için yazdıklarıyla birbirini tutuyor. Dikkat edilirse, burada insana "lâzım" olan koruyucunun (rahman ve rahim) Allah ve din değil, fakat toplum olduğu anlatılıyor.

İngiliz kadın yazar G. Ellison, Atatürk'ün kendisine şunları söylediğini yazıyor : "Benim dinim yok ve bazen bütün dinler denizin dibine batsın istiyorum. Yönetimini ayakta tutmak için, halkı tuzağa düşürür gibi dine gerek duyan kişi, zayıf bir yöneticidir. Benim halkım demokrasinin ilkelerini, gerçeğin buyruklarını ve bilimin öğretilerini öğrenecek. Boşinançlar gitmeli." (*Turkey Today*, s. 24'ten aktaran Mete Tunçay, *Tek Parti* ...,s. 219) Görüldüğü gibi, burada Atatürk, dini "lâzım" görenlerin "halkı tuzağa düşüren, zayıf" yöneticiler olduğunu belirtiyor. Dinin değil, demokrasinin, gerçeğin ve bilimin "lâzım" olduğunu vurguluyor.

Yeri gelmişken belirtelim Mete Tunçay'ın "Cumhuriyet laikliği hiçbir zaman 'resmen ve alenen' dinin özüne karşı çıkmamıştır."(age, s.213) ve "Kemalizm yapıcı bir tür 'Yeni İslam'dır"(s.214) yolundaki değerlendirmeleri gerçeğe dayanmıyor. Mete Tunçay, Cumhuriyet'in ideolojik kaynaklarını araştırmadan kendi önyargısını açıklıyor.

Kemalist iktidar, dinsel dogmaları gereksiz ve yenileşmeye zararlı bulmanın ötesinde, dinlerin toplum üzerindeki ideolojik etkisini kırmaya özel bir önem verdi. Resmî yayınlar ve ders kitapları yanında, Batıdan Aydınlanma kaynaklarının çevrilmesi de, bu gerçeği kanıtlar. Jean Meslier'nin dinleri çürüten ve herkesin anlayacağı tarzda yazılmış ünlü kitabı *Aklı Selim*, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 1929 yılında Atatürk'ün onayıyla basılıyor.[51] *Kur'an*, din ricalinin

Bir de, "Atatürk'ün Son Mesajı" uydurması var. Rivayet ediliyor ki, Atatürk ölümünden on beş gün kadar önce kendine geldiği zaman, dünyadaki müslümanlara bir mesaj veriyor. Biz Türkiye'liler, "Başbakan ve Dışişleri Bakanı aracılığıyla dünyaya ilan edildiği" söylenen bu "Son Mesaj"ı Pakistan'da yayımlanan Urduca bir kitaptan öğreniyoruz! "Mesaj" şöyle :

"Bütün dünyanın Müslümanları Allah'ın son peygamberi Hz. Muhammed'in (s.a.) gösterdiği yolu takip etmeli ve verdiği talimatları tam olarak tatbik etmeli. Tüm Müslümanlar, Hz. Muhammed'i örnek almalı ve kendisi gibi hareket etmeli; İslamiyetin hükümlerini olduğu gibi yerine getirmeli; zira ancak bu şekilde kurtulabilir ve kalkınabilirler."

Atatürk'ü ölümüne on beş gün kala Şeriatçı yapan bu mesaj, önce A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi tarafından yayımlanan bir kitapta yer alıyor (Prof. Dr. Hanif Fauk, *Urduca Yayınlarda Atatürk*, Ankara 1979, s. 102). Diyanet İşleri Başkanlığı, uydurma mesajı 1988 takviminin 10 Kasım yaprağının arkasına koyuyor. "Mesaj", 1988 yılı Ekim ayı sonlarında TRT tarafından da yayımlanıyor. Bunun üzerine laikliğin değerli savunucularından Av. Hayri Balta, bir tespit davası açarak, Ankara 14. Asliye Hukuk Mahkemesi kararıyla mesajın gerçeğe dayanmadığını tespit ettiriyor(Dosya No : 1988/793).

51 *Aklı Selim* adlı kitabı, Dr. Abdullah Cevdet Fransızcadan çevirerek 1928 yılında eski harflerle yayımlıyor. Bu ilk basımı, Dr. Abdullah Cevdet, 29 Aralık 1928 günü Gazi Mustafa Kemal'e eliyle yazdığı şu ithafla sunmuş : "En büyük acizden en büyük iktidara." Atatürk, bu eski harflerle basımı altını çizerek okumuş, kenar notları düşmüş. Millî Eğitim Bakanlığı 1929 yılında ikinci basımı 548 sayfa olarak yayımlıyor. Bu basım, "Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine" ithaf edilmiş (Çankaya Kitaplığı, no : 146, fotokopisi elimizde). Kitap, Beyazıd Devlet Kütüphanesi'nde bulunabilir (49693 noda kayıtlı). Atatürk, bu ikinci basımı da incelemiş. Çankaya Kitaplığındaki nüshada çizgiler var.

Çevirmen Dr. Abdullah Cevdet'in kitabın başına yazdığı sunuştan, çevirinin önce *İçtihat* dergisinin 16 Şubat 1920 tarihli 175. sayısında dizi halinde yayımlanmaya başlandığını öğreniyoruz. İlginçtir "Anadolu'nun Lice, Bayburt, Kangal gibi uzak yerlerinden" gelen mektuplar üzerine *Aklı Selim* kitap olarak basılıyor. Dr. Abdullah Cevdet, sunuşta, "Mabudumuz faziletir" diyor.

Kerim Sadi, kitabın Jean Meslier'nin değil de Baron D'Holbach'ın olduğunu öne sürüyor(*Türk Kleopetrası* kitapçığından aktaran *Doğa ve Bilim*, , yıl 3, sayı 15, Haziran 1983, s. 65). Kerim Sadi, *Aklı Selim*'in ilk kez 1772'de basıldığını belirtiyor. Eser aynı tarihte Londra'da da basılmış. Daha sonraki basımlar 1773, 1774 yıllarında. Voltaire, kitabı, Jean Meslier'nin *Vasiyetnamesi*'nin özetiyle birlikte yayımlamış. (1791, 1792, 1802, 1830, 1831, 1833, 1834 iki kez, 1865 Geneve, 1905 Garnier, 1930 Paris). yazıldığını ve ilk kez Amsterdam'da üç cilt olarak basıldığını belirtiyor.

çıkarcılığı bilinsin ve gerçekler görülebilsin diye Türkçeye çevirtiliyor.[52] Caetani'nin ünlü *İslâm Tarihi*, toplum İslâmı, İslâmın dışından öğrensin diye, yine Atatürk'ün emriyle yayımlanıyor.[53]

Kitap İngilizce, Almanca ve Rusçaya da çevrilmiş ve basılmış. Kerim Sadi, Holbach'ın Jean Meslier'nin *Testament* (Vasiyetname) adlı eserinden büyük ölçüde etkilendiğini ve karışıklığın buradan geldiğini söylüyor. *Testament*'in ise, büyük olasılıkla 1723 yılında Sovyet Bilimler Akademisi'nin *Felsefe Tarihi*, Meslier'nin *Testament* adlı eserinin öldükten sonra 1730'lu yıllarda elyazısı kopyalar halinde yayıldığını belirtiyor. 1762 yılında ilk kez Voltaire'in hazırladığı özet yayımlanmış. Tam metin ise, 1864'te çıkmış (*Geschichte der Philosophie*, I, s. 478).

Plehanov'un Holbach, Helvetius ve Marx üzerine yazdığı *Materyalizm Üzerine Üç Deneme* başlıklı kitabında ise, *Le Bon Sens* (Aklı Selim) adlı eser, Holbach'ın olarak belirtiliyor (Kaynak Yayınları, Istanbul, Ocak 1987, s. 61, 64, 67).

Cemil Sena'nın *Filozoflar Ansiklopedisi*'nde kitap hakkında şu bilgi var : Fransızca *Le Bon Sens* başlığını taşıyan kitabın diğer adı : *Idees Natureles Opposees aux Idees Surnaturelle*. Kitabı, D'Holbach, "Rahip Meslier" takma adıyla yazmış. Lange, bu eseri D'Holbach yazdı diyor. Vorlandere, kitabı rahip Jean Meslier'nin yazdığını söylüyor. (c. 2, s.446.)

Aklı Selim adlı eser konusunda, ricam üzerine değerli Erol Sever arkadaş, Stockholm Kraliyet kitaplığında yaptığı titiz araştırmayla konuya biraz da olsa aydınlık getirdi. Holbach'ın Fransızca bir kitabı şu başlığı taşıyor : *Le bon sens du cure J. Meslier. Suivi de son Testament* (Rahip Jean Meslier'nin Aklı Selimi. Vasiyetnamesi ekli) Bu kitabın iki basımı var : 1792 yılındaki, Paris ve Bruxelles'de, diğeri ise tarihsiz Paris'te. Görülüyor ki, Holbach, *Rahip J.Meslier'nin Aklı Selimi* başlığındaki kitabını, Meslier'nin *Vasiyetname* adlı eserini ekleyerek yayımlamış. Bu kitabın Jean Meslier imzalı ve iki imzalı (Mesllier-Holbbach) Almanca çevirileri de var. Erol Sever'in kanıtlarını sıralayarak ulaştığı görüş şöyle özetlenebilir : *Le bon sens* (Aklı Selim), büyük olasılıkla Jean Meslier tarafından yazıldı ve ölümünden sonra çeşitli dillerde basıldı. Baron D'Holbach, bu kitabı bazı açıklamalar ve yorumlar ekleyerek yayımladı.

Türkçe basımın önsözünde ye alan Voltaire'in mektuplarında ve Jean Meslier'nin özgeçmişinde, uzun uzun Jean Meslier'nin ünlü *Testament* adlı kitabından söz ediliyor. Jean Meslier ve Holbach hakkında, bu kitabın IV. bölümünde *Fransız Aydınlanması ve Materyalizmi* başlığı altında yazılanlara ve aynı bölümün 59. dipnotuna bkz.

52 Bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, III, s. 85.

53 Caetani'nin beş ciltlik *İslâm Tarihi*'nin İtalyanca'dan çevirisi, Hüseyin Cahit (Yalçın) tarafından yapılıyor ve 1924-26 yılları arasında eski türkçe harflerle dokuz cilt halinde Tanin Matbaası'nda basılıyor. Atatürk'ün İslam tarihi konusunda en çok etkilendiği tarihçilerin başında Caetani geliyor. Somut örnekler için bkz. Şerafettin Turan, *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1982, s.33 vd.

1930 yazında Yalova'daki tarih çalışmaları sırasında Atatürk'ün emri üzerine, Afetinan'ın Caetani'den yaptığı yedi sayfalık çevrinin fotokopisi, bu kitabın *Belgeler* bölümünde bulunuyor. Bkz. *Belge-2*.

Atatürk, 1930 yılında yabancı bir gazeteciye, "Muhammed'in hayatına ait bir kitabın" çevrilmesi için emir verdiğini söylüyor, ancak kitabın yazarını ve ismini belirtmiyor. (Bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, III, s. 85).

Dinler Yasayla Kaldırılamaz

Mustafa Kemal ve arkadaşları, Fransız Büyük Devrimi'nin ideolojisini rehber edinmiş ve Mazlumlar Dünyası'nın ilk demokratik devrimine önderlik etmişlerdi. Ortaçağ ve din karışıtı dünya görüşleri, tartışmaya yer bırakmayacak kadar belgelidir. Atatürk, doğru olduğunu bildiği gerçekleri büyük bir kararlılık ve cesaretle genç kuşaklara ve topluma açıklamakla birlikte, gerçekçiydi, dini ortadan kaldırmak diye bir mücadele formüle etmedi. Biliyordu ki, dinler Ankara'dan çıkarılan yasalarla kaldırılamaz. Cumhuriyet devrimcileri, öncelikle, "dini Allah ile inanan arasındaki ilişki" sınırları içine hapsetmeyi hedeflediler. Atatürk ve arkadaşları, önlerinde uzun süreli bir sorun bulunduğunun farkındaydılar.

II

KEMALİZME GÖRE ALLAH

I. "Yaratılış"ın Eleştirisi

"Yaratılış" Değil, Bilimsel Gerçeklik

Kemalistler, dinlerin yaratılış teorisini kesin bir tavırla cepheden reddederler; varolan her şeyin bilimle açıklanabilen süreçlerde oluştuğunu savunurlar. Kemalist iktidarın ders kitapları, evrenin, hayatın ve insanın Allah tarafından yaratıldığı görüşünü çürütmeye büyük önem vermişlerdir. Kemalistlerin resmî tarih kitabı olan *Türk Tarihinin Ana Hatları*, yayımlanmasındaki ikinci amacı şöyle açıklamıştır : "Evrenin oluşumuna, insanın ortaya çıkışına ve insan hayatının tarihî devirlerden önceki geçmişi konusunda, yakın zamanlara kadar itibarda bulunan yanlış anlayışların önüne geçmek."

Kitap, bu yanlış anlayışların kaynağının "Yahudilerin kutsal saydıkları efsaneler" olduğunu belirtmektedir. "Kaynakların eleştirilmesi ve son zamanlardaki bilimsel buluşlar" sayesinde, yaratılış teorisinin "artık değerini bütünüyle kaybettiği" saptanmaktadır. Kemalizm, "eleştirel tarihi ve doğal bilimlere dayanan varsayımları" yeğlemekte ve *Tevrat* üzerinden *Kur'an*'ın tezlerini "bâtıl" olarak nitelemektedir. Türk Tarih Cemiyeti'nin yayımladığı *Tarih* kitapları, insanlık tarihine girmeden önce evren, dünya, insan ve hayat hakkında zamanın bilimsel teorilerini aktarmakta ve "tarihsel gerçekliği" kavramaya çalışmaktadır.[1]

1 *Türk Tarihinin Ana Hatları*, s. 2 vd.
Lise *Tarih* kitapları da, "dünyanın kuruluşu, insanların yardılışı" konusunda, Kur'an'ı eleştirirken, "Tevrat hikayeleri" ve "Sıfrittekvin'deki efsaneler" gibi ifadeler kullanıyorlar. Bkz. *Tarih*, IV, 1931, s. 243.

Kemalistlere göre, evren ve hayatla ilgili bilgiler, son yüzyıllardaki buluşlarla "sınırlıdır". Bu durumda benimsenecek yöntem, doğaötesi açıklamalara başvurmak değil, "yeni buluşlarla bilgilerimizin sınırını genişletmek"tir.[2]

Evrenin ve Dünyanın Oluşumu

Kur'an'a göre, Allah "gökleri ve yeryüzünü altı günde yaratmıştır"[3]; arzı ise "iki günde. Ve dünya evrenin merkezindedir.[4] Batlamyus teorisini benimseyen Kutsal Kitap, evrenin yedi kat olduğunu belirtir.[5]

Kemalist Cumhuriyet'in ders kitapları, İslâmiyetle açık tartışmaya girerler. Evren ve dünyanın yaratılmadığını belirtirler. Evren, "gerçek varlıkların birliğidir. Bu varlıkları birbirine bağlayan, aralarındaki uyumu sağlayan, zorunlu, daimî, genel kanunlar vardır. ...Doğa hem evrenin varlıklarının birliğidir, hem de evrenin kanunlarına bağımlı hareket ve kuvvettir. O halde doğa hem kanunların sahibidir, hem de aynı kanunlara bağımlıdır....Doğada hiçbir şey yok olmaz ve hiçbir şey yoktan varolmaz. ... Doğanın üstünde ve dışındaki bütün kavramların, insan beyni için uydurmadan başka bir şey olmayacağı meydana çıkar."[6]

Görüldüğü gibi, evreni ve dünyayı yaratan ve onlara hükmeden Allah'ın yerini doğa almaktadır. Evren herhangi bir yaratıcının iradesine göre değil, doğanın yasalarına göre hareket etmektedir. Doğada yoktan var eden bir kuvvet yoktur. Doğanın üstünde ve dışında olduğu iddia edilen yaradan da "uydurma" bir kavram olarak nitelenmektedir. Doğanın "yaratıcı" olarak kabul edilmesi, İslâmiyete göre, "Allaha ortak koşmak" anlamına gelmektedir.[7]

2 *Tarih*, I, s. 1.
3 A'raf Sûresi, 54. âyet. Kur'an'daki yaratılış teorisi ile bilimin karşılaştırılması konusunda bkz. Ender Helvacıoğlu, "Kur'an ve Bilim", *Saçak*, Ağustos 1985, s. 19 vd. Yine bkz. *Bilim ve Ütopya*, sayı 2, Temmuz 1994.
4 Fussilet Sûresi, 9-12. âyet.
5 Bakara Sûresi, 29. âyet.
6 *Türk Tarihinin Ana Hatları*, s. 9 vd; *Tarih*, I, s. 2 vd., s. 10.
7 Bkz. *Hadis-i Şerif Külliyatı*, Tercüman Yayını, s. 70.

Kemalizmin resmî tarih kitapları, "dünyanın 5-6 bin yıl önce yaratıldığını" öne süren din kitaplarını açıkça eleştirir. Dünyanın güneşin çevresinde güneşle birlikte dönen ve yoğunlaşmamış maddelerden meydana gelen kütleden koparak oluşmasını açıklar. Dünyanın soğuması için 2 milyar yıl geçtiğini belirterek, kutsal kitapları çürütür. Dünya "doğa içinde bir varlıktan, güneşten gelmektedir."[8]

Hayatın ve İnsanın Oluşumu

Bilindiği gibi, *Kur'an*, bütün canlıların bugün oldukları gibi, Allah tarafından yaratıldığını öne sürer.[9] İnsan da, "ol" emriyle Allah tarafından vücuda getirilmiştir.[10]

Cumhuriyet'in ders kitapları, bu ilahî açıklamaları çürütürler. Atatürk, kendi eliyle şöyle yazar : "Hayatın herhangi bir doğa dışı etkenin müdahalesi olmaksızın, dünya üzerinde doğal ve zorunlu bir kimya ve fizik sürecinin sonucu olduğunu kabul etmek gerekir." Görüldüğü gibi, bilimsel tavır açıklanırken, "doğa dışı etkenin", yani yaradanın geçersizliği hemen vurgulanmaktadır.

Bilimsel verilere dayanılarak canlı varlıkların doğuşu ve gelişmeleri "hayat zinciri" olarak adlandırılır. Canlıların gelişmesi özetle şöyle açıklanır: "Hayat, sıcak, güneşli, sığ bataklık suda, çamur veya kum üzerinde başladı. Oradan sahillere ve açık sulara, denizlere yayıldı." Balıkların, sürüngenlerin, ilkel ve gelişmiş memeli hayvanların, maymun, kuyruksuz maymun ve insanın ortaya çıkışı,

8 *Türk Tarihinin Ana Hatları*, s. 7 ve s. 10 vd.; *Tarih*, I, s. 3. Aynı şekilde bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 261. Bu konuşmasında Atatürk, "2 milyar yıllık" belirli bir süreden söz etmiyor, "milyonlarca yıl" diyor.

9 Nîsa Sûresi, 1. âyet.

10 Efsanelerden dinlere aktarılan insanın yaratılışı konusunda bkz. "Seni Çamurdan Yarattık", *2000'e Doğru*, sayı 54, 3-9 Ocak 1988, s. 8 vd. Büyük ölçüde Turan Dursun'un verdiği bilgilerle hazırlanan bu yazı, *Din Bu*, IV. kitapta da bulunuyor, Kaynak Yayınları, Mart 1994, 3. basım, s. 55 vd.

11 *Türk Tarihinin Ana Hatları*, s. 11 vd; *Tarih*, I, s. 3 vd. Yine bkz. Afetinan, *Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler*, 1968, s. 277. Hayatın doğuşu ve evrimine ilişkin görüşlerin büyük ölçüde H.G. Wells'in *Cihan Tarihinin Umumî Hatları* kitabından yararlanılarak yazıldığı anlaşılıyor. Atatürk'ün bu kitapta çizdiği bölümler ve kenar notları için bkz. Gürbüz D. Tüfekçi, *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar -Eski ve Yeni Yazılı Türkçe Kitaplar-*, s.73 vd.

Darwin'in evrim teorisinden esinlenmiş bir bakış açısıyla açıklanır. Canlıların evrimi, insanın "soy kütüğünü" de vermektedir.[11] Atatürk, Darwinci açıklamayı daha açık bir dille savunur : "İnsanlar, sürfeler gibi sulardan çıktılar en önce... ilk atamız balıktır. İşler daha ileriledikçe o insanlar, primat zümresinden türediler. Biz maymunlarız; düşüncelerimiz insandır."[12]

Bu görüşlerin ne kadarı doğru, ne kadarı yanlış, burası önemli değildir. Önemli olan, Kemalist Devrim'in hayatın ve insanın kökenini bilimin verilerine göre, "Jeoloji ve paleontoloji bilimlerinin" bulgularına dayanarak açıklama çabasıdır. Aslında Kemalistlerin insan konusundaki esas tezi üç sözcükten oluşur : "İnsan doğanın yaratığıdır." Bu saptamayı şöyle okumak da mümkündür : İnsan Allah'ın yaratığı değildir. Atatürk, dinlerin en temel dogmasını hedef alan bu olguyu kendi eliyle yazdıktan sonra şöyle devam eder : "Doğanın kendisi dahi, mutlak özgür değildir; evrenin kanunlarına bağlıdır. Bu sebeple insan ilk önce, doğa içinde, doğanın kanunlarına, şartlarına, etkenlerine bağlıdır."[13] Ancak insan-doğa ilişkisinde, insan yalnız bağımlı konumda değildir.

Atatürk, herhangi bir yaratıcıyı dışlayarak, doğa-insan ilişkisinin diğer yönünü şöyle açıklar : "Doğa insanları türetti; onları kendine taptırdı da. Ancak insanların dünyada yaşayabilmeleri için, onların doğaya egemenliğini şart kıldı. Doğaya egemen olmasını bilmeyen yaratıklar, varlıklarını koruyamamışlardır. Doğa, onları kendi unsurları içinde ezmekten, boğmaktan, yok etmekten ve ettirmekten cuda çekinmemiştir."[14]

Mustafa Kemal, 1923 yılının başındaki bir konuşmasında "Hazreti Adem ve Hazreti Havva" konusuna da girer. Onların "nasıl

12 Rûşen Eşref Ünaydın, *Atatürk Tarih ve Dil Kurumları (Hatıralar),* Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara 1954, s. 53. İnsanın oluşumunun Darwinci tezle açıklanması konusunda bir başka örnek için bkz. *Felsefe Kurumu Seminerleri,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1977, s. 231 vd.

13 *Medeni Bilgiler*, s. 50-51; Elyazıları bölümü, s. 450-455. Yine bkz. *Tarih*, I, s. 7 ve 9.

14 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 279. Atatürk, bir başka yerde insanın "milyonlarca ve milyonlarca kuşaklardan geçerek" bugün ulaştığı "yüksek zekâ, kavrayış ve kudret"e dikkat çektikten sonra şöyle der: "Artık insan bugün doğanın sonsuz büyüklüğüne ve doğanın içinde kendi türünün kaderine gittikçe büyüyen bir irade ve bilinç ile bakıyor."(Afetinan, *Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler*, 1968, s. 277.)

yaratıldığına dair olan görüşler birbirine uymaz." diyerek, *Kur'an*'ın tezlerini de dolaylı olarak tartışır.[15]

Kemalist ders kitapları, tıpkı evrenin, dünyanın ve hayatın oluşumunu anlatırken yaptığı gibi, insanın oluşumunu açıklarken de, kutsal kitapların görüşlerini çürütmeye özel bir önem verir. Dikkat edilirse hemen her cümle, dinsel görüşlerle tartışmayı içerir. Eleştirinin okları, dinlerin yaratılış teorisinedir. Din kitapları, "yaratılışın şaheseri" diye nitelediği insanın, "Basra'dan tamam iki günlük yolda ve Fırat nehri üzerinde bulunan cennette ortaya çıktığını" iddia etmişlerdir. Bu "hikâyeyi", Tarih kitabı şöyle eleştirir : "Artık bugün, az çok aydınlanmış bir insanın bu gibi masalları gerçek kanaat şeklinde anlaması ve kabul etmesi mümkün değildir."[16]

Atatürk ve arkadaşları, o güne kadar "Allah kelâmıdır ve tartışılamaz" diye öğretilen dogmaları, "masal" olarak nitelemektedirler.

Kemalist eğitim, dinlerin "doğanın nedeni Allahtır" tezinin karşısına, doğanın nedeni doğanın içindedir teziyle çıkmışlardır. Doğadaki süreçlerin nedenlerini doğanın dışında veya bir yaratıcı kavramına başvurarak açıklamak, aslında herhangi bir açıklama yapmamak anlamına gelmektedir. Nedensellik doğa için konmuş bir ilkedir. Doğanın dışına çıkıldığı zaman, yanıt bulma sorunu da ortadan kalkmaktadır. Maddenin nedeni, doğaüstü bir kavramsa, nedeni bulmaktan vazgeçiliyor demektir. İşte Kemalistler, dinlerin bu tutumuna cepheden karşı çıkmışlar; evrenin, doğanın ve insanın maddesini, yine maddeyle açıklamışlardır. Felsefenin ünlü varlık sorununa materyalist bir yanıt vermişlerdir. Burada yalnız bir felsefe sorunu değil, fakat insan özgürlüğüne ilişkin bir tavır vardır. Ke-

15 Gazi Mustafa Kemal, 2 Şubat 1923 günü İzmir'de halkla yaptığı konuşmada, Adem ve Havva konusundan söz etmek istemediğini belirttikten sonra şöyle diyor : "Ben annemden aldığım terbiye ile hayatımın çok senelerini vehimler içinde geçirdim. O vehmedilen makama karşı, o vehmedilen kişilere karşı çok ibadet ettim. Çok dua ettim. Eğer annem böyle bana yanlış terbiye vermemiş olsaydı, belki çok zaman evvel başka türlü de düşünürdüm ve benim gibi herkes de başka türlü düşünürdü ve bu felaketlere uğramazdık." (Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmî Yayınlara Girmemiş Söylev, Demeç, Yazışma ve Söyleşileri*, Halkevleri Atatürk Enstitüsü Araştırma Yayınları, Ankara 1980, s. 158.) Atatürk'ün bu konuşması, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nün yayımladığı *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*'nde çok kısaltılarak alınmış. (Bkz. c. II, s. 85)

16 *Türk Tarihinin Ana Hatları*, s. 7; *Tarih*, I, s. 3.

malistler, doğanın üzerinde her şeyden ulu bir efendinin bulunmasını, sonuç olarak insan onurunu küçülten tahakküm sistemlerinin ürünü olarak görmüşlerdi. Atatürk şöyle yazıyordu : "Doğanın her şeyden büyük ve her şey olduğu anlaşıldıkça, doğanın çocuğu olan insan, kendinin de büyüklüğünü ve haysiyetini anlamaya başladı."[17]

2. Allah'ın Doğuşu

Kemalistler "kim kimi yarattı" sorusuna çok açık bir yanıt vermişlerdir: Dinlerin iddia ettiği gibi, Allah insanı değil, fakat insan Allahı yarattı. Kemalist ders kitaplarına göre, Allah yaratan değil, fakat yaratılandır.

Doğanın dışındaki veya üzerindeki bütün kavramların insan beyni tarafından "uydurulduğunu" veya "insan zekâsının ürünü" olduğunu saptamakla önlerine bir problem daha koymuş oldular. O zaman insan, Allah'ı ne zaman yaratmıştır?

Kemalist yönetim, bilimsellik iddiasının bir gereği olarak, bu soruya dünyanın dışında değil, dünyanın içinde ve tarihsel derinlikte bir yanıt verdiler. Kuşkusuz bu yanıtı kendileri keşfetmiş değildi. Ancak zamanın tarih ve din sosyolojisi bilimlerinin bulgularını incelediler ve benimsediler. Bununla da yetinmediler liselerde okutulan *Tarih* kitabına yazdılar.

Allahların doğuşu, Kemalistler için bir ideolojik mücadele sorunu değildi. Çünkü tek Allah'lı dinler de, birden fazla ilahın varlığını reddediyorlar ve onların tarih boyutunda açıklanmasına ses çıkarmıyorlar. O nedenle Kemalizm için sorun, özellikle tek Allahlı dinlerin tevhîd, yani "Allah'ın birliği" esasını tarihsel-toplumsal temeline oturmaktı.

Atatürk, tek Allah kavramının Ortadoğu'da hangi sınıfsal-siyasal gelişmeler sonucu doğduğunu kendi eliyle yazdı. O'na göre, tek Allah kavramı, hâkimiyet mücadelelerinin ürünüydü. Bu siyasal çatışmaların temelinde belli sınıf çıkarları vardı.

17 *Medenî Bilgiler*, s. 51, Elyazısı bölümü, s. 454.

Mısır, bilindiği gibi, dünyada meta ekonomisinin, yani ünlü piyasanın ilk geliştiği uygarlıklardan birine beşik oldu. Alahların bütün dünyada toplumun sınıflaşmasıyla birlikte doğduğu, bütün liberal tarihçiler gibi Kemalistlerce de belirlenmiştir.

Tek Allahlı dinler ise, para ekonomisinin daha da gelişmesinin ürünü olarak ortaya çıktı. Mısır tarihi, bu açıdan Kemalistler için özel bir önem taşıyordu. Nitekim Atatürk, *Türk Tarihinin Ana Hatları*'nın ilk taslağında "Mısır'da din" bölümünü yetersiz görmüş ve olayın bam teline dokunan açıklamaları kendi elyazısıyla uzun uzun eklemek ihtiyacını duymuştu. Atatürk'ün ilk taslağa elyazısıyla eklediği bütün görüşler, dinlere ve yaratılış teorisine karşı daha açık, daha kararlı ve daha cesur bir tutumu yansıtır.

Atatürk'e göre, başlangıçta her kabilenin bir timsali vardı. Siyasal gelişmeler, yani kabileler arası birleşme ve mücadeleler sonucu timsaller Allah makamına çıkarılıyordu. Bu allahlar kabile reislerinin üzerinde *Allah-krallar*dı. Kabile birliklerine hükmeden krallar, tek bir kral çevresinde birleşiyorlardı. Artık Mısır toplumu devlete geçmişti. Bu gelişmeye paralel olarak da allah sayısı da azalıyor ve en sonunda tek Allah'a iniyordu.

Lise *Tarih* kitabı, tek allah düşüncesinin İbranilerde de Mısır'dakine benzer bir toplumsal süreç içinde doğduğunu açıklar: İbraniler, Filistin'i zaptederken her Yahudi kabilesinin başka başka allahları vardır. Başlangıçta Yuda kabilesinin allahı olması muhtemel olan Yahveh ya da Yahova'nın büyüklüğü diğer kabile alahlarını ikinci dereceye düşürür.[18]

Tek allahın Mısır'daki doğuşu sürecine dönecek olursak, Atatürk'e göre, papazlar, "insanları yüzlerce allahlara taptırmanın maskaralık olduğunu anlayarak" önce "belli başlı allahları üçe indirdiler : Baba (Osiris), Oğul (Horus), Ana (İsis)." Atatürk, burada Hıristiyanlığın bilinen "üçlü inancı"nın kökenini açıklıyor, "Teslis denilen itikadın esası budur" değerlendirmesini yapıyor.

Siyasal mücadelelerde "hangi mabedin hükümdarı, dolayısıyla papazları kuvvetlenir ve diğer mabetlere hakim olursa, o mabedin papazları, kendi allahlarının büyüklüğünü tanıtmağa, diğer allahları

18 *Tarih*, I, s. 155.

ehemmiyetten düşürmeğe çalışırlardı."[19] Tek allah düşüncesi, Mısır'da iktidarın merkezileşmesi ve tek bir gücün elinde toplanmasıyla birlikte doğmuştu. Samir Amin de, Mısır'da tek allahın doğuşunu iktidarın mutlakiyetçiliğine bağlamıştır.[20]

Gelişmeler sonucu Tinis hanedanından Birinci Pepi, hâkimiyetini kurup Menfis'i merkez yapınca, "yeni ve en büyük bir Allah" gerekti. Atatürk, "Tinis papazları bunun çaresini buldular" diye yazıyor. Ve bulunan çareyi de yine kendi kalemiyle şöyle anlatıyor : "Tinis'in mahalli allahı insan şeklinde temsil edilen Atom=Ataum=Ammon idi. Fakat bu ilah, bütün Mısırlıların gözünü doldurmazdı. Umumiyetle Mısır'da Güneşe mensup bir allaha tapınmaya alışılmıştı....Mahalli mabut ile Güneş'i bir yaptılar. Ataum-Ra=Ammon-Ra allahını icat etiler ve papazlar herkese anlattılar, öğrettiler ve tedris ettiler ki, Ammon-Ra en büyük allahtır; diğer allahları, insanları ve her şeyi yaratan odur."

Atatürk, bütün bu açıklamalardan sonra kendi değerlendirmesini belirtir: "Masum ve cahil insanları, yüzlerce allaha taptırmak veya allahları muayyen gruplarda toplamak ve en nihayet bir allah kabul ettirmek, siyasetin doğurduğu neticelerdir."[21]

Atatürk Araştırma Merkezi Yürütme Kurulu, "Atatürk'e hakaret" iddiasıyla yargılanmam sırasında, Istanbul Asliye Ceza Mahkemesinin konuya ilişkin sorusu üzerine 20 Kasım 1987 günü bir karar aldı. Bu kararda, Atatürk'ün allahın doğuşuna ait görüşlerinin "Mısır'la ilgili olduğu" belirtiliyordu (s.2). Oysa Atatürk, tek allahın doğuşunu evrensel bir toplum süreci olarak, Mısır örneğinde açıklıyordu. Aynı toplumsal süreci İbraniler de yaşamıştı. Kaldı ki, Ortadoğu'nun tek allahlı dinleri, Mısır'da ve Yahudi kavminde doğmadı mı? İslâmiyetin kabul ettiği allah, ilk kez Yahudilerin *Tevrat*'ta tanımladıkları allah değil midir? Kaldı ki, Atatürk, allah kavramının gelişimini evrensel bağlamda da açıkladı. İnsan toplumlarındaki ata korkusunun zamanla kabile allahı korkusuna, daha sonra da kabilelerin bir kavim halinde birleşmesiyle tek allahtan duyulan korkuya dönüştüğünü belirtti.[22]

19 *Türk Tarihinin Ana Hatları*, s. 220 vd.; *Tarih*, I, s. 121. Atatürk'ün elyazısı için bu kitabın *Belgeler* bölümüne bkz.

20 Samir Amin, *Avrupamerkezcilik*, çev. Mehmet Sert, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, Temmuz 1993, s. 44.

21 Aynı yerde.

22 Bkz. *Türk Tarihi'nin Ana Hatları*, s. 41 vd.

Atatürk Araştırma Merkezi Yürütme Kurulu kararının altında imzası bulunanlar şu kimselerdir : Prof. Dr. Utkan Kocatürk, Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu, Prof. Dr. Mehmet Gönlübol, Prof. Dr. Ergun Özbudun, Bekir Tünay.

Bu isimleri buraya özellikle yazıyoruz. Çünkü kendileri, Atatürk Araştırma Merkezi üyeleri olmakla birlikte, Atatürk'ün görüşlerinin belgelerle ortaya çıkarılmasına karşı devlet şiddeti kullanılmasını istemişlerdir. Kendilerinin gizledikleri ve üzerine oturdukları belgeleri bulan ve aydınlığa çıkaranların, hapisle cezalandırılması için fetva yazmışlardır.

Aynı belgeleri halktan gizleyen Genel Kurmay Atatürkçülüğü'nü de burada hatırlamadan geçemeyiz. Çünkü bunca belgeye rağmen, yayınladıkları üç ciltlik "Atatürkçülük" kitabında, "Allah kavramı insan beyninin çok güç kavrayabileceği fizik ötesi bir meseledir" gibi Atatürk'ün görüşlerine taban tabana zıt bir önyargıyı, Atatürk'ün ağzından yazabilmişlerdir. Elindeki belgeleri ve resmî kitapları bir kenara atan Genelkurmay, bu cümleyi Kemal Yurtseven'in *Nükte, Fıkra ve Çizgilerle Atatürk* kitabına dayandırıyor.[23] Oysa Atatürk, "insan beyniyle kavranmayan bir gerçek bulunmadığını ısrarla belirtmiştir. Atatürk için "fizik ötesi bir varlık" yoktur. Bu nedenle Genelkurmay'ın "Bazı soruların cevapları akıl çizgisinin dışına taşınmaktadır[24] yollu görüşü, Atatürk'ün felsefesine cepheden karşıdır.

Atatürk, açıkça "kelime-i şehadet"te ifadesini bulan inancın kökenini ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Atatürk'ün bu açıklamalarında İslâmiyetin ünlü "La ilahe illallah" esasına açıktan bir yanıt vardır. "Başka allahların" ortadan kalkışı, insanlar arasındaki efendilik-bağımlılık ilişkilerinin düşünceye yansıması olarak görülmektedir. Toplum, "Allah'tan başka ilah yoktur" düşüncesine belli süreçlerden geçerek gelmiştir.

Dikkat edilirse Atatürk, Fatiha suresindeki "rabbülalemin" kavramına, yani "bütün âlemlerin sahibi, yaratıcısı" düşüncesine göndermede bulunmaya da dikkat etmiş. "Allahüekber" (Allah'ın en büyüklüğü) kavramının kökenini açmaya özen göstermiş. Büyüklük göreli bir kavramdır. Herhangi bir varlığın büyüklüğünden, ulululuğundan söz ediliyorsa, o varlık benzerlerine göre büyüktür. Allahın "büyüklüğü" inancı, bir yönüyle Allahın karşılaştırılabilecek

23 *Atatürkçülük*, III, s. 221.
24 Aynı eser, s. 222.

benzerlerinin bulunduğunu da içermektedir. Allah, başlangıçta diğer ilahlara göre "ekber" idi. Mabetlerdeki birden çok allah, çeşitli toplumsal güçler arasındaki dengeleri temsil ediyordu. Belli bir hükümdarın ağır basması, önce "allahların en büyüğü" anlayışına yol açmaktadır. Derken diğer allahların da en büyük allah tarafından yaratıldığı düşüncesine varılmaktadır. "Allahtan başka ilah yoktur" inancının eşiğine gelinmiştir. Tek alahlı dinlerdeki cinlerin, aslında gözden düşmüş allahlar olduğu da biliniyor.

Bütün bu toplumsal-siyasal sürecin temelinde çıkar çatışmaları, hâkimiyet ilişkileri, başka deyişle siyaset vardır. Atüatürk, bu çıkar çatışmalarının bir yanında saf ve cahil halkın bulunduğunu belirler. Zenginliklere sahip olan hükümdarlar, yöneticiler ve papazların oluşturduğu hâkim zümre ise karşı yandadır. Ayrıca hâkim zümre içinde de çatışmalar vardır. Allahlar bu çatışmalar içinde icat edilmekte, temsil ettikleri otoriteye göre yücelmekte veya itibar kaybetmektedir. Tek ve rakipsiz bir otoritenin kurulması ise, Allahı da teke indirmektedir.[25]

Atatürk'ün tek Allah'ın doğuşu ile siyasal süreçler arasındaki bağı kurması, özellikle laiklik açısından önemlidir. Siyaset alanının dışına sürülmek istenen din, siyasetin ürünüdür ve siyaset yapmak içindir. Devlet işlerinin ve siyasetin dışına atma eylemi, aslında dinin varlık nedenini ortadan kaldırmak anlamına gelmektedir. Bunu en iyi dinsel ideolojiye sahip olanlar bilmektedir. Siyasete yaramayacaksa, din neye yarayacaktır?

3. Atatürk "Yaradancı" mıydı?

Kimi araştırmacılar, kaynakları doğru dürüst incelemeden, dönemin resmî belgelerini, ders kitaplarını okumadan, Atatürk'ün "'tanrısız (ateist) değil,'yaradancı' (deist) olduğunu" öne sürmüşlerdir.[26]

25 Atatürk'ün tek Allah'ın doğuşuna ilişkin elyazıları için bkz. Bu kitabın arkasındaki *Belge-1.*

26 Bkz. Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, s. 213 ve 219. Mete Tunçay'ın laiklikle ilgili esas kaynaklara ulaşmadan, kocaman yargılara vardığı görülüyor. Resmî Atatürkçüler hangi belgeleri gözlerden kaçırmışsa, "Sivil Toplumcu" araştırmacılar da o belgelerden uzak durmuşlardır.

Yaradancılık, evrenin ilk nedeni olarak, doğadan ayrı bir yaratıcının varlığını kabul eder. Bu yaratıcı, evrenin doğuşuna ilk müdahaleyi yapar, doğaya bir düzen, amaç ve yasa verir; ancak daha sonra yarattığı evrenin işlerine karışmaz, evreni kendi yasalarının işleyişine terkeder.[27]

Oysa Atatürk, yukarda çok sayıda kaynağa ve resmî belgelere dayanarak gösterdiğimiz gibi, evrenin oluşumunda, evrenin dışında bir ilk neden kabul etmiyordu. Bir yaratıcı yoktu, yaratıcı kavramı yalnız ve yalnız insan düşüncesinde bulunuyordu. Atatürk, nedenselliği evrenin başından sonuna kadar evrende aradı.

Materyalist Felsefe Sözlüğü, Tanrısızlığı şöyle tanımlıyor: "Tabiat-üstü olana (ruhlar, tanrılar, ölümden sonra diriliş, vs) inanmayı reddeden bir görüşler sistemi. Tanrısızlık dinin kaynaklarını ve doğuşunun nedenlerini açıklar, dinsel dogmaları Evren'e ilişkin bilimsel bir inceleme bakış açısından eleştirir, dinin sosyal rolünü ekspoze eder ve dinsel önyargıların nasıl yenildiğini gösterir."[28]

Atatürk'ün 1924'ten sonraki tavrı, bu tanıma elifi elifine uymaktadır. Bütün konuşmaları, yazdıkları ve topluma açıkladıkları bu açıdan tutarlıdır.

Öte yandan, Atatürk'ü din ve Allah konusunda etkileyen filozofların kimliği de ortadadır. Kemalist Devrim'in önderi, Fransız Aydınlanması'nın ünlü tanrısızları Jean Meslier ve D'Holbach'ın yazdıklarını aynen benimseyerek, ders kitaplarına geçirmiştir. Bu iki filozof, yalnız İlahiyatçılara karşı mücadeleyle yetinmemişler, Yaradancıları da sert bir dille eleştirmişlerdir. Örneğin Meslier'nin Atatürk'ün onayıyla Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan *Aklı Selim* adlı kitabının CVI. Bölümünü başlığı şöyledir: "Yaradancıların Allahı İlahiyatçıların Allahından ne daha az çelişmelidir, ne de daha az kuruntudur."[29]

27 Yaradancılık kavramı için bkz. *Geschichte der Philosophie*, II, VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, Berlin 1960, s. 149, 150, 156, 160, 161, 171, 401, 409, 490. Lenin, *Materyalizm ve Ampriokritisizm*, çev. İsmet Yarkın, İnter yayınları, Istanbul, Aralık 1978, s. 195 vd. *Materyalist Felsefe Sözlüğü*, Sosyal Yayınlar, 4. basım, Ağustos 1980, s. 533.

28 s. 478 vd.

29 Jean Meslier, *Aklı Selim*, çev. Abdullah Cevdet, MEB Yayını, Istanbul 1929, s. 278.

Dahası Atatürk, diğer burjuva Tanrısızlar gibi dar ve seçkin bir çevreye seslenmekle yetinmemiş, varlık sorununa ilişkin felsefî görüşlerini ders kitapları aracılığıyla yeni kuşaklara aşılamıştır.

Atatürk'ün bu felsefî konuma hangi tarihte ulaştığı konusunda kesin bir saptama yapamıyoruz. Olasıdır ki, Atatürk de Diderot gibi Yaradancılıktan Tanrısızlığa geçmiştir. Bizce, Atatürk'ün yaşadığı bireysel felsefî süreçten daha önemlisi, O'nun toplumun hayatını etkileyen devrimci pratiğiyle ortaya koyduğu ideolojik çizgidir. Konumuz açısından Halifeliğin kaldırıldığı 1924 yılı, bir dönüm noktasını belirlemektedir.

III

KEMALİZME GÖRE İSLÂMİYET

1. İslâm Dini

Atatürk'ün İslâmiyet hakkındaki belirlemeleri şöyledir :

-"Muhammed'in kurduğu din".[1]

-"Muhammet dini".[2]

-"Arap dini".[3]

-"Dinî bir mefkûre".[4]

Bu belirlemeler, herhangi bir dost sohpetinde ifade edilmiş değildir. Hepsi de liselerin *Medenî Bilgiler* ve *Tarih* kitaplarına yazılmıştır. Tavır çok açıktır: İslâmiyet, İslâmiyetin içinden açıklanmıyor. Atatürk, İslâmiyete İslâmiyetin sınırları dışından bakmaktadır. Bu dört belirlemenin hepsinde de, İslâm diniyle cepheden ideolojik mücadele vardır.

İslâma göre, İslâmiyeti Muhammed değil, fakat Allah "kurmuştur". Hazreti Muhammed, Allah'ın resulüdür, elçisidir, yoksa dinin kurucusu değildir.

Yine "Muhammet dini" olarak nitelemek, İslâmiyeti Muhammed'in icat ettiği bir fikir ve eylem düzleminde ele almakta, Allah'a ait kabul etmemektedir.

İslâm, bütün kavimleri kucaklamak iddiasını taşır; Allah İslâmiyeti "bütün kavimler için" varetmiştir. Oysa Atatürk, İslâmiyetin "Arap dini" olduğunu belirtmektedir.

Yine İslâm, kendisini bir "mefkûre", yani bir "ideal" olarak ortaya koymaz. İdealler, insan düşüncesinin ürünleridir.

1 *Medenî Bilgiler*, s. 364.
2 *Tarih*, II, s. 146.
3 *Medenî Bilgiler*, s. 364.
4 *Tarih*, II, s. 146.

Bu kadarla yetinemeyiz. Kemalizmin İslâmiyete karşı tavrını aydınlığa kavuşturmak için ayrıntıya inmek durumundayız. Kemalizmi yansıtan belgelerin "imanın şartları" ve "İslâmın esasları" konusundaki görüşlerini tek tek ele alacağız.

Bilindiği gibi, "imanın şartları", Allah'a, kitaplarına, resullerine, meleklerine, kadere (hayra ve şer'e), kıyamet gününe inanmaktır. İslâmın "beş esası" ise, kelime-i şehadet, namaz, zekât, oruç ve hac'dır.

2. İmanın Şartları ve Kemalizm

Kur'an ve Vahîy

İslâmiyete göre, vahye, başka deyişle *Kur'an*'ı peygambere Allah'ın duyurduğuna inanmak, imanın şartlarındandır. Allah'ın sözlerini içeren surelerin peygambere indirilmesi olayı, İslâmî inancın temelini oluşturuyor.

Atatürk, Lise *Tarih* kitabının "İlk vahî" bölümünü bizzat söyleyerek yazdırmıştır. Atatürk, şu gerçekleri saptamaktadır :

-*Kur'an* sûreleri gökten indirilmemiştir.

-Bu sûreler Muhammed'in beyanlarıdır, yani Muhammed'e ait sözlerdir.

-*Kur'an* sûreleri, Muhammed'in uzun bir dönem süren dinsel düşüncelerinin ürünüdür. Kendisinde vahîy ve ilham düşüncesi yıllarca düşündükten sonra doğmuştur.

-Muhammed, çalışıp, incelemeler yaptıktan sonra sûrelere edebî bir şekil vermiştir.

-Peygamber âyetleri "lüzum ve ihtiyaçlara göre" kararlaştırıyordu.

-Muhammed, şiddetli bir heyecana uğramıştı, kendisini tahrik eden içsel etkenin tabiatın üstünde bir varlık olduğu kanısındaydı.[5]

5 Atatürk'ün bu saptamaları içeren elyazıları ve yazdırdıkları için bu kitabın *Belgeler* bölümüne bakınız (*Belge-2*). Bu yazılar, Lise *Tarih* II'nin "Kuran ve Vahiy" ile "İlk Vahiy" başlıklı bölümlerinde aynen yer almıştır. Bkz. s. 90 vd. Atatürk'ün İslamiyetin doğuşu ve Muhammed'in hayatı konusunda Leone Caetani'nin dokuz ciltlik ünlü *İslam Tarihi*'nden geniş ölçüde yararlandığı görülüyor. Atatürk'ün altını çizdiği bölümler için bkz. Gürbüz D. Tüfekçi, *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar -Eski ve Yeni Yazılı Türkçe Kitaplar-*, s. 33O vd.

-Vahîy ve ilham düşüncesi Arap toplumunda Muhammed'ten önce de biliniyordu. Bedevî Arapların "hayâl ve şiir istidatları çoktu." Bütün ilkel kavimler gibi Araplar da şairlerin akıl erdiremedikleri kuvvetlerden ilham aldıklarına inanıyorlardı. Bu kuvvetler Araplar için cinlerdi. Bu tür inançlar Arabistan'da her zaman o kadar canlı ve derin olmuştur ki, Muhammed dahi cinlerin varlığına samimi olarak inanmıştı. Muhammed'in Musa ve İsa dinleri hakkında öğrendikleri de kendisinde bu inancı güçlendirdi. Bu peygamberler de melekler aracılığıyla ilham aldıklarını söylemişlerdi. Muhammed de diğer peygamberler gibi kendisine ilham veren kudretin ilahî bir kuvvet olduğuna samimi olarak inandı.[6]

Atatürk vahîy olayının gerçek olmadığını Meclis kürsüsünden de açıkça belirtmiştir. 1 Kasım 1937 günü, yılda bir yaptığı TBMM'yi açış gibi önemli konuşmasında, aynen şunları söylüyordu :

"Dünyaca bilinmektedir ki, bizim devlet idaresindeki ana programımız, Cumhuriyet Halk Partisi programıdır. Bunun kapsadığı siyasetler, idarede ve siyasette bizi aydınlatıcı ana hatlardır. Fakat bu prensipler gökten indirildiği sanılan kitapların dogmalarıyla asla bir tutulmamalıdır. Biz, ilhamlarımızı gökten ve gaibten değil, doğrudan doğruya hayattan almış bulunuyoruz."[7]

Kemalizme göre, vahîy diye bir olay yoktur ve *Kur'an* da "Allah'ın sözleri" olmayıp, bir kitaptır. Nitekim Lise II *Tarih*, İslâmın kutsal kitabını, "Kuran denilen kitap" diye anar.[8] Kemalist seçkinler arasında yer alan Rûşeni, *Kur'an* için "Muhammed'in Kuranı" ve "efsane kitabı" der.[9]

Atatürk ve Lise II *Tarih* kitabı, günümüzde varolan *Kur'an*'ın aslından farklı olduğunu belirtiyorlar.[10] Atatürk şöyle diyor : "Hakikatte Peygamberin ilk söylediği *Kur'an* âyetlerinin ne olduğu bilinmiyor ve belki de zapta alınmış değildir." Lise II *Tarih* kitabı, bu belirlemeyi daha açık dile getirir.[11]

Kemalist dönemin *Tarih* kitabı, *Kur'an*'ın inanca, hukuka ve tarihe ait bilgilerden oluştuğunu saptar.

6 *Tarih.* II, s. 90 vd.
7 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,* I, s. 405.
8 *Tarih,* II, s. 119.
9 Rûşeni, *Din Yok Milliyet Var,* Elyazması, Atatürk'ün Kitaplığı, no: 2, s. 113. Bkz. Bu kitabın *Belgeler* bölümü (*Belge-4*).
10 *Tarih,* II. s. 91.
11 Aynı yerde.

Arkasından bir değerlendirme yapılarak, *Kur'an*'ın "on dört yüzyıl önceki zaman ve yerin ihtiyacına göre gerekli ve yeterli görülmüş" hukukî hükümlerinin bugün geçerli olamayacağı açıkça belirtilir. Çünkü toplumlar "değişegelmektedir." Bugün getirilen hukuki düzenlemeler de "zamanla değişmeye mahkumdurlar."[12] Atatürk, konuya Büyük *Nutuk*'ta da değinir; şeriat hükümlerinin "değişmez" olduğu görüşünü çürütürken, bu hükümleri "Yezitler zamanında yazdırılmış ve istibdat idaresine mahsus formüller" olarak değerlendirir.[13]

Tarih kitabı, *Kur'an*'da yer alan tarihle ilgili bilgileri de güvenilir bulmaz: "Yeni fenler sayesinde meydana çıkarılan hakikatler en yakın tarih bilgilerini bile temellerinden sarsmaktadır." *Tarih* kitabı, *Kur'an*'da geçen olayları yeri geldikçe somut olarak da değerlendirir; örneğin Kâbe'nin kutsallığının kökenini açıklayan olaylar hakkında, "uydurulmuş masal", "uydurma" yargısına varılır.[14]

Kur'an'ın inanca ilişkin bölümleri için ise şu değerlendirme yapılır: "İmana ait olan birinci esas", yani "Allah'ın bir olduğuna ve ondan başka Allah olmadığına ve Muhammed'in onun Resulü olduğuna inanmak", "sadeliği itibarile hakikaten pek mühimdir. Bu esasın her muhatabın kabiliyetine göre açıklanmasında güçlük çekilmez."[15]

Görüldüğü gibi, Atatürk ve *Tarih* kitabı, *Kur'an*'ı insan yapısı herhangi bir kitap gibi irdelemekte ve tartışmaktadır. *Kur'an*'ın, hukukla ilgili bölümleri geçersiz görülmekte, tarihle ilgili bilgilere bilimin bulgularına göre eleştirel bakılmaktadır. İnanca ilişkin esasın ise, hitap edilen insanın yeteneğine göre açıklanabileceği kabul edilmektedir.

Kemalizm, *Kur'an*'ı edebî niteliği açısından da değerlendirmiştir. Mekke âyetlerini "az çok hissi, ve edebi", Medine âyetlerini ise içerik açısından "daha ciddi" olmakla birlikte edebiyat açısından "Mekke âyetlerinden daha alt düzeyde" bulmuşlardır.[16]

Atatürk, *Kur'an*'ın toplumdaki etkileri üzerinde de durmuştur : "Türk milleti birçok asırlar, ne yaptığını, ne yapacağını bilmeksizin,

12 *Tarih*, II, s. 92.
13 *Nutuk*, II, s. 716 vd.
14 *Tarih*, II, s. 85. Kazım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal'in Kur'an hakkında "arap oğlunun yâveleri" dediğini söylüyor. (Bkz. Uğur Mumcu, *Kazım Karabekir Anlatıyor*, s. 94.)
15 *Tarih*, II, s. 92.
16 Aynı yerde.

âdeta, bir kelimesinin manasını bilmediği halde Kuran'ı ezberlemekten beyni sulanmış hafızlara döndüler."[17]

Atatürk ve *Tarih* kitapları, *Kur'an*'ın kaynaklarını da tarih içinde aramışlardır. *Kur'an*'ın kökeninin "*Tevrat* hikâyeleri" ve oradan giderek "Yahudilerin mukaddes saydıkları efsaneler" olduğunu saptamışlardır.[18] Kemalizmin siyasal ve düşünsel kadrolarından Rûşeni Bey de, Atatürk'ün kitaplığında bulunan *Din Yok Milliyet Var* başlıklı elyazması çalışmasında, *Kur'an* için "efsane kitabı" diyor.[19]

Kemalistlerin, Kur'an'da "Allah'ın kitapları" olarak kabul edilen *Tevrat* ve *İncil* hakkındaki değerlendirmeleri de dinlerin dışındandır : "Ahdı Atik (*Tevrat*) bir tarih, bir şiir kitabı, bir kanun düsturu ve bir vahîyler ve ilâhiler mecmuasıdır."[20]

Peygamberler ve Muhammed

Atatürk, Liseler için hazırlanan *Tarih* II kitabının İslâmiyetin doğuşu ve Muhammed'in hayatıyla ilgili bazı bölümlerini eliyle yazdı veya söyleyerek yazdırdı.[21]

Atatürk, bu kitabın arkasındaki *Belgeler* bölümünde bulacağınız elyazılarında, önce Muhammed'in kökenini inceler, İbrahim Peygamberin soyundan geldiği iddiasını reddeder, daha sonra "Muhammedin Peygamberliği" başlıklı bölümde şu saptamaları yapar :

17 *Medenî Bilgiler*, s. 365. Atatürk'ün elyazısı için bu kitabın *Belgeler* bölümüne bkz. (*Belge-3*).

18 *Tarih*, IV, s. 243. *Türk Tarihinin Ana Hatları*, s. 2.

19 Rûşeni, mahkeme ve mecliste yeminin Kuran'a el basarak yapılmasını 1926 yılında yazdığı kitapta şöyle eleştiriyor: "Bir mahkemenin önünde insandan doğruyu işitebilmek için ona efsane kitabına el bastırmak, Milletin hâkimiyetini temsil eden insanları efsane kitabı ile sadakate davet etmek ve en nihayet bir milletin en muhterem siması olan Reisicumhuru yine din merasimile efsane kitabı huzurunda rûkua davet etmek ve efsaneye yemin ettirmek insanlık için ne sefil vaziyet ve ne ağır hakarettir." (s. 113) Bkz. bu kitabın *Belgeler* bölümü, *Belge-4*.

20 *Tarih* I, s. 155. *Tevrat* için bkz. *Tarih*, I, s. 147, 155 vd., 160, 162. *İncil* için bkz. s. 162, 329 vd.

21 Bu elyazıları ve yazdırdıklarını Türkiye'de ilk kez *Saçak* dergisinde yayımladık, sayı 26, Mart 1986, s.20 vd. Bkz. Bu kitabın *Belgeler* bölümü, *Belge-2*.
Afetinan. Atatürk'ün İslam tarihi için hazırlanan yazıyı "iyi bulmadığını" belirtiyor. Bunun üzerine konuyla ilgili bir sandık kitabı Yalova'ya götürüyor. Orada çevresindekilere okuyup not almaları için görevler veriyor. Hazreti Muhammed'in savaşlarıyla ilgili haritaları kendi eliyle çiziyor (Afetinan, *Atatürk'ten Mektuplar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1981, s. 20).

-Allahın resulü olmak, Muhammet'te oluşan bir "düşünce"dir. "Muhammet, başlangıçta allahın resulüyüm diyerek ortaya çıkmamıştır; bunu düşünmemiştir. Bu düşünce, senelerce mücadele ettikten ve düşüncelerini yaydıktan sonra kendisinde hasıl olmuştur."

-Muhammed'in bir melek ve allahla konuşmuş olduğu, bir "faraziye"dir. "Bu faraziyeleri bir tarafa bırakmak ve meseleyi ilim ve mantık çerçevesi içinde irdelemek daha doğru olur." Muhammed'in Allah ile ilişkisi, aslında ilkel Arap toplumlarında şairler ile cinler arasındaki ilişkiye duyulan inançtan kaynaklanır. "Muhammed'in İsa ve Musa dinlerine dair öğrendikleri de bu inancını kuvvetlendirmiştir." Ancak Muhammed "ilhamlarını cinlerden almadığını ve fakat cinlerden yüksek olan Allahtan aldığını söyler. "

-Muhammed, başlangıçta doğaçtan dinsel hitabette bulunan bir *vaiz* oldu. "Vaizlikten *Nebi*liğe, Nebilikten en sonunda *Allahın Resulü* haline geçti.

- Muhammed, "dinî bir imparatorluğun mutlak başkanı ve bütün dünyaya hakim olmak iddiasını besleyen savaşçı bir dinin kurucusu" oldu. Bu sonuçlara ulaşması, "Muhammed'in yalnızca kendi manevî ve düşünsel kuvvetinin ürünü idi."

-"Muhammed'in yaydığı din, insanların kalplerinde derin bir titreşim uyandırdı." Bunun nedeni, yalnız onun kişiliği değildi. Onun "faaliyet alanını oluşturan kavmin hallerini de göz önünde tutmak gerekir."

Toplum, "Muhammed'in ilk telkinlerini ağır bir gelişmeyle düzeltmiş ve genişletmiştir."[22]

22 Bu elyazıları, *Tarih* II'de aynen yer alıyor, s.91 vd. Atatürk'ün Muhammed'in peygamberliğini yazarken, Caetani'nin *İslam Tarihi*'nden büyük ölçüde yararlandığı görülüyor. Konuya ilişkin çalışmalar sırasında, Atatürk'ün emri üzerine Afetinan, Caetani'nin *İslam Tarihi*'nden çeviri yapmıştı. Yedi sayfalık elyazısı çevirinin fotokopileri, bu kitabın *Belgeler* bölümünde bulunuyor (*Belge-2*). Karşılaştırıldığı zaman görülüyor ki, Caetani'nin bazı cümleleri *Tarih* kitabına aynen alınmıştır.
Yukarda belirtilen belgelerdeki ve zamanın ders kitaplarındaki tavır çok açıkken, çürüme döneminin Atatürkçüleri, bu belgeleri örtbas edip, bazı anılara sürekli gönderme yapıyor, tarihi bir anlamda "mış..miş"lerle yazıyorlar. Bir örnek: Utkan Kocatürk, Ali Riza Ünal'ın anılarından aldığı şu sözleri, Atatürk'ün görüşleridir diye yazabiliyor: "O Allah'ın birinci ve en büyük kuludur...Benim, senin adın silinir, fakat sonuca kadar O, ölümsüzdür." ("Atatürk Hakkı'ndaki Anılarım", *Türkiye Harb Malûlü Gaziler Dergisi*, sayı 158, 1969, s. 23'ten aktaran Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Yeni araştırmalarla genişletilmiş üçüncü basım, 1984, s. 195.) Kitabın adındaki "Fikir ve Düşünceler"(!) ibaresi, Atatürk Kültür Dil Tarih Yüksek Kurumu'nun başındaki Atatürkçü ulemânın düzeyi hakkında yeterli bilgiyi vermektedir.

Görüldüğü gibi, Atatürk'e göre, Muhammed'in "Allah'ın resulü olması", bir gerçek değil, fakat Muhammed'te oluşan bir düşüncedir. Muhammed, doğaüstü bir varlıktan bildiri getiren bir peygamber değil, fakat bir düşünür olarak görülmektedir. Nitekim Kemalist seçkinler arasında yer alan Rûşeni Bey (Barkur) de, peygamberi "bir arap filozofu" diye anıyor.[23] Atatürk, Muhammed'in Allah'la ilişkisinin kaynağını, Arap toplumundaki inançlarda bulur. Atatürk, Muhammed'in büyük bir din ve imparatorluk kurmasını, Allah'ın kudreti ve iradesiyle açıklamaz. Dahası, dinin bu iddiasını çürütmeye özen gösterir. Bu olayı, bir yönüyle "Muhammed'in manevî ve düşünsel gücüne" bağlar, öte yandan Arap toplumunun koşullarına dikkat çeker.

Arap çöllerinde Muhammed'in ortaya çıkışı ve İslâmiyetin doğuşu, kabile hayatından büyük bir imparatorluğa geçiş aşamasına rastlamaktadır. Gelişen ticaret, kabile ilişkilerini dağıtır ve daha da gelişmek için, kabileler arası anarşiye son verecek güçlü bir siyasal otoriteyi ve hukuku gerekli kılar. Daha önce Mısır'da tek Allah'ın doğuşu da aynı toplumsal-siyasal süreçte yaşanmıştı.

Atatürk, Muhammed'in peygamberliğini ilahî değil, fakat toplumsal-siyasal bir olay olarak görmektedir. Muhammed, bir "din kurucusu ve dinî bir devlet reisi"dir, başarılı bir komutandır. "Çağdaşlarının en yükseği olduğunu yaptığı işlerle ispatlamış"tır.[24] Cumhuriyet Devrimi önderinin, Muhammed'in "büyük bir devrim yarattığını" saptaması da, bu bakış açısındaki yerine oturuyor.[25]

Kemalist ders kitapları, İslâm dininin kabul ettiği Muhammed'den önceki peygamberleri de, tarihin verilerine göre incelemektedir. Başlangıçta peygamberler, İbrani kabilelerinin yöneticileriydi. Rahiplik, hâkimlik ve kumandanlık onlarda toplanıyordu. Davud'un İsrail krallığını kurmasıyla birlikte peygamberlik ve krallığın aynı insanda birleştiğini görüyoruz.[26]

23 Rûşeni Bey, *Din Yok Millîyet Var,* Elyazması, Çankaya Atatürk Kitaplığı, No 2, s. 121. (Bkz. bu kitabın *Belgeler* bölümü, *Belge-4*).

24 *Tarih,* II, s. 93.

25 Şemseddin Günaltay aktarıyor, *Ülkü*, c. 9, 1945, sayı 100, s. 4. Aynı yerde Atatürk'ün Muhammed'i "cezbeye tutulmuş sönük bir derviş" olarak tanıtanları sert bir dille eleştirdiği anlatılır. Atatürk, böyleleri için "onun yüksek şahsiyetini ve başarılarını asla kavrıyamamışlardır" değerlendirmesini yaptıktan sonra, "cahil serseriler, bizim tarih çalışmalarımıza katılamazlar." diyor.

26 *Tarih,* I, s. 155 vd.

Melekler ve Cinler

Atatürk, *Kur'an*'da yer alan Muhammed'in melekle konuştuğu iddiasını "faraziye" diye niteler ve olaya "bilim ve mantık çerçevesinde" bakmayı savunur. Devamla meleklerin kökeninin ilkel arap toplumundaki cinler olduğunu açıklar. Muhammed'in Musevilik ve Hıristiyanlıkta da meleklere ve cinlere rastlaması, bu inancını kuvvetlendirmiştir.

Tarih kitabı, Muhammed'in "her şeyi bir melekten alan ve aynen çevresine bildiren ümmî, cahil, hissiz hareketsiz bir put derekesine indirilmesini" eleştirir. Meleklerin getirdiği ilham düşüncesinin yerine, Muhammed'in "duygulu, düşünür ve girişimci" kişiliği konur.[27]

Kader

Kemalist Devrim'in önderliği, İslâmî inancın şartları arasında, belki de en kesin tavrı, "hayır ve şerr'in Allah'tan geldiği" inancına karşı almıştır. Kaderciliğin karşısındadırlar, olayların gidişine boyun eğmeyi reddederler. Kaderciliğin toplumda yarattığı teslimiyeti eleştirirler. Bu anlayışların kendilerinden önceki tahakküm ve sömürü rejimleriyle bağlantısını kurarlar.

Atatürk, yabancı bir gazetecinin "kaza ve kader" meselesini sorması üzerine, "bu iki kelimenin arapça olduğunu ve Türkleri ilgilendirmediğini" söyler. Arkasından insanın talihinin kendi elinde olduğunu açıklar. Bunun için, uygulanması mümkün işlere düşünerek ve irdeleyerek başlamak, fırsatları büyük bir azimle değerlendirmek ve akla uygun bir yol izlemek gerektiğini belirtir.[28]

Ahret

Atatürk, ölümden sonra öteki bir dünyanın bulunmadığı bilincindedir.[29] Gözleri bu dünyaya dönük olan devrimci önder, İslâm dininin ahret inancının toplumdaki işlevini, bu bilinçle açıklar. *Medenî Bilgiler* kitabına konması amacıyla kendi eliyle yazdığı notlarda, dinî düşünceyi, "...fani dünyaya kıymet verdirmediği" için eleştirir. Din, insanlara "sefaletler, zaruretler, felaketler his olunmaya başlayınca, asıl, hakiki mutluluğa öldükten sonra ahirette kavuşacağı" vaadinde bulunmaktadır; "feci manzara karşısında ka-

27 Atatürk'ün elyazısı için bkz. Bu kitabın *Belgeler* bölümü, *Belge-2. Tarih*, II, s. 90 vd; 93.
28 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, III, s. 86.
29 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 281 (17 Mart 1937).

lanlara, kendilerinden evvel ölenlerin, ahiretteki mutluluklarını düşünerek veya bir an evvel ölüm dileyerek ahiret hayatına kavuşmayı telkin etmektedir." Oysa, "millet uyandığı zaman, ... acı hakikati görmektedir."[30] Kemalist seçkinler arasında yer alan Rûşeni Bey (Barkur) ise, "ahiret oyunlarının yalan" olduğunu belirtmekte ve "kıyametin kopması nazariyesini zayıf" bulmaktadır.[31]

Atatürk, ahretin tarihsel kökenini açıklamaya önem vermiştir. Tarih çalışmaları sırasında hazırlanan daktilo metnin Mısır tarihiyle ilgili bölümüne kendi eliyle yazdığı kenar notu, onun bu konudaki duyarlılığını yansıtır. Ruhların sonsuzluğu, ruhların Allah'ın huzurunda tartılması, fena amellerin saptanması, iyi işlerin, yani sevapların belirlenmesi, ahiret günü, cennet ve cehennem, hep Mısır'da tek Allah düşüncesiyle birlikte ortaya çıkmıştı. Atatürk, bu tarihsel bulguları anlatan sayfanın kenarına şu eklemeyi yapma gereğini duydu : "Ahiret, yahut hesap günü, mizan, sırat köprüsü, cehennem ve cennet anlayışlarının Mısır'da uyanması böyle olmuştu." Bu saptama, *Tarih* kitabına da olduğu gibi geçti.[32]

Görüldüğü gibi Atatürk, Ortadoğu'da belli inançların tarih içinde ortaya çıkması ile İslâmiyet arasındaki bağlantının genç kuşakların bilincinde kurulmasını istemiştir. İslâmî ahret inancının Mısır'daki köklerini gösterebilmek için, *Kur'an*'daki terimlerin kullanılmasına dikkat etmiştir. Çünkü tarih öğretiminin, Kemalist Devrim'in pekişmesi açısından belli bir amacı vardı. İslâmiyetin Allah'ın iradesiyle açıkladığı her şey, aslında insan tarafından Ortadoğu tarihi içinde yaratılmıştı. İslâmiyet, Mısırlıların dinlerini "hak dini" olarak kabul etmez. Ne var ki, birçok inanç, Museviliğin ve İslâmiyet'in Allahı'ndan önce Mısır toplumunca yaratılmıştı.

Atatürk, "ahret" kavramının Ortaçağ'daki siyasal rolünü de belirler. Hükümdarlar, iktidar ve yetkilerinin Allah'tan geldiğini ve yalnız Allah'a "ahirette hesap verebileceklerini farzetmişlerdir." Böylece ülkeyi kendi malikâneleri gibi her türlü kayıttan uzak yönetmişlerdir.[33]

30 *Medenî Bilgiler*, s. 367 vd. Afetinan'in yayımladığı kitabın sonundaki elyazıları bölümünde yer alan bu açıklamalar. *Medenî Bilgiler* kitabının 1929 ve 1932 baskılarında bulunmuyor.

31 Rûşeni, *Din Yok Millîyet Var*, Elyazması. Cumhurbaşkanlığı Kitaplığı, No: 2, s. 135 ve 136. Bkz. bu kitabın *Belgeler* bölümü, *Belge-4*.

32 Elyazısı için bkz. bu kitabın *Belgeler bölümü, Belge-1. Tarih*, I, s. 122.

33 Medenî Bilgiler, s. 33; elyazısı, s. 415.

3. İslâmın Esasları ve Kemalizm

Kelime-i Şehadet

Kelime-i Şehadet getirmek, Allah'tan başka ilah olmadığı ve Muhammed'in de Allah'ın resulü olduğu inancının ifade edilmesidir. Yukarda Cumhuriyet Devrimi ideolojisinin Allah ve Peygamber konusundaki tavrını belgeleriyle açıkladık: Ders kitaplarında ve belgelerde "Kelime-i Şehadet"in içeriği çok açık biçimde eleştirilmiştir.[34]

Kelime-i Şehadet bilindiği gibi, İslâma inananların son nefeslerindeki sözleridir. Atatürk, Kelime-i Şehadet'e karşı tavrını, kendi dünya görüşüne uygun bir seçenek belirlemeye kadar götürmüştür. 1935 yılında şöyle demektedir:

"Bu dünyadan göçerek Türk milletine veda edeceklerin çocuklarına, kendinden sonra yaşayacaklara son sözü şu olmalıdır : 'Benim Türk milletine, Türk Cumhuriyetine, Türklüğün geleceğine ait görevlerim bitmemiştir, siz onları tamamlayacaksınız. Siz de sizden sonrakilere benim sözümü tekrar ediniz.'...Bunu her Türk bir parola gibi kendinden sonrakilere tekrar etmekle son nefesini verecektir."[35]

Namaz

Cumhuriyet Devrimi, dinci ideolojinin merkezleri olan tekkeleri kapatmış, fakat ibadeti yasaklamamıştır. Atatürk de bilmektedir ki, insanların ibadetleri engellenemez. Kemalist yönetim, namaza karşı doğrudan bir tavır almamakla birlikte, "masum halka beş vakit namazdan başka, geceleri de fazla namaz kılma" öğüdü verenlerin hedeflerinin siyasal olduğunu düşünmektedir.[36]

Cumhuriyet Devrimi önderlerinin, 1924 yılından sonra namaz kıldıkları konusunda herhangi bir kayda rastlamadık.

34 Bu konuda yukarda "Allah'ın Doğuşu" bölümüne bkz.

35 *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri*, s. 575 vd.

36 *Nutuk*'tan aktaran Enver Ziya Karal, *Atatürk'ten Düşünceler*, s. 77.
Atatürk, tarihçi Deguignes'den yararlanarak Malazgirt Savaşı'nı anlatırken, savaştan önce Alparslan'ın namaz kılması ve atının kuyruğunu bağlaması gibi, dinsel veya hurafeye dayanan davranışlarına yer vermez.(Anıtkabir Arşivi, c. III, Istanbul 1924, s. 346-348'den aktaran Şerafettin Turan. *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar*; Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1982, s. 32.)

Atatürk'ün camide, cemaatla birlikte cenaze namazı kılınmamıştır. Atatürk'ün ölüsü 19 Kasım 1938 günü Dolmabahçe Sarayı'ndan çıkarılmadan önce, sabah saat 8.10'da, "Salonun ortasındaki büyük avizenin altına konmuş iki masa üzerine tabutun yerleştirildiği ve cenaze namazına başlandığı" belirtiliyor.[37] Ancak bu namaz, topluma açık değildir. Atatürk'ün Dolmabahçe'den Ankara Etnografya Müzesi'ndeki geçici kabrine aktarılması sırasında yapılan büyük kitlesel törenlerde herhangi bir dinsel unsura rastlanmıyor.

Atatürk, daha Harbiye yıllarından beri İslâmın ibadet şartlarını yerine getirmeyen bir ortamda bulundu. Mustafa Kemal'in Harbiye'deki sınıf arkadaşı Ali Fuat Cebesoy, Harbiye'de öğrencilerin "adeta zorla namaza götürüldüğünü" yazar.[38]

Kemalist devrimciler, İslâmın tarih içindeki köklerini incelerken, namazın nereden geldiği konusunda da araştırmalar yaptılar. Bu konuda Meksiko Maslahatgüzarı Tahsin Mayatepek'in gönderdiği 12 Aralık 1937 günlü *14. Rapor*'u dikkate değer bir araştırmadır. Çankaya Atatürk Arşivi'nde bulunan bu rapor, namaz, oruç, hac gibi İslâmi ibadetlerin aslında Güneşe tapmadan geldiğini, Meksika yerlilerinin dinlerini inceleyerek kanıtlamaktadır. Meksika yerlileri de namaz kılmakta, rükû ve secde etmektedirler. Secdenin anlamı, güneş ışınlarını öpmektir. Namaz saatlerinin güneşe göre belirlenmesi de, güneşe tapmayla ilişkisinin bir kanıtı olarak kabul edilmektedir.[39]

37 Behçet Kemal Çağlar, *Dolmabahçe'den Anıtkabre,* Atatürk Kütüphanesi 19, Sel Yayınları, Istanbul 1955, s. 7.

38 Ali Fuat Cebesoy, *Sınıf Arkadaşım Atatürk*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, Istanbul 1967, s. 8 vd.

39 Tahsin Mayatepek'in "Güneş Kültü" başlığını taşıyan bu ilginç raporunu, kitabımızın *Belgeler* bölümünde de bulacaksınız. Bkz. *Belge-5.*
Rapor, ilk kez *Saçak* dergisinde yayımlandı, sayı 49, s. 18 vd. Namaz konusunda bkz. s. 21, 27.
Mayatepek raporunu, Turan Dursun, "Eren Kutsuz" imzasıyla *Saçak* dergisinde ayrıntılı olarak inceledi ve değerlendirdi, "Atatürk'e gönderilen soluk kesici bir rapor, İslamın İbadet Kaynağı : Güneş Kültü", *Saçak*, aynı sayı, s. 4 vd. ve "Mayatepek Raporu'na Tepkiler, *Saçak*, sayı 51, s. 41 vd. Turan Dursun'un bu yazıları, *Din Bu,* 2. kitapta da bulunuyor, s. 15 vd, s. 155 vd.
Turan Dursun, İslamın kaynağında güneşe tapmanın bulunduğunu gösteren kanıtları bu yazılarında açıklıyor. En önemli kanıt, *Kur'an*'ın kendisidir. Kutsal kitapta, "Yeryüzünü aydınlatan güneşe andolsun ki", "Geceleri yaran yıldızlara hamdolsun", "Sabahtan, doğudan gelen aydınlığa hamdolsun" gibi ifadeler bulunuyor. Bu ifadeler, güneşin ve yıldızların allah sayıldığı dinlerin İslam'daki kalıntılarıdır.

Zekât ve Oruç

Kemalist Devrim'in ideolojisini yansıtan belgelerde zekât ve oruca ilişkin bir görüşe rastlamadık. Yalnız yukarda andığımız *Tahsin Mayatepek Raporu*'nda orucun güneşe tapma dininde bulunan bir ibadet biçimi olduğu, Meksika yerlilerinin dinleri incelenerek açıklanıyor.[40]

Hac ve Kâbe

Cumhuriyet'in Lise II *Tarih* kitabı, *Kur'an*'ın Kâbe'nin ve haccın kutsallığı konusundaki görüşlerine cepheden eleştiride bulunur. Kemalistlere göre, Kâbe'nin kutsallığının kökeninde, doğrudan doğruya ekonomik ve toplumsal çıkarlar bulunmaktadır.

Tarih kitabına göre, "Kâbe başlangıçta yerel bir mabet iken Mekke ahalisi burasını bir millî mabed derecesine yükseltti." Buraya 360 tane put yerleştirmişlerdi. Aslında Kâbe'nin kutsallığı Yahudi geleneklerine bağlanıyordu. *Tarih* kitabı, bu konuda *Kur'an*'ın aktardığı hikayeler üzerine değerlendirmesini açık ve kesin bir dille belirtir : "Uydurmalar", "sonradan uydurulmuş masallar".[41]

Kemalist eğitim, lise öğrencilerine Kâbe'nin kutsallığının kökeninde ticaretin olduğunu anlatır. Mekke o zaman bölgenin önemli pazarlarından biridir. Ticareti ellerinde tutan Kureyşliler, bu panayırdan büyük çıkar sağlamaktadırlar. Öte yandan ticaret, barışçı bir ortamın varlığını gerektirmektedir. Mekke çevresindeki savaşları önlemek için bazı kurallar konmuştur. Ticaret için gerekli barış ve güvenlik, bir takım kutsal ve ilahî değerlerle desteklenir. Kâbe'nin İbrahim tarafından yapılmış olduğu söylenerek, çevresinde dört ay süreyle savaş yasaklanır. Bu önlemler, Mekke'nin ve Kâbe'nin itibarını yükseltmiştir. Arabistan'da Hıristiyanların da bulunması nedeniyle Kâbe'deki putların arasına, oğlu İsa'yı elinde tutan bir Meryem resmi de konur. Böylece Kâbe, Kureyşlilere ekonomik ve ticarî çıkar sağlayan bir yer haline gelir. Kemalizmin resmî *Tarih* kitabı, İslâmiyetin bu ekonomik çıkarların mirasçısı olduğunu ve putataparlardan kalan bir geleneği İslâmî inançlarla bezeyerek sürdürdüğünü belirler.[42]

40 Bkz. bir önceki dipnotu.
41 *Tarih*, II, s. 85.
42 Aynı eser, s. 85 vd.

Öte yandan Kemalist araştırmacılar, Kâbe binasının zamanında güneşe tapmak için yapıldığını da belirtiyorlar. Tahsin Mayatepek, Raporunda Kâbe'nin duvarında bulunan Hacerülesved denen "siyah volkanik taş" ile "tavaf" denilen ibadetin de Güneşe tapmadan geldiğini açıklıyor.[43]

4. Genel Değerlendirme

İslâma Karşıt Felsefe

Cumhuriyet Devrimi önderliği, İslâmî inançları, bu inançların oluşturduğu kapalı devrenin içinden değil, karşıt bir felsefî konumdan, Aydınlanma çağı ve sonrasının burjuva-demokratik dünya görüşüyle inceliyor ve eleştiriyor.

Bilindiği gibi İslâm, doğaüstü bir yaratıcının varlığını, evrenin ve insanın bu varlık tarafından yaratıldığını, Hz. Muhammed'in resullüğünü ve vahîy olayını, bilimsel bir usavurmaya ve kanıtlamaya gerek duymaksızın önsel olarak (*apriori*) kabul eder; bu konuda herhangi bir tartışmayı bile zındıklık olarak görür, yani doğrudan doğruya fizik ötesi inançlara, dogmalara dayanır.

İslâmiyet, metafizik inancı açıkça savunur, bu temel tutumunu gizleyen örtüler kullanmaz ve dolaylı yollara sapmaz. İslâmiyet açısından, inanç inançtır; inancın olgularla, doğadaki süreçlerle veya bilimle kanıtlanması gerekmez, hatta böyle bir kanıtlama çabasının kendisi bile İslâmiyete aykırıdır. Çünkü Allah'ın varlığının inanç ötesi bir kanıtlamaya ihtiyacı yoktur.

Kemalist devrimciler, yukarda özetlenen fizik ötesi inancı paylaşmıyorlar, İslâmî inanç sisteminin bütünüyle dışına çıkıyorlar. Daha önemlisi, bu karşıt felsefî konum, yalnız evren ve insan gibi konularla, yani maddî âlemin ele alınışıyla sınırlı değildir. Atatürk ve arkadaşları, İslâmın kendisini ve temel ilkelerini de, materyalist bir felsefî açıdan tartışıyor ve değerlendiriyorlar. Atatürk, kendi elyazısıyla "faraziyeleri bir tarafa bırakmak ve meseleyi ilim ve mantık çerçevesi içinde mütalaa etmek doğru olur." saptamasını yapıyor.

43 *Mayatepek Raporu* için bu kitabın *Belgeler* bölümüne bkz. (*Belge-5*). İlk yayınlayan *Saçak*, sayı 49, s. 27 ve 29.

Denebilir ki, Cumhuriyet Devrimi'nin resmî kitapları, doğrudan doğruya imanın şartlarını ve İslâmın esaslarını tartışmış ve demokratik devrimlerin materyalist felsefesiyle çürütmüştür.

İslâm Dışı Tarihçilik

Atatürk, İslâmı özellikle tarih biliminin bir konusu olarak araştırmaktadır. Dahası İslâm, İslâmın temel kaynakları sayılan *Kur'an* ve hadislerin verdiği bilgilere göre değil, tarih ve sosyoloji bilimlerinin bulgularına göre inceleniyor.

Kemalist devrimcilerin ilgi alanı, İslâmın inanç kaynakları ve düşünsel oluşumuyla sınırlı değildir. Bu inanç ve düşüncelerin boy verdiği tarihsel-toplumsal ortam da, onların araştırmalarına konu olmuştur. Burada burjuva materyalist tarih teorisinin bakış açısıyla ve yöntemiyle karşılaşırız.

Atatürk'e göre, İslâmın içinde doğduğu Arap toplumu henüz kabile hayatı yaşamaktadır, "toplumsal ve siyasî hayatları anarşi içinde"dir. Atatürk, "idareleri de bir nevi halk idaresiydi" der.[44] Kastettiği, "kabile demokrasisi"dir.[45] Ancak kabile hayatına rağmen, meta üretimi filizlenmiş ve Mekke ile Medine gibi ticaret merkezleri olan şehirler kurulmuştur. Atatürk, "Mekke ve Medine ahalisinin tüccar olduğunu" belirler. Hatta Yemen'de "küçük küçük kabile krallıkları" olduğunu saptar. Toprağın verimliliği ve ticaretin gelişmesiyle bu kabile krallıkları arasındaki ilişkiye değinmemekle birlikte, Arap yarımadasının güneyinde yer alan Yemen'in "büsbütün başka olduğunu", "verimli yerleri" bulunduğunu ve "eski bir medeniyete" beşiklik ettiğini belirtir.[46]

Sonuç olarak Muhammet, ticaretin çözüldüğü bir bedevî kabile toplumundan "dinî bir imparatorluğa" geçişe önderlik etmektedir. Atatürk, olayın "büyük bir devrim" olduğunu saptamıştır. Gerçi, bu tarihsel sıçramanın toplumsal-ekonomik temeli ile siyasal ve ideolojik üstyapısı arasındaki ilişkileri açık olarak göstermemiştir, ancak altını

44 Atatürk'ün elyazısı için bkz. *Belge-2.*

45 Halk idaresi ve halkçılık kavramlarının Kemalist yazında genellikle "demokrasi" anlamına kullanıldığını biliyoruz. Örneğin bkz. *Medenî Bilgiler*, s. 29 ve 397. *Tarih*, IV, s. 183.

46 Atatürk'ün elyazısı için bkz. *Belge-2.*

çizdiği tarihsel gerçekler arasında tutarlı iç bağlantılar vardır. Çünkü Atatürk'ün incelediği Batı'lı İslâm tarihçileri, İslâmın kabile toplumundan devlete (imparatorluğa) geçiş olayına rehberlik ettiğini açıklamışlardır. Atatürk'ün İslâm üzerine yazdıklarını birleştirdiğimiz zaman, bulanıklıklara rağmen, bu kavrayışı benimsediğini söyleyebiliriz. Nitekim yeni inanç sistemine geçişle yeni siyasal sisteme geçiş arasındaki ilişki, materyalist tarihçiliğin verileriyle açıklanır. "Arap kabilelerinin mabûdlarını temsil eden yere dik konulmuş taşlar", arkada kalmakta olan kabile toplumunun inancıdır. Toplum, kabile putlarına tapmadan, soyut ve tek bir Allah fikrine doğru sıçramaktadır. "Gözle görülmeyen cinler ve perilerin" yerini, "cinlerden yüksek olan Allah" almaktadır.[47]

Yeni bir uygarlık doğmaktadır. Kabile putlarının en büyüğü, daha doğrusu en güçlü kabilenin ilahı, zamanla soyut bir tek Allah'a dönüşmektedir. Atatürk'ün Mısır uygarlığının gelişme sürecinde saptadığı bu olay, Arabistan'da yaşanan benzeri bir süreçte de yaşanmaktadır. Ancak bir fark var: Mısırlılar tek Allah'ı kendileri yarattıkları halde, daha sonra aynı süreci yaşayan diğer Ortadoğu toplumları, yaratılmış olan bu kavramı devralmışlardır.

Yaşanan, bir düşünce devrimidir, başka deyişle ideolojinin bulunmadığı bir toplumun inanç sisteminden ideolojiye geçiş devrimidir. Uygarlığa daha sonra yükselen bir toplum, Ortadoğu'da kendisinden önce kurulmuş uygarlıkların uzun süreçler içinde oluşturdukları ve birbirlerine devrederek olgunlaştırdıkları ideolojik yapılanma ve kurumlaşmaları (Tek Allah'lı dinler) bir bakıma hazıra konarak ve en gelişmiş düzeyde benimsemektedir. Sümer, Babil ve Mısırlılardan Filistin'de oluşan tek Alah'lı Yahudiliğe ve Hıristiyanlığa kadarki gelişme, İslâmın da ideolojik mirasını oluşturmuştur. Atatürk'ün İslâmiyet ile Yahudilik, hatta Mısırlıların dinleri arasında kurduğu bağlantılar, aslında bu tarihsel süreç ve sıçramaları anlatmaya yöneliktir. Ancak Türklerin İslâmiyeti kabul etmesine gelince, Atatürk'ün bu sosyolojik tarihçiliği terkettiği görülüyor. Olaya Türklerin kabileden devlete sıçrayışları açısından değil, o tarihte varolmayan milliyetçi açıdan yaklaşılıyor.

47 Aynı yerde.

Cumhuriyet devrimcileri, İslâm tarihini incelerken, kişinin tarihteki rolü ile toplumsal süreçler arasındaki ilişkiyi de gözetiyorlar. Atatürk, Hz. Muhammed'in kabile toplumundan devlete sıçramadaki tarihsel rolüne haklı olarak övgüyle değinmekle birlikte, tarihi kişilerin yapmadığına da işaret ediyor. Ona göre, İslâmiyetin on üç yüzyıldır devam eden güçlü etkisinin nedenleri, Peygamber'in seçkin niteliklerinin ötesinde, toplumdadır:

"Bu hârikanın sebebini araştırırken, yalnız Muhammed'in şahsı üzerinde durmak yeterli değildir. Başka unsurları da gözönünde tutmak lazımdır. O unsurlar sözkonusu adamın faaliyet sahasını oluşturan kavmin halleridir."[48]

Görüldüğü gibi, Atatürk, kendi tarih felsefesine uygun olarak, Muhammed'in içinde yaşadığı toplumun oluşturduğu bir "faaliyet alanı" içinde rol oynadığını açıkça belirlemiştir. Devamla der ki : "Herhalde toplum Muhammed'in ilk telkinlerini yavaş bir gelişme ile düzeltmiş ve genişletmiştir."[49]

Atatürk ve *Tarih* kitapları, Peygamber'in kökenini ve hayatını, "sonradan icat olunmuş" ve "efsanevî" bilgilerden, "düzme" ve "uydurma" soykütüklerinden arındırarak incelediler. Böylece İslâmın ideolojik kapalı devresinin dışına çıkarak, bir tarihçinin nesnelliği kaygısıyla hareket ettiler. Bu konuda Atatürk'ün öne sürdüğü saptamaların tarihsel gerçeğe ne kadar uygun düştüğü o kadar önemli değildir. Önemli olan, bilimsel yöntemi benimseme ve halkın aydınlanmasına hizmet çabasıdır. Atatürk, Peygamber'in başına sonradan takılan aristokratik haleleri, feodal çelenkleri ve kutsamaları rahatlıkla tartışmaktadır. İslâmın önderlik etiği feodalizm, daha sonra Peygamberi, feodal asaletle ve feodal değer yargılarıyla bezemiş, kendi ideolojisine göre süslemiştir. Soylu olmayan, yoksul ve sıradan insanları ezen feodal sistem, Peygamber'e şanlı bir soykütüğü icat ederek tarihi yeniden yazmıştır.[50] Atatürk, feodal değer yargılarına savaş açmış bir demokratik devrim önderi olarak, Muhammed'i kendisine sonradan yüklenmiş soyluluktan kurtarırken, bir bakıma demokratik toplumun gözünde daha değerli bir yere oturtmaktadır.

48 Aynı yerde.
49 Aynı yerde.
50 Aynı yerde.

IV

KEMALİZMİN FELSEFESİ VE KAYNAKLARI

I. Kemalizmin Felsefesi

Doğada: Maddenin Önceliği

Kemalizmin, bir teori veya doktrin olmadığını, çalışmamızın *Giriş* bölümünün birinci başlığı altında, konunun çerçevesini çizerken belirlemiştik. O nedenle Atatürk ve arkadaşlarının açıklamalarında, özgün bir felsefe teorisi aramaktan çok, Kemalizmin felsefî yönelişlerini, içinde yer aldığı felsefe kampını ve özellikle Kemalist Devrim'in pratiğini besleyen düşünce kaynaklarını saptamak, daha anlamlı ve gerçekçidir.

Felsefe akımları bilindiği gibi, iki kampa ayrılıyor. Ruhun ya da düşüncenin önceliğini kabul eden felsefeye İdealizm, doğayı ilk ve esas unsur kabul eden felsefeye ise, Materyalizm deniyor.[1]

Burjuvazinin devrimci akımı, materyalisttir. Bu akım içinde yer alan Kemalizmin tavrı da açıktır, esas unsuru doğada görmektedir.

Kemalist Devrim'in ders kitapları, Materyalist Tekçiliği (Monizm) savunur, doğayı "evrendeki varlıkların birliği" olarak tanımlar. Doğa, hem evrenin yasalarının sahibidir, hem de aynı yasalara bağlıdır. Doğada hiçbir şey yok olmaz ve hiçbir şey yoktan varolmaz. Doğanın üstünde ve dışındaki bütün kavramlar, insan beyni tarafından uydurulmuştur.[2]

Bu Materyalizm dersi, *Tarih* kitabının hemen başında yer alır. Zaten Kemalist önderlik tarih çalışmalarına iki amaçla girmiştir. Birincisi, "millî bir tarih yazmak"tır. İkincisi, "evrenin oluşumu, insanın

1 İdealizm ve Materyalizm konusunda bkz Engels, *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*, çev. C. Karakaya, Sosyal Yayınlar, Istanbul, s. 28 vd.
2 *Tarih*, I, s. 2.

ortaya çıkışı ve insan hayatının tarihî devirlerden önceki geçmişi konusunda yanlış anlayışların önüne geçmek, Eleştirel Tarihe ve doğa bilimlerine dayanan bilimsel teorileri açıklamaktır."[3]

Evrenin Bilinebilirliği

Kemalizm, varlık ile bilgi arasındaki ilişkiye de materyalist bir yanıt vermiştir; insanın evreni bilebileceği kanısındadır. *Tarih* kitapları, bilgimizin sınırının "son yüzyıllarda yapılabilmiş keşiflerin ötesine geçemeyeceğini" belirtirler. Ancak her günkü yeni keşiflerle bilgilerimizin sınırı genişlemektedir."[4] Atatürk, insan zekâsının doğanın sırlarını çözeceğine ve beklenilen gerçekleri ortaya koyacağına "kesin" gözüyle bakar. Doğada hiçbir şeyin yok olmayacağından hareketle, ilerde insanlığın geçmişten kalan ses dalgalarını da saptayabileceğini ve binlerce yıl önce söylenmiş sözleri belirleme olanağına kavuşacağını belirtir.[5] Görüldüğü gibi, Kemalist devrimciler, bilinmezci idealizmi reddederler.

Toplumda: Determinizm ve "Pratik Maddiyetçilik"

Kemalist Devrim'in önderleri, felsefelerini "tarihte deterministiz, icraatta pratik maddiyetçiyiz" diye açıklamışlardır.[6] Bu açıklamayı Meclis kürsüsünden İçişleri Bakanı yapmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki, konu Atatürk ve çevresinde tartışılmış ve sonunda böyle bir formülde karar kılınmıştır.

Determinizm (Gerekircilik), doğadaki süreçlerin ve olguların evrensel ve nesnel bir nedenselliğe dayandığını kabul eder. Kemalistler, "tarihte deterministiz" açıklamasıyla, yalnız doğanın değil, toplumun da nesnel yasalara bağlı olduğunu kabul ediyorlar. Mahmut Esat Bozkurt, *Devrim Tarihi* derslerinde Determinizmi, "milletlerin haklarına kavuşmaları için" ihtilâlin gerekliliği ve kaçınılmazlığı olarak açıklar.[7]

3 *Türk Tarihi'nin Ana Hatları*, s. 1 vd.

4 *Türk Tarihinin Ana Hatları*, s. 5 vd; *Tarih*, 1, s. 1.

5 Afetinan'ın 9 Ocak 1936 günü DTCF'nin açılışında verdiği ilk dersin bazı bölümlerini Atatürk yazdırmış. Bkz. Afetinan, *Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler*, s. 242 vd.

6 İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın konuşması için bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, c. 16, Devre V, s. 59-61.

7 Mahmut Esat Bozkurt, *Atatürk İhtilâli*, s. 198.

Kemalistlerin "İcraatta pratik maddiyetçiyiz" açıklamasının içeriğini kesin çizgilerle belirleyemedik. Felsefe tarihlerinde "Pratik maddecilik" diye bir akıma rastlamadık. Yalnız Marx ve Engels, teorilerini henüz yeni oluşturmaya başladıkları 1845-46 yılında yazdıkları *Alman İdeolojisi*'nde "pratik maddeciliği", "Komünizm"le eşanlamda kullanıyorlar.[8] Kemalistlerin Komünizmle bir ilgileri bulunmadığına göre, bu "Pratik Maddiyetçiyiz" kimliğinin Feuerbach'lardan geldiği düşünülebilir. Çünkü Marx ve Engels, aynı yerde Feuerbach'ın "komünist" olduğunu söylerken, "kendisini aldattığını" anlatıyorlar.[9] Denebilir ki, "Pratik Maddiyetçilik", Kemalizmin eyleme öncelik veren tavrını yansıtmaktadır. Kemalistlerin pratiğe vurgusu, Alman idealist filozoflarından Fichte'nin düşünceyi değil, eylemi esas ilke kabul eden felsefesini de çağrıştırmaktadır. Ancak Fichte, ne deterministtir, ne de materyalist.

Tarihte Belirleyici Etken : Ekonomi

Kemalizm, toplumların tarihinin açıklanmasında, ekonomiyi belirleyici etken olarak kabul eder. Atatürk, 1930 yazında Yalova'da "tarihî olayların en önemli etkeni" konusunda bir tartışma açar.[10] Bu konuda kendi görüşlerini şöyle belirtir :

"Bence bir milletin doğrudan doğruya hayatiyle, yükselmesiyle, düşkünlüğüyle ilgili olan en önemli etken, milletin iktisadiyatıdır. Bu, tarihin ve tecrübenin tespit ettiği bir hakikattir. Bu hakikat bizim millî hayatımızda ve millî tarihimizde de tamamiyle görülmektedir.

"Türk tarihi incelenirse birçok sebeplerin başında bütün yükseliş ve çöküş sebebinin iktisat meselesinden başka bir şey olmadığı anlaşılır."[11]

Atatürk, son cümleyi, yedi yıl önce *İzmir İktisat Kongresini Açış Konuşması'nda* da aynen söylemiştir.[12] Ona göre, "Zamanımız bir ik-

8 Karl Marx-Friedrich Engels, *Alman İdeolojisi*, çev. Selahattin Hilav, Sosyal Yayınlar, Istanbul 1968, s. 78.

9 Aynı eser, s. 76 vd.

10 Afetinan, *Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler*, s. 274.

11 Aynı eser, s. 277. Ayrıca bkz. s. 293 vd.

12 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 100. Atatürk, "milletin yoksulluk ve yıkımının en önemli nedenini", ekonomik gerilikte bulan görüşünü, aynı dönem başka konuşmalarında da belirtmiştir. 15 Ocak 1923 günlü konuşması için bkz. Aynı eser, s. 50.

tisat devrinden başka bir şey değildir." Kongre konuşmasının sonlarına doğru, "tam bağımsızlık" ve "millî egemenlik" gibi büyük hedeflerin gerçekleşmesi için gerekli kuvvet ve temeli de şöyle belirlemiştir: "Biricik kuvvet, hakikî en kuvvetli temel iktisadiyattır."[13] Bu anlayışı nedeniyle Yeni Türkiye devletinin temellerinin "süngü ile değil, süngünün de dayandığı iktisadiyatla kurulacağını" belirtmiştir.[14]

Kemalizmin ekonomiyi esas etken kabul etmesini, dinsel inanca indirgeyenler bile olmuştur. Edirne Milletvekili Mehmet Şeref Aykut, "Kamâlizm"in, "bütün prensiplerini ekonomik temeller üzerine kuran bir din" olduğunu söylemektedir.[15]

Ekonomiyi temel aldığı için, Marksizm ile akrabalık kuran, Kemalist düşünürler de vardır. Örneğin Yusuf Akçura, "toplumların gelişmesinde ekonominin ve sınıf mücadelesinin ne kadar önemli bir yeri olduğunu Marksizmden öğrendiğini" belirtir ve Yeni Türkiye'nin kurulmasında ekonominin başlıca tarihî etken olacağını vurgular.[16]

Mahmut Esat Bozkurt ise, ekonominin siyasal kurumlara, devlet biçimine, dünya politikasına ve kurumlarına etkisini anlattıktan sonra ekonomik yenileşme ile devrim arasındaki diyalektiği açıklar: İhtilâller, sosyal ve ekonomik nedenlerle gerçekleşir ve her ihtilâl ancak ekonomik alana girerek, "tam ve başarılı" olabilir. Bozkurt'a göre, Lenin'in bu yöndeki görüşleri haklıdır; "Atatürk de sosyal ve ekonomik alanlara çok önem vermiştir." Bozkurt, ekonomik yenilik yarattığı için "eksiksiz ihtilâllere" örnek olarak, Atatürk ihtilâlini, Lenin ihtilâlini ve 1789 Fransız ihtilâlini gösterir.[17]

Bozkurt, Kemalizmin ekonomiyi esas etken kabul eden görüşlerini, Komünizmin emek-değer teorisini benimsemeye kadar götürür. Kemalizmin bu ateşli ideoloğu, üniversitedeki *Devrim Tarihi* derslerinde şöyle demektedir :

"Komünizm: **Değer=iştir**...diyor(Capitale, K. Marx)

13 Aynı eser, s. 107.
14 Aynı eser, s. 56 vd.
15 Aktaran Mete Tunçay, *Tek Parti Yönetimi*..., s. 327.
16 François Georgeon, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri -Yusuf Akçura*-(1876-1935), çev. Alev Er, Yurt Yayınları, Ankara 1986, s. 78, 107 ve 80.
17 Mahmut Esat Bozkurt, *Atatürk İhtilâli*, s. 226 vd, s. 233 vd, s. 237.

"Her ne kadar bazı şarlatanlar buna hayır diyorlarsa da, bunda şüphe yoktur."[18]

Bozkurt, devamla Marx'ın artı değer teorisini savunur ve artı değerin "işçinin kapitalist arafından çalınan emeği" olduğunu belirtir.[19]

Evrim Değil Devrim

İhtilâl ve inkılâp kavramları, Kemalistlerin tarih felsefesinin temel taşlarıdır. Atatürk ve arkadaşları, insanlığın gelişmesinin tahlilinde devrime anahtar rolü verirler.[20]

Kemalizm, evrim mi devrim mi tartışmasına, devrim yaparak kesin ve açık bir yanıt vermiştir. Bu yanıt, yalnız pratikte değil, aynı zamanda teoridedir: "Sosyal ve ekonomik hayatta ilerleme, evrimde değil, gerektiğinde ihtilâldedir."[21] Bozkurt, evrimin "ancak fizyolojik olaylarda söz konusu" olacağını kabul eder, ne var ki toplumlara gelince, "Seviye ve evrim (gelişme) teorisini", şiddetle eleştirir; "ihtilâller için zararlı" ve "safsata" olarak niteler. Evrimin "safsata" olduğunu, Türkiye örneği kanıtlamıştır, "bir atılımda bin yılı gerilerde bırakarak bin yıl ileri gitmiştir."[22]

Atatürk, devrimi şöyle tanımlar :

"İnkılâp mevcut kurumları zorla değiştirmek demektir.

"İnkılâp, Türk milletini son yüzyıllarda geri bırakmış olan kurumları yıkarak yerlerine, milletin en yüksek uygarlık gereklerine göre ilerlemesini sağlayacak yeni kurumları koymuş olmaktır."[23]

Mahmut Esat Bozkurt'un *Devrim Tarihi* derslerinde verdiği "İhtilâl" tanımı da, Atatürk'ün tanımıyla aynı özü taşır :

"Tam ve olgun anlamıyla ihtilâl; mevcut bir politik, sosyal ve ekonomik düzenin yerine; yine politik, sosyal ve özellikle ekonomik, yeni ve ileri bir düzeni zorla ve çoğu zaman silah gücüle başaran hareketir.

"... İhtilâl, ileri bir rejim kurmalıdır. Böylece eskiliğin yerini, yeni bir düzen ve kuruluş almalıdır."[24]

18 Aynı eser, s. 302.
19 Aynı eser, s. 303.
20 Bu konuda bkz. Doğu Perinçek, *Osmanlıdan Bugüne Toplum ve Devlet*, Kaynak Yayınları, Istanbul, Temmuz 1986, s. 166 vd.
21 Mahmut Esat Bozkurt, *Atatürk İhtilâli*, s. 237. Ayrıca bkz. s. 220 vd.
22 Aynı eser, s. 247 vd.
23 Afetinan, *Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler*, s. 259.
24 Mahmut Esat Bozkurt, *Atatürk İhtilâli*, s. 82 vd. Yine bkz. s. 220.

Bozkurt, devamla 1789 Fransız, 1917 Rus Sosyalist ve 1919'da başlayan Atatürk ihtilâlerini, "düzeni baştan başa değişirdikleri ve ileriye götürdükleri" için "tam ve eksiksiz" devrimlerin örnekleri olarak sayar.

Mahmut Esat Bozkurt, *Devrim Tarihi* derslerinde ihtilâllerin "tesadüfî ve yerel olaylar olmadıklarını" belirtir ve Kemalizmin toplumların gelişmesine ilişkin temel görüşünü vurgular:

"İhtilâl, tarihî bir zorunluluktur.

"Çünkü ekonomik olaylar aynı kalmaz, boyuna değişirler."

Kemalizmin devrim tarihçisi, siyasal kurumların, "mülkiyetin değişen şekillerine bağlı" olduğunu saptar. "Yüzyılların dibinden kopup gelen geniş sosyal gelişim", ihtilal hareketlerini ve ihtilalleri doğurmaktadır.[25]

Dikkat edilirse, Kemalistler, devrimi istek ve iradeye bağlamamışlar, tarihin kaçınılmaz ve gerekli gelişme yolu olarak görmüşlerdir. Mahmut Esat Bozkurt, toplumların devrimlerle ilerlediği yasasını, tarihin bilimsel gözleminden çıkartır ve bu olguyu "bir nevi determinizm gözüyle" şöyle açıklar :

"Filozoflar ne derlerse desinler, ne yolda düşünürlerse düşünsünler... benim tarihin verimi olarak bildiğim, gördüğüm realite şudur :

"Milletler haklarına kavuşmak için ihtilâl yapıyorlar.

"Milletler haklarına ihtilâl ile kavuşuyorlar.

"Bu iş başka türlü olmuyor.

"İş başında bulunanlar, milletlerin muhtaç oldukları yenilikleri, rica ile, niyaz ile kabul etmiyorlar. En küçük reformlara bile razı olmuyorlar. Aklın ve mantığın gereklerine uymuyorlar. Akıl ve mantık zorunlulukları, silhahla takviye edilincedir ki iş başındakilere (Pekiyi!) dedirtmek mümkün oluyor! Bunun aksi tarihte nadir değil enderdir.

"Saatı çalıp da, hayatî zorlamalar kendilerini gösterince hakka kavuşmanın çaresi ihtilâl oluyor.

25 Aynı eser, s. 230 vd.

"Bu, doğru veya eğri olabilir. Fakat, tarihin verimidir. Dönmez ve şaşmaz bir verim"[26]

Kemalistler, toplumların baskı ve despotluğa karşı devrim yapma hakkını savunurlar. Bozkurt, günümüz dünyasını bu hakkı kullanan toplumların yarattığını açıklar:

"Tarih diyor ki, lüzumunda ihtilâl çıkartmak milletler için uğursuz değil, mutlu neticeler verdi.

"Bu muhakkaktır.

"Uzaklara gitmek gerekmez. Türk milleti 1918'de ihtilâl hakkını kullanmasaydı, bugünü yaratamazdı... İngilizler meşhur ihtilâllerini yapmasalardı, bugünkü İngiltere doğar mıydı?

"1789 Fransız ihtilâli olmasaydı; insanlık bugünkü manâsıyla olur mu idi?

"İhtilâlde hayat vardır.

"Uyuşuklukta da ölüm vardır."[27]

Yusuf Akçura, modern devletin "ihtilallerin ürünü" olduğunu saptar.[28]

Recep Peker, *İnkılâp Dersleri*'nde, Türk Devrimi'ni "hürriyet devrimi tipinden bir halk ihtilali" diye tanımlar.[29]

Yasa gerekçelerinde Türk Devrimi, Ortaçağ kurumlarına karşı "demokratik" bir devrim olarak nitelenir.[30]

Kemalistler, ezilen bir ülkenin Jakobenleridir. Onlara göre demokrasi, bir devrim sorunudur. Atatürk, *Medenî Bilgiler* kitabı için kendi eliyle yazdığı bölümlerde, demokrasiyi "milletin çoğunluğunun, toplumsal kuvvetinin sonucu" olarak görür. "Millet yeter derece kuvvetli olunca, kuvvet ve kudreti eline alır. Bu olay bazan ihtilâl ile ve bazan da hükümdarla yapılan düzeltici bir anlaşma ile olur."[31]

Ancak Atatürk'ün kendisi, reformcu değil, devrimcidir. İkinci Meşrutiyet'i hükümdarla millet arasında denge aradığı için

26 Aynı eser, s. 197 vd.

27 Aynı eser, s. 175 vd.

28 Yusuf Akçura, "Asrî Türk Devleti ve Münevverlere Düşen Vazife", *Saçak*, sayı 34/5, Haziran 1984, s. 14.

29 Recep Peker, *İnkılâp Dersleri*, s. 26.

30 Efendi, Bey ve Paşa gibi lâkap ve unvanların kaldırıldığına dair kanun lâyihası'nın İçişleri Bakanı Şükrü Kaya tarafından Meclis'e sunulan gerekçesi, *TBMM Zabıt Ceridesi*, 26.II.1934, c. 24, s. 40 vd.

31 *Medenî Bilgiler*, s. 29; elyazısıyla, s. 399.

eleştirmiştir. Millete gerekli olan, "hürriyet ve hâkimiyetini filen ve maddeten" eline alacağı bir devrimdir.[32] "İdare-i maslahatçılar esaslı devrim yapamaz." O, "devrimin kazanılması için tarihin gösterdiği araca başvurmakta" kararlıdır. Devrimin kaynağı yasalar değildir. "Devrimin yasası mevcut yasaların üsündedir."[33]

Atatürk ve arkadaşları, önderlik ettikleri hareketi, ihtilâl, inkılâp, halk ihtilâli, isyan, ayaklanma gibi terimlerle ifade etmişlerdir. Mahmut Esat Bozkurt, "Rahmetli Atatürk ihtilâl terimini severdi." der.[34]

Eski bir imparatorluğun çürümesi, hürriyet ve istiklâl isteyen Mustafa Kemal'ler kuşağında, devrim düşünce ve pratiğini beslemiştir. Osmanlı devletini adım adım çöküşe götüren her olay, köhnemiş bir sistemi kurtarmak diye bir çözüm bulunmadığını göstermiş ve Cumhuriyet Devrimi'ne yönelişi güçlendirmiştir.

Mustafa Kemal, daha askerî öğrencilik yıllarında, gece sabahlara kadar "devlete karşı halk isyanı" hayâlleri kurar. İhtilâlci Mustafa Kemal, gizli cemiyetlere girer, tutuklu kalır.[35]

1906 yılında Selanik'te yaptıkları toplantıda arkadaşlarına çağrısı şöyledir : "Kahredici bir istibdada karşı ancak ihtilal ile cevap vermek ve köhneleşmiş olan çürük idareyi yıkmak, milleti hakim kılmak, özetle vatanı kurtarmak için sizi göreve davet ediyorum."[36]

1918 yılında Karlsbad'da okuduğu kitaplardan birinden aldığı şu not, onun dünyaya bakışını da yansıtmaktadır: "Tutucular, nehrin suyunu elleri içinde tutmak isterler, onların parmaklarında bir parça çamurdan başka bir şey kalmaz."[37]

Erzurum ve Sivas kongrelerinden sonra, daha Ankara'ya gelmeden, yaşadığı olayın adını koymuştur: "Milletin ciddi, hakiki mevcudiyetiyle ayaklanması".[38]

32 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,* III, s. 53.

33 Mustafa Kemal, *Eskişehir İzmit Konuşmaları (1923).* Kaynak Yayınları, Istanbul, Haziran 1993, s. 163.

34 Mahmut Esat Bozkurt, *Atatürk İhtilâli,* s. 221.

35 Falih Rıfkı Atay, Mustafa Kemal'in bu "isyanlı" gençlik yıllarını ve devrimci kişiliğinin olayların akışı içinde gelişmesini çok güzel anlatır. Bkz. *Çankaya,* Istanbul 1969, s. 29-54. Özeti için bkz. Doğu Perinçek, *Toplum ve Devlet,* s. 170 vd.

36 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,* II, s. 1.

37 Afetinan, *M. Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1983, s. 53.

38 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,* V, s. 27.

1921 yılı sonunda, ürün alınmaya başlanmıştır: "Millet hâkimiyetini isyan ederek almıştır."[39]

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde, İktisat Bakanı Mahmut Esat, yapılan işi şöyle özetler : "Milletler, yüksek menfaatlerini ihmâl eden idareleri sonunda silahla devirirler. Bundan üç buçuk yıl evvel Türkiye'nin efendi halkı da böyle yaptı ve icab ederse herhangi bir kuvveti yine ve her gün silahla durdurmağa kâdirdir."[40]

Cumhuriyet'in kurulmasından sonra dönüp arkaya bakan Atatürk, olayı, "saltanat tac ve tahtının parçalanması" olarak betimler.[41]

Büyük *Nutuk*'ta, gerçekleştirilen eylemin adı, "Osmanlı hükümetine, Osmanlı padişahına ve müsliminin halifesine isyan"dır; emperyalistlere "milletçe silahlanarak mukabale ve mücadele"dir.[42]

"Yeni vatan, yeni toplum, yeni devlet": Başarılan işlerin özeti, Atatürk'e göre, "arasız devrimler"dir.[43]

Bu devrimci dünya görüşü, *Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi*'nde ve *Bursa Nutku*'nda, Cumhuriyet'in başına geçebilecek "gaflet, dalalet ve hıyanet içindeki yöneticilere", onların emrindeki polise, jandarmaya ve adliyeye karşı direnme çağrısı olarak devam eder. Çözüm, devrimi terkeden devletin güçlerinde değil, fakat halkın ve gençliğin o güçlere karşı yine devrime sarılmasındadır.[44]

Tutarsızlık ve Çelişmeler

Kemalistlerin Materyalizminde tutarsızlık ve çelişmeler de görülür.

39 Aynı eser, I, s. 202. Yine Mustafa Kemal Kurtuluş Savaşı sırasında, 3 Mart 1922 günü şöyle der : "Bundan üç sene evvel Türkiye halkı da kıyam ve isyana lüzum ve mecburiyet hissetti." (Sadi Borak, Atatürk'ün, *Resmî Yayınları Girmemiş Söylev, Demeç, Yazışma ve Söyleşileri*, s. 129)

40 Afetinan, *İzmir İktisat Kongresi*, s. 78.

41 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*. II. s. 166. 7 Şubat 1924 günü yapılan bu konuşma, aynı zamanda. Halifeliğin kaldırılacağı işaretlerini de verir.

42 *Nutuk*. I, s. 14.

43 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, I, s. 380.

44 *Bursa Nutku* için bkz. Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmî Yayınlara Girmemiş Söylev, Demeç, Yazışma ve Söyleşileri*, s. 226 ve Mahmut Goloğlu, *Atatürk İlkeleri ve Bursa Nutku*, Ankara 1973.

Toplumun maddesi olan toplumsal pratik ile düşünce arasındaki ilişkide, Atatürk'ün görüşleri çelişmelidir. Kimi yerde, düşüncedeki büyük devrimlerin kaynağında "büyük olaylar" bulunduğunu saptar.[45] Kimi yerde ise, geriliğin nedeni olarak düşünceleri ve özellikle dinleri görür.

Dinin toplumların hayatında oynadığı rolü açıklarken, Kemalistler idealist zeminlere kayarlar. Burada iki hata göze çarpar.

Birincisi, Kemalizm, dinlerin etkisini, kendi materyalist dünya görüşünün sınırlarını da zorlayarak abartır. Kemalist teorisyenler, dinler söz konusu olunca, çoğu zaman sosyo-ekonomik ilişkileri belirleyici gören anlayışlarını unuturlar. Örneğin *Lâkap ve Unvanların Kaldırılması Hakkındaki Kanun*'un gerekçesinde bu tutumu görüyoruz. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın sunduğu gerekçe, Türk toplumunun Ortaçağ'da sınıflara bölündüğünü saptadıktan sonra, sınıfların ortaya çıkışının esasını, "dinde, hurafelerde, zorbalık ve tasallut hırslarında" bulur.[46]

Görüldüğü gibi, burada sınıflaşmanın, üretimdeki gelişme sonucu sömürülebilecek bir ürün fazlası yaratılmasıyla başladığı kavranmamıştır. Kemalist devrimcilerin, sınıflaşma ile din arasındaki bağlantıyı kurmada gösterdikleri duyarlık, kuşkusuz önemlidir ve onların Ortaçağ'ın hakim sınıflarına karşı devrim yapmalarından kaynaklanır. Ancak sınıflaşma ile dinler arasındaki ilişkiyi, bu örnekte görüldüğü gibi sık sık tersyüz etmişlerdir. Kuşkusuz bir ideoloji olarak dinler, sınıflaşmayı derinleştirmek ve güvence altına almak işlevine sahiptirler, ancak dinin kendisi, bu sınıflaşma zemini üzerinde doğmuşur.

İkincisi, Kemalist devrimciler, İslâmın bir ideoloji olarak Türk toplumunun özel mülkiyete, hukuka, devlete, özet olarak uygarlığa geçiş sürecinde oynadığı rolü kavramamışlardır. Onlara göre İslâm, tarihin hemen her döneminde aynı olumsuz rolü oynamış, yabancı bir

45 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,* II, s. 28.

46 Efendi, bey ve paşa gibi lâkap ve unvanların kaldırıldığına dair kanun lâyihası'nın gerekçesi ve görüşme tutanakları için bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi,* Dönem 4, Toplantı 3-4, Oturum 79-81, 1-25, c. 24. s.40 vd. Yasanın gerekçesi, *Saçak* dergisinde yayımlandı, önemli bir belgedir, incelenmesini öneririz. Bkz. *Saçak*, sayı 30, Temmuz 1986, s. 27 vd.

ideoloji olarak Türklerde yozlaşmaya yol açmıştır. Cumhuriyet Devrimi'nin resmî *Tarih* kitapları, İslâmiyet öncesi Türk toplumlarını "laik" kabul ederler.[47] İslâmın bu "laikliği" ortadan kaldırdığını düşünürler. Atatürk, Türklerde gerilemenin başlamasıyla halifeliğin alınması arasında bağlantı kurmaktadır.[48] "Tarihimizin en mutlu dönemi hükümdarlarımızın halife olmadıkları zamandır."[49] Mahmut Esat Bozkurt da, İzmir İktisat Kongresi konuşmasında halifeliği bir dönüm noktası olarak kabul eder.[50]

Kemalistler, İslâmı "Araplık" olarak anlamışlardır, İslâmın bir ideoloji olarak, özel mülkiyete ve devlete geçişteki rolünü kavrayamamışlardır. O zaman varolmayan bir "millî" çelişme yaratmış ve açıklamalarının temeline oturtmuşlardır. Bütün bu tahlillerde toplumsal ve ekonomik etkenler, birden arka plana itilirler. Görüldüğü gibi Milliyetçilik, İslâmın rolü konusunu açıklarken, Materyalizme ağır basar ve Kemalizmi idealist felsefenin konumlarına çeker.

2. Kemalizmin Milletlerarası Kaynakları

Burjuva-Demokratik Devrimlerin Evrenselliği

Kemalistler, önderlik etikleri atılımı, dünyadaki demokratik devrim akımının bir parçası olarak kabul etmişlerdir. Atatürk, Avusturya, Almanya, Rusya ve Çin imparatorluklarını deviren "büyük fikir cereyanlarının" dünyanın belli başlı kuvvetlerini esaretten kurtardığını belirtir ve "yeni Türkiye devleti"nin de, "cihana hakim olan o büyük ve kudretli fikrin Türkiye'de gerçekleşmesiyle doğduğuna işaret eder.[51] Mahmut Esat Bozkurt da, dünya tarihindeki ihtilâlleri ve sınıf mücadelelerini, yeni Türkiye devletinin ideolojisinin kaynakları olarak görür.[52]

47 *Tarih*, IV, s. 203.
48 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, I, s. 270 (I Kasım 1922).
49 Aynı eser, III, s. 69. 9 Ekim 1923.
50 Afetinan, *İzmir İktisat Kongresi*, s. 71.
51 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, I, s. 321.
52 Bkz. Mahmut Esat Bozkurt'un Atatürk'ün emriyle çevrilen Max Beer'in *Sosyalizmin ve Sınıf Mücadelelerinin Tarihi* adlı ünlü eserine yazdığı *Önsöz*, çev. Galip Üstün, Istanbul 1985, s. 6.

Atatürk, Cumhuriyet Devrimi'nin amacını, evrensel olan "biricik uygarlığa katılmak" olarak belirlemişir.[53] Bu uygarlık, bütün dünyaya, millî egemenlik, bağımsızlık ve hürriyet davasını getiren, burjuva-demokratik devrimlerin uygarlığıdır.

Kemalist önderlik, yönettiği devrimin, yalnız karakteri ve kaynakları bakımından değil, sonuçları ve etkisi açısından da evrensel olduğunu belirtmiştir. Bu devrim, yalnız "Batı'ya bakan yüzüyle" değil, Ezilen Doğu için oluşturduğu örnekle de evrenseldir. Çünkü "yaşayışları geri olan başka insan yığınlarını uyandırıcı" özelliktedir.[54]

Fransız Aydınlanması ve Materyalizmi

Fransa'nın aydınlanmacı ve materyalist felsefe akımı, 17. yüzyıl sonlarından başlayarak Büyük Fransız Devrimi'ne kadar devam eder. Bu akım, toplumsal düzlemde feodal sistemle ve siyasal düzlemde mutlakiyet rejimiyle karşı karşıya gelen, sermayenin ilk birikim dönemindeki genç burjuvaziyi temsil eder; Fransa'da burjuva-demokratik devrimin eşiğinde ortaya çıkmıştır ve düşünce alanında devrimin hazırlayıcısı olmuştur.

Bayle'nin şüpheciliği ile Meslier'nin Materyalizmi ve Ütopik Komünizminden başlayarak, Voltaire, Montesquie ve Condillac'ı; Lamettrie, Diderot, Helvetius ve Holbach'ın Materyalizmini; 18. yüzyılın doğa araştırmacılarını; Rousseau gibi demokratik aydınlanmacıları bu akım içinde düşünebiliriz.[55]

Fransız Aydınlanması ve Materyalizmi, yalnız Fransa'yı değil, Avrupa üzerinden bütün dünyayı etkilemiş, bir anlamda burjuvazinin dünya ölçeğindeki Aydınlanma hareketinin öncüsü olmuştur.

Türkiye'nin burjuva-demokratik hareketi de, başlıca düşün kaynağını, denebilir ki Aydınlanma hareketinde bulmuştur. Şinasi ve Namık Kemal'lerin temsil ettiği Genç Osmanlılar ve daha sonra İkinci

53 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, III, s. 68 (29 Ekim 1923).

54 Recep Peker, *İnkılâp Dersleri*, s. 55 vd.

55 Fransız Materyalizmi ve Aydınlanma akımının felsefesi, ortaya çıktığı toplumsal-ekonomik koşullar, temsil ettiği sınıflar, oynadığı rol, etkisi ve eleştirisi konusunda esaslı bilgi edinmek için bkz. SSCB Bilimler Akademisi'nin 1957 yılında yayımladığı beş ciltlik felsefe tarihi (*Geschichte der Philosophie*, I, s. 476-544).

Meşrutiyet Devrimi'ne önderlik eden Genç Türkler, büyük ölçüde Fransız Materyalizminden ve burjuva devrimci akımından etkilenmiştir. Cumhuriyet Devrimi'nin önderliği de, hem bu hareketin devamı olarak, hem de gerçekleştirdikleri devrimci pratiğin düşünsel ihtiyaçları gereği, Aydınlanma felsefesiyle beslenmiştir. Atatürk, "Biz hepimiz Fransa'nın kültür kaynağından içtik. Ben bile çocukken bir süre bir Fransız mektebine gittim" der.[56] Mustafa Kemal'in Selanik'teki Frerler okulunda öğrenmeye başladığı Fransızca'yla daha genç yaşlarda, D'Alambert, Rousseau, Voltaire, Montesquie, Desmoilens gibi Aydınlanma filozoflarını ve August Comte gibi 19. yüzyıl düşünürlerini öğrendiğini ve tartıştığını çeşitli kaynaklar belirtiyor.[57] Atatürk'ün Çankaya arşivinde bulunan okuduğu kitaplar arasında, Aydınlanma döneminin eserleri önemli bir yer tutuyor.[58]

Ütopik Komünistlerden Fransız rahibi Jean Meslier'nin *Aklı Selim* adlı eserini Atatürk'ün altını çizerek ve notlar düşerek okuduğu görülüyor. Atatürk'ün onayıyla Millî Eğitim Bakanlığı'nın bastığı kitap, halkın anlayacağı bir dille yazılması ve kavratıcılığı nedeniyle "Tanrısızlığın İlmihali" diye biliniyor.[59] Rahip Meslier'nin

56 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,* III, s. 66-67.

57 Sina Akşin, *Gösteri,* sayı 104, Temmuz 1989, s. 18; Sami N. Özerdim, *Bilinmeyen Atatürk,* Varlık Yayınları, Istanbul 1976, s. 32; Kinross, Atatürk, *Bir Milletin Yeniden Doğuşu,* 1966, c. I, s. 37.

58 Bkz. Gürbüz D. Tüfekçi'nin iki kitabı: *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar -Eski ve Yeni Yazılı Türkçe Kitaplar-* ve *-Yabancı Dilden Kitaplar-.*

59 Meslier'nin kitabıyla ilgili bilgiler, yukarda I. bölümde 51 nolu dipnotta verildi. Voltaire'e göre, Jean Meslier 1678 yılında doğdu, 1733'te öldü. Sovyet Bilimler Akademisi ise, Rahibin 1664-1729 yılları arasında yaşadığını belirtiyor. Erol Sever, Stockholm Kraliyet Kitaplığı'nda yaptığı araştırmada, çeşitli doğum ve ölüm tarihlerine rastlamış, "1664-1733 yılları arasında yaşadığını kabul edebiliriz" diyor.
Voltaire, Meslier'nin hayatını şöyle anlatıyor: Saraçlıkta çalışan bir işçinin oğlu. Ruhban okulunda Descartes'ın sistemine bağlanıyor. Champagne bölgesinde Etrepigny'de rahiplik yapıyor. Ahlâkının son derece dürüst olmasıyla göze çarpıyor. Gelirlerini yoksullara veriyor. Toprak beyleriyle ve kiliseyle mücadele ediyor. Ölürken mallarını bulunduğu yöre halkına bırakıyor. Evinde *Vasiyetname* adlı üç nüsha kitap bulunuyor. Cesedinin yakılmasını istiyor.
Meslier'nin yaşarken hiçbir kitabı yayımlanmıyor, çünkü yazdıklarını evinde saklamış. Meslier'nin kitaplarını daha sonra Holbach yayımlıyor. Bu yayımlarda Meslier'nin *Vasiyetname*'si ile Holbach'ın *Le bon sens* adlı eserinin birbirine karıştığı görülüyor. Bu konuda yukarda I. bölümün 51. dipnotuna bkz.

ölümünden 60 yıl sonra gerçekleşecek Jakoben diktatörlüğü bir "devrim yıldırımına" benzetilecek olursa, Meslier de, bu devrimin haberini veren "şimşek ışıltıları" olarak görülmektedir.[60]

Diyebiliriz ki, Kemalist Devrim'in önderlerini din konusunda en çok etkileyen filozoflar, Jean Meslier ve D'Holbach olmuştur. Meslier'nin Allah'ı ve ilahiyatı cesur ve güçlü bir mantıkla çürütmesi, bu etkiyi açıklıyor. Öte yandan kitabın türkçeye çevrilmiş olması da, ikinci bir etkendir. Meslier'nin görüşlerini, Atatürk'ün kendi eliyle yazdığı *Medenî Bilgiler* kitabında buluyoruz. Tanrısız filozofun birçok saptaması, Ortaokullarda okutulan ders kitabına, hemen hemen aynı ifadelerle aktarılmış. Dinlerin başlıca etkenleri, cehalet ve korkudur. İnsan, Allah'ın yaratığı değil, doğanın ürünüdür. Dinler, tahakküm aracıdırlar. "Hayır ve şer" (iyilik ve kötülük) Allah'tan gelmez. Ahret uydurmadır. Cehennemin icat edilmesi, fenalığı engellemeyecek derecede saçmadır. Sözde mucizeler de saçmadır, kaynakları şüphelidir, kesinlikle kanıtlanamaz. Ahlâk ve fazilet için dine gerek yoktur. Tarih öğretir ki, bütün dinler, milletlerin cehaletlerinin yardımıyla, ilahlar tarafından gönderildiğini söyleyen adamlar tarafından kurulmuştur. Yahudilik, Mısır dininden kaynaklanmıştır. Hıristiyanlık ve Müslümanlık da, Yahudilikten ve Arabistan'ın eski dininden oluşur.[61]

D'Holbach'ın etkisine gelince... 1723-1789 yılları arasında yaşayan bu filozofun *Doğanın Sistemi* adlı eseri, öyle görülüyor ki, Kemalistlerin din konusundaki görüşlerin içeriğini belirlemiştir. *Medenî Bilgiler* kitabının din üzerine görüşleri, sözcüğü sözcüğüne bu kitaptan alınmıştır.

Öyle görülüyor ki, Meslier, köylüler üzerindeki feodal zulme bizzat tanık olarak, ilahî görüşlerin rolü konusunda gerçeğe ulaşmış. Meslier, dinin doğması ve yayılmasının toplumsal nedenlerini saptayamamıştı, ancak dinlerin halkın sömürülmesini haklı çıkaran bir araç rolü oynadığını berrak olarak kavramıştı.
Meslier, mücadeleci karakteri ve görüşleri nedeniyle, burjuva felsefe tarihçileri tarfından örtbas edilmiş, kitaplara alınmamıştır. (*Geschichte der Philosophie*, I, s. 478 vd.).

60 *Geschichte der Philosophie*. I, s. 478. Engels ve Lenin de, Fransız Aydınlanmasına büyük değer verdiler.(Aynı eser, s. 521) Lenin, Engels'in Alman sosyalistlerine verdiği öğüdü tekrarlayarak, 18. yüzyıl Fransız Aydınlanmacı ve Tanrısızlarının eserlerinin çevirilmesinin önemini anlatır(*Din Üzerine*, Ekim Yayınları, çev. Seçkin Selvi Cılızoğlu, Ankara, Ocak 1990, s. 13).

61 Jean Meslier, *Aklı Selim*.

Holbach, Hıristiyanlığı eleştirmekle yetinmemiştir, doğayı yaratan bir varlığı da kabul etmez. Bu nedenle Yaradancılığa(Deizm) karşı mücadele eder. Yukarda "Yaradancılığa Eleştiri" başlığı altında, Kemalist önderliğin de aynı tavrı benimsediğini kanıtlarıyla göstermiştik.

Holbach, Allah kavramının, ilkel insanların doğa olayları karşısında duyduğu korku ve cehaletten doğduğunu açıklar. Dinin kökeni, çoğunluğun korkusu ve azınlığın yalanıdır. Eğer insan hayatında fenalık olmasaydı, Allah düşüncesine de hiçbir zaman ulaşılmayacaktı. Doğa felâketleri, açlık, salgın hastalıklar, bütün bunlar, insanı korku ve kaygıların içine iter. Bu nedenle insan, bilmediği her olay karşısında huzursuzluğa ve korkulara kapılır. Özellikle sel, deprem, volkan patlamaları gibi doğal olaylar karşısında kendisini çaresiz görür. Holbach'a göre, ilkel insan, bilgisizliği temelinde, taşların, ırmakların ve doğal güçlerin maddelerinden ayrı bir ruhları olduğu fantazisini kurmaya başlar. Bunun sonucunda eski yasakoyucular, peygamberler, büyücüler ve halkın diğer eğiticileri, kendi çıkarları uğruna halkı aldatmaya ve tanrısal dogmalar yaratmaya başladılar. Holbach'ın bu açıklamaları, aynı sözcüklerle Kemalist ders kitaplarına, örneğin *Medenî Bilgiler* ve *Tarih* kitaplarına girmiştir.

Holbach'a göre, insan, yaratılmamıştır, "bir bütün olan" doğanın parçasıdır, doğanın yasalarına tâbidir, aynı zamanda doğada bir özne olarak yer alır. Madde ve hareket sonsuzdan gelir ve sonsuza gider. Doğa ötesi bütün kavramlar, insan hâyâlinin ürünüdür. Başka deyişle insan, Allahı kendi hâyâlinde yaratmıştır. Aslında insan, "Allaha taparken, kendisine tapar."

18. yüzyılın diğer materyalist filozofları gibi, Holbach'ın Determinizmi de, dini ve İlahiyatı (Teoloji) hedef alır; dinin bilime aykırılığını vurgular. Doğada her şey zorunlu ve değişmez yasalara göre hareket eder. Bütün olaylar arasında sıkı nedensellik bağı vardır. Bu bağlantılar henüz bütünüyle keşfedilmemiştir. Ancak Allah ve ruh, insanlığın bilmediklerini azaltmaz, tersine yalnızca çoğaltır. Çünkü bizim, gözlemlediğimiz olayların doğal nedenlerini araştırmamızı engellerler. Holbach'ın bu görüşlerini ve din adamlarına karşı öfkeli tavrını aynen Kemalizmin resmî ders kitapları da paylaşırlar.

Holbach, insanoğlunun sefalet ve cehaletinin ana kaynağını Allah inancında görür. Dinler, insana, itaati, rızayı ve nefsi köreltmeyi

öğretirler. Vaat ettikleri ödül ise, öteki dünyadır. Oysa Holbach'ın ve Kemalizmin çağdaş ahlâkı, bu dünyada mutlu olma hakkını tanımaktadır; cennet öteki dünyada değil, yeryüzündedir.

İnsanların birbirlerini sevmesi ve yardımlaşması için Allaha gerek yoktur. İnsanlar, Allahın yardımı olmadan, "erdem"in ne olduğunu öğrenecek yeteneğe sahiplerdir.

Holbach'ın felsefesinde erdem, akıl ve gerçek, doğanın yavrularıdır. Kemalistler de, Holbach gibi "aklın egemenliğini" savunurlar.

Holbach'a göre, insanın iyi veya kötü olması doğadan gelmez. Sebep, insanın yetersizlikleri, çevresini kuşatan koşullar, özellikle politik koşullardır. Buradan hareketle Holbach, feodal ilişkileri ve mutlakiyetçi devlet iktidarını şiddetle eleştirir. Bu ilişkiler çürümüştür ve sefil kölelik ruhunu yaratmaktadır. Holbach, feodal mülkiyet ile din arasındaki bağlantıyı da kurar, feodal mülkiyete karşıdır. Ona göre, "mülkiyet emeğin ürünüdür." Atatürk, Holbach'ın bu görüşünü de benimsemiş ve aynı sözcüklerle belirtmiştir.

Holbach, köklü bir dönüşümden yanadır, öncelikle özel mülkiyetin özgürleşmesini talep eder. Toplumun kurtarıcısı, "milletin en dürüst, en çalışkan, en soylu ve en bilgili kesimi" olan, burjuvazidir. Halkın, İngiliz devrimindeki dinsel bağnazlığı, onda aşağı yukarı tiksinti uyandırmıştır. Halk, "kesinlikle buyuramaz, buna yeteneği yoktur." Çözüm, yetişmiş ve erdemli burjuvaziye eksiksiz özgürlük veren anayasal monarşidedir.

Yeni toplum yasalarla ve eğitimle gerçekleştirilecektir. Holbach'ın yasakoyucuya ve eğitime tanıdığı belirleyici önem, Kemalist Devrim'in önderlerinde de görülür.[62] Yasakoyucu akılcı olmak durumundadır. Montesquie'nün insan aklını "tek insanlık yasası" olarak görmesi, Kemalistleri kuvvetle etkilemiştir. Bütün devrim yasalarının gerekçelerinde bu görüş vurgulanır. Yasaların kaynağı din olamaz. Biricik kaynak, insan ihtiyacıdır ve bu ihtiyaçları belirleyen insan aklıdır.

62 Kemalizmin din ve Allah konusundaki görüşlerini yukarda özetlediğimiz için, Holbach'la benzerlikleri burada tek tek göstermiyoruz. İlgili bölümlere ve kitabın sonundaki belgelere bakılabilir.
Holbach'ın felsefesi için şu eserlere bkz. Plehanov, *Materyalizm Üzerine Üç Deneme*, s. 13-70; *Geschichte der Pilosophie*, I, s. 515 vd; Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, Genişletilmiş 2. basım. Bilgi Yayınevi, Ankara, Haziran 1967, s. 441.

Görüldüğü gibi, Fransız İhtilali önderliğinin ve Kemalist devrimcilerin savunduğu ve uyguladığı Jakobenliğin felsefî kökleri, Holbach'a kadar uzanmaktadır. Bu "Aydın Despotluğu", felsefî kanıtlarını, Holbach'ın da hararetle savunduğu Determinizmden alır. Bilindiği gibi Determinizmi, Bacon, Galileo, Descartes, Newton, Lomonsov, Laplace, Spinoza ve başta Holbach olmak üzere 18. yüzyıl Fransız materyalistleri temellendirdiler ve geliştirdiler. Holbach'ın doğa alanındaki Mekanik Materyalizmi ve Determinizmi, toplumların değişiminde Meşrutiyetçi bir uzlaşma olarak belirir. Kemalist Devrim pratiğinin ve düşüncesinin Holbach'ı ve birçok Aydınlanma düşünürünü aştığı yer, burasıdır. Kemalistlere göre, Meşrutiyet çözüm değildir. Cumhuriyetin kurucuları, "Tarihte deterministiz" derken, devrimlerin zorunlu olduğunu saptamış ve hayata geçirmişlerdir. Atatürk'ün Determinizm yorumu açıktır: Devrim, "en üstün yasadır" ve gereklidir.

Cumhuriyet'in kurucuları, doğa ve insanın oluşumu konusundaki materyalist görüşleri, Aydınlanma'nın en radikal filozoflarından olan Holbach'tan alırken, siyasal iktidar ve özgürlükler konusundaki düşünce kaynağını, Rousseau da buldular. Başka deyişle, Kemalizmin din ve Allah felsefesi Holbach'tan, siyaset teorisi ise Fransız Devrimi'nden ve özellikle Jan Jaques Rousseau'dandır.

1712-1718 yılları arasında yaşayan Rousseau da, Fransız Aydınlanması'nın düşünürlerindendir. Onun önemli özelliği, Aydınlanma'nın Fransız Devrimi'ne ışık tutan siyaset teorisini inşa etmesidir. Rousseau, denebilir ki, feodal-mutlakiyetçiliğe karşı "halk hükümeti"ni ve cumhuriyeti amaçlayan toplumsal hareketleri en çok etkileyen düşünür olmuştur.

Rousseau'nun Genç Osmanlılar'dan başlayarak ülkemizdeki hürriyet hareketi üzerindeki etkisi derindir. Doğal hukuk teorisinin esaslarını koyduğu ünlü "Toplum Sözleşmesi" kitabı, Yeni Osmanlı hareketinin önde gelenlerinden Ziya Paşa tarafından çevrilmişti. Yeni Osmanlılar, Rousseau'nun düşüncelerini kendi uzlaşmacı görüşlerini haklı çıkaracak yönde yorumladılar.[63]

63 Şerafettin Turan, *Atatürk'ün*..., s. 13.

1919'da başlayan Anadolu İhtilâli, meşrutiyet ile devrimci cumhuriyet arasındaki seçimini aslında başından yapmıştı. Kurtuluş Savaşı'nın önderliği, devrimci karakteri gereği, Rousseau'nun Doğal Haklar ve Kuvvetler Birliği teorisini benimsedi. TBMM Hükümetini ve 10 Ocak 1921 tarihli ilk Anayasayı bu esaslar temelinde hayata geçirdi. Önünde devrimci görevler bulunan Kemalist hareket, meşrutiyet anlamına geldiği için, Montesquie'nün kuvvetler ayrılığı görüşünü bilinçli olarak reddetti.[64]

Büyük Fransız Devrimi

Kemalist hareketi asıl etkileyen, Büyük Fransız Devrimi'nin teorisinden çok pratiği olmuştur. 1789 Devrimi'nin rüzgârı, ülkemizde daha 19. yüzyılda esmeye başladı. Genç Türk kuşağının hürriyet ve istiklâl davasının başlıca kaynağı Fransız Devrimi'dir. Mustafa Kemal'in de gençlik tutkusu, hürriyet ve bağımsızlık için devrimdi. Sınıf arkadaşı Ali Fuat, o günkü ortamı şöyle anlatır : "Memlekette hürriyet yoktu. Biz genç Harbiyeliler, Fransız İhtilâli Beyannamesinde insan hak ve hürriyetlerine verilen önemi gizli de olsa okumuş ve öğrenmiştik. Mustafa Kemal'i üçüncü sınıfta meşgul eden önemli şey, işte bu hürriyet meselesi idi."[65]

Kemalist Devrim; yönetici sınıfı, ideolojisi ve hedefleriyle, Fransız Devrimi'nin Ezilen Dünya'da patlak vermesidir. Fransız Devrimi'nin gelişmiş kapitalist dünyadaki anlamı neyse, Kemalist Devrim'in Ezilen Dünya'daki anlamı da odur. Ceyhun Atuf Kansu'nun deyişiyle"Türk Devrimi, tarihsel dokusuyla Türkler için gecikmiş bir Fransız Devrimi'dir, Fransız Devrimi'nin gecikmiş bir yankısıdır."[66]

64 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, I, s. 210(1 Aralık 1921). Atatürk, kuvvetler birliği görüşünü kararlı bir tavırla benimsemekle birlikte, 1921 ve 1923 yılında yaptığı iki ayrı konuşmada, Rousseau'nun kuvvetler ayrılığını savunduğunu sanıyor. Bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, I, s. 216 (1 Aralık 1921) ve Sadi Borak, *Atatürk'ün..., s. 165* (2 Şubat 1923). Atatürk'ün olasıdır ki daha sonraki bir tarihte Rousseau'nun egemenliğin birliğini ve bölünmezliğini savunan görüşlerinin yanına "mühimdir" notunu koyduğunu da saptayabiliyoruz. (Gürbüz D. Tüfekçi, *Atatürk'ün..., -Eski ve Yeni Yazılı Türkçe Kitaplar-*, s. 397.) Sözü geçen önemli bilgi hatası bir yana, Atatürk'ün özellikle Büyük Fransız Devrimi hakkında çok geniş ve ayrıntılı bilgi sahibi olduğunu konuşma ve yazılarından anlıyoruz.

65 Ali Fuat Cebesoy, *Sınıf Arkadaşım Atatürk*, s. 33.

66 Ceyhun Atuf Kansu, *Varlık*, Haziran 1971.

Başardıkları devrimin Fransız Devrimi'yle akrabalığını, Kemalist Devrim'in önderleri de berrak olarak saptadılar. Atatürk, 1928 yılında "Türk demokrasisinin Fransız İhtilalinin açtığı yolu izlediğini" belirtir.[67] Yine aynı yıl, "yenilik çalışmasında ve halkçı demokratik kurumlara yönelik gelişiminde genç Türkiye Cumhuriyeti'ni Fransız Demokrasisinin doğurmuş olduğunu" söyler. Böylece Cumhuriyet, "Devrimci büyük hak ve adalet prensiplerinde bir dayanak bulmuştur."[68]

Mustafa Kemal, daha Kurtuluş Savaşı'nın başında, Büyük Fransız Devrimini,"Devrimlerin en önemlisi, en feyizlisi ve en doğurganı" olarak görür; çünkü "bütün insanlığa hâkimiyete sahip olma fikrini" vermiştir.[69] Anadolu İhtilali'nin önderi, 14 Temmuz 1922 günü Büyük Fransız Devrimi'nin yıldönümünde Fransız Konsolosluğu'nda devrimci coşkuyla konuşur. Bu devrim, "Fransız milletinin sinesinde parlamış ise de sonuçları dünyayı kaplamıştır. Özgürülük ve bağımsızlık için savaşan Türkiye halkının bu konudaki duyarlılığı kuşkusuz daha büyüktür."[70] 29 Ekim 1923 günü, "Fransa'nin hürriyet için kahramanca mücadelesinin dünyaya örnek oluşturduğunu" belirtir.[71] Atatürk'e göre, "hürriyet fikrinin kaynağı" Fransa Devrimi'dir.[72]

Büyük Fransız Devrimi'nin burjuva demokratik yolunu izleyen Kemalizm, bu devrimin dine karşı tavrından ne yönde etkilenmiştir?

Batı burjuvazisinin devrimci döneminde, dine karşı iki tavırla karşılaşıyoruz. Birisi, Hıristiyanlığı reddetmekle birlikte, kendi ideolojisini "toplum dini" veya "devrim dini" diye sunan ve yeni bir ya-

67 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, III, s. 81 (8 Mart 1928).

68 Aynı eser, V, s. 50 (27 Eylül 1928).

69 Aynı eser, I, s. 215 (11 Aralık 1921).

70 Atatürk'ün bu çok önemli konuşması, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*'nde bulunmuyor. Sadi Borak'ın 19 Temmuz 1922 tarihli *Vakit* gazetesinden aktardığı ve *Hâkimiyet-i Millîye*'deki haberle tamamladığı konuşma metni için bkz. *Atatürk'ün...*, s. 133 vd; Mustafa Baydar'ın 16 Temmuz 1922 tarihli *Hâkimiyet-i Millîye*'den aktardağı metin, *Tük Dili*, sayı 254, 1 Kasım 1972, s. 200 vd; *Millîyet*'in 19 Temmuz 1922 günlü *Tevhid-i Efkâr* gazetesinden aktardığı metin, 15.7.1981. Bazı farkları olan bir metin için bkz. Hüsamettin Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, İstanbul 1957, s. 554-557.

71 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, III, s. 66-67. 29 Ekim 1923.

72 Aynı eser, s. 81 (8 Mart 1928). Büyük Fransız Devrimi'nin milletlerin bağımsızlık ve özgürlük mücadelesini nasıl etkilediği konusunda, Atatürk'ün 1926 yılında tuttuğu notlar için bkz. Sadi Borak, *Atatürk'ün...*, s. 344.

radan icat eden akımdır. Diğeri, Holbach'ın Materyalizminde görüldüğü gibi, dini ve yaratılışı kökten reddeden akımdır. Hemen şunu da belirtelim ki, din felsefesine ilişkin bu saflaşma, siyaset teori ve pratiğinde de, Meşrutiyetçilik ile Devrimcilik arasındaki bölünmeye her zaman denk düşmemiştir. Örneğin, felsefede Tanrısız olan Holbach, siyasette Meşrutiyetçidir. Öte yandan, yeni bir "Toplum Dinini" savunan Rousseau, siyasette devrimcidir.

Rousseau, ünlü *Toplum Sözleşmesi*'nde Hıristiyanlığı reddeder ve "Toplum Dini"ni savunur.[73] Gerçi bu inanç, "din dogmaları gibi değildir." Rousseau'ya göre, "egemen varlık", kimseyi "Toplum Dini"ne inanmaya "zorlayamamakla birlikte, inanmayanları devlet sınırları dışına sürebilir, dinsiz diye değil, toplum yaşamına elverişsiz diye, yasaları ve doğruluğu içten sevmeye ve gereğinde ödevi uğrunda yaşamını hiçe saymaya yetersiz bir adam diye." Dahası, "bu dogmaları herkesin önünde kabul edip, bunlara inanmıyormuş gibi davranan kimse ölümle cezalandırılmalıdır, suçların en büyüğünü işlemiştir çünkü: Yasalara karşı yalan söylemiştir."

"Toplum dini"nin de dogmaları vardır, bunlar Rousseau tarafından "olumlu dogmalar" olarak sunulur: "Her şeye gücü yeten, akıllı, iyiliksever, her şeyi önceden gören, yardımsever bir tanrının varlığı; doğruların mutluluğu, kötülerin ceza görmesi, toplum sözleşmesinin ve yasaların kutsallığı." Olumsuz dogmalara gelince, Rousseau onları bire indirir, o da tapmaya ait olan hoşgörüsüzlüktür.[74]

Büyük Fransız Devrimi ise, Hıristiyanlıkla hesaplaşırken, yeni ve evrensel bir Devrim Dini'ni getirme girişiminde bulundu. 1790'dan başlayarak, yavaş yavaş devrimci bir ibadet belirmişti. Allahın yerini akıl almıştı, akla tapılıyordu. Hıristiyanlığı günlük hayatın dışına çıkarmak için kabul edilen 5 Kasım 1793 tarihli Kararnameyi halka sunan devrim sözcüsü şöyle diyordu:

"Fransız milletini temsil etmeye layık olan sizler tahtından indirilen batıl inançların kalıntıları üstünde biricik evrensel dini kuracaksınız. Bu dinin...biricik inancı eşitliktir."

73 Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, çev. Vedat Günyol, Can Yayınları, İkinci basım, Istanbul 1965, s. 171 vd.

74 Aynı eser, s. 184. Çevirinin bir yerinde "dogma", kural diye çevrilmiş. Yine "tapma" (kült) din diye çevrilmiş. Karşılaştırdığım Almanca çeviri: *Staat und Gesellschaft*, Wilhelm Goldmann Verlag, München 1959, s. 119.

Paris'teki bütün kiliseler "Aklın mabetleri" haline getirilmişti. Komün, bu gerçeği kabul ederek kiliselerin kapatılmasına karar verdi. Hürriyet şehitlerine ibadet ediliyordu. Bu şehitlerin resimleri, katolik azizlerine ait resimlerin yerini almıştı. Bu ibadet, devrimci duyguyu Marat'nın kişiliğinde yüceltmekteydi ve Kamu Selamet Komitesi'nin saldırısına hedef oldu. Devrimin önderi Robespierre, 1793 sonlarında Hıristiyanlıktan çıkma hareketini, dine bağlı kitleleri karşıya aldığı için tehlikeli görmeye başladı. Böylece hava döndü ve Komün, din ve ibadetin özgür olduğunu açıkladı. Ancak artık rahiplere ücret vermeyen Komün, kilise ile devleti de birbirinden ayırmıştı.[75]

Burjuva demokratik devrimler, tanrıyı doğada ve insanda gören eski çağların Panteist felsefesini de canlandırmıştır. Örneğin İtalyan mistiklerinden Fransoi'ya göre, "Allah insanlıkta ve doğada gizliydi. Allah insanlıkta ve doğada aranmalı ve orada sevilmeliydi."[76] Burjuva Materyalizmi, dinlerle hesaplaşmasını sık sık doğayı ve insanı tanrısallaştırarak yürütmüştür. Böylece doğa ve insan dışında bir tanrı reddedilmekle birlikte, yine de tanrıya olan ihtiyaç yerinde durmaktadır.

Burjuvazinin devrimci döneminde ortaya çıkan iki akımı, Türkiye'nin burjuva demokratik hareketinde de görüyoruz. Aslında bölünme, daha Yeni Osmanlılar zamanında ortaya çıkmıştır. Hürriyet ile İslâmcılığı uzlaştıran ana akım yanında, Beşir Fuat'ların temsil etiği Tanrısız bir akım da filizlenmiştir. 1908 Devrimi'nden sonra bu akımın güçlendiği görülür, Tevfik Fikret edebiyat alanındaki güçlü temsilcisidir. Kemalist Devrim'le birlikte Devrimci Cumhuriyetçilik, Meşrutiyetçiliğe üstün gelir. Cumhuriyet önderliği içinde, dine karşı tavır konusunda, Saltanat ve Halifelik yanlıları tasfiye olduktan sonra da, farklı eğilimler vardır.

Yukarda, Kemalist saflarda "Milliyetçilik Dini", "Kamâlizm Dini" gibi yeni din yanlılarının ortaya çıktığına değinmiştik. Ancak, "doğa üstü herhangi bir varlığı" veya "yaratıcıyı" reddeden tavır, 1924

75 A. Soboul, *1789 Fransız İnkılâbı Tarihi*, çev. Şerif Hulusi, Cem Yayınevi, Istanbul 1969, s. 375 vd.

76 Atatürk, Alfred Feuillet'nin *Avrupa Milletleri Ruhiyatı* adlı kitabında Fransoi'nın bu satırlarının altını çizmiş ve yanına çarpı işareti koymuş. Bkz. Gürbüz D. Tüfekçi, *Atatürk'ün Okuduğu... -Eski ve Yeni Yazılı Türkçe Kitaplar-*, s. 26.

yılından sonra Cumhuriyet yönetimine hakim olmuştur. Resmî belgeler ve ders kitapları bunu kanıtlıyor. Cumhuriyet'in yeni bir dini yoktu. "Hayatta en hakiki yol gösterici bilim"di.

Cumhuriyet'in kurucuları, yeni toplumu ve genç kuşakları özellikle Aydınlanma düşüncesiyle yetiştirdiler. Bütün ders kitaplarının hemen her satırı, denebilir ki, Aydınlanma felsefesiyle yazılmıştır. Atatürk'ün konuşmaları ve Cumhuriyet yönetiminin resmî açıklamaları da, büyük ölçüde Aydınlanma akımının ve Büyük Fransız Devrimi'nin görüşlerini içerir.

Darwin

Cumhuriyet Devrimi'nin eğitimi, canlıların ve insanın oluşumunu Darwinin teorisiyle açıklamıştır. *Tarih* ve *Medenî Bilgiler* kitaplarının ilgili bölümleri, Darwincidir. Kemalizm üzerine inceleme yapan herkes bu konuda görüşbirliği içindedir.[77] Çünkü Cumhuriyet'in tavrı çok vurgulu ve berraktır. Denebilir ki, Kemalizm dinsel dogmalara karşı mücadelesini, özellikle yaratılışın reddinde yoğunlaştırmıştır. Yukarda "Kemalizme Göre Allah" bölümünde yer alan "Yaratılış'ın Eleştirisi" altbaşlığında, gerekli açıklamalar yapıldığı için, burada tekrar etmiyoruz.[78]

Doğabilimcisi Darwin, bilindiği gibi 1809-1882 yılları arasında yaşadı. O zaman doğabilimi ve biyolojiye, dinlerin "yaratılış" teorisi hükmediyordu. Darwin, 1859 yılında yayımlanan *Türlerin Kökeni* adlı eseriyle İdealizm ve metafiziğin biyolojideki hâkimiyetine öldürücü bir darbe indirdi. Büyük doğabilimcisi, hayvan ve bitki türleri arasında bağlantı olmadığı, bu türlerin değişmez olarak yaşadıkları ve bugünkü halleriyle yaratıldıkları yolundaki görüşlere son verdi; türlerin değişimini ve aralarındaki bağları saptadı. Darwin'in teorisi şu büyük gerçeği kanıtladı: Canlı doğa, dinlerin ve idealist felsefenin

77 Örnekler için bkz. Ener Ziya Karal, Felsefe Kurumu Seminerleri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1977 içinde, s. 231 vd: Attila İlhan, *Dost* dergisi, sayı 26, Kasım 1959; Oktay Verel, Vatan Sana Minnettardır, s. 690.

78 Şunu ekleyebiliriz : Atatürk'ün Darwin'in görüşlerini, Wells'in *Cihan Tarihinin Umumi Hatları* adlı kitabından notlar alarak ve altlarını çizerek dikkatle okuduğu görülüyor. Ders kitaplarındaki açıklamaların içeriği, bu notlardan yararlanarak yazıldığını düşündürüyor. Bkz. Gürbüz D. Tüfekçi, *Atatürk'ün Okuduğu... -Eski ve Yeni Yazılı Türkçe Kitaplar-*, s. 77 vd.

hiçbir yerine sığdırılamaz. Kilisenin ve dinsel kurumların Darwin'e karşı neredeyse yüz elli yıldır yürüttüğü kampanya boşuna değildir. Birçok devlet, Darwinci teorinin okullarda öğretilmesini yasaklayan yasalar bile çıkarmıştır.[79]

Kemalist Devrim'in düşünce kaynakları arasında Darwin'in de yer alması, raslantı değildir. Çünkü Darwin, burjuvazinin 18. yüzyıldaki devrimci felsefesinin 19. yüzyıldaki önemli direnme mevzilerinden biridir. Kapitalizmin düzenini pekiştirdiği ve gericileştiği bir çağda, Ezilen Dünya'da devrim yapan Kemalizm, doğası ve ihtiyaçları gereği, düşünce ve bilim kaynaklarını, burjuvazinin materyalist ve devrimci mirası içinde aramış ve bulmuşur.

Alman Aydınlanması ve Feuerbach

Alman Aydınlarıması'nın Herder, Lessing, Schiller ve Gothe gibi düşünürlerine veya Alman Materyalizminin temsilcilerine, Cumhuriyet Devrimi'nin düşünce kaynakları içinde pek rastlayamıyoruz. Bunun en önemli nedeni, Fransa'daki ihtilalciliğin, devrimcilerin gözlerini kamaştıran ışığıdır. Kemalist önderliğin düşünce yapısı, Fransa'nın devrimci rüzgârının estiği İstibdat ve Meşrutiyet yıllarında oluşmuştur. Öte yandan Fransız Aydınlanması ve devrimci pratiğinin, Türkiye devrimci akımının ihtiyaçlarına daha doyurucu bir yanıt verdiği de düşünülebilir.

Bu olgu bir yana, dikkatli bir inceleme, şu gerçeği görmeden geçemez: Almanya'daki materyalist akımın önemli temsilcisi Feuerbach'ın doğa ve din felsefesi, Atatürk ve çevresini kuvvetle etkilemiştir.

Atatürk ve çevresinin Feuerbach'ı incelediğini gösterir bilgilere rastlamadık. Ancak özellikle dinler konusunda ders kitaplarına yazılan görüşlerin birçoğu, Feuerbach'ın tezlerini sözcüğü sözcüğüne tutmaktadır. Bunun iki nedeni olabilir. Kuvvetli olasılıkla, Atatürk ve arkadaşları dinler konusunda Feuerbach'ın izleyicisi olan tarihçi ve düşünürlerden etkilenmişlerdir. Öte yandan Spinoza, Lamettrie, Holbach ve Diderot gibi 17. ve 18. yüzyıl materyalistleri, Feuerbach'ın ve Kemalistlerin ortak kaynaklarıdır.

79 Darwin'in esaslı bir değerlendirmesi için bkz. *Geschichte der Philosophie*, II, s. 224 vd.

Feuerbach, 1804-1872 yılları arasında yaşamıştır. Onun olgunlaştığı çağ, Fransız Devrimi'nden yarım yüzyıl sonrasına rastlar. Ancak, 1848 yılındaki Almanya burjuva-demokratik devrimi düşünülürse, yaşadığı toplumsal aşama, bir bakıma Fransız Devrimi filozoflarıyla aynı çağa denk düşer. Feurbach, Alman burjuvazisinin en köktenci kesimlerinin ideologudur. Gerçi 1848 Devrimi'nde aktif politik mücadelenin dışında kalmışsa da, hayatının son yıllarında *Kapital*'i okumuş ve Alman Sosyal Demokrat Partisi'ne girmiştir.

Atatürk'ün "Doğa insanı türetti, kendisine taptırdı da" diye elyazısıyla belirttiği görüş, Feuerbach'tan alınmadır. Feuerbach'a göre, madde yaratılamaz, sonsuzdan beri vardır ve sonsuza kadar da varolacaktır. Doğanın nedenleri, doğanın kendisinde araştırılmalıdır. Doğanın ve yine doğa yaratığı olan insanın dışında hiçbir şey yoktur. Dinsel hâyâl gücümüzle yarattığımız varlıklar, bizim kendi öz varlığımızın hâyâlî bir yansımasından başka bir şey değildir.

Feuerbach, maddî dünyanın, ilke olarak bilinebileceğini de kanıtladı; insanların gerçeği doğru olarak anlayacak durumda olduklarını gösterdi. Atatürk'ün bilinmezciliği reddeden ve insan zekâsının her şeyi keşfedebileceğini belirten görüşleri, yalnız düşünce olarak değil, ifade olarak da Feuerbach'ı hatırlatmaktadır.

Hayatın oluşumuna gelince, ifade benzerliği çok daha belirgindir: "Hayat, yeryüzündeki belli ısı, belli su ve hava ilişkileri içinde, belli kimyasal süreçler sonucunda oluştu."[80]

Medenî Bilgiler ve *Tarih* kitabında yer alan dinlerin tarihsel gelişimine ilişkin tezler de, büyük ölçüde Feuerbach'ın görüşleridir. Atatürk de, Feuerbach gibi, dikkatini dini doğuran somut tarihsel ilişkileri tahlil üzerinde değil, dinsel kavramların antropolojik ve psikolojik temelleri üzerinde yoğunlaştırır. Atatürk, inançların gelişmesindeki önemli dönüm noktasını tahlil ederken, kendi elyazısıyla, doğaya bağımlılığa bir de efendiye bağımlılığın eklendiğini belirtir.[81] Puta tapmadan "semavî" denen dinlere geçişi anlatan bu kritik sıçramayı, Feuerbach şöyle anlatır : Puta tapan, sürekli doğaya bağımlılığını hissetti. "Ruhsal dine" inanan insan ise, sosyal güçlere bağımlılığının sürekli olarak bilincindeydi. Güneşin parlaması, doğanın kölelerini öylesine kör ediyordu ki, her gün güneşe dua edi-

80 Karşılaştırınız: Yukarda "Hayat ve İnsanın Oluşumu" başlıklı bölüm.
81 *Medenî Bilgiler*, s. 51.

yorlardı. Politik köle, efendisinin parlaklığından öylesine kör olmuştu ki, daha önce ilahî güç önünde yaptığı gibi, efendisinin önünde diz çökmüştü. Efendi ve Allah, köleler için özdeş kavramlardı.

İlkel toplumun insanı için, tasavurların nesnesi doğa idi. O nedenle ilkel insanın tanrısı, somuttu, fiziksel karakterdeydi: Ağaçtan, taştan, madenden veya diğer cisimlerden eşya ile temsil ediliyordu. Ve bu cisimler, kabilelerin ve kavimlerin allahları idi. Buna karşılık "semavî" denen dinlerde, her kabilenin ayrı allahı değil, tek ve genel Allah bulunuyordu.

Feuerbach'a göre, puta tapanların ihtiyaçları sınırlıydı. Buradan sınırlanmış Çoktanrıcı (polytheistisch) allahlar türedi. Buna karşılık sınırsız ihtiyaç ve arzular, Tektanrıcılığın sınırsız allahını doğurdu. İnsanı allah yaratmamış, fakat insan allahı yaratmıştır.

Atatürk'ün Mısır'da, kabile allahlarından tek allaha geçiş sürecini açıklayan tahlili, Feuerbach'la aynı temellere dayanmaktadır.

Yanılgıları da ortaktır. Feuerbach'taki soyut insan, Kemalistlerde de vardır. İkisinde de, bu soyut insanın psikolojisi, korkuları vb, sınıfsal insan gerçeğini arka plana itmektedir. Böylece dinlerin kökenini ve tarihsel evrimini doğru olarak tahlil etme olanağı yitirilmektedir.[82]

Bunun sonucunda, dinlerin rolü o denli abartılmaktadır ki, din tarihsel gelişmenin belirleyici etkeni haline bile gelmektedir; hatta tarih çağları, dinin gelişme sürecine bağımlı kılınmakta, buna göre ayrılmaktadır.

Bu eleştiri, Feuerbach için daha geçerlidir. Çünkü ünlü filozof, dinin toplumsal ve sınıfsal kökenini, insanın insan üzerindeki tahakkümüyle bağlantısını göremedi. Bu nedenle "göğün" eleşirisini, yeryüzüne indiremedi; dinin eleştirisini, hukukun, politikanın ve burjuva-toplumsal ilişkilerin eleştirisine dönüştüremedi.

Kemalistlerin görüşleri ise, yamalı bohça gibiydi. Kimi yerde dinleri psikolojik etkenlerle açıklarken, Ortaçağa gelince, dinle toplumsal ve siyasal tahakküm arasındaki bağı kurdular. Çünkü Osmanlı Devleti'ni

82 Marx ve Engels, Feuerbach'ı bu noktada çok özlü eleşirirler : "Feuerbach, materyalist olduğu sürece, önüne tarih gelmiyor ve tarihi dikkate aldığı sürece, materyalist değil." (*Die deutsche deologie*, s. 45.)

yıkıyorlardı. Ancak onlar da, dinin rolünü Ortaçağ hakim sınıflarının tahakküm dayanağı olmakla sınırladılar, bu aracın kapitalizm çağında burjuvazinin tahakkümü için kullanılmasına pek girmediler.

Feuerbach, insanın toplumsal ilişkilere bağımlılığını kavramadığı gibi, üretim aletleri aracılığıyla doğayı aktif olarak değiştirdiğini ve kendi ihtiyaçlarına uydurduğunu da anlamamıştır. Onun insanı, kendi dışındaki dünya karşısında edilgendir. İnsan öznesi ile doğa nesnesi arasındaki birlik'te, insan doğaya pasif olarak tabi olan bir unsurdur. Kemalistlerin doğacılığında, insana tanınan rol, etkindir. Çünkü Kemalistler, bir devrime önderlik ediyorlardı.

Feuerbach, Ortaçağın dinsel ideolojisinden kopuşu gerekli görüyordu. Varolan bütün dinler kaldırılmalı ve allahsız yeni bir din yaratılmalıydı. Bu dinin merkezinde "insan" olacaktı. Filozof, insanın ve insan duygularının tanrılaştırılmasını savunuyordu. "İnsan insanın allahı" olmalıydı.

Feuerbach'ın ve Kemalistlerin, eğitimi anahtar olarak görmeleri de, ortaktır. Feuerbach'a göre, çağımızın görevi, insanları dindar yapmak değil, fakat eğitmektir. Eğitim, yalnız dinsel kör inançlara karşı bir araç değil, aynı zamanda insanın genel özgürlük ve mutluluğunun anahtarıdır. Feuerbach, bütün sınıf ve tabakaların Aydınlanma temelinde barışçı kültürel gelişmesine inanıyordu. Atatürk'ün "çağdaş uygarlık düzeyine ilerleme" tanımları da içerik olarak farklı değildir.

Feuerbach ile Kemalistleri ayıran, felsefeden çok, toplumsal-siyasal pratikleridir. Feuerbach, feodalizme karşı mücadeleyi, yalnız teorik alanda yaptı, devrimci pratiklerin ve politik mücadelenin dışında durdu. Kemalistler ise, felsefe alanında derinleşmemekle birlikte, bir toplumun geleceğini etkileyen büyük bir devrimci pratiği örgütlediler.

Marx, Feuerbach'ı diğer filozoflarla birlikte, dünyayı yorumlamakla yetindiği ama değiştirme mücadelesine girmediği için eleştirmişti. Kemalizm ise, dünyayı değiştirme pratiğine girdi, ama bu çabası burjuvazinin çıkarları ve felsefesiyle sınırlıydı.[83]

83 Feuerbach konusunda bkz. *Geschichte der Philosophie,* II, s. 114-140; Engels, *Ludwig Feuerbach ve Klâsik Alman Felsefesinin Sonu*, çev. C. Karakaya, Sosyal Yayınlar, Istanbul.

Fransız Sosyolojik Tarihçiliği

Kemalistler, "tarihte determinist" olduklarını belirtmişlerdi. Toplumların gelişmesinde nesnel va evrensel nedensellikler bulunduğu görüşündeydiler. Mahmut Esat Bozkurt, "determinizmi", milletlerin özgürlüklerine kavuşmalarında ihtilâlin gerekliliği ve zorunluluğu olarak tanımlamaktadır, devrim "tarihin dönmez ve şaşmaz verisi"dir.[84]

Cumhuriyet devrimcileri, dünya tarihini, kişilerin, ümmetlerin ve devletlerin tarihi olarak değil, bazen milletlerin, bazen de insanlığın ve toplumun tarihi olarak görüyorlardı.[85] Tarihte belirleyici etken, yukarda açıkladığımız gibi ekonomiydi. Bütün devletlerin iç gelişmelerinin tarihi, Atatürk'e göre, "hürriyet ve devlet arasındaki mücadele"dir.[86] Bu mücadele, toplumun iç çelişmeleri temeli üzerinde cereyan ediyordu.

Kemalist yönetim, Türk tarihini şöyle özetlemişti: Türk toplumu, bir zamanlar sınıfsızdı. Ortaçağda Yakındoğu toplumlarıyla temasa geçerek sınıflara bölündü. "Zorbalık, tasallut ve din", seçkin sınıflar yarattı.[87] Lise *Tarih* kitapları, sınıflara bölünmeyle oluşan toplumsal kuruluşun adım evrensel teorik kategorilerle açıklıyordu: "İslâm-Türk feodalitesi", "Selçuklu feodalitesi", "Osmanlı feodalitesi".[88]

Kemalistlerin Osmanlı toplumu üzerine resmî görüşü diyebileceğimiz metin, sınıfsal bir tahlili içerir. Ortaokul ve lise *Tarih* kitaplarına kaynak olan *Türk Tarihinin Ana Hatları* adlı eserin, Osmanlı "feodal" toplumu üzerine tezleri şöyle özetlenebilir:

84 Mahmut Esat Bozkurt, *Atatürk İhtilâli,* s. 198.

85 Bu konu tartışmalıdır. Şerafettin Turan, Atatürk'ün İngiliz tarihçisi Wells'in görüşünü benimseyerek, "dünya tarihini, kavimlerin, milletlerin ya da devletlerin tarihi olarak değil, insanların ve insanlığın tarihi olarak gördüğünü" düşünüyor (Bkz. *Atatürk'ün...*, s. 38). Enver Ziya Karal ise, Atatürk'ün ümmetin ve devletin tarihi anlayışına karşı milletin tarihi anlayışında olduğunu öne sürüyor ("Atatürk'ün Türk Tarih Tezi", *Atatürkçülük,* 2. kitap içinde, s. 157-158). Atatürk'ün tarih anlayışında insanlığın ve toplumların tarihi anlayışı çoğu zaman ağır basmakla birlikte, zaman zaman milletlerin tarihi görüşüne kayıldığını da söyleyebiliriz.

86 *Medenî Bilgiler*, s. 13.

87 "Efendi, Bey, Paşa Gibi Lakâp ve Unvanların Kaldırıldığına Dair Kanun"un Gerekçesi, sınıfsal bir Türk tarihi tahlili yapar. Bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, c. 24, dönem 4, s. 42. Okuyucunun incelemesini önerdiğimiz bu Gerekçe'nin tam metni *Saçak* dergisinde yayımlandı, sayı 30, s. 27 vd.

88 *Tarih,* III, 1931. s. 1, 2, 46. Aynı eser, 1941 basımı, s. 1, 2, 10, 55-56.

-Osmanlı toplumu sınıflı bir toplumdur. Osmanlı hakim sınıfı, hükümdarın çevresindeki ruhanî, askerî ve mülkî aristokrasiyi oluşturan merkezî feodaller ile yerel feodallerden oluşur.

-Osmanlı feodal hakim sınıfı da, onun ezdiği halk da, yalnız Türk değildi, çeşitli kavimlerden oluşuyordu. Başka deyişle toplumsal çelişme, kavim farklarına değil, sınıf farklarına dayanıyordu.

-Osmanlı ordusu, Osmanlı sultanının ve hakim zümresinin çıkarlarını korumakla görevliydi.[89]

Cumhuriyet Devrimi'nin tarihçileri diyebileceğimiz Fuat Köprülü'ler, Yusuf Akçura'lar, Cumhuriyet öncesi tarihi sınıfsal açıdan incelemişlerdir.[90]

Kemalistler, yıktıkları Osmanlı devletinin zalim ve soyguncu karakterini, ödün vermez bir dille belirtirler.[91] Bu net tutumun bir sonucu olarak, tarihi, feodal hakim sınıfların bakış açısıyla değil, daha çok ezilen köylü ve göçebe kitlelerin safından açıklarlar.

Cumhuriyet Devrimi'nin okullarda okutulan tarih kitapları, Avrupa Ortaçağını ve Fransız Devrimi'ni açıklarken de, sınıfsal tahlil yöntemini benimsemişlerdir.[92]

Kemalistlerin devrimci dönemdeki tarih görüşünün kaynağının burjuva-demokratik tarihçilik olduğu açıktır. 19. yüzyılın Guizot, Mignet ve Thierry gibi sosyolojik tarihçilerinin, Kemalist tarih araştırmacılığını kuvvetle etkilediği görülüyor. Mahmut Esat Bozkurt'un *İnkılâp Dersleri*'nde, önemli ölçüde onlardan esinlendiği görülür. İngiliz ve Fransız devrimleri incelenirken, esas kaynak Guizot ve Mignet'dir.[93] Daha önemlisi, Bozkurt, tarihin devrimlerle ilerlediğini savunurken, bu iki tarihçiye göndermede bulunur.[94] Yine Türk Tarih Kurumu'nun ilk başkanı Yusuf Akçura, tarihin mantığını keşfetmeye çalışırken, İbni Haldun, Vico, Herder, Guizot, Buckle, Hegel ve Marksizmden etkilenmişti.[95]

89 *Türk Tarihinin Ana Hatları*, s. 596-605. Bu bölüm, *Saçak* dergisinde de aynen yayımlandı: sayı 56, s. 44-46.

90 Bu konuda bkz. Doğu Perinçek, "Burjuva Liberal Tarihçilik ve Kemalizm", *Saçak*, sayı 30, Temmuz 1986, s. 21.

91 Örnekler için bkz. Doğu Perinçek, *Toplum ve Devlet*, s. 142 vd.

92 *Tarih*, III, s. 213 vd.

93 Mahmut Esat Bozkurt, *Atatürk İhtilâli*, s. 99, 145, 175 vd.

94 Aynı eser, s. 175 vd.

95 François Georgeon, *Türk Miliyetçiliğinin...*, s. 64.

Günümüz dünyasını devrimler yaratmıştır: Fransa'nın sosyolojik tarih akımı ile Kemalistlerin buluştuğu esas budur. Kemalistler, devrim yaptıkları için, devrimi gerekli ve zorunlu bulan bir tarih teorisi aramışlar ve bu teoriyi, liberal-sosyolojik tarihçilikte bulmuşlardır.

Kemalizmi de etkileyen Fransa'nın liberal tarihçiliği, Fransa'da 19. yüzyılın ilk yarısında sosyoloji ve tarihyazıcılığı alanındaki şiddetli ideolojik mücadelenin ürünüdür. Burjuvazinin liberal kesimlerinin tavrını temsil eden seçkin tarihçi ve sosyologlar, Fransa'da Restorasyon dönreminde, toplumsal gelişmenin tarihsel yasalarını keşfetmeye ve aynı zamanda kapitalist sistemin yasalarını kanıtlamaya yöneldiler. Sosyolojik düşüncenin gelişmesinde Fransız burjuva-liberal tarihçileri önemli bir rol oynadı. Bunlar arasında, François Pierre Guizot(1787-1874), Augustin Thierry (1795-1856) ve François August Mignet (1796-1884) özellikle anılmaya değer.

Restorasyon döneminin Fransız liberal tarihçileri, tarihsel süreci kavramada 18. yüzyılın Aydınlanma döneminin tarihçilerine göre önemli bir ilerlemeyi temsil ediyorlardı. Onlar, tarihin açıklanmasında, tek tek şahsiyetler yerine toplumsal grup ve sınıflara, siyasal düzenden çok insanın burjuva varlığı ve burjuva toplumuna öncelik tanıyorlardı. Siyasal düzen, "toplumun elbisesi" idi. Yönetilenlerin mutluluk veya acısı, kralların zaferlerinden veya acılarından daha önemliydi.

Liberal tarihçiler, Engels'in belirttiği gibi, tarihin açıklanmasında sınıf mücadelesi olgusuna "anahtar" rolü verdiler.[96] Bununla birlikte sınıf ve sınıf mücadelesi kavramlarının bilimsel bir açıklamasını yapamadılar; sınıf ile zümre kavramlarını da birbirinden ayıramadılar. Daha önemlisi, artık kapitalizmin hakim olduğu çağda, sınıf mücadelesinin sona ermesi zamanının geldiğini iddia ettiler.[97]

Kemalizmin tarihçileri, Fransız sosyolojik tarihçileri gibi "Restorasyon" döneminde değil, kendi ülkelerinin devrim döneminde ortaya çıktılar. Öte yandan tarihyazıcılığın dünya ölçeğinde elde ettiği kazanımlardan öğrenme şansına sahiplerdi. Ancak din konusundaki

96 Marx-Engels, *Werke,* c. 21, s. 299.

97 Burjuva sosyolojik tarihçiliği konusunda daha geniş bilgi için bkz. Doğu Perinçek, "Burjuva Liberal Tarihçilik ve Kemalizm", *Saçak,* sayı 30, Temmuz 1986, s. 20 vd; *Geschichte der Philosophie,* II, s. 189 vd; III, s. 115. Ayrıca bkz. Plehanov, *Materyalizm Üzerine Üç Deneme,* s. 160.

idealist tavırları, onları zaman zaman sosyolojik tarihçilikten uzaklaştırdı. Örneğin Ortaçağda sınıfların oluşmasında, sık sık sosyo-ekonomik temele değil, fakat dine belirleyici bir önem verdiler. Dolayısıyla Ortaçağın aşılmasını da, eski üretim ilişkilerinin tasfiyesinden çok dinin ideolojik tasfiyesi olarak anlamışlardır.

Kemalistler de, sınıfların ve sınıf mücadelesinin varlığını, liberal burjuvazinin genel tutumuna uygun olarak kendilerinden önceki dönem için geçerli saymışlar, kendi dönemlerine gelince sınıfların olmadığı veya uzlaştıkları gibi tezler getirmişlerdir. "Sınıfsız, imtiyazsız, kaynaşmış bir kitleyiz" formülü, işte böyle bir sınırlılığı ifade eder.

Pozitivizm

Kemalist Devrim'in *esas* düşünce kaynağının Pozitivizm olduğu çok sık ileri sürülmüştür.[98] Hele son zamanlarda, önüne gelen, bilir bilmez bu tezi tekrarlıyor.

Pozitivizmin kurucusu bilindiği gibi, 1798-1857 yılları arasında yaşayan Auguste Comte'tur. Bu Fransız düşünürü, nesnel gerçekliğin varlığını ve bilinebilirliğini kabul eden teoriyi, "metafizik" olarak nitelemiştir.[99]

Comte'a göre, bilim, olguların özüne nüfuz etmekten kaçınmalı, betimlemekle yetinmelidir. Pozitivizm, felsefedeki açık idealist akımlardan farklı olarak, doğabilime dayanmaya çalışır, doğa biliminin birçok olay hakkındaki açıklamalarını kabul eder, ancak bunlardan çıkarılan materyalist sonuçları sık sık reddeder. Böylece Materyalist Felsefeden ayrılır, doğabilimini felsefe ilan eder ve felsefeyi de doğa bilimi içinde yok ederek, İdealizmin ve Bilinmezciliğin yolunu açar.

98 Genellikle "Sivil Toplumcu" diye anılan ve esas özellikleri, her tarihsel süreçte "Jakobenizm" düşmanlığı olan yazar ve araştırmacıların bu tezi vurguladıkları görülüyor. Birkaç örnek verecek olursak: Mete Tunçay, Murat Belge, Asaf Savaş Akat, Taha Parla, Levent Köker.
Bu yazarlardan bütünüyle farklı, hatta onlara karşıt bir Kemalist Devrim tahlili yapan Taner Timur da, Pozitivizmin "Türk devrimine temel teşkil ettiğini" öne sürüyor (*Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Kitabevi Yayınları, 2. basım, Ankara, Mart 1993, s.99). Ancak Timur, bu yargısından sonra yaptığı tahlilde, Pozitivizmin Kemalist Devrime "temel teşkil ettiği" görüşünü, bize kalırsa gözden geçirmeyi gerektiren önemli gerçeklere değinmektedir.

99 Pozitivizm ve Comte için bkz. *Geschichte der Philosophie*, II, s. 182 vd; Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, s. 558 vd.

Comte, insan düşüncesinin ve genel olarak insanlık tarihinin üç dönemden geçtiğini öne sürdü: Teolojik, metafizik ve pozitivist aşamalar.

Birinci dönemde, insan düşüncesi de, yürürlükteki siyasal ve hukukî kurumlar da doğaüstü ve tanrısal kuvvetlerle açıklanır.

Comte'un "metafizik" diye adlandırdığı ikinci döneme, aslında devrimci teori ve pratikler girer. Comte, "metafizik" adı altında, nesnel gerçeğin doğası üzerine bilgi edinme olanağını reddeder; "Doğal Hukuk" teorisini metafizik diye mahkum eder. Comte, gerçekte 18. yüzyılın Materyalist Felsefesine ve Devrimci Siyasetine karşı mücadelenin teorisini kurmuştur.

Üçüncü döneme, başka deyişle Pozitivizme ilerlemek, bilimde olguların kesin kanunlu oldukları anlayışına; siyasette ise bilimin ve bilenlerin otoritesine yönelmeyi ifade eder, parlamento gereksizdir.

Comte, kapitalistler ile işçi sınıfı arasında toplumsal uyumu savunur. Aslında Pozitivizmde iktidar, büyük bankerlerin, kapitalistlerin elindedir. Nitekim Comte, III. Napolyon'u desteklemiş ve 1848 Devrimi sırasında savunduğu fikirlerle büyük burjuvazinin gerici eğilimlerini güçlendirmiştir. Comte, Büyük Fransız Devrimi'nden sonra ortaya çıkan siyasal gericiliği haklı göstermiştir ve burjuvazi ile toprak aristokrasinin ittifakından yanadır. Dahası, Ortaçağın toplumsal hiyerarşisini över, teokrasinin ve Engizisyonun canlandırılması arayışı içindedir.

Pozitivizme göre, insan varlığın sırlarını keşfedemez ve felsefenin temel sorularına yanıt veremez. Böylece Comte, ister istemez alanı dine açmıştır. Zaten Tanrısızlığa düşmanlığını sık sık belirtmiştir.

Comte, savunduğu "Yeni Din"le, Materyalizm diye sunduğu teorisini idealizmin doruklarına tırmandırır. Ona göre, insanlık "sonsuz bir gerçek"tir. O nedenle insanların aradığı allah da, işte bu insanlık olabilir. İnsanlığın parçası olan insanlar, iyilik ve erdemle bencillikten kurtuldukları oranda, insanlığın belleğinde ölümsüzleşirler. Comte, kendi din kavramının ilahiyatçıların ortaya atıkları gibi düşsel olmadığı kanısındadır. Onun "İnsanlık Dini"nin esasında sevgi ve özgecilik vardır.

Aslında Comte'un "İnsanlık Dini"nin kilisesi, "zihinsel yeniden eğitim" adı altında halka devrim düşmanı zihniyeti aşılayacaktır.

Comte'un "İnsanlık Dini", tutucúlaşmış Fransız burjuvazisinin 18. yüzyılın Materyalizmine ve Tanrısızlığına tepkisinden başka bir şey değildir.

Pozitivizm ile Kemalist Devrim arasındaki ilişkiye gelince :

Pozitivizm, evrenin bilinemeyeceğini savunur. Atatürk ve arkadaşları ise, insan zekâsının evrendeki her şeyi keşfedebileceğini felsefelerinin temeline oturturlar.

Pozitivizm, Aydınlanma felsefesine ve Doğal Hukuka dayanan millî egemenlik ve hürriyet ideallerine karşı mücadelenin teorisidir. Kemalist Devrim ise, kaynağını bu ideallerde bulur.

Pozitivizm, devrim karşıtıdır; Kemalizm devrim yapmıştır.

Pozitivizm, kapitalizmin gericileşen devletinin destekçisidir; Kemalizm ise devlet yıkmıştır.

Pozitivizm, Büyük Fransız Devrimi'nden geri dönüşün teorisidir. Kemalizm ise, bu devrimin açtığı yolda ilerler.

Pozitivizm, III. Napolyon'ların tutucu ve otoriter rejiminin savunucusudur. Kemalist Devrim, padişahların tahtını ve tacını devirmiştir.

Pozitivizm, Aydın Despotluğuna ve Jakobenizme cepheden karşıdır; devrimciliğin her türüyle mücadele halindedir. Kemalizm ise, Aydın Despotluğunun ve Jakobenizmin temsilcisidir.

Pozitivizmin öngördüğü eğitim, halka devrim düşmanlığı zihniyetini aşılamak içindir. Kemalizm ise, yıktığı Osmanlı devletinin Ortaçağlı ideolojisini burjuva-devrimci bir eğitimle tasfiyeye yönelmiştir.

Pozitivizm, kapitalizmin ileri ülkelerinden birinde, devrim karşıtı büyük bankerlerin ve büyük sermayenin çıkarlarını savunur. Kemalizm ise, mazlum bir ülkenin henüz ilk sermaye birikimi dönemindeki genç burjuvazisinin hareketidir.

Pozitivizm, artık gericileşmiş bir burjuvazi ile ona isyan eden bir işçi sınıfı arasında uyumun teorisini yapar. Kemalizmin halkçılığı ise, bir yönüyle demokratik devrimciliktir; diğer gerici yönüyle ise, emekçi sınıfların burjuvazinin ilk sermaye birikimine teslim olmalarını öngörür.

Pozitivizm, "İnsanlık Dini"ni savunur. Kemalizm ise, 1924 yılından sonra, doğaüstü bir varlığı reddeden ve yaradılışı çürüten bir ideolojik seferberlik yürütmüştür; herhangi bir "devrim dini" getirmemiştir.

Farklı sınıfsal karaktere, karşıt siyasal konum ve rollere rağmen, Kemalist Devrim'in asıl düşün kaynağını Pozitivizmde bulan görüşler niçin yaygındır?

Bizce *ilk neden*, liberalizmin dünya ölçeğindeki atağıdır. Dünya sermayesinin, Türkiye'nin iç pazarını berhava etmeye yönelik saldırısı, bilim ve araştırma alanına böyle yansıyor. Türkiye'nin emperyalizme ve Ortaçağa karşı mücadelede kazandığı bütün mevziler, bugün milletlerarası kapitalizm tarafından sorgulanıyor. "Sivil Toplumculuk", bu sorgulamaya kendi çapında katılıyor. Toplumların devrimle değiştiği gerçeğine karşı yürüttüğü kindar savaş, "Sivil Toplumcu"luğu emperyalizmle bütünleştirmek yanında, bilimsel araştırma düzleminde de yozlaştırmış ve kısırlaştırmıştır. Devrim düşmanı çıkış noktası, bu akımı, en kaba gerçeklerden bile koparıyor.

İkinci neden, düşünceyi pratikten koparan metafizik inceleme yöntemidir. Felsefeyi toplumsal sınıf ve rolünden soyutlayan idealist araştırmacılığın bu tür hatalara düşmesi kaçınılmazdır. Oysa Tarihsel Materyalizm, herhangi bir teoriyi, toplumsal pratikle bağlantı içinde ve tarihsel sahnedeki yerini saptayarak tahlil eder.

Üçüncü neden : Türkiye'de araştırmacılar, Pozitivizm konusunda kulaktan dolma görüşlere sahiplerdir. Denebilir ki, ülkemizde tarihsel içerik ve rolünden farklı, hatta ona zıt, sulandırılmış bir Pozitivizm kavramı oluşmuştur. Nerede Materyalizmin, doğa bilimciliğinin, bilime ve eğitime vurgunun, hatta Aydın Despotluğunun bir belirtisi görülse, hemen "Pozitivizm" tanısı konmaktadır.

Oysa doğa bilimlerini ve bilimin yol göstericiliğini vurgulayan her düşünce, Pozitivizme işaret etmez. 18. yüzyıl Fransız Materyalizminden 19. yüzyılın Alman Materyalizmine, Feuerbach'lara ve Goethe'lere kadar, bütün Aydınlanmacılar, bilime abartılı bir vurgu yapmış, bilim ve eğitimi Yeni Dünya'nın yaratıcısı olarak görmüşlerdir. Marx da kendi devrimci teorisini, *Bilimsel* Sosyalizm diye adlandırmıştır. Sorun, bilime *pozitivist bir içerik* verip vermemekte düğümlenmektedir. Evrenin keşfedilebileceğini savunan herhangi bir hareketin bilimciliği, Pozitivizm değildir.

Bazı yazarlar aynı çuvala koyuyorlar ama, Pozitivizmin ve Aydın Despotluğunun tarihsel içerik ve rolleri başka başkadır.[100] Dahası Pozitivizm, Aydın Despotluğunun ve devrimin karşısındadır.

Ekonominin temel etken olarak kabul edilmesi de, tek başına Pozitivizmin belirtisi sayılamaz.

Bu nedenlerle "her gördüğü sakallıyı" Pozitivizm sanan ve bu sanı üzerine ahkâm kesen yazarların önce Pozitivizmi öğrenmeleri gerekiyor.

Dördüncüsü: Pozitivist görüşlerin Kemalizm üzerinde gerçekten de bazı etkileri vardır. Ancak kimi araştırmacılar, bu etkileri abartmış, tarihsel süreçteki yerine oturtamamış, Kemalizmin düşünce kaynaklarına inmemiş, Kemalist eğitimin resmî belgelerini incelememiş, yalnız bazı kavramlara bakarak benzerlikler kurmuş (analoji), önyargılarını toplumsal pratiğin verileriyle sınamamış ve kocaman sonuçlara ulaşmışlardır.

Pozitivizmin ülkemiz düşün hayatındaki etkisi, Genç Türklere kadar uzanır. Comte'tan sonra Pozitivist akımın başını çeken Pierre Lafitte'in Paris'teki Osmanlı aydınlarını, özellikle din konusundaki görüşleriyle etkilediği biliniyor. Ahmet Rıza bey, pozitivistlere katılmış ve daha sonra Genç Türklerin belli başlı önderlerinden biri olarak, Abdülhamit istibdadına karşı mücadelede aktif rol oynamıştır.

Fransa'da devrim karşıtı bir akım olarak ortaya çıkan Pozitivizmin, ülkemizde devrimci akım içinde boy atması, o kadar şaşırtıcı değildir. Bir kez Pozitivizm, 19. yüzyılın ikinci yarısında burjuva felsefesi içinde etkili bir rüzgâr estirmiştir. Dünyanın çeşitli ülkelerindeki bazı aydınlar, doğa bilimleriyle bağlantısı nedeniyle Pozitivizmin cazibesine kapılmışlardır. Çin, Rusya, Polonya ve Latin Amerika ülkelerinde birçok ilerici şahsiyetin bu akımdan etkilenmelerinin sırrı buradadır.[101] Özellikle henüz demokratik devrimini yapmamış bir çok ülkenin aydınları, Pozitivizmi Fransa'daki işlevinden farklı bir içerikle anlamış ve siyaset pratiğine sokmuşlardır. Türkiye'ye baktığımız zaman da,

100 Mete Tunçay, Pozitivizm ile Aydın Despotluğunu birbirine karıştırıyor (Bkz. *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*. Yurt Yayınları. Ankara 1981, s. 326). Oysa Pozitivizmin "filozoflar ve sosyologlar egemenliği" ile Jakobenlerin Aydın Despotluğu birbirine karşıt iki modeldir. Teorisi olmayan biçimci ve sığ bakış, içeriği, sınıfsal karakteri ve tarihsel konumları karşıt olan bu modelleri aynı sepete koyabiliyor.

101 *Geschichte der Philosophie*, II, s. 188.

yını durumu görüyoruz. Pozitivizmin yüzeysel Materyalizmi ve vahîye dayanan dinlere karşı eleştirel tavrı, Osmanlı Ortaçağı'ndan çıkış yolları arayan aydınlarımızı yönlendirmiştir. Aynı aydınlar, Pozitivizmin "metafizik" diye mahkum ettiği Jan Jaques Rousseau'lara da hayrandırlar. Tevfik Fikret, Ziya Gökalp gibi önde gelen düşünürlerin Pozitivizmi, burjuvazinin hürriyet mücadelesinin ihtiyaçlarına göre yorumlayarak benimsemeleri dikkat çekicidir. Böylece bir anlamda hürriyetçilik salçasıyla lezzetlendirilmiş bir Pozitivizm, Kemalist hareketi bu düşünürler üzerinden de etkilemiştir.

Kaldı ki, Mustafa Kemal'in ve çevresinin de Auguste Comte'u inceledikleri ve ondan etkilendikleri görülüyor. Ancak Kemalizmin felsefî tavırları konusunda dikkatli bir araştırma, Cumhuriyet Devrimi önderliğinin, bilerek Pozitivizmden farklı bir felsefî yönelişi benimsediğini gösteriyor.

En önemlisi, Kemalizmin devrimci pratiği ile Pozitivizmin devrim karşıtlığı arasındaki çelişmedir. Kemalizm, kendi "ana fikirlerini", emperyalizme karşı Kurtuluş Savaşı'yla başlayan *devrim* pratikleriyle tanımlamıştır. Bu devrimi, Pozitivizme sığdırma olanağı yoktur.

Kemalist Devrim'in evrensel düşünce kaynağı, Pozitivizm değil, fakat Aydınlanma felsefesinin ve Büyük Fransız Devrimi'nin düşünce mirasıdır.

Ne var ki, Kemalist burjuvazi, kendi kurduğu düzenin üzerine oturduktan sonra, daha 1930'lardan başlayarak tutuculaşmaya başlamıştır. Kemalizmin bu kireçlenme dönemiyle birlikte, dünya burjuvazisinin tutucu fikir akımlarına, bu arada Pozitivizmin etkilerine daha açık hale geldiği söylenebilir.

Kemalizm, devrimci döneminde, düşün kaynaklarını daha çok Devrimci Batı'da bulmuştur: Felsefede Fransa'nın 18. yüzyıl Materyalizmi ve siyasette Jan Jaques Rousseau'ların Doğal Hukuk ve Millî Egemenlik teorisi.

Kireçlenme döneminde ise, Kemalizmin gözü, Tutucu Batı'ya dönmeye başlamıştır. Cephesini geçmişle hesaplaşmadan gelecekle hesaplaşmaya çeviren Kemalist iktidar, bu konumuna uygun olarak, emekçi halk üzerindeki diktatörlüğünü pekiştirmek için, aradığı birçok ideolojik malzemeyi Pozitivizmde bulmuştur.

3. Kemalizmin Millî Kaynakları

Kemalist Devrim, ülkemizin iç dinamiğinin ürünüdür. Ülkemiz halkı, burjuvazinin devrimci güçlerinin önderliğinde, Osmanlı Devleti'nin sömürgeleştirilmesi sürecine 1919 yılından başlayarak devrimci bir yanıt verdi. Emperyalizme karşı Kurtuluş Savaşı, 19. yüzyıldan gelen dinamiklerle, bir Ortaçağ devletini yıkan ve kültürel hesaplaşmaya giren demokratik boyutlar kazandı. Eğer o birikim olmasaydı, kuşkusuz Kemalist Devrim de gerçekleşmeyecekti.

Ülkemiz hiçbir zaman sömürge olmadı ve 20. yüzyılın başında Ezilen Dünya'nın öncü güçleri arasındaydı. Ekim Devrimi'yle açılan devrimler çağında ilk Kurtuluş Savaşı'nın Türkiye'de gerçekleşmesi raslantı değildir. Diğer Ezilen Dünya ülkeleriyle bu karşılaştırma, ülkemizdeki burjuva-demokratik düşünce akımı ve siyasal hareket açısından da geçerlidir.

Mazlumlar Aleminde, Avrupa'nın burjuva-demokratik devrimlerinin ilk yankılandığı ülkelerden biri, Türkiye olmuştur. Şinasi'lerin, Namık Kemal'lerin, Ziya Paşa'ların, Ahmet Mithat Efendi'lerin, Ali Suavi'lerin, Beşir Fuat'ların, Ahmet Rıza Bey'lerin, Ziya Gökalp'lerin, Tevfik Fikret'lerin vb temsil etiği Yeni Osmanlı-Genç Türk hareketi, Kemalist Devrim'in düşünce kaynaklarıdır. Özet olarak hürriyet-bağımsızlık eksenindeki bu hareket, Meşrutiyet deneyimlerinden geçerek Cumhuriyet'in birikimini yaratmıştır. Kemalist Devrim'in din, allah, İslâmiyet ve laiklik konusundaki teori ve pratiğinin köklerini, 19. yüzyılın ikinci yarısından bu yana sürüp gelen hürriyet mücadeleleri içinde bulabiliriz. Ancak bu hürriyet ideolojisi de, Avrupa'nın burjuva demokratik akımından beslenmiştir. Böyle olması, doğaldır. Kapitalist ilişkilerin gelişme yatağına daha geç giren ülkelerin burjuva devrimci akımları, daha önce oluşan evrensel düşünce mirasına yönelirler. Daha önemlisi, bu düşünce mirasını, kendi ülkelerindeki burjuva-demokratik hareketin gelişme düzeyine göre özümleyebilir, bir bakıma yeniden üretirler. Hiçbir sınıf, özümleyemeyeceği ve uygulayamayacağı bir düşün mirasını alamaz. Türkiye'nin genç burjuvazisi de, Aydınlanma felsefesini ve hürriyet devrimi davasını, belli bir olgunluğa geldiği için ve bu gelişme düzeyiyle orantılı olarak alabilmiştir.

19. yüzyılda, Tanzimat'la değil, fakat Yeni Osmanlı hareketiyle başlayıp 1919'lara uzanan burjuva-demokratik birikim, 20. yüzyıl tarihimizin belirleyici dinamiği olmuştur. Bugünkü Türkiye, oralardan başlanarak açıklanabiliyor. Ancak, ikinci bir gerçeğimiz daha var: Bu hareketi besleyen düşün kaynağı evrenseldir ve bu evrensel düşünce birikimine, Yeni Osmanlı-Genç Türk hareketi önemli bir katkıda bulunmamıştır. O nedenle, Kemalist Devrim'in *düşünce* kaynaklarını araştırırken, bütün yollar yine burjuvazinin evrensel devrimci mirasına çıkmaktadır.

Bu gerekçeyle, Kemalist Devrim'in din ve allah konusundaki felsefesinin evrensel damarlarını araştırmaya öncelik verdik. Burada millî düşünce kaynaklarının varlığına değinmekle yetiniyoruz. Bu konudaki araştırmalarımızın sonuçlarını ilerde yayımlayacağız.

4. Toplu Değerlendirme

Kemalist Devrim'in milletlerarası düşünce kaynaklarına baktığımız zaman, hem kapitalizmin yükseliş çağının, hem de pekişme çağının etkilerini görüyoruz. Kemalizm, 16-18. yüzyıldaki genç kapitalizmin Aydınlanma felsefesi ile Jan Jaques Rousseau'ların hürriyetçi ve millî egemenlikçi siyaset teorisinden beslendi. Öte yandan 19. yüzyılın Sosyolojik Tarihçiliği ve Darwinciliği de, Kemalizmin kaynakları arasındadır. Bu akımlar, burjuvazinin artık gericileştiği dönemde ortaya çıkmakla birlikte, tarih ve doğabiliminde 18. yüzyılın devrimci eğilimlerinin 19. yüzyıla uzanan damarları özelliğindedir.

Görülüyor ki, Kemalist Devrim'i besleyen milletlerarası düşünce akımları, Türkiye'nin 20. yüzyıl başında yaşadığı köklü değişikliğin doğasına uygundur. Cumhuriyet Devrimi'nin Materyalizmi, sermayenin ilk birikim döneminin felsefî ifadesidir.

Kemalist hareket, emperyalist kapitalizmin sömürgeleştirmek istediği bir Ezilen Dünya ülkesinde ortaya çıktı. Yeni oluşan genç millî burjuvazinin, kendi pazarına hakim olma ve sermaye biriktirerek gelişme ihtiyacına devrimci bir çözüm getirdi. Bu işlevine uygun olarak, kendisine burjuvazinin milletlerarası düşünce mirası içinden,

daha çok devrimci kaynaklar buldu. Kemalist Devrim, 17 ve 18. yüzyıl materyalist filozofları arasında, Voltaire gibi yaradancı filozofları değil, Holbach gibi dinlere daha köklü eleştiri getirenleri benimsedi. Siyaset teorisinde ise, Montesquie gibi Meşrutiyetçileri değil, Jan Jaques Rousseau gibi devrimcileri yeğledi.

Bu açıdan Kemalizm, Yeni Osmanlı ve Genç Türk hareketinin devamı olmakla birlikte, onları devrimciliğiyle aşar. Kemalist Devrim, felsefede, Genç Türk hareketinin İslâmcılıkla uzlaşmasını dine karşı köktenci materyalist bir tavırla arkada bırakmıştır. Kemalist Devrim, 1924 yılından sonra, Genç Türk devrimi'nin ötesine geçerek, dine dinin dışından bakabilmiştir. Siyasetteki sıçrama ise, Meşrutiyet mirasından Cumhuriyet'e doğrudur. Bu olgular, Kemalizmin kendinden önceki hürriyet hareketini, olduğu gibi düz bir çizgide değil, devrimle aşarak devam ettirdiğini gösterir.

Sınıfsal karakteri ve düşünsel kaynakları, Kemalizmin sınırlarını da belirlemiştir. Kemalizmin bilime, eğitime, ekonomik etkene, yasaların dönüştürücü gücüne yaptığı vurgular, Aydınlanma hareketinin 18. yüzyıl Fransası'ndan 19. yüzyıl Almanyası'na kadar genel karakteridir. Devrimin yasakoyucusu, bir bakıma tanrıdır; devrimci irade yaratıcı makamındadır.

Kemalizmin teori ve pratikteki sınırı, burjuva devrimciliğinin genel sınırıdır. Bu sınıfsal karakter, tarih sahnesini bütün çelişmeleri ve dinamiğiyle kavrama olanağını başından yitirmiştir. Çünkü o sahnede, kapitalizmle birlikte işçi sınıfı ve diğer emekçi halk da vardır. Burjuvazinin dönüştürücülüğü de, düşünsel çapı da, burjuva diktatörlüğünün ötesine geçemez. Burjuva felsefesinin saati, kapitalizmin hâkimiyetinin devam etiği yere kadar işler, ötesinde hayat durmuştur.

Burjuvazi, işte bu sınırlılığı nedeniyle, eğitimi, bilimi, ekonomik etkeni ve yasaların dönüştürücü gücünü, burjuvazi ile proletarya arasındaki sınıf mücadelesi dinamiğinin belirlediği tarih sahnesinden soyutlayarak vurguluyor. Kapitalist sınıfın matervalizminin bittiği yer burasıdır. Kemalizm de, diğer Aydınlanmacılar gibi, dini, insan düşüncesinin ve duygularının ürünü olarak görmüştür. Kuşkusuz, burjuva materyalizmi, bu arada Kemalizm de, dinler ile sosyo-ekonomik ilişkiler arasındaki bağlantıları gördüler. Ancak sorun, bağlantının ötesinde varlık ile bilinç arasındaki ilişkinin doğru tahlil edilmesidir.

Tarih sahnesi, başka deyişle sosyo-ekonomik ilişkiler, temeldir, bilinç üzerinde belirleyicidir. Belli dinler ve ideolojiler, insanlar tarafından yaratılmıştır, ancak belli sosyo-ekonomik ilişkiler temelinde ve belirli sınıf hâkimiyet ilişkilerini meşrulaştırmak amacıyla.

Burjuva Materyalizmi, doğadan toplumun açıklamasına doğru gelirken, Materyalizminden de ödünler verir. Burjuvazi, fiziksel, kimyasal ve biyolojik süreçlerin açıklanmasında daha kolay materyalisttir. Ancak iş toplumsal ilişkilere gelince, Materyalizm de hava kaçırmaya başlar. Fransız Aydınlanmacıları, dini çürütmüş, fakat onun toplumsal rolüne gelince İdealizme kaymışlardır. Dinin akla, mantığa ve doğa bilimlerine aykırılığı üzerinde durmuşlar, fakat toplumsal köklerini ve işlevini tahlil etmekte isteksiz ve yetersiz kalmışlardır. Dini, yalnızca feodalerin ve ruhbanların halkı ezmede kullandıkları bir araç olarak gösterdiler; dinin burjuvazinin elinde oynayacağı role girmediler bile.

Toplumla ilişkisi yerli yerine oturtulmadığı zaman, dinleri ve Allahı insanın yarattığını söylemek, eksik, hatta yanlış oluyor. Eğitimin ve yasaların kudreti de, aslında insanın toplumsal sahneden bağımsız kudretinin bir türevi oluyor. Materyalizmden yola çıkıp idealizme varan bu konumu, Fransız Aydınlanmacılarından Feuerbach gibi Alman Aydınlanmacılarına ve Kemalistlere kadar, Burjuva Materyalizmi bütünüyle paylaşıyor.

Kuşkusuz ideolojinin, dinlerin, eğitimin, yasakoyucunun bir kudreti vardır. Daha önemlisi, bütün devrimciler, verili tarih sahnesini bu kudreti kullanarak değiştirirler. Devrimci iradeye vurgunun ve abanmanın nedeni de buradadır. Üstelik belli tarihsel koşullarda, o devrimci irade, belirleyici önem de kazanır. Esasen devrimler, bir bakıma o iradenin belirleyici olduğu tarihsel anlardır. Ne var ki, o belirleyici olan irade bile, verili bir tarih sahnesinde, belli toplumsal ilişkiler zemininde geçerlidir ve hükmünü yürütür. Ayrıca o irade, sınıflı toplumlarda, sosyalizm dahil, her zaman belli bir sınıfın adına ve çıkarınadır, yoksa genel olarak "insanlığın" adına ve çıkarına değildir.

V

LAİKLİK

1. Genel Olarak Laiklik

Sözcük Anlamı ve Sınıf Mücadelesinde Doğuşu

Yunanca *Laos* sözcüğü, ruhban zümresinden(*Cleros*) olmayan halkı tanımlıyor. *Laikos* ise, Türkçeye *halkın* veya *halka ait* diye çevrilebilir. Laikliğin sözcük kökeninde *halk* var. Laiklik kavramı, tarih içinde *halklaşmak* veya *halkçılık* anlamını kazanmıştır.[1]

Batı dillerinde laiklik ile eş anlamda *seculaire* sözcüğü de kullanılıyor. *Saceulum*, Latince *çağ* demek. *Secularism* ise, *çağdaşlaşma* anlamına geliyor.

Her kavram gibi, laikliği de karşıtıyla ilişkisi içinde anlayabiliriz. Kavramın doğuşunda ruhbanlığa karşıtlık var. Laik kavramı, sınıfsal içeriğiyle ruhbanların veya daha kapsamlı olarak feodal sınıfın karşıtıdır. Laiklik ise, ideolojik içeriğiyle, feodal sınıfın ideolojisi olan dinin karşıtıdır.

Laiklik, tarihsel anlamını sınıf mücadelesi içinde kazandı. Ortaçağ'da halk sınıflarını, köylüler, zenaatkârlar ve burjuvazi oluşturuyordu. Hakim sınıf ise, büyük toprak sahipleri ve ruhbanlardı. Laiklik, halk sınıflarının feodal hakim sınıfa karşı çeşitli cephelerde verdiği mücadele içinde ortaya çıktı ve gelişti. Bu nedenle laikliğin motoru, itici gücü, sınıf mücadelesidir.

1 Laiklik kavramı için bkz. Melih Cevdet Anday, *Saçak*, sayı 36, Ocak 1987, s. 23 ve yine Anday'ın açıklayıcı bir yazısı, "Sulh Mektebi", *Cumhuriyet*, 18 Ocak 1985. Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul 1979, s. 15-22. Mehmet Ali Kılıçbay, "Laiklik ya da Bu Dünyayı Yaşayabilmek", *Cogito*, sayı 1, yaz 1994, s. 14.

Laiklik, başından beri *halkın* sorunu ve talebidir.

Ortaçağın yönetilenleri, feodal saltanattan kurtulmak istedikleri zaman, dinlerin ilahî irade teorisiyle karşı karşıya geldiler.

Halk sınıfları, feodallerin ekonomik ve toplumsal ayrıcalıklarını kaldırma mücadelesinde de "allahın kurduğu nizamla" karşılaştılar.

Halk, aydınlanmak ve bilincine vurulan Ortaçağ prangalarını kırmak istediği zaman, yine karşısında dinsel ideolojiyi buldu.

Bilimsel araştırma ve deney faaliyeti de, evren, dünya, insan ve toplum hakkındaki gerçekleri, dinsel dogmalarla çarpışa çarpışa keşfetti ve açıkladı.

Laiklik görüldüğü gibi, ideolojik-kültürel düzleme ait bir sorundur ve dinsel ideolojiden kopuşu ifade ediyor. Ancak bu ideolojik-kültürel kopuşun siyasal, toplumsal-ekonomik ve felsefî-bilimsel boyutları vardır.

Siyasal Boyut

Laiklik, her toplumda, halk sınıflarının feodal iktidarı yıkma ve tasfiye sürecinde ortaya çıktı ve gelişti. Gelişmiş kapitalist ülkelerde de böyle oldu, Ezilen Dünya ülkelerinde de. Laiklikteki yetersizlikler ve yüzeysellikler, her zaman bu süreçteki yetersizliklerle, kireçlenmelerle ve geri dönüşlerle bağlantılıdır.

Kralların, padişahların iktidarları, "Allahın iradesine" dayanıyordu; bu nedenle mutlaktı; parçalanamaz, paylaşılamaz, sınırlanamaz ve dokunulamazdı. Hükümdarların ve feodallerin iktidarına karşı mücadele eden burjuvazi, köylülük ve zenaatkârlar, siyasal ideoloji alanında kaçınılmaz olarak ilahî irade teorisiyle cephe cepheye geldiler. Feodaliteye karşı mücadeleye önderlik eden burjuvazi, dinlerin getirdiği "Allahın hâkimiyeti" teorisinin karşısına "Millî hâkimiyet" teorisiyle çıktı. İktidarın kaynağı, dinlerin öne sürdüğü gibi, Allah değil, fakat "millet" idi. Siyasal iktidar teorisindeki bu laikleşme, o kadar kopyacıydı ki, Allah'ın "en üstün, sınırsız, rakip tanımaz, bölünmez ve parçalanmaz" olan hâkimiyeti, bütün bu nitelikleriyle "millete" geçiyordu. Mustafa Kemal'in Fransız Devrimi'nden aldığı ünlü "Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir" formülü, Kralla ve Allahla zıtlaşma içinde ortaya çıkmıştı; Türkiye ve başka ülkelerde de aynı siyasal çelişme zemininde doğdu. Burada önemli olan, burjuvazinin de-

mokrasi teorisinin, laikleşme sürecinin ürünü olmasıdır. Demokrasi, *ideolojik düzlemde* dinlerin getirdiği ilahî irade teorisine karşı, açıkçası dinsel ideolojiye karşı mücadele içinde gerçekleşti. Aslında bu süreçte iktidarı ele geçiren "millet" değil, burjuvaziydi. Ne var ki, burjuvazi, bu işi milletin çoğunluğunu arkasına alarak ve feodal parçalanmaya son verip millî pazarı bütünleştirerek (millî birlik ve beraberlik!) yaptı.

Görüldüğü gibi, burjuvazinin önderlik etiği demokratik devrimler, Allah'ı siyasal otorite kaynağı olmaktan çıkardı, siyasal iktidar alanının dışına itti, siyaseti allahsızlaştırdı.

Allah, Ortaçağın siyaset teorisinde, feodal hakim sınıfın meşruluk kaynağı, otorite kaynağı olarak vardı. Allah'ın siyaseteki ideolojik varlığına son verilmesi, dinin siyasal rolüne son verilmesi anlamına geliyordu. Böylece laik siyasal süreç, dinin en temel işlevini ortadan kaldırıyordu. Belli bir hakim sınıfın iktidarını toplumun bilincinde güvence altına alan din, bu işlevini yitirince, varlık zeminini de kaybedecekti.

Laikliğin siyasal boyutu, yalnız iktidarın kaynağı sorununda değil, insan hak ve özgürlükleri sorununda da kendini gösterir. Allahın iradesinin "tartışılmaz, mutlak ve sınırsız" olduğu bir siyasal sistemde, bu irade karşısında herhangi bir hak ve özgürlükten söz edilemez. Dinlerin meşrulaştırdığı toplumsal sistemlerde, özgürlük yalnız ve yalnız siyasal ve dinsel otoriteye aittir; insan özgürlüğüne yer yoktur. Kuşkusuz bunun nedeni, bir ideolojik kavram olan allah veya bir ideoloji olan din değildir. Allah ve din, kölelik veya toprak beyine kulluk ilişkisinin geçerli olduğu bir toplumu, insanların inanç ve düşünce dünyasında yeniden ve yeniden üreterek, ideolojik düzlemde güvence altına alır. Bu toplumsal ilişkide, özgürlük kavramına yer yoktur. Dinlerde özgürlüğün adının bile bulunmaması, bu toplumsal temelin bir yansımasıdır.

İşte bu nedenlerle, insan hak ve özgürlükleri, ideolojik düzlemde dinlerin çürütülmesi mücadelesi içinde boy verdi. Otoritesini "Allah'ın iradesiyle" kutsallaştıran ve dokunulmaz kılan feodal iktidar karşısında, insanın hiçbir özgürlüğü olamazdı.

"Allah'ın kulu" olarak doğan insanın, aslında "hür doğduğu" tezini, laiklik hareketi getirdi. "İnsanın hür doğup hür yaşaması", Allah'ın iradesine karşı boy ölçüşmeden başka bir şey değildi.

Bugün insan özgürlükleri, burjuvazi tarafından dinlerle bağdaştırılabiliyor. Ancak tarihsel sürece baktığımız zaman, saptadığımız gerçek şudur: Özgürlük, ideolojik düzlemde, *dinlere karşı*, yüzyıllar boyunca devam eden bir mücadeleyle ve milyonlarca insanın canı pahasına kazanıldı. Sonunda, demokratik devrimini gerçekleşiren ülkelerde, "dokunulmazlık ve kutsallık", Allah'tan insana geçti. Laiklik, Allah ile insan arasındaki ezelî çelişmeyi, insan yararına çözdü; Allah'ın niteliklerini soyut insan kavramına aktardı.

"İnsan kişiliği ve onuru", siyasal düzlemde feodal otoriteye karşı; ideolojik düzlemde ise, Allah'ın iradesine karşı mücadele içinde hakim değerler haline geldi. Dinlerde, "Allah'ın sonsuz büyüklüğü" karşısında hiç olan "insan kişiliğini", demokratik devrimlerin laiklik mücadelesi, getirdi, manevî değerlerin merkezine oturttu. Kaderin ve tevekkülün esiri olan *kul*un yerine, teorik planda olsa bile, kendi kişiliğine ve geleceğine sahip olan "onurlu insanı" geçti.

Laikliğin siyasal boyutu, görüldüğü gibi, kendisini bir yönüyle "millî egemenlik teorisinde" veya genel olarak demokratik teoride, diğer yönüyle "insan hak ve özgürlüklerinde" ortaya koyar. Zamanın devrimci burjuvazisi, bu teorileri hakim kılmak için, başlangıçta dine karşı cepheden mücadele etti. Ancak hakim sınıf haline geldikten ve değiştirici karakterini yitirdikten sonra, artık burjuvazinin kendisi dine muhtaçtı. Böylece demokrasi ve insan özgürlükleri ile dinin bağdaştırıldığı ideolojik çözümler yaratıldı. Siyasal alandan kovulan kilise, gerileyerek de olsa burjuva toplumundaki mevzilerine yerleşti; emekçileri bu kez kapitalizmin disiplinine bağlayan bir işlev kazandı.

Burjuvazinin laiklik teorisi de, bu tutuculaşma sürecine göre değişti.

Burjuvazi, feodal topluma karşı en amansız olduğu devrimin doruk dönemlerinde, Büyük Fransız Devrimi'nde olduğu gibi, Hıristiyanlığı kaldıran kararnameler çıkardı, "devrim dini ve ibadeti" icat eti. Ancak cephesini feodal sınıftan emekçilere dönünce, laikliğe de yeni tanımlar getirdi. Böylece laiklik, kökenindeki içeriğini kaybederek, "devlet ve din işlerinin" birbirinden ayrılmasına indirgendi; hatta karşıtına dönüştürülerek "din özgürlüğü" diye tanımlanır oldu.

Ancak sürecin bütününe bakıldığı zaman, özellikle demokratik devrimlerden geçmiş toplumlarda, siyaset alanının dinden arındırıldığı görülür. Çünkü feodal ilişkiler, büyük ölçüde tasfiye edilmiştir. Bununla bağlantılı olarak, siyasal düzlemde, laiklik dini etkisiz hale getirmiştir. Artık din, demokratik devrimlerden geçmiş olan dünyada, hakim ideoloji değil, fakat hakim sistemin ideolojik bir payandasıdır.

Toplumsal ve Ekonomik Boyut

Din de, her ideoloji gibi, tarih boyunca belli bir hakim sınıfın toplumsal ve ekonomik sistemini meşrulaştırdı. Toplum sınıflara bölününce, efendi-kul ayrışmasıyla birlikte dinler de ortaya çıktı. İnsanlar arasındaki sömürü ve bağımlılık ilişkisi, dinlere de model oldu. Önce toplum hayatında efendi-kul ilişkisi doğdu. Daha sonra efendiler, bu bağımlılığı, Allah ile insan arasındaki ilişkide idealleştirdiler ve kutsallaştırdılar. Ortadoğu dinlerindeki "Rab" sözcüğünün efendi anlamına gelmesi, Allah'ın sınıfsal kökenini açıklar.

İdeolojik düzlemde Allah'a kulluğun, bütün toplumlardaki temeli, insana kulluktur. "Allah'ın kulu", öncelikle insan olan bir efendinin kulu idi. Mısır'a giden bektaşi'nin fıkrası, toplumsal pratikte yaşanan gerçeği ortaya koyar: "Allah'ın kulu" olmak, bir ideolojik varsayımdır, ancak "Mehmet Ali Paşa'nın kulu" olmak, insanın gerçek konumudur.

"Allah-kul" ilişkisi, bütün toplumlarda efendiye kulluğu güvence altına almak için, ideolojik düzlemde üretilmişti. Bu gerçek, hem sınıfsız toplumdan sınıflı topluma geçiş süreçlerinin, hem de buna bağlı olarak dinlerin doğuşunun incelenmesiyle kanıtlanmıştır. Yeni doğan hakim sınıf, kendi efendiliğini ideolojik alanda Allah'la payandalamıştır. *Tevrat*, *İncil* ve *Kur'an*, toplumdaki sınıf farklarını ilahî koruma altına alırlar. *Kur'an*, "Kiminizi kiminizden derece derece üstün kılan, Allah'tır" der.[2] Yine Allah, "başkasının malı olmuş bir köle" ile Allah'ın zenginlik verdiği hür bir kimsenin eşit olamayacağını belirtir.[3]

2 En'am sûresi, 165. ayet.
3 Nahl sûresi, 75. ayet.

Dinlerin getirdiği Allah kavramı, kökeni insan olan bir efendinin "gökyüzüne çıkarılmasıyla" oluştu. Yeryüzünden koparılarak soyutlanmasına rağmen, semavî dinlerdeki Allah'ın insan modelinden türetildiği, üstünkörü bir incelemeyle bile görülür. Allah'ın gözü, eli ve kolu vardır. Allah da insan gibi beş duyuludur. O da, kızar, öfkelenir, gazaba gelir, acır, bağışlar veya cezalandırır. Cehennemde insan icadı olmayan bir şiddet ve eziyet yoktur. Allah'ın cezaları bile, köleci ve feodal efendilerin yeryüzündeki cezalandırma modelini aşabilmiş değildir. Allah'ın ödüllendirmeleri de öyledir. Cennette, insanların bilmediği, Allah tarafından yaratılmış, yeni bir mutluluk kaynağı bulunmaz.

Başlangıçta kralın kendisi Allah'tı. *Kur'an*'da Allah'ın kral anlamına gelen "Melik" gibi sıfatlara sahip olması, bu kökenin bir kalıntısıdır. Ancak kral ve Allah zamanla birbirinden ayrıştı. Bununla birlikte Allah'ın işlevi değişmedi. Ölümsüz, soyut ve mükemmel bir Allah, ölümlü insan olan Kral-Allah'a göre, belli bir sömürü nizamını korumada daha gelişmiş bir kavramdı. Böylece kralın ve efendilerin otoritesini insan inancına yerleştirmede, daha ileri ve etkili bir ideolojik model oluşturuldu.

Eski Yunanlıların en büyük ilahı Zevs, Kral-Allahtan soyut allaha giden süreçte ara aşamayı oluşturdu. Zevs, fiziği ve bütün özellikleriyle hâlâ bir insandır; ancak üstün bir insan, olağanüstü bir insan!

Ortadoğu'daki tektanrılı dinlerin Allah'ı, artık Zevs değildir; soyutlamada ve olağanüstüleştirmede bir üst düzeye sıçranmıştır. Yine de Allah, kökenindeki insan modeline pek dokunulmadan olağanüstüleştirilmiştir. Bu gerçeğin, kutsal kitaplarda, hiç abartmıyoruz, yüzlerce kanıtı bulunuyor.

Dinsel ideolojinin ve onun merkezî kavramı Allah'ın, sınıf ilişkileri temelinde oluşması nedeniyle, o sınıf ilişkilerine karşı her isyan, dinsel ideolojiyle karşı karşıya gelmiştir. Laikliğin toplumsal boyutu, kendisini burada gösteriyor.

Laiklik, Ortaçağ toplumlarındaki efendi-kul ilişkilerini hedef alan toplumsal hareketin ideolojisidir. Bu hareketin önder sınıfı olan burjuvazinin ihtiyacı, toprak beyine bağımlı köylünün bu bağımlılıktan kurtulması ve özgür işçiye dönüşmesidir. Kapitalizm için gerekli işgücü, bu toplumsal süreçte oluşacaktır. Öte yandan toprak beyinin

kulu olmaktan kurtulmak, köylünün kendisinin de özlemidir. Ortaçağ'ın sonlarında burjuvazi ile köylüyü feodalizme karşı birleştiren bu eksen, laikliğin de toplumsal-ekonomik omurgasını meydana getirir.

Köylüyü, feodallerin kulu olmaktan kurtarma amacını güden demokratik hareket, ideolojik düzlemde Allah'ın kulu olmaktan kurtarmak zorundaydı. Laikliğin felsefî temellerini ortaya koyan bütün Aydınlanma filozoflarının, derebeyliğe karşı olmaları raslantı değildir.

Laiklik, feodalizme karşı mücadeleye temel olmamış; tersine feodal efendiliğe karşı mücadele, laikliği yaratmıştır.

Laikliğin dinlere yönettiği eleştiri, aslında toprak beyliğine yöneltilen eleştiriden başka bir şey değildir. Laiklik akımını, çıkışındaki toplumsal özgürleşme ihtiyacı yönlendirmiştir. Laik düşünce, dünyadaki bağımlılık ve eşitsizlikler ile Allah arasındaki bağlantıyı hemen kurmuştur. Çünkü dinlere göre, bu eşitsizlikler "Allah'ın koyduğu nizamda" bulunmaktadır. İnsanları efendi veya köle olarak yaratan Allah'tır. Dolayısıyla bağımlılık ve sömürü ilişkilerine başkaldırı, Allah'ın iradesine isyandır. Bu durumda laiklik, toplumsal eşitsizlik ve ayrıcalıkların ilahî temelini eleştirir. İnsanlar "hür doğar" düşüncesi, insanların köle veya kul olarak yaratıldığı vaazını veren dinsel ideolojiye karşı mücadelede üretilir. Feodalizme karşı demokratik hareket, toplumsal ayrıcalıkları kaldırmaya yönelik bütün taleplerinin, Allah kavramıyla karşı karşıya geldiğini görmüş, daha önemlisi Allah'ın doğuşundan beri efendi-kul ilişkisinin ideolojik dayanağı olduğunu saptamıştır. Aydınlanma filozoflarının ve daha sonraki laik-burjuva felsefesinin başlıca inceleme alanları, denebilir ki, dinlerin tarihidir. Bu filozofların tutarlı ve köktenci olanları, daha 18. yüzyıldan başlayarak göstermişlerdir ki, Allah'ın kavram düzlemindeki varlığı, aslında kulun toplumsal gerçeklik düzlemindeki varlığı içindir. Allah, insanların çoğunluğunun kul olarak kalması için icat edilmiştir. Allah, ancak efendisi olan bir toplumda varlığını sürdürebilir. Efendi-kul ilişkileri kaldırılınca, toplumda Allah için de dayanacak bir yer kalmaz.

Burjuvazinin devrimci çağında önderlik etiği laik-demokratik hareket, feodal "kulluğu" kaldırarak, yaşama, mülkiyet, girişim, hukukta eşitlik ve ifade özgürlüklerini insanlığın gündemine getirdi. Geniş emekçi yığınları, burjuvazinin yönetimi altında olsa bile, tarih

sahnesine çıkmakla bazı kazanımlar elde ettiler. Köylünün beylere bağımlılıktan kurtulması ve feodal parçalanmanın son bulması, hem burjuvazinin sanayi devrimini gerçekleştirmesinin şartıydı, hem de emekçilerin talebiydi. Laikleşme süreci, özellikle köylülük açısından feodal "kulluktan" kurtulma süreciydi. Böylece sanayinin "özgür" işçi ihtiyacı karşılandı, millî ölçekte kapitalist piyasa oluştu ve emekçiler ücretli "kullara" dönüştüler.

Burjuvazi, yeni bir sömürü ve bağımlılık sistemi kurmak için yola çıkmıştı. Kapitalizmin hakim sınıfı olması, burjuvazinin laikliğindeki aşınmayı da açıklar. Burjuva devrimlerinin en sonunda dinsel ideolojiyle uzlaşmasının nedeni, Ortaçağın feodal sınıf tahakküm sisteminin yerine, yenisini getirmiş olmasıdır.

İnsanlık tarihinde dinler ve Allah, kabile toplumunun farklılaşması ve bir hakim sınıfın oluşmasıyla doğmuşlardı. Sınıf hakimiyet sistemi, ideolojik düzleme, Kral-Allah'ın ve daha sonra Allah'ın hakimiyeti ve olarak yansımıştı. Zoru devlet düzeyinde örgütleyen hakim sınıfların kudreti ile sömürülen emekçilerin kudretsizliği arasındaki toplumsal ilişki, dinsel ideoloji aracılığıyla insan zihnine, Allah'ın sınırsız kudreti ile insanın sınırsız kudretsizliği arasındaki çelişme biçiminde yerleştirildi. Sömürünün çıplak zora dayandığı köleci ve feodal toplumlarda, "Allah'ın kudreti" sınırsızdı ve aynı zamanda şiddete onay veriyordu.

Tarih, Marx'ın çok güzel dile getirdiği gibi, şunu öğretir : "İnsan Allah'a ne kadar çok şey verirse, kendisine o kadar az şey kalır." Toplumsal ürünü yaratanlar, efendilerine kendilerinden ne kadar çok şey verirler ve kendilerine ne kadar çok yabancılaşırlarsa, insana yabancılığın doruğunda bulunan, yücelerin yücesi ve her şeye gücü yeten bir yaratıcıya sığınma ihtiyacını da o kadar derinden duyarlar.

Sınıf mücadelesi tarihi, bir bakıma insanların sınıflı topluma geçerken Allah'a verdiklerini bir bir geri almalarının tarihidir. Laiklik de, insanların "Allah'a verdiklerini" yeniden kazanma hareketinden başka bir şey değildir.

Aslında o verilenler, toplumsal pratikte, Allah'a değil, fakat toplumun tepesine oturan, gene bir grup insana, hakim sınıfa verilmişti. Kapitalizmle birlikte çıplak zorun yerini, ekonomik zor aldı. Bur-

juvazinin laikliği, bu toplumsal-ekonomik dönüşüme paralel bir ideolojik sürece yol açtı. Bu gelişme içinde, insan düşüncesi, eski çağlarda Allah'a tanıdığı sınırsız kudretin bir kısmını geri aldı. Feodalizmden kapitalizme doğru gelişmenin ideolojik-kültürel cephesine baktığımız zaman, bu gerçeği görüyoruz.

Kavramların tarihsel süreç içinde yüklendikleri içerik, çoğu zaman kökenlerindeki sözcük anlamından kopar ve bambaşka bir hacim kazanır. Laikliğin tarihsel gelişmesi ise, sözcük kökenindeki anlamı doğrulamak yönündedir. Ruhbban sınıfı ile halk (laos) arasındaki çelişme temelinde doğan laiklik kavramının, bu sınıfsal karakteri, kapitalist toplumda bir kez daha kanıtlandı. Laikliğin, yalnız feodal toplumun çelişmelerini çözmek için değil, kapitalist sınıfın tahakküm sistemini altetmek için de gerekli olduğu bugün iyice belirginleşmiştir. Kapitalist toplumun efendisi olan burjuvazi, ücretli "kulluğu" sürdürmek için, kendisinden önceki sınıf hakimiyet sistemlerinin ideolojisine, yani dine yaslanmak zorunda kalmıştır. Bu olay da göstermiştir ki, laikliği sonuna kadar götürmek ve en sonunda laikliğe ihtiyacı ortadan kaldırmak, ancak sınıf hakimiyet sistemlerinin her türünün, bütün ideolojik yansımalarıyla birlikte tasfiye edilmesiyle olanaklı hale gelecektir.

Sonuna kadar ve tutarlı laikliğin toplumsal programı, bu nedenle, sınıfsız toplumdur.

Bilimsel-Felsefi Boyut

Laiklik, diğer bir boyutuyla, düşüncenin Ortaçağ prangalarından, dinsel dogmalardan kurtulmasıdır. Laikliğin *halkçı* içeriği, düşüncenin özgürleşmesi açısından da geçerlidir. Burjuva devrimlerinin laikliği, yalnız burjuvazinin düşün takımının değil, genel olarak halkın *aydınlanmasını* da içerir. Bu aydınlanma, kuşkusuz burjuva içeriklidir. Az çok "aydınlanmış" bir halk, burjuvaziye devrimci döneminde hem feodalizmi yıkacak kitle desteğini yaratmak için gereklidir; hem de sanayide çalışacak nitelikli işgücü için.

Dinsel ideoloji, siyasal ve toplumsal işlevine uygun olarak, toplumun bilincine kader, itaat, rıza, teslimiyet, katlanma ve yetinme gibi "değerleri" yerleştirdi. Dinler, toplumdaki efendi-kul ilişkisini,

doğaya da aktardılar. Doğanın da bir efendisi vardı, evreni yaratmış ve kurallarını da koymuştu. Dinsel dogmaların tahakkümü altında, bırakalım insanı, dünya bile özgür değildi. Gezegenimiz güneşin çevresinde dönme özgürlüğünü, insan aklına vurulan ilahî prangaların parçalanmasıyla kazandı. Aydınlanma hareketinin *akılcılığı*, dogmaların yerine bilimsel keşifleri koydu.

Kuşkusuz, toplumların Ortaçağ düşüncesinden özgürleşmesi, yalnız ve öncelikle ideolojik mücadele ve eğitimle olmadı. Esas insan düşüncesini değiştiren, toplumsal pratiktir. Ne var ki, otoriteye karşı insanın ilk kez yerinden doğrulması için, yine de bilinçte bir kıvılcım çakmalıdır. Bu da düşüncede dinsel dogmalardan kurtuluşun ilk kıvılcımıdır.

Yalnız sınıf mücadelesine atılan burjuvazi ve diğer halk sınıfları değil, bilimsel araştırma ve felsefeyle uğraşan seçkinler de, dinsel dogmalarla karşı karşıya geldiler. Bilim adamları, özellikle kapitalizmin filizlenmesinden sonra, dinlerin tek bir ilahî teoriyle açıkladığı "evren nedir, varlık nedir, insan nedir" gibi felsefî sorulara, bilimsel kanıtlara dayanan cevaplar aradılar. Bilimsel bulgular ile ilahî teori arasındaki çelişme, özellikle feodalizmin çözülme döneminde hızla keskinleşti. Ancak ilahî teoriye dayananların ellerinde devlet vardı ve onlar, bilimsel araştırma ile serbest rekâbeti kabul etmediler, edemezlerdi, Engizisyona başvurdular. "Cadı Kazanlarına" atılmayı, odunların üzerine çıkarılmayı, derilerinin yüzülmesini göze alanlar yaptı bu "barışsever" tartışmayı! Bilim ve felsefe alanında, dinsel dogmalara karşı mücadelenin büyük kahramanları yetişti.

Bilimin konusu olan kimi sorunlara, dinlerin getirdiği açıklamalardan bazıları, bir tarihte insanın bilgi dağarcığındaki cevaplardı. Örneğin kutsal kitaplar, evrenin merkezinde dünyanın bulunduğu, yeryüzünün düzlüğü ve hareketsizliği, evrende önce dünyanın yaratıldığı gibi tezleri kabul etmişti. Bu tezler, yaratıcının bildirdiği gerçekler değil, fakat o zamanın bilgi düzeyinin yanılgılarıydı. Sorun, bu açıklamaların Allah'ın himayesi altına alınmasından kaynaklandı.

Öte yandan dinler, insan bilgisinin yetersiz kaldığı bütün sorulara, Allah'ın iradesi gibi tek bir nedensellik göstererek toptan ve kolay bir cevap vermişlerdi.

Laik araştırmacılık, her iki türden dinsel dogmayı sorguladı.

Birincisi: Biyolojinin, jeolojinin, astronominin, coğrafyanın, tarihin vb bulguları, Allah'ın himayesi altına alınan eski tezleri çürütmüştü. Örneğin Galileo'dan, Kopernik'ten ve Kepler'den sonra, Batlamyus'un (Ptolome) evren ve dünya modeli artık geçerli değildi. Bu durumda bilimsel çalışma, kendi yolunu açabilmek için, Allah'ın eskiyen bilgiler üzerindeki himayesini yıkmak zorundaydı. Elbette dogmalar sistemini koruyan doğaüstü bir kudret yoktu; ancak zamanın devleti ve kilise, bilimin karşısındaki dogmaları şiddet uygulayarak savunuyordu. Bu nedenle, laik-bilimsel çalışmanın, dünyayı öküzün boynuzundan kurtarması, o kadar kolay olmadı.

İkincisi, laik-bilimsel çalışma, bütün bilinmeyenlere verilen toplu ve tek cevabı da çürütmek zorundaydı. Çünkü nedenselliklerin hepsini fizik ötesinde açıklayan bu cevap, bilimsel araştırmanın bilinmeyenler âlemine açılmasına engel oluşturuyordu. İlahî teori, araştırma merakının tepesindeki zebaniydi.

Bilimin bulguları, insanlığın kaçınılmaz olarak, "her şeye kadir" olan Allah kavramını sorgulamasına da yol açtı. Her şeyi bilen Allah, niçin yarattığı evren ve insan hakkında doğru bilgilere sahip değildi? "Her soruya doğru cevap vermeye kadir Allah" fikri, bilimin gelişmesiyle birlikte Allah'ın en büyük zaafını oluşturmaya başladı. Böylece Allah'a sorgusuz sualsiz teslim olunması için bulunmuş olan "sınırsız kudret" formülü, sınırsız çaresizliğe dönüşmeye başladı. İnsan ihtiyaçları ve bilimsel araştırma, ilahî teorinin tek ve toplu cevabının yerine, gerçekleri bulup koymak zorundaydı. Hiçbir kudret, bunun önüne geçemezdi ve geçemedi. Süreç ilerledikçe, o tek ve toplu cevap, anlamsız kaldı. Bilim, keşfettiği gerçeklerle Ortadoğu dinlerindeki Allah'ın yetersizliğini kanıtlamış oldu.

Görüldüğü gibi laiklik, felsefî ve bilimsel boyutuyla da, doğar doğmaz karşısında dinsel ideolojiyi buldu; daha doğrusu dinsel ideolojinin karşıtı olarak doğdu ve gelişti. Laikliği, bu karşıtlığın dışında yeniden imal etmek isteyen girişimlerin geçersizliği ortadadır.

Laikliğin Özeti: İlahiyatın Dünyadan "Kovuluşu"

Yanlış anlamalara meydan vermemek için vurgulayarak belirtelim: Bu bölümde anlatılanlar, Bilimsel Sosyalizmin laiklik programı değildir. Bir tarih gerçeğini saptadık. Laikliğin burjuva devrimlerinde kazandığı içeriği belirledik.

Laikilik, feodalizme karşı sınıf mücadelesi sürecinde doğdu ve derinleşti. Toplu olarak bakarsak laiklik, siyasal, toplumsal-ekonomik, düşünsel ve bilimsel kurumların, ilişkilerin ve faaliyetin dinsel ideolojiden arındırılmasıdır. Daha basit ve akılda kalabilecek bir ifadeyle, laiklik, Allah'ın siyaset, toplum, ekonomi, düşünce ve bilim hayatından uzaklaştırılmasından başka bir şey değildir. Buraya kadar tarihsel olgulara dayanarak yaptığımız açıklamalar, laikliğin burjuva devrimlerinde bu içeriği kazandığını gösterir.

Kutsal kitaplara göre, Allah insanı cenetten kovmuştu. Aslında bu cenetten kovulma, gerçek hayatta, insanın eski kabile toplumundaki eşitliği kaybetmesi ve bir efendinin bendesi haline düşmesiydi.

Dinlerin tarihi, sınıflı toplumların tarihidir. O nedenle dinlerin tarihi, aynı zamanda sınıf mücadelesi tarihidir. Laiklik, işte insanlığın bu akışı icinde, halkın artık eskiyen feodal efendilerden kurtulma mücadelesinde boy verdi. Efendilerden kurtulma mücadelesi, ideolojik alanda kaçınılmaz olarak, *dünyayı* Allah'tan kurtarma mücadelesi olarak gelişti. Allah, insanlara bu dünyada verdiklerinin karşılığında öbür dünyayı vaat etmişti. Bu kez demokratik halk hareketi, aynı tavrı Allah'a karşı aldı. Laiklik, insanlık adına bu dünyayı Allah'tan (gerçek hayatta "feodal hakim sınıftan") geri alırken, Allah'a da bu dünyanın dışında bir yer veriyordu. Laikliğin, bir felsefe olarak Tanrısızlıktan (Ateizm) farkı da buradadır. Ateizm, Tanrıyı kabul etmez. Laik hareket ise, Tanrısızları da kucaklamakla birlikte, kendi iç dengesini, din ve dünya işlerini birbirinden ayırarak kurmuştur. Laikliğe göre, dinsel ideoloji, siyaseti, ekonomiyi, ahlâkı, kültür ve bilim hayatını yönlendiremez. Bunun anlamı, dinsel ideolojinin, merkezdeki temel kavramı Allah'la birlikte maddî dünyanın dışına sürülmesidir.

Dinler, bu dünya dışında başka bir dünya olduğunu açıklayan kuramıyla, bir bakıma tarihin tuzağına düşmüşlerdir. İşte şimdi, demokratik halk hareketi, dinlere varolduğuna inandıkları öbür dünyayı bırakmaktadır. Laikliğe göre, din ve vicdan özgürlüğü, din ve Allah'ın

bireyin özel inanç "dünyasına" hapsedilmesi olmaktadır. İnsanlar için özgürlük, din için hapisane olmaktadır. Bu çözüm, hem din-özgürlük çelişmesinin doğasına, hem de bu çelişmeyi burjuva toplumun özgür insanı yararına çözen laikliğin doğasına uygundur.

Bu geldiğimiz noktada, önümüze şu soru çıkıyor: Peki, bu dünyada kendisine bir yer bırakılmayan din, hâlâ din olarak adlandırılabilir mi? Yine, bu dünyaya hükmetme otoritesi elinden alınan Allah, hâlâ Allah mıdır?

Bu sorular, elbete inananları ilgilendiriyor. Dinleri doğuşlarındaki içerik ve işlevleriyle kabul edenlerin, bu sorulara olumlu yanıt vermediklerini, laikliğin ortaya çıkışından beri görüyoruz. Dinlere kökten bağlı olanlar, dünyaya hükmetmeyen bir Allah'ın Allah olamayacağını ve dünyayı nizama sokmayan bir dinin de din olmadığını belirliyorlar. O nedenle laikliğin geçerli olduğu ülkeleri, "Dar-ül Harp" (Savaş evi) olarak görüyorlar ve Allah'ın hakimiyeti için kıyam ediyorlar. Bu köktendinci hareketin, toplumsal düzlemde, yeniden feodalizme dönüş hareketi olduğu meydandadır.

İkinci bir akım var ki, Dünyaya hükmetmeyen bir Allah'ı yine Allah olarak görüyor. Bunlar laiklik akımı içindeki inananlar veya inanıyormuş gibi görünenlerdir. İkiyüzlülüğün laik ve demokratik ahlâkla nasıl bağdaştığı da bir sorundur, ancak buna girmiyoruz. Ne var ki, inanan laiklerin cevap vermesi gereken sorular, bu kadarla da kalmamaktadır. Eğer Allah, "sınırsız kudrete sahip olan ve iyilik getiren yaratıcı" ise, o zaman niçin devlet, toplum ve bilim işlerine hükmetmesi kabul edilmiyor? "Bütün kuralları ve yaptıkları doğru" olan Allah'ın devleti ve siyaseti de yönetmesi doğru olmaz mı? Allah'ın devleti yönetmesi, din kuralları aracılığıyla olacaktır. Din kurallarının eskidiği ve artık zamana uymadığı söyleniyorsa, Allah'ın da artık eskidiği ve zamana uymadığı söyleniyor demektir. Çünkü Allah, getirdiği nizamın sonsuza kadar geçerli ve doğru olduğunu bildirmiştir. Eğer bu bildiri, gözden geçiriliyor ise, aslında Allah'ın doğruluğu gözden geçirilmektedir. Doğru olmayan bir Allah ise, gerçek değildir. Çünkü Allah, ancak sonsuz doğru olarak varolabilir. Yanlışı olan bir Allah, artık Allah değildir.

Bu ikinci akımın sınıfsal karakteri, burjuvadır. Genç kapitalizmin önderliğindeki demokratik devrimler, dini ve Allah'ı devlet ve toplum hayatının dışına çıkardılar. O zaman burjuvazi, krallığı ve feodaliteyi

yıkmak için siyaset alanını dinden arındırmak zorundaydı. Halkın feodal hakimiyet sistemine ayaklanması için de, laikleşmesi gerekiyordu. Öte yandan burjuvazinin sanayide, bilimde ve kültür alanında çalıştıracağı işgücünün de, dinsel dogmalardan kurtulması şarttı. Bu nedenlerle burjuvazi, devrimci döneminde laikliğin halkçı içeriğini benimsedi. Ancak kapitalizmin ihtiyaçlarının gerektirdiği dönüşümleri sağladıktan ve kendi düzenini oturttuktan sonra, artık tehdit emekçi hareketinden geliyordu. Bu durumda burjuvazinin, emekçi halkı düzene bağlamak için dinsel ideolojiye ihtiyacı vardı.

Burjuvazinin tutuculaşması ve gericiliğin kalesi haline gelmesi süreci içinde, bu sınıfın laiklik teorisi de yeni kalıplara döküldü. Bugünkü tutucu teoriler, laikliğin toplumsal hareketle, toplumsal uyanış ve aydınlanmayla bağlarını kestiler; böylece tarihsel içeriğini boşaltılar, laikliğin kökenindeki ve devrimci çağdaki halkçı anlamı yok ettiler.

Devrimler döneminde, din ve *dünya* işlerini birbirinden ayıran laiklik, gericilik döneminde "din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmasına" indirgendi. Halk zaten "devlet işlerinin" dışında idi. Kaldı ki, Allah'ın iktidarını temsil eden teokrasiler de, bu anlamda "laik"tir. Çünkü devlet, bir sınıfın çıkarlarını örgütler, yani *dünya için*dir. Dinsel ideoloji, devlet sahibi efendilerin maddi çıkarlarına dokunan bir yorum getirmez ve getiremez, tersine o çıkarları güvence altına alır. Feodal devlet de, bir sınıfın dünyadaki çıkarları için yönetilmiştir. Devlet, Peygamber'in "Asr-ı saadet" denen dönemi dahil, tarihin her döneminde dünyevî olmuştur. Siyasal yönetim, emekçilerin ürettiği nimetlere nasıl, kimler tarafından ve hangi mekanizmalarla el konacağı işini yapar. O nedenle laiklik, devlet için değil, halk içindir; devlete değil, halka gereklidir. Halk, dünya için olan devleti, dinsel halelerin kutsallığının yarattığı sisler içinde değil, maddî dünyanın gerçeği olarak görecektir ki, devlet olmaya yönelebilsin. Halk dinsel ideolojiden kurtulacaktır ki, ilahî kaynaklı feodal iktidarı yıksın.

Ve feodal iktidar, laik ve demokratik halk hareketiyle yıkılmış, burjuvazi hakim sınıf haline gelmiştir. Bu durumda *halkın aydınlanması ve özgürleşmesi anlamında bir laikliğe*, burjuvazi açısından ihtiyaç kalmamıştır. Laiklik, artık yalnız devrilmiş olan feodal sınıfın devletin

merkezlerini ele geçirmesine engel olmak için gereklidir. Bu durumda, gericileşen burjuvazinin çözümü oluşur: Laiklik devlet katına hapsedilecek, halk ise dindar olacaktır. Başka deyişle: Devlete laiklik, halka din!

Gericileşen burjuvazi, görüldüğü gibi, laikliğin siyasal boyutundan bile vazgeçmiştir. Çünkü siyasal boyut, dinin devlet işlerinden ayrılmasına indirgenemez. Devlet işlerini, zaten tarihin hiçbir çağında, gerçekte dinin manevî ilkeleri yönetmemiştir. Din, halkın devlete boyun eğmesi, teslim olması, varolan sisteme bağlanması için gerekli olmuştur. Laikliğin siyasal boyutu, işte halkın bu ideolojik teslimiyetten, bu bağımlılıktan kurtulmasıdır. O nedenle laikliğin siyasal boyutu, özünde halkın devlet iktidarı için mücadelede, dinin koyduğu ideolojik prangaları kırmasından başka bir şey değildir.

Burjuvazi, laikliği devlet katına hapsederek, halkın ayağına yine dinsel prangaları vurmaya yönelmiştir. Onlara göre, siyasetin dinsel motiflerden kurtulması, artık devletin işidir ve yalnız hukukî düzenlemelerle gerçekleşir. Demek ki, artık laiklik, devlet katından, yönetme faaliyetinden topluma sızdığı ölçüde varolacaktır.

Burjuvazinin gerici tanımında, laikliğin içinde halk yoktur; sözcük kökeninde olduğu gibi, *halka ait* olan bir laiklik kalmamıştır. Halk, burjuva demokratik devrimlerde ne kadar aydınlandıysa, onunla yetinecektir. Hatta, bu aydınlanmanın ideolojik kazanımları elden geldiğince geri alınacaktır. Devrimler çağı bittikten sonraki Avrupa tarihinde ve günümüz Türkiyesi'nde yaşanan olay, budur.

Kaldı ki, laiklik yalnız siyasal bir süreç değil, aynı zamanda toplumsal-ekonomik ve felsefî-bilimsel bir süreçtir, bunu yukarda açtık. Laikliğin siyasal, toplumsal ve felsefî boyutları, aynı hacim içinde bulunan düzlemlerdir. Bu boyutlar, iç içe geçmişlerdir, birbirlerinden ayrılamazlar, ancak birlikte gerçekleşebilir ve birlikte varolabilirler. Laiklik, kimi zaman bir toplumsal hareketin, kimi zaman bir siyasal hareketin, kimi zaman da düşünsel hareketin omuzlarında ilerlemiştir. Ancak bu dinamiklerden birinin öne geçmesi, diğerlerini de bir lokomotif gibi çekmiş ve geliştirmiştir. Bu olayı, Avrupa'nın ve ülkemizin laiklik süreçlerinde de gözlemleyebiliriz.

Laiklik, demokrasi, özgürlük, insan hakları, eşitlik, kardeşlik, milletleşme, bağımsızlık, sanayileşme, aydınlanma ve akıl: Bu kavramlar ve değerler, insanlık tarihine, demokratik devrimler çağında birlikte geldiler. Bu program paketini oluşturan unsurlar arasında, tarihsel bağlar vardır. Herhangi bir siyasal iktidar, demokratik devrim aşamasında, bu unsurlardan bazılarını karpuz seçer gibi alıp, diğerlerini reddedemez. Laiklikten vazgeçen, demokrasi, özgürlük ve bağımsızlıktan da vazgeçer.

2. Kemalist Laiklik

Tanım ve İlkeler

Kemalizmin laiklik anlayışını, özlü ifadelerle, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 1927 Nizamnamesi'nde, 1931 Programı'nda ve 1928 yılında Anayasa'ya laiklik esasını getiren yasanın gerekçesinde buluyoruz.

Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongresi'nin 22 Ekim 1927 günlü toplantısında kabul edilen Nizamname (Tüzük)'nin 3. maddesi şöyledir :

"Fırka; inançları ve vicdanları siyasetten ve siyasetin çeşitli bozulmalarından kurtararak, milletin siyasî, toplumsal, iktisadî bütün kanun, teşkilat ve ihtiyaçlarını müsbet ve tecrübevî bilim ve fenlerin çağdaş medeniyete bağışladığı ve sağladığı esas ve şekillere uygun olarak gerçekleştirmeyi, yani devlet ve millet işlerinde din ile dünyayı tamamen birbirinden ayırmayı en önemli esaslarından sayar."[4]

CHF Büyük Kongresi'nin 13-14 Mayıs 1931 günlü toplantısında kabul etiği Program ise laikliği şöyle tanımlar :

"Fırka, Devlet idaresinde bütün kanunların, nizamların ve usullerin bilim ve fenlerin çağdaş medeniyete sağladığı esas ve şekillere ve dünya ihtiyaçlarına göre yapılmasını ve uygulanmasını prensip kabul etmiştir.

"Din anlayışı vicdanî olduğundan, Fırka, din fikirlerini Devlet ve dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutmayı milletimizin çağdaş ilerlemesinde başlıca başarı etkeni görür."[5]

4 Mete Tunçay, *Tek Parti Yönetimi...*, s. 382.
5 Aynı eser, s. 448.

Atatürk, 1939 yılında toplanacak CHP Büyük Kongresi için yaptığı program hazırlığında, 1931 Programını hemen hemen aynı ifadeyle yineler. Dilini türkçeleştirerek, kendi eliyle yazdığı laiklik ilkesi şöyledir :

"Din kavramı vicdansel olduğundan, parti, din ile dünya işlerini ve devlet siyasasını birbirinden ayrı tutmayı ulusumuzun çağdaş sosyallık yolunda ilerleyebilmesi için başlıca başarı etkesi görür."[6]

Anayasaya laiklik esasını getiren değişiklik, 9 Nisan 1928 günü Meclis'te görüşülerek kabul edildi. Başbakan İsmet Paşa ve 120 arkadaşının önerdiği Anayasa değişikliğinin gerekçesinde, CHF Nizamnamesi'nin getirdiği esas, daha ayrıntılı olarak belirtiliyordu:

-"Çağdaş uygarlığın kamu hukukunda, millî hakimiyetin meydana çıkmasına dayanak olacak en gelişmiş devlet şeklinin (Laik ve Demokratik Cumhuriyet) olduğu kabul edilmiştir."

-"Aslında devlet, bir tüzel kişilik, bir manevî varlık olduğuna göre, kendisi soyut bir kavramdır. Dinin maddî kişilere yüklediği yükümleri, farzları bilfiil yapmasına imkân tasarlanamaz."

-"Din ile devletin ayrılma prensibi, devletçe ve hükümetçe dinsizliğin desteklendiği anlamını kapsamına almamalıdır. Din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması; dinlerin devleti idare edenlerle edeceklerin elinde araç olmaktan kurtuluş güvencesidir."

-"Çağdaş hukuk biliminden ve geçmişten aldığı tecrübe ve bilgileri gözönünde tutan Türk Devrimi, din ile dünya işlerini karıştıran ...maddeleri kaldırarak... Türkiye Cumhuriyeti'ne pürüzsüz bir surette, gerçek durumunu kazandırmış olacaktır."

-"Bu suretledir ki; insanları manevi mutluluğa kavuşturma işini üzerine almış olan din, yabancı eli değmeyen vicdanlarda yüce yerini alacak ve Allah ile kul arasında bir kutsal ilişki aracı durumuna girmiş bulunacaktır."[7]

Cumhuriyet Devrimi'nin önderliği ve düşün adamları, CHP Tüzük ve Programı ile 1928 Anayasa değişikliği gerekçesindeki laiklik tanımını her yerde savunmuş ve açmışlardır.

6 "Kamâlizm Prensipleri", *2000'e Doğru*, 8-14 Kasım 1987, s. 27.

7 Gerekçenin bütünü için bkz. Mahmut Goloğlu, *Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)*, Ankara 1972, s. 235 vd.

Medenî Bilgiler ders kitabında laiklik şöyle tanımlanır:

"Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî dini yoktur. Devlet idaresinde bütün kanunlar, nizamlar bilimin çağdaş medeniyete sağladığı esas ve şekillere, dünya ihtiyaçlarına göre yapılır ve uygulanır. Din anlayışı vicdanî olduğundan, Cumhuriyet, din fikirlerini devlet ve dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutmayı milletimizin çağdaş ilerlemesinde başlıca başarı etkeni görür."[8]

Bu tanımlardan, laikliğin Cumhuriyet Devrimi'nde beliren ilkelerini saptayabiliriz :

1. *Kemalist laikliğin özü*, din fikirleriyle dünya işlerinin birbirinden ayrılmasıdır.

2. *Kilit sorun*, din fikirlerinin devlet ve siyaset hayatının dışına çıkarılmasıdır.

3. Dinsel inanç ve fikirler, bir vicdan meselesidir, "Allah'la kul arasındaki ilişki" alanının dışına taşırılamazlar.

4. Din fikirleri, vicdanda kaldığı sürece "özgür"dür. İnanca, inançsızlığa ve ibadete baskı uygulanamaz.

5. Gericiliğe fırsat verilemez, diktatörlük uygulanır.

6. Laikleşme, son tahlilde toplumun düşüncesinin dönüşmesidir, bir ideolojik-kültürel devrim sorunudur.

7. Laiklik, "millî hakimiyet"(demokrasi) ve "çağdaşlaşma" içindir.

Bu temel ilkelerin açıklanması ve tartışmasına geçebiliriz.

"Din-Dünya İşleri" Ayrımı

Kemalist laikliğin *özü*, din ve dünya işlerinin birbirinden ayrılmasıdır. Kemalizm, "dünya işlerinde" din dışı olmayı savunmuş ve uygulamıştır. Bu anlayış, laiklik sözcüğünün karşılığı olarak 1937 yılında türetilen *dışdinseltçilik* kavramında da görülür.[9]

CHP Nizamname ve Programları yanında, Cumhuriyet eğitiminin ders kitapları ve resmî açıklamalar da, laikliğin tanımında, "din ve dünya işlerinin birbirinden ayrılmasına" vurgu yaparlar.

8 *Medenî Bilgiler*, s. 56. 1930 basımında, laiklik tanımı yok, 1932 basımına, 1931 CHF Programı'ndan neredeyse aynen alınarak konmuş.

9 Atatürk'ün 1939 yılında toplanacak CHP Büyük Kurultayı için yaptığı program hazırlık çalışmalarında, laiklik karşılığında dışdinseltçilik terimini kullandığı görülüyor. Elyazısı için bkz. "Kamâlizmin Prensipleri", *2000'e Doğru*, 8-14 Kasım 1987, s. 21.

Medenî Kanun Gerekçesi, "din ile dünyayı birbirinden ayırma" zorunluluğunu, toplumsal-sınıfsal temeline oturtur. Padişahlık ve derebeylikten kurtularak çağdaş devlet kurmanın başka yolu yoktur.[10]

Medenî Bilgiler kitabının laiklik görüşüne yukarda yer vermiştik. 1931 yılında yayımlanan *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi* de, aynı tanımı yapar: "Laiklik din ile dünya, din ile devlet işlerinin ayrılmasını anlatan bir tabirdir."[11]

Burada, dinden amaçlanan, 1931 CHP Programı'nda belirtildiği gibi, "din fikirleri"dir. Kemalizme göre, din bir ideolojidir, *vahîy* değil, fikirler bütünüdür. İşte bu "din fikirleri", dünya ve devlet işlerini etkilemeyecektir. Başka deyişle, dinsel ideoloji dünyaya nizam veremeyecektir. Çünkü "Dinî anlayışların memleket işlerini düzenlemede yaptığı etki, başka birçok memleketlerde olduğu gibi Türkiye'de de yüzyıllar boyunca çok zararlı olmuştur." CHP Genel Sekereteri Recep Peker, bu saptamadan hareketle, Parti'nin "...ilk devrimci tedbirler arasında din ve dünya işlerinin ayrılmasına büyük değer verdiğini" belirtir.[12] Aynı yönde, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, CHP'nin altı ilkesinin Anayasa'ya konması sırasında, 5 Şubat 1937 günü şunu söyler: "Laiklikte biz, dinin memleket işleri üzerinde nüfuz sahibi olmasını önlemek istiyoruz. ...Dinler vicdanlarda ve mabetlerde kalmalı, mâddî hayatın ve dünyanın işlerine karışmamalıdır."[13]

Kemalistler, "dünya işleri" derken, bütün "maddî hayatı" ifade etmektedirler. Bu "maddî hayatın" kapsamına, CHF 1927 Nizamnamesi'nde de belirtildiği gibi, "siyaset, toplum ve ekonomi" girmektedir. Kemalizm için, kültür ve eğitimin özel bir önemi vardır. Hatta ahlâk da, manevî karakterine rağmen, bu dünyadaki ilişkileri düzenlediği için, Kemalizme göre, dine terkedilemez. Kemalist yönetimin önde gelenlerinden Şükrü Kaya, 1937 yılında laiklik esası

10 Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt'un 1925 yılı sonunda yazdığı *Medenî Kanun Gerekçesi* için bkz. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Türk Medenî Hukuku*, c. I, Umumî Esaslar, s. 80 vd. Gerekçenin önemli bölümlerini bugünkü dile çevirerek *Aydınlık* da yayımladı, sayı 368, 9 Temmuz 1994, s. 20 vd.

11 Aktaran: Gotthard Jaeschke, *Yeni Türkiye'de İslâmlık*, çev. Hayrullah Örs, Bilgi Yayınevi, Ankara 1972, s. 97.

12 Aynı eser, s. 96 vd.

13 Aynı eser, s. 97.

Anayasaya konurken bu tavırdaki kararlılığı şöyle belirtir: "Türklerin maneviyatı için, kendi temiz ahlâkını geliştirmesi yeter."[14] Demek ki, Kemalist laikliğe göre, maneviyat, eğer öteki dünyayla değil de, bu dünyayla ilgili ise, dine bırakılmayacaktır.

İşte maddî hayatın bütün bu alanlarına, din fikirleri değil, tecrübeden kaynaklanan pozitif bilim ve fenler yön verecektir.

Kemalistler, laiklik kavramını belirlerken, "maddî dünya–manevî dünya", "bu dünya-öteki dünya", "dünyadaki mutluluk-ahretteki mutluluk" ayrımlarını yaparlar.[15] Buna bağlı olarak, ideolojik alanı da, "mânevî ve maddî", "dünyevî ve uhrevî" olarak ayırırlar.[16] Buradan hareketle dünyayı, dünyaya ait veya maddî zihniyetin yöneteceğini belirlemişlerdir. Kemalizmin kendi dünya görüşünü "maddiyetçi" olarak açıkladığını yukarda görmüştük. Buna bağlı olarak, Atatürk, Cumhuriyet yönetiminin dünya görüşünü şöyle niteler: "TBMM Hükûmeti, millîdir; tamamile maddîdir; hakikatperesttir." Atatürk, bu maddeci ve gerçekçi yönetimin karşısındaki ideolojiyi de, "kuruntu olan idealler" diye tanımlar.[17]

Görüldüğü gibi, "din ve dünya işleri ayrımı", aslında bir ideolojik cepheleşmeden kaynaklanır. Sorun, dünyayı hangi ideolojinin, dolayısıyla hangi sınıfın düzenleyeceğinde düğümlenir: "Din fikirleri" mi, yoksa "bilim ve fen" mi? Burjuvazinin materyalist dünya görüşü, Ortaçağın dinsel ideolojisini hayatın dışına sürmektedir.

Sınıfsal açıdan bakılırsa, çelişme, Cumhuriyet'in genç ve devrimci burjuvazisi ile Ortaçağın sınıfsal güçleri, yani ağalık, şeyhlik, çelebilik, aşiret reisliği vb arasındadır.

Kemalist burjuvazi, "dünya işlerine" demokratik-laik ideolojisiyle elkoymakta, öteki dünyayı ise, feodallere bırakmaktadır. Din, "uhrevî" ideolojidir, yani ahret işlerini yönetecektir; Allah ile kul arasındaki özel ilişki alanını düzenleyecektir.

14 Aynı yerde.

15 Örnek olarak bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, I, s. 330 vd.

16 Atatürk, milletin, devrimler sonucunda "dünyaya ait ihtiyaçları", "dünyaya ait zihniyetle" yönetmeyi benimsediğini belirtir. (*Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Millî Eğitim Bakanlarının Millî Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri*, I, s. 28.)

17 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 57.

Yine biliyoruz ki, Kemalizme göre ahret yoktur, ahrete ait bir mutluluk da yoktur, maddî hayatın, doğanın ötesinde bir varlık da yoktur. Böylece Kemalizm, aslında Ortaçağ sınıflarına ve onların dinsel ideolojisine, yönetmek için, olmayanı, yani hiçliği vermektedir. "Ahretteki mutluluk", Ortaçağ'ın hakim sınıflarına bırakılmakta, dünyadaki mutluluk ise demokratik ve laik burjuvazinin olmaktadır.

Oysa, Ortaçağ hakim sınıfları da, uhrevî saadet (ahretteki mutluluk) için değil, bu dünyadaki mutluluk için iktidar sahibi olmuşlardır. Dinsel fikirler, ezilenlere öteki dünyadaki mutluluğu dağıtırken, feodallere bu dünyanın nimetlerini sağlamıştır. Dinsel ideolojinin sahipleri açısından da bir hiç olan uhrevî alan, laik ideoloji tarafından "her şeymiş" gibi kendilerine sunulmaktadır. Uhrevî alanı, halka her şeymiş gibi ikram eden din fikirlerinin sahipleri, felsefe düzleminde kendi kazdıkları kuyuya düşürülmektedirler.

Kemalizm de saptamıştır ki, Allah'ın ve dinin bu dünyadaki hakimiyeti, aslında Allah adına iktidar sahibi olanların hakimiyetinden başka bir şey değildir. O zaman, dünyevî alan, Allah'ın ve din fikirlerinin yönlendiriciliğinden arındırılırsa, Allah adına dünyayı yönetmiş olanlara bir hakimiyet alanı kalmayacaktır.

Laikliği, bir ölüm tehdidi olarak, tâ iliklerinde duyan ve derinlemesine algılayanlar, din fikirlerinin sahipleri olmuştur. Kemalizmin, Allah'a ve din fikirlerine verdiği "öteki dünya" güvencesi, dinci güçleri ikna edememiştir. Dinci akım da bilmektedir ki, laiklik, bu dünyada kendisine iktidar konumu bırakmıyor, toplumsal hayatın her alanı elinden alınıyor. Dincilerin laikliğe tepkisi ve 70 yıllık intikam duyguları, aslında dinin "bu dünya" için olduğunu bir kez daha kanıtlamıştır.

Kemalist laikliğin özü, görüldüğü gibi, Allah'ın ve din fikirlerinin "uhrevî dünyaya" sürülmesidir. "Bu dünya", maddîdir ve hissedilmektedir. "Uhrevî dünya" ise, "maddenin ötesinde"dir, insan duyularıyla saptanamıyor. Dinlere göre, insan öldükten sonra, "uhrevî dünyaya", ahrete gidecektir. Kemalist laiklik de, Allah'ı ve din fikirlerini "öteki dünyaya" gönderirken, *bu dünyada öldürmüş* olmaktadır.

İşte bu usavurma sonucu, dinci güçler, "din ile dünya işlerinin ayrılmasını", "dinsizlik" olarak nitelemişlerdir. 1930'larda liberal ekonomiyi savunan Ahmet Hamdi Başar, bu değerlendirmeyi, Atatürk'ün yüzüne karşı yapar: "...din ile dünyayı ayıracağız dersek, İslâmlıktan uzaklaşmış, dinsizlik yapmış oluruz. Hıristiyanlık dünya işlerinden uzak olarak yaşayabilir; İslâmlık ise yaşayamaz. İslâmlık dünyayı esas tutar."[18]

Başar'ın buradaki Hıristiyanlık-İslâmlık ayrımı, çok sık tekrarlanan, büyük bir yanlışı ifade ediyor. Bütün dinler, ayrımsız "dünyayı esas tutar". Bütün dinler, "başka bir dünyayı" değil, yaşadığımız dünyayı, maddî âlemi düzenlemek için ortaya çıkmışlardır. "Öteki dünya" kavramı bile, aslında bu dünyaya ilişkin bir düzenlemedir. Ezilen sınıfların duyduğu acılar, "öteki dünya" avuntularıyla dindirilmiş ve çekilir hale getirilmiştir. Dünya tarihine baktığımız zaman, bütün dinler, "bu dünyada" hakimiyet isteyen sınıfların ideolojisi olmuş ve "bu dünya" nimetlerinin paylaşılmasına nizam vermişlerdir. Bugüne kadar "öteki dünyaya" nizam veren bir din görülmemiştir. "Öteki dünya" ile yetinen bir toplumsal sınıf, hele hakim sınıf hiç görülmemiştir. Bu açıdan Hıristiyanlık ile İslâmlık arasında hiçbir fark yoktur. İslâm daha başından, Hıristiyanlık ise, bir süre sonra devletin, yani dünyayı yönetenlerin ideolojisi olmuştur. Laik hareket, feodalizmin daha erken çözüldüğü Hıristiyan toplumlarda çıkmış, bu nedenle 20. yüzyıla geldiğimiz zaman, "Hıristiyanlık dünya işlerinden" daha uzak bir konuma sürülmüştü. İslâmiyet ise, bu sürgün sürecinin henüz eşiğindeydi. Hamdi Başar'ı ve birçoklarını yanıltan olgu, budur.

Aslında, yanılgının temelinde, "din ve dünya işleri ayrımı" bulunmaktadır. Bu ayrım, yalnızca ideolojilerde vardır, ancak gerçek hayatta yoktur. Dinsel ideoloji, "bu dünya" için olduğu halde, emekçi halka tahakkümden kaynaklanan idealist felsefesi nedeniyle, "öteki dünya" kavramını getirmiştir. Burjuva materyalizmi ise, aslında "öteki dünya"yı gerçeklik düzleminde kabul etmemekle birlikte, bu hâyâlî kavramı dinci ideolojiye karşı mücadelenin silahı haline getirmiştir. "Mâdem öte dünya var, al onu sana bırakıyorum" demiştir.

18 Ahmet Hamdi Başar, *Atatürkle Üç Ay*, s. 48 vd.

Böylece burjuvazinin laiklik teorisi, yine dinci ideolojinin varsayımlarıyla donatılmıştır. Burjuvaziye bu tavır, kuşkusuz daha pratik bir çözüm gibi gelmiştir. Ancak dinci ideolojiden aldatmaca yoluyla ödünç alınan unsurlar, geniş halk kitlelerini fizik ötesi fikirlerin pençesinden kurtarma amacı açısından, çelişmelere ve tutarsızlıklara yol açmıştır.

Kemalizmin, devrimci olduğu dönemde, dinsel ideolojiyi hayatın dışına sürmek ve dinci güçleri etkisiz kılmak için kullandığı bu metafizik, günümüz Atatürkçüleri tarafından dinle uzlaşmak için değerlendiriliyor. Örneğin 12 Eylül döneminde Genelkurmay Başkanlığı'nın yayımladığı Atatürkçülük kitabında, "iki dünya" ayrımına dayanılarak, şöyle deniyor: "Evrende maddî ve hissedilen olayların ötesinde bir gerçek vardır. Din işte bu gerçeği insanların anlaması, o gerçekle temas etmesi ve o gerçeğe uygun yaşama çabasıdır."[19]

Doğaötesi bir gerçek bulunmadığını belirleyen Kemalizm, dinlerin "bu dünya-öteki dünya" ayrımını dinlere karşı kullanırken, aslında kendi Devrimci Materyalizmini yok etmek isteyeceklere bir mevzi bırakmıştı. Günümüzün kireçlenmiş ve gericileşmiş Atatürkçüleri, evrendeki "maddî olayların ötesindeki gerçekleri" bu mevzilerden hareketle keşfediyor ve Kemalist Devrimciliğin de canına okuyorlar. "Madde ötesi gerçek" icat ediyorlar; çünkü tarikatlara, dinci güçlere, ağalara, şeyhlere bel bağlamışlardır. Daha önemlisi, halk kitlelerini varolan rejime, Kemalizmle değil, dinle bağlayacaklarının bilincindedirler.

Genelkurmay "Atatürkçülerinin" bu metafiziğine, doğal olarak günümüz araştırmacılarında da rastlıyoruz. Bunların en düzeylilerinden Mehmet Ali Kılıçbay, "hayatı ruhanî kürede" ya da "dünyevî kürede yaşamak isteyenler" ayrımı yapıyor. İdeolojik hegemonyayı, sınıfsal temellerinden koparark, "ruhanî kürenin" ve "dünyevî kürenin egemenliği" diye sınıflandırıyor. Laikliği de, bu iki kürenin "birbirlerinden ayrılmaları, farklılaşmaları ve birbirleriyle olan kesişme terimini küçültmeleri, limitte yok etmeleri" olarak tanımlıyor. Laiklik adına, din küresinden "siyaset, iktisat, toplumsallık vb dünyevî alanlara yönelik talep, müdahale, öneri ve

19 *Atatürkçülük*, Üçüncü kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1983, s. 221. Üç kitaptan oluşan bu dizinin incelenmesi, askerî hiyerarşinin 1980'li yıllarda, laiklikte nerelere geldiğini saptamak açısından çok öğreticidir.

çözümlerden" vazgeçmesini istiyor. Ancak Kılıçbay'ın somut programı, "Din küresinin" değil, laik "Dünyevî kürenin" "kendi kısmîliğine" çekilmesini içeriyor.[20]

Görüldüğü gibi, Kemalizmin devrimci amaçlarla "din ve dünya işleri ayrımı" yaparak yola çıktıktan sonra içine düştüğü metafizik, aslında burjuvazinin geniş çevrelerince paylaşılıyor.

Oysa, "ruhanî kürede yaşanan bir hayat" yoktur ve tarihte de olmamıştır. Hiçbir burjuva veya feodal tarihçi, "ruhanî kürede yaşanan hayatın tarihini" yazmamıştır, yazamaz da.

İkincisi, "ruhanî kürenin" egemenliği de olmamıştır. Egemen olanlar, köle sahipleri ve derebeyleridir; ideolojik düzlemde ise, onların dinsel ideolojileridir.

Üçüncüsü, dincilerden "ruhanî kürelerine" çekilmelerini istemek, ne iktisadı bilmekle bağdaşır, ne de tarihi! Çünkü, dinciliğin çekilebileceği böyle bir "küre" bulunmuyor. Dinler ve bütün ideolojiler, olmayan bir "ruhanî kürede" salıncakta sallanmak için değil, kendi sınıflarının dünya nimetlerine elkoyması ve bu nimetlerin paylaşımını düzenlemek için icat olunmuştur.

Bütün bu uyurgezer teorilerin temelinde, tarihin sınıf mücadelesi olduğunu anlamayan ve çağdaş dünya ile Ortaçağın sürgit uzlaşacağını hâyâl eden "Sivil Toplumcu" metafizik yatmaktadır.

Amaç, insanların birey olarak özgürce inanma ve ibadet hakları ise, bu bireysel özgürlüklerin güvence altına alınması, sorunu çözer. Bunun yerine, aynı amaç için, dinlerin getirdiği "bu dünya-öteki dünya" ayrımını kabul ederek yola çıkmak, "öteki dünya"ya verilen, son ödün olmaktadır. İnsanlığa karşı işlenen cürüm ise, tarihle, yani uygarlıkla başlayan büyük yanılsamayı devam ettirmektir.

Siyasetin Dinden Kurtulması

"Din ve dünya işlerinin birbirinden ayrılmasında", din fikirlerinin siyaset alanı dışına sürülmesi, kilit sorundur. Çünkü siyasal iktidar, kültür, ekonomi ve topluma hükmetme olanağı veriyor. Dinin dünyadan çıkarılması için, öncelikle devlet mevzilerinden atılması gerekiyor.

20 Mehmet Ali Kılıçbay, "Laiklik Ya Da Bu Dünyayı Yaşayabilmek", *Cogito*, sayı 1, yaz 1994, s.21 vd.

Dahası din, siyasal alanda muhalefet olarak da kalmamalıdır.

Kemalistler, laikliği tanımlarken, dinin siyaset alanı dışına çıkarılmasını, "din ve devlet işlerinin ayrılması" diye ifade etmişlerdir.

Kuşkusuz, herhangi bir ideoloji, ancak bir toplumsal sınıfla varolabilir. Bu nedenle siyaset alanından uzaklaştırılan, aslında din fikirleri değil, o fikirlerin sahibi olan sınıftır, Ortaçağın hakim sınıfıdır.

1921 Anayasası'nda "devletin dini" belirtilmiyordu. 1924 Anayasası'nın 2. maddesine, "Türkiye Devletinin dini, dini İslâmdır" hükmü konmuştu. Bu hüküm, 9 Nisan 1922 günü 1222 sayılı yasayla yapılan değişiklikle Anayasadan çıkarıldı. Aslında devletin dinden arındırılması süreci, Kurtuluş Savaşı'nda TBMM Hükümeti'nin kurulmasıyla başlamıştı. 1 Kasım 1922'de Saltanatın kaldırılması, 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilanı, 3 Mart 1924'te Halifeliğe son verilmesi, bu sürecin belli başlı kilometre taşlarıydı.

Devletin dini olamazdı, çünkü devlet, "maddî kişi" değil, "mânevî kişi"ydi. İnanmak, bireylere özgeydi. Tüzel kişilerin inançları olmazdı. Yine devlet, dinin farzlarını ve vecibelerini yerine getiremezdi. Örneğin namaz kılamaz, oruç tutamazdı. Laik devlet, dinin dışındadır, ne dindardır, ne de dinsiz; ne Müslümandır, ne de Hıristiyan. "Laik devlet, ... şu veya bu dinin hükümleriyle ilgilenmez"di.[21]

Laikliğin Amentüsü sayılabilecek bu tavrı, Kemalizm de paylaşır. Ancak Cumhuriyet Devrimi'nin "din ve devlet işlerini birbirinden" ayırması, devlet ve din diye birbirinden özerk iki alan yaratmaz. Devlet, burada Kemalist Devrim'in devletidir. Din ise, Osmanlı hakim sınıfıdır. Devrim, zaten bu hakim sınıfı yıkmak ve tasfiye etmek için yapılmıştır. Mahmut Esat Bozkurt'un 1925 yılı sonunda yazdığı *Medenî Kanun Gerekçesi,* Cumhuriyet Devrimi ile din arasındaki çelişmenin, aslında çağlar ve sistemler arasında olduğunu çok güzel anlatır. Kuru bir yasa gerekçesi değil, bir yazın şaheseridir bu metin. Özetle, gökten inen yasalar, toplumları ilkel devirlere bağlarlar. Dinin değişmez hükümlerinden esinlenen ve ilahî güçlerle ilişkili kanunlar, gelişmenin önündeki engeldir. Çıkarları gereği yeniliklerin karşısında olan zümreler, halkı din adına yoldan saptırmış ve fesat

21 İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, 3 Aralık 1924, *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem 4, c. 24, s. 76.

soknuşlardır. Sorun, milletin yeteneksizliği değil, onu gereksiz bir şekilde kuşatan Ortaçağ kurumları, din kitapları ve kuruluşlarıdır. Dinin hükümleri, padişahların, derebeylerin, güç sahiplerinin keyif ve isteklerini tatmin eden bir araç olmuştur. Çözüm ihtilaldedir ve millet on üç yüzyıldır kendisini kuşatan yanlış alışkanlıklardan ve boşluklardan kurtulacaktır.[22]

İki sınıf, iki ideoloji karşı karşıya gelmiş ve bir hesaplaşmaya girmiştir. Din, bu hesaplaşmanın dışında ve üstünde değil, içindedir; hesaplaşan güçlerden birinin ideolojisidir. Kemalizm açısından din, devirdiği hakim sınıfın meşrulaştırma aracıdır.

Nitekim Atatürk, Halifeliğin devlet olduğunu, idare etmek ve yönetmek anlamına geldiğini, bizzat Halifeliği savunanların sözleriyle kanıtlar.[23] Halifeliği kaldırmak, aslında iki devlet, iki iktidar arasındaki tarihsel mücadelenin bir parçasıdır. Bu nedenle Kemalist Devrim, din ve devletin birbirinden ayırmanın ötesinde, toplumdaki bütün iktidar odaklarında, dinci güçleri etkisiz hale getirmeye yönelir.

Bu gerçekler karşısında, "Kemalizm, dine niçin devletten bağımsız ve özerk bir alan tanımadı" sorusu anlamsız kalıyor. Bu soru, yaşanan sürecin doğasına, devrim gerçeğine, gerçeğin kendisine aykırıdır.

Devrimci devlet, Osmanlı hakim sınıfının ideolojisi olan dinin etkisini kıracak, örgütlenmesini dağıtacak ve denetim altına alacaktır. Olayın doğasına uygun olan, kaçınılmaz olan budur.

Ne var ki, Cumhuriyet Devrimi'ne önderlik eden burjuvazi, kendi kurduğu düzenin üzerine oturup tutuculaştıktan sonra, laiklik anlayışında da geriye çark etmiştir. Laiklik, dinci Ortaçağ güçlerine karşı mücadele ilkesi iken, bu kez onlarla uzlaşmanın ve onları korumanın gerekçesine dönüştürülmüştür. "Din ve devlet işlerinin ayrılması" anlayışı da, tersine çevrilmiş, dinin bütün toplumsal alanlarda güçlendirilmesi için kullanılmıştır. Laiklik, devlet içine hapsedilmiş, toplum ise dine terkedilmiştir. Bu dine terketme, zamanla toplumu dincileştirme politikasına varmıştır. Bu politika bile, laikliğin dinci yorumları yapılarak açıklanmıştır. Laiklik, "devlet

22 Bkz. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Türk Medenî Hukuku*, c. I, Umumî Esaslar, s. 80 vd. Gerekçenin önemli bölümlerini bugünkü dile çevirerek *Aydınlık* da yayımladı, sayı 368, 9 Temmuz 1994, s. 20 vd.

23 Atatürk, *Nutuk*, II, s. 704 vd.

işlerine dini karıştırmamaya" indirgenmiştir. Din derslerini zorunlu kılabilirsiniz, ülkeyi *Kur'an* kursları ağıyla örebilirsiniz. Yüzbinlerce genci imam hatip okulları ve ilahiyat fakültelerinin rahle-i tedrisinden geçirerek şeriat ordusu için yetiştirebilirsiniz. Yüzbine yaklaşan imam kadrosuyla hazır yiyici bir ruhban zümresi yaratabilirsiniz. Polis teşkilâtını dinciliğin karargâhı haline getirebilirsiniz. Doğu ve Güneydoğu'da âyetli-hadisli milyonlarca bildiriyi asker ve polis marifetiyle dağıtabilirsiniz: Bu uygulamaların hiçbirinde din devlet işlerine karışmış olmuyor ki!

Devlet sözümona dinden ayrı dururken, toplum devletin bütün olanaklarıyla dinci ideolojinin pençesine atılıyor. Böylece büyük sermaye, bütünüyle kendi dünyevî çıkarları için toplumu yönetirken, toplum da "öteki dünya" umutlarıyla bu tahakküme tevekkülle teslim olacaktır. Böylece Kemalist Devrim'in "öteki dünyaya" sürme girişiminde bulunduğu, Allah ve din, yeniden "bu dünyaya", toplumdaki yerine dönmekte ve işlevini görmektedir. Dinciliğe ikram edilen "öteki dünya", Osmanlı çağında olduğu gibi yeniden halkın tüketimine sunulmaktadır.

Dinin Vicdana Hapsedilmesi

Kemalizmin din teorisi çelişmelidir; tarih ve toplumbiliminde başka, laiklik siyasetinde başka bir din kavramı geliştirmişlerdir. Bir *gerçeklik* olarak incelerken, dinlerin tarihselliğini, toplumsallığını, siyasallığını belirlerler. Ancak laiklik siyasetine gelince, toplumsal ve siyasal olan din, "Allah ile kul arasındaki bir ilişkiye", "bir vicdan meselesine" dönüşür. Kemalizm, toplumsal gerçek ile siyaset düzlemlerinde, siyaset gereği iki ayrı din teorisi kurmuşlardır.

Amaç, tarihte toplumsal ve siyasal olan dini, toplumsal ve siyasal olmaktan çıkararak, bireyin vicdanına hapsetmektir.

1925 yılı sonunda yazılan *Medenî Kanun Gerekçesi*, Kemalizmin bu tavrına görece tutarlı bir açıklama getiren ender belgelerden biridir. Mahmut Esat Bozkurt, orada dinlerin tarih boyunca toplumsal ve siyasal tahakküm aracı olduğunu çarpıcı sözlerle anlatır. Ve din hükümlerinin değişmemek zorunda olduğunu vurgular. O zaman tek bir çözüm bulunmaktadır: "Dinler sadece bir vicdan işi olarak ka-

lacaktır." Eski uygarlıktan koparak yeni uygarlığa geçiş, başka deyişle devrim, dinleri toplumsal olmaktan çıkarmakta, bireyin manevî dünyasına sürmektedir. "Çağdaş devlet" bu çözümüyle, "insanlığı tarihin bu kanlı felâketinden kurtarmış ve dine gerçek ve sonsuz bir taht olan vicdanı sunmuştur."[24]

İşte ideolojik kaydırma burada başlar. Aslında Kemalizm tarafından dinin hapisanesi olarak düzenlenen bireysel vicdan, "gerçek ve sonsuz bir taht" olarak sunulur.

Oysa din, hakim sınıfın hegemonya aracı olduğu zaman, "gerçek"ti; padişahların ve derebeylerinin otoritesini meşrulaştırdığı ve topluma nizam verme iddiasını taşıdığı zaman "gerçek"ti.

Dine, *vicdandaki köşesinde* tahtlar ve taclar sunan, yalnız Mahmut Esat Bozkurt değildir. Atatürk, daha 1923 yılında, dini siyasetin dışına sürerken, bunu dinin "arınması ve yücelmesi" olarak takdim eder. İnanç ve vicdanlarımızı, "karışık ve kaypak olan ve her türlü çıkar ve ihtirasın göründüğü sahne olan siyasiyattan bir an evvel ve kesinlikle kurtarmak...zorunluluktur."[25]

Bu tavır, CHF'nin 1927 Nizamnamesine de girmiştir. Laiklik, "inançları ve vicdanları siyasetten ve siyasetin çeşitli bozulmalarından kurtaracaktır."[26]

Özeti : Kemalizm, siyaseti ve toplumu dinden kurtarırken, bu olayı ideolojik alana dini siyaset ve toplumdan kurtarıyormuş gibi yansıtır.

Ve dinin vicdanlara müebbeden hapsi hükmünü, 1928 Anayasa değişikliği gerekçesi şöyle verir:

"İnsanları manevî mutluluğa kavuşturma işini almış olan din, yabancı eli değmeyen vicdanlarda yüce yerini alacak ve Allah ile kul arasında bir kutsal ilişki aracı durumuna girmiş bulunacaktır."[27]

Kemalist yönetim, kendi kafasında çözdüğü sorunu, toplumun kafasında bir çırpıda çözemeyeceğini bilmektedir. Dini "vicdanlardaki yüce yerine" kapatma gereği, sınıflı toplumdaki din gerçeğinden kaynaklanır. Kemalizm, insanların düşünce ve

24 Bkz. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Türk Medenî Hukuku*, c. I, Umumî Esaslar, s. 83. Veya : *Aydınlık*, sayı 368, 9 Temmuz 1994, s. 21.
25 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, I, s. 330 vd.
26 Bkz. Mete Tunçay, *Tek Parti Yönetimi*..., s. 382.
27 Bkz. Mahmut Goloğlu, *Devrimler ve Tepkileri*, s. 236.

inançlarındaki din olgusuna, çağdaş toplum açısından en zararsız yerde, belli bir hayat hakkı tanımak zorunda olduğunu saptamıştır. Cumhuriyet Devrimi'nin eğitim kurumları, yeni kuşaklara, dinlerin ve Allah'ın insanlar tarafından yaratıldığını öğretir. Kemalist siyaset ise, dinsel inançları, inananların vicdanları içinde tutmayı öngörür.

Ancak bir de karşıt cephe var. Kemalizmin, "gerçek ve sonsuz bir taht", "el değmemiş tertemiz, yüce bir mekân" olarak sunduğu vicdan, dinci güçlerin gözünde bir mezardır. Bireyin vicdanına gömülen din, artık yaşamıyor demektir. Çünkü din, bireysel değil toplumsaldır; bireyin değil, cemaatındır ve devletindir; siyaset dışı değil, siyasaldır; ideoloji dışı değil, ideolojiktir; ekonomi dışı değil, ekonomiktir, nimetlere elkoymak içindir. Oysa "Allah ile kul arasındaki ilişkide", ne toplum vardır ne siyaset, ne ideoloji vardır ne de nimetlerin bölüşümü.

Dinci güçler biliyordu ki, toplumsal olmayan bir ilişki, din de olamazdı. Siyaset ve ideoloji alanı dışında tutulan bir inanç, din olarak kalamaz ve yaşayamazdı. Dinin, insanlar arası ilişki alanından çıkarılarak, "Allah ile kul arasındaki ilişkiye" indirgenmesi, aslında dinin varlık nedenini ortadan kaldırıyordu.

Din güçleri, Kemalizmin kendilerine yönelttiği ölüm tehdidini elbette hemen saptadılar. Prof. Ali Fuat Başgil'in "Din Hürriyeti" başlıklı itiraznamesi, laiklik karşıtı cephenin mantığını açıklar. Başgil özetle der ki: 'Din sırf bir inançtan ibaret değildir. Aynı zamanda pratik bir hayat yolu; emirler ve yasaklar içeren bir kanundur. Dinin kanununa itaat etmeyen kimse, din nazarında suçludur. Dindar insan, aynı zamanda devletin vatandaşıdır. Din ve devlet birleşik olduğu zaman, sorun yoktur. Ancak ayrıldıkları zaman, aralarında çetin bir mücadele kopar. Dinin emirleri ve devletin yasaları birbirine aykırı düşer, birbirini kovarlar. Bu aykırılık, Türkiye'de son haddine varmıştır. İslâm'da cihad kutsaldır ve Allah'ın emridir. İman, vicdanın evinden çıkıp da eylem ve hareket haline gelmedikçe var mıdır, yok mudur bilinmez.'[28]

28 Ali Fuat Başgil, "Din Hürriyeti", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Atatürk, Din ve Laiklik* özel yayını, sayı 2, s. 33-58.
Aziz dostum Melih Cevdet Anday'dan öğreniyoruz ki, Elhaç Ahmet Hamdi, Meşrutiyet döneminde çıkan *Hikmet-i Siyasiye* kitabında, inanan bir müslümanın yalnız iman ve ibadetle yetinemeyeceğini belirtiyor. Anday, bu gerçeğe dikkat çekerek, "ikidebir laisizme karşı çıkan hareketlerin nedenlerinin dinin içinde bulunduğunu" vurgular (*Saçak*, sayı 36, s. 28).

Görüldüğü gibi, iman sahipleri, imanın "vicdan evinde" kilitli kalmasına razı olmuyorlar. "Allah ile kul arasındaki ilişkiye" iman denemez. İman, eyleme dönüştüğü zaman, vardır.

Doğrudur, her ideoloji ancak eyleme dönüştüğü zaman, ideolojidir. Toplumsal ilişkilere yön verme iddiasından vaz geçen bir ideoloji olamaz.

Dinci güçler, bu nedenle itiraz etmişlerdir. Demişlerdir ki, siyasete, topluma, kültüre yön vermeyecekse, bizim dinimiz imanımız ne işe yarayacaktır? Örneğin bütünüyle pratiğe yönelik olan, Allah'ın cihad emrine uymayacaksak, "vicdanlarda kalan" bir Allah inancının ne anlamı vardır? Dinin bir cüzzamlı gibi, toplum hayatının dışına sürülmesi, ölüme yollanması değil de nedir? "Öldür daha iyi" demiştir Şeriatçılar.

Hele İslâmiyet açısından bu itiraz, daha yakıcıdır. Çünkü İslâmiyet, çok erkenden devlet iktidarını kurdu. İslâmiyetin, Hıristiyanlık gibi devletin dışında ve devletin ezdiği uzun bir muhalefet dönemi olmadı. İslâmiyet, kısa süre içinde iktidar olarak, toplum hayatına yeni bir nizam verdi. Dahası, İslâmiyet, devlete sıçramanın ideolojisidir. Hıristiyanlık, kurulmuş olan devletlerin ideolojik hegemonya aracı haline gelmişken, İslâm devletin eşiğindeki bedevî toplumunu devlete geçirmiştir. Hz. Muhammed'in dini, kabileler arası baskınların, kervan soygunlarının geçerli olduğu bir anarşi düzeninin yerine, Allah'ın ticareti koruyan devlet nizamını getirmiştir. Böylece özel mülkiyet ve ticaretin uygarlık devrimini gerçekleştirmiş, bu yeni düzeni güvence altına alacak biricik örgütü, devleti kurmuştur. Dahası bu devlet, fetihler yoluyla çevresindeki halkların zenginliklerine elkoyarak yayılmış ve zamanla âleme nizam verme iddiasını gerçekleştirmiştir. Cihad da, ganimet de, kölelik de Allah'ın emridir. İslâm, bütün dinler gibi, bütünsel bir sistem oluşturmuştur. Ve sistem bütün kurallarıyla Allah'ın iradesidir; yani dokunulamaz, değiştirilemez, kısmen de olsa yürürlükten kaldırılamaz! İslâmcılar, *Kur'an*'ın tek bir noktasının bile bir tarihte tahrif edilmiş olmasına tahammül edemiyorlar. Çünkü o zaman sistemin her unsuru tartışılabilir hale gelecektir. Bu katı dogmatizm, Ortaçağın toplumsal sisteminden geliyor.

Ve kendisini bütünüyle dokunulmaz ilan eden bir sisteme, bir Kemalist Devrim gelmiş, "Senin siyasete, topluma ve kültüre ilişkin bütün dogmalarını yürürlükten kaldırıyorum" demiştir. Bu durumda dinci güçler, "geriye ne kaldı" diye sormaktadırlar. Gerçekten de geriye kalan nedir? Kuru bir inanç, bir de ibadetin kuralları! Bu geriye kalana, artık İslâmiyet denebilir mi? Kemalist laikliğe göre, asıl "arınmış ve yücelmiş" olan din budur. İslâmcılara göre ise, din elden gitmiştir.

Tarihte devlet kurucusu olarak doğan ve imparatorlukların ideolojik hegemonya aracı olan bir din, Kemalist Devrim'le toplumun ve devletin dışına atılmaktadır. Bu tehdit, doğrudan doğruya İslâmın tarihsel içeriğini hedef almıştır. Kuşkusuz aynı süreci, Hıristiyanlık da yaşadı. Ancak fark, esas olarak, bu iki dinin ideolojik içeriğinde değil, hakim oldukları toplumların toplumsal-ekonomik süreçlerindedir. İslâmiyet, Yahudilik ve Hıristiyanlığın ideolojik açıdan kopyasıdır. Ancak Hıristiyan toplumlar, kapitalizmin gelişme yatağına daha önce girmişlerdir. Böylece Hıristiyanlığın devlet dışına sürülmesinin toplumsal temeli daha önce oluşmuştur. Demokratik-laik hareket, bu temelden kuvvet alarak, şiddetli sınıf mücadelelerinden sonra, kiliseyi kapitalist toplumdaki geri mevzilerine itmiş ve "vicdanlardaki yerine" oturtmuştur. Ne var ki, tarihsel süreçlerdeki fark, daha sonra özellikle Batıcı burjuva teorisyenleri tarafından, dinlerin kendisindeki fark olarak tahlil edilmiştir.

Vicdan Özgürlüğü ve Hoşgörü

Kemalist Devrim'in laiklik siyasetinin gereği vicdandaki "tahtına" konan din, orada özgürdür. Kuşkusuz burada özgür olan din değil, fakat bireydir. Çünkü din, bir özgürlük öznesi değildir. "Din özgürlüğü" denen özgürlük, dinin özgürlüğü değil, fakat bireyin vicdan ve inanç özgürlüğüdür. Burada birey sözcüğünün altını özellikle çiziyoruz. Çünkü Kemalist Devrim, "din özgürlüğü" adı altında, dinci güçlere cemaat olarak, bir toplumsal güç olarak özgürlük tanımadı. Tersine Ortaçağ hakim sınıflarına karşı devrimci diktatörlük uyguladı.

Ne var ki, bir devrimin, herhangi bir siyasal otoritenin dokunamayacağı, dokunma kudretinin bulunmadığı ve dokunmaması gereken bir alanı vardır. İşte bu alan, bireyin vicdanıdır. Kuşkusuz bireyin

vicdanı ve inançları, toplumun ve tarihin dışında oluşmuş değildir. Bireyin vicdanı da, toplumsaldır, tarih içinde toplumsal sınıfların değerleriyle oluşur. Bununla birlikte, verili bir zamanda bireylerin tek tek vicdanları, düşünceleri ve inançları vardır. Bunlar değişmez değildir. Ancak zorla değiştirilemezler. O nedenle toplumun düşünce ve inançlarına yeni bir içerik vermek isteyen demokratik devrimler, bireyin vicdan ve inanç özgürlüğünü kabul etmişlerdir.

Laiklik, dinlere yalnız birey ile Allah arasındaki manevî ilişki alanını bırakmaktadır. Birey, öbür dünyaya ilişkin bütün sorunlarını, siyasete, toplumsal hayata, kültür ve bilim faaliyetine taşırmadan, Allah ile kendi arasındaki bu kapalı ilişki içinde çözecektir. Birey, burada sonuna kadar özgürdür. İşte vicdan ve inanç özgürlüğü denen özgürlük de bundan ibaretir.

Kemalist Devrim de, bir yandan siyaseti ve toplumu dinsel ideolojiden arındırma mücadelesi verirken, öte yandan bireyin vicdan özgürlüğünü kabul etmiştir. İnanç ve vicdan özgürlüğü, bugün yorumlandığı gibi, Ortaçağın bir zaferi değil, tersine Ortaçağ sistemine karşı mücadelenin kazanımıdır.

Atatürk, bağnazlık ile dinler arasındaki bağlantıyı kurmuştur: "Medeniyetin geri olduğu cehalet devirlerinde, fikir ve vicdan hürriyeti, tahakküm ve baskı altında idi. İnsanlık bundan çok zarar görmüştür. Özellikle, din muhafızlığı kisvesine bürünenlerin, hakikati düşünebilenler, söyleyebilenler hakkında reva gördükleri zulüm ve işkenceler, insanlık tarihinde daima kirli facialar olarak kalacaktır."[29]

Atatürk, görüldüğü gibi, bağnazlığı tarihsel konumuna oturtur. Bağnazlık, ona göre toplumsal gelişmenin karşısına dikilmenin, geçmişe bağlanmanın ahlâkıdır.[30]

Cumhuriyet ideolojisi, dinsel bağnazlığın karşısına burjuva-demokratik devrimlerin değerleri olan vicdan özgürlüğü ve hoşgörüyle çıkar. *Medenî Bilgiler* kitabında, herkesin "istediğini düşünmek, istediğine inanmak, kendine özgü siyasal bir düşünceye sahip olmak, bağlı olduğu dinin gereklerini yapmak veya yapmamak, istediği dini seçmek, belli bir dinin törenlerini yerine getirmek" hak ve

29 *Medenî Bilgiler*, s. 56.
30 Aynı eser, s. 58, Elyazısı, s. 514 vd.

hürriyetleri olduğu belirtilir.[31] "Türkiye Cumhuriyeti'nde herkes allaha istediği gibi ibadet eder. Hiç kimseye dinî fikirlerinden dolayı bir şey yapılamaz."[32] Hiç kimsenin düşüncelerini "zorla başkalarına kabul ettirmeye kalkışmasına izin verilmez."[33] "Millî ve toplumsal hayatta ferdin dinsiz, şu veya bu inanç sistemine sahip oluşu, millî ve toplumsal görevi bakımından ne bir kusur ne bir erdem sayılamaz. Türkiye'de dinin dünya işlerinden ayrı tutulduğu, laikliğin ilan olunduğu andan itibaren hiç kimse, hiçbir ibadete zorlanamaz. Hiç kimse vicdanının verdiği esinle kabul ettiği ibadetten yasaklanamaz."[34]

Dikkat edilirse, ibadet özgürlüğünün kaynağı, "vicdandan gelen esin"dir. Yoksa cemaat, bireyi ibadete zorlayamaz. Atatürk, vicdanlar üzerinde baskı uygulayabilecek güçlerin kimliğini, kimi zaman ince bir dille belirtir: "Artık samimi inanç sahipleri, derin iman sahipleri, hürriyetin gereklerini öğrenmiş görünüyorlar." Aslında burada bir saptamadan çok bir uyarı bulunmaktadır: İnananlar, hürriyetin gereklerini öğrenmelidirler uyarısı!

Atatürk'e göre, kimileri, vicdan hürriyetini, "ruhun Allahın etkisi altında dinî hayatı idare için sahip olduğu hak"tan ibaret görmektedirler. Atatürk, hoşgörünün içeriğini bu gibi bağnazları eleştirerek belirler. Hoşgörü, "o kimsede vardır ki, vatandaşının veya herhangi bir insanın vicdanî inanışlarına karşı, hiçbir kin duymaz, bilakis hürmet eder."[35]

Atatürk, hoşgörünün sınırlarını da çizer. Birincisi, Ortaçağ kurumlarına ve onların mensuplarına tahammül edilemez. "Türkiye Cumhuriyeti dahilinde bütün tekkeler ve zaviyeler ve türbeler kanunla kapatılmışlardır... Tarikatlar kaldırılmıştır. Şeyhlik, dervişlik, çelebilik, halifelik, falcılık, büyücülük, türbedarlık vb yasaktır. Çünkü bunlar gericilik kaynakları ve cehalet damgalarıdır."[36]

İkincisi, hoşgörü aldırmazlık derecesine götürülemez. Atatürk, Ortaçağ güçlerine karşı mücadele ettiğinin bilincindedir. Onların ka-

31 *Medenî Bilgiler*, s. 56.
32 Atatürk'ün elyazısı için bkz. Aynı eser, s. 507.
33 Aynı eser, s. 56.
34 CHP "XV. Yıl Kitabı", aktaran: Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, III, Remzi Kitabevi, 8. basım, 1983, Istanbul s. 453 vd.
35 *Medenî Bilgiler*, s. 56 vd.
36 Aynı eser, s. 56.

rakterini bilmektedir. "Hürriyet düşmanlarının yok olduğu, bizim gibi düşünen ve hissedenlerle yaşadığımız yargısına varmak zordur."[37] O nedenle hürriyetçilerin iyi niyetli olmalarının "hiçbir zaman hiçbir şeyi tamir edemediğine" tarihten kanıt gösterir. Atatürk, Hıristiyanlığın Engizisyonuna gönderme yapar ve "İnsanların ruhun selâmeti için yakıldıklarını" hatırlatır. "Herhalde bunu yapan engizisyon papazları, hüsnüniyetlerinden ve iyi iş yaptıklarından bahsederlerdi" diye uyarıda bulunur. "Belki de cidden bu sözlerinde samimî idiler. Fakat bir ahmaklığı yahut bir hıyaneti iyi bir iş kalıbına uydurmak güç değildir." Bu nedenlerle Atatürk bağnazlığa karşı dikkat ve uyanıklık çağrısı yapar. "Gerçek hürriyetçiler, hürriyetçi olmayanlara karşı geniş davranılmasını isterler." dedikten sonra, "hürriyetçilerin elleri ayakları bağlı kurbanlık koyun vaziyetine razı olmayacaklarını" belirtir. Çünkü karşıdaki gelenekçiler, "geleceği geçmişin arasından görmekte ısrarlıdırlar. Bunlar ilgimizi kestiğimiz geleneklere karşı kesinlikle, bağlılığın geri getirilmesini isterler. Bu gibi insanlar, kendi inandığı gibi inanmayanları istedikleri gibi ezemezlerse, kendilerini cenderede hissederler."[38]

Bu tarih gerçeğinden hareketle Atatürk, hoşgörülü bir toplumun ancak Ortaçağ kurumlarına ve ideolojisine karşı devrimci bir diktatörlük uygulayarak gerçekleşeceğinin bilincindedir. Bütün demokratik devrimlerin bu temel gerçeği ile halkın inançlarını incitmeme arasındaki dengeyi bulmak, zor bir iştir. Başarı, olağanüstü ince bir çizginin üzerindedir.

Kemalist Devrim'in "dinsel düşünce ve inançlara saygı" konusunda yaşadığı deneyim göstermiştir ki, laik politika, bıçağın sırtında ilerlemiştir.

17 Kasım 1924 günü Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasıyla "dinsel düşünce ve inançlara saygı" konusu da, Kemalist iktidarın gündemine girer. Terakkiperver Fırka Programının 6. maddesi bu politikayı öngörmektedir. *Times*'ın İstanbul muhabirinin bu maddeye ilişkin görüşünü sorması üzerine, Atatürk şu yanıtı verir:

37 Aynı eser, elyazısı, s. 511.
38 Aynı eser, s. 57 vd; elyazısı, s. 512 vd.

"Dinsel düşüncelere ve inançlara saygılı olmak, ötedenberi doğal ve genel bir anlayıştır. Bunun aksini düşünmek için sebep yoktur."[39]

Ancak yaşanan deneyimden sonra, Atatürk'ün "dine saygı" konusundaki değerlendirmesi değişti. 1927 yılında *Büyük Nutuk*'ta bu ilkenin siyasal ve toplumsal hayatta oynadığı rolün muhasebesini şöyle yaptı:

" 'Parti dinsel düşünce ve inançlara saygılıdır' ilkesini bayrak olarak eline alan zevattan iyi niyet beklenebilir miydi? Bu bayrak yüzyıllardan beri, cahil ve bağnazları, hurafeperestleri aldatarak özel amaçlarına ulaşmaya kalkışmış olanların taşıdıkları bayrak değil miydi? Türk milleti, yüzyıllardan beri, sonu gelmeyen felâketlere, içinden çıkabilmek için, büyük fedakârlıklar gerektiren çirkef bataklıklara hep bu bayrak gösterilerek sevk olunmamış mıydı?

"Cumhuriyetçi ve terakkiperver olduklarını zannettirmek isteyenlerin; aynı bayrakla ortaya atılmaları, dinsel bağnazlığı coşturarak, milleti cumhuriyetin, terakki ve yenileşmenin bütünüyle aleyhine teşvik etmek değil miydi. Yeni parti, dinsel düşünce ve inançlara saygı perdesi altında; biz hilafeti tekrar isteriz; biz yeni kanunlar istemeyiz; bize Mecelle yeter; medreseler, tekkeler, cahil softalar, şeyhler müritler, biz sizi himaye edeceğiz; bizimle beraber olunuz. Çünkü Mustafa Kemal'in partisi hilafeti kaldırdı. İslâmiyeti yaralıyor. Sizi gâvur yapacak, size şapka giydirecektir diye bağırmıyor muydu! Yeni partinin kullandığı formül, bu gerici feryatlarla dolu değildir denebilir mi?"

"...

"Efendiler, yaptığımız devrimin genişliği ve büyüklüğü karşısında, eski hurafeler ve kurumların birer birer düşüşünü gören bağnaz ve gerici unsurlar, 'dinsel düşünce ve inançlara saygılı' olduğunu ilân eden bir partiye ve özellikle bu partinin içinde isimleri ün kazanmış zevata dört el ile sarılmaz mı? Yeni parti yapan zevat bu gerçeği anlamış değil midirler? O halde ellerine aldıkları, din bayrağı ile, millet ve memleketi nereye götürmek istiyorlardı?"[40]

"Dinsel düşünce ve inançlara saygı" anlayışı, Atatürk'e göre, pratikte Cumhuriyet Devrimi düşmanlığının bayrağı olmuştu.

39 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, III, s. 78.
40 *Nutuk*, II, s. 889 vd.

Gericilik Üzerinde Devrimci Diktatörlük

Kemalist laikliğin bir cephesi de, gericilik üzerinde diktatörlüktür.

Atatürk, önderlik etiği devrimin düşmanlarını, daha Kurtuluş Savaşı yıllarında tanımlamıştır. "İki müstebit, iki imhakâr kuvvettir" bu düşmanlar. Birisi ülkeyi yöneten "müstebitler"dir. İkincisi ise, "emperyalist âlem"dir.[41]

Kemalist devrimciler, içteki müstebitleri sık sık tanımlamışlardır. Bunlar, "Ortaçağlı yarı-teokratik devlet"tir[42]; "saray"dır[43]; derebeyleri, ağalar, şeyhlerdir[44]; "taassup"tur[45]; "müsbet ilim ışığı vurmayan Şark kafası"dır.[46] Bu güçlere genellikle kısaca "irtica", yani "gericilik" adı verilir.

Kemalistler de, bütün devrimciler gibi, her devrimin karşısına kaçınılmaz olarak bir gericiliğin çıkacağını saptarlar.[47] Tarih, bunu kanıtlamıştır. Nitekim Mustafa Kemal, Fransız Büyük Devrimi'ni örnek gösterir. Gericiliğe karşı devrimin bir tek yasası vardır, onu "ezebilecek kudrette" olmak[48], "boğmak"[49], "tepelemek"[50], "çok şiddetli mukabelede bulunmak"[51], "parçalamak".[52]

Kemalist Devrim'in önderliği bilmektedir ki, yaptıkları iş bir fikir ve inanç tartışması değildir. Çarpışan fikirlerin arkasında, çağlar arası bir hesaplaşma, toplumsal güçler arasında bir boyölçüşme vardır. Devrimlere, ancak devrimin yasalarını bilenler önderlik edebilir. Atatürk, daha Saltanatı kaldırdıkları gün, hakimiyetin "kuvvetle ve zorla"

41 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, V, s. 9. Gerçi Mustafa Kemal, 1921-22 yıllarında, sık sık emperyalizmin yanında "kapitalizmi" de düşman olarak ilan etmiştir. Ancak bu açıklamalar, daha çok Ekim Devrimi'nin rüzgârı ve Sovyetler ile işbirliği nedeniyledir.

42 Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, s. 387.

43 Recep Peker, *İnkılâp Dersleri*, s. 21.

44 Naşit Hakkı (Uluğ), *Derebeyi ve Dersim*, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1932, s. 16 vd.

45 Recep Peker, *İnkılâp Dersleri*, s. 21.

46 Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, s. 387.

47 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 63. Bu konuda bkz. Mehmet Bedri Gültekin, *Laikliğin Neresindeyiz*, s. 180.

48 Atatürk'ün sözlerini Mahmut Soydan aktarıyor, "Gâzi ve İnkılâp" *Milliyet*, 7.12.1929.

49 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 63.

50 Aynı eser, s. 146.

51 Aynı eser, II, s. 142.

52 Aynı eser, s. 88.

alındığını belirtmiştir. "Osmanoğulları, zorla Türk milletinin egemenliğine elkoymuşlardı. Şimdi de Türk milleti saldırganlara karşı ...ayaklanarak hakimiyetini kendi eline almış bulunuyor." Bu konuşma bir meydan okumayla biter: "...ihtimal bazı kafalar kesilecektir."[53] Mahmut Esat Bozkurt, İzmir İktisat Kongresi'nde, Halifelerin "milletin iradesinden bir karış ileri geçemeyeceğini" belirtir. Buna aykırı hareket edecek "tâcidarlara", aynı meydan okumayı aynı tonda sürdürür: "Ya başlarını kaybederler veya firar utancını işleyerek memleketi terk eder giderler!"[54] Atatürk'ün "Fetva ile veyahut şu, bu gibi telkinlerle milleti gericiliğe sevketmek isteyenlere" de ciddî bir uyarısı vardır : "Yerleri zindan olacaktır."[55]

Bu tavrı alabilmek için, dayanılacak bir toplumsal güç gerekir, ancak aynı zamanda bir devrimci irade de gerekir. Atatürk, bu iradeyi temsil eder ve şöyle tanımlar : "Kara taassup seni parçalamağa bile kalksa, başını vereceksin, fakat eğilmeyeceksin!"[56] Burada mesaj, devrimin güçlerinedir. Aynı mesaj, iktidar sahiplerinin "gaflet ve dalalet" içine düştükleri, ordunun dağıldığı ve polisin devrim karşıtı olduğu koşullar da, hesaba katılarak, *Gençliğe Hitabe* ve ünlü *Bursa Nutku*'nda devam eder.

Gericilik üzerinde diktatörlük, kuşkusuz yalnız düşünce ve program sorunu değildir, aynı zamanda uygulama sorunudur. Kemalist Devrim, dinsel inanca "Allah ile kul arasındaki manevî ilişki" sınırları içinde özgürlük tanıdıktan sonra, dinci ideolojinin siyaset ve toplum alanında örgütlenmesine ve harekete girişmesine olanak tanımamıştır. Tekke ve zâviyeler gibi dinci örgütlenmeler kapatılır. Eğitimin Birliği ilkesi uygulanarak, dinci eğitim tasfiye edilir. Diyanet İşleri Başkanlığı, devrimci devletin denetimindedir. Dinci güçlerin karşı-devrimci kalkışmaları, Kubilay olayında görüldüğü gibi, ezilmiştir.

Türkiye, demokrasi adına, çağdaşlık adına, laiklik adına ne kazandıysa, devrimle kazanmıştır.

53 *Nutuk*, II, s. 690 vd.
54 Mahmut Esat'ın konuşmasının tam metni için bkz. Afetinan, *İzmir İktisat Kongresi*, s. 74.
55 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 88.
56 Falih Rıfkı Atay, *Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri*, s. 85.

Dinci çevreler, Kemalist Devrim'in Ortaçağ güçlerine karşı uyguladığı "Jakoben despotluğunu" demokrasiye karşıt olduğu gerekçesiyle eskiden beri eleştirirler. Burjuvazinin hemen bütün ideologları, başta "Sivil Toplumcular" olmak üzere, bu eleştiriyi paylaşıyorlar. Örneğin Mete Tunçay, halifeliğin kaldırılması ve laikliğin getirilmesini, "demokratik çerçeve" ve yöntemlere aykırı bulan değerlendirmeleri ısrarla savunuyor.[57] Asaf Savaş Akat, Murat Belge de aynı görüşteler. Son zamanlarda Cengiz Çandar, Ruşen Çakır, Hikmet Özdemir gibi Amerikancı "Ilımlı İslâm"ın entelijansiyası da, özellikle bu görüşü işliyor.

Bu anlayışa göre, Fransız Devrimi'nin Vende köylülerinin isyanını bastırması veya Ekim Devrimi'nden sonra iç savaşta Sovyetler'in gericiliği ezmesi demokrasiye aykırı oluyor.

Oysa demokrasi, dünyanın her yerinde gericiliğe karşı diktatörlük uygulayarak gelmiştir. 1640-1648'de Cromwell'in önderlik etiği İngiliz devrimi, Washington'un ve daha sonra Lincoln'ün önderlik ettiği Amerikan demokratik devrimleri, 1789 Fransız Devrimi ve diğer bütün örnekler, demokrasinin ebesinin devrim olduğunu kanıtlar. Gericiliğe diktatörlük uyulanmasına itiraz etmek, pratikte demokrasiye itirazdır ve her zaman demokrasi düşmanı güçlerle, Şeriatçılarla aynı cepheden yapılır. Kaldı ki, gericiliğe diktatörlük uygulanan dönem, Feroz Ahmad'ın da saptadığı gibi, Türkiye'de düşünce özgürlüğünün göreli en geniş olduğu dönemdir.[58]

İdeolojik-Kültürel Devrim

Gericiliğe hayat hakkı tanımamak, laikliğin geçmişle hesaplaşma cephesidir. İdeolojik-kültürel dönüşüm ise, geleceği inşa eder, yeni ve çağdaş toplumu yaratır. Ortaçağ güçleri ve emperyalizmin ide-

57 Mete Tunçay, *Tek Parti Yönetimi...*, s. 68 vd.

58 Feroz Ahmad dostumuz, bir Ezilen Dünya gözlemcisi ve bilim emekçisi olarak, 1938 öncesi Kemalist Türkiyesi'nin sonrasına göre düşünce özgürlüğüne daha çok yer verdiğini belirliyor: *İttihatçılıktan Kemalizme*, çev. Fatmagül Berktay, 2. basım, Kaynak Yayınları, Istanbul, Şubat 1986, s. 225.
O dönemleri yaşamış bir mücadele ve fikir adamı olarak Vâlâ Nurettin de, aynı gerçeği saptıyor: "En Hür ve En Sıkı Devir", *Cumhuriyet* , 24 Kasım 1954'ten aktaran Feroz Ahmad, aynı yerde.

ologları, Kemalizmin devrimci terörüne vurgu yaparlar. Oysa Kemalist Devrim'in asıl önemli yanı, toplumun ideolojisini dönüştürmede gösterdiği enerji ve başarıdır. Diğer demokratik devrimlerle karşılaştırıldığında, Kemalist Devrim, şiddeti mümkün olan sınırlı ölçüler içinde tutmuştur. Cumhuriyet, çağdaş kültürünü geniş kitleye aşılayarak, kendisine toplum katında bir meşruluk zemini yaratmaya ağırlık vermiştir.

Her devrim gibi, Kemalist Devrim de, öncelikle toplumu değiştirmede anahtar rolü olan siyasal iktidar mevziini ele geçirmiştir. Kuşkusuz bu devrimci eylem, büyük bir toplumsal gücü örgütleme sorunudur. Kurtuluş Savaşı'nda genç burjuvazinin örgütlediği yerel meclisler, Kemalist yönetimin toplum içindeki yaygın iktidar dayanaklarıdır. Bu toplumsal örgütlenme, Kemalist Devrim'e burjuva demokratik karakter veren, önemli tarihsel özelliklerinden biridir.[59] Toplumda örgütlenmekle birlikte, devrim, siyasal iktidarı ele geçirdiği zaman, *başlangıçta yukardan aşağı*dır. Atatürk'ün de kendi pratiği içinde bu zorunluluğu berrak olarak saptadığı görülür.[60] Ancak bu yukardan aşağı uygulama, son tahlilde toplumsal tabanı dönüştürmek içindir. Kemalist laiklik, birçoklarının yaptığı gibi, gericiğe karşı terör olayı gibi gösterilemez. Asıl gözlerden kaçırılan, laikliğin ideolojik-kültürel cephesidir. Kemalist Devrim, öyle söylendiği gibi tepede kalmamış, tarihsel koşulları zorlayarak, geniş kitlelerin kafasını değiştirmeye yönelen bir ideolojik seferberlik yürütmüştür. O zamanın eğitim ve iletişim olanaklarının sınırlılığı dikkate alınırsa, bu seferberliğin eşi az görülen yaygınlıkta olduğu saptanır. Burada devrimci iradenin kararlılığı yanında, laikliğin kökenindeki "halkçılığın" belirleyici olduğu görülür. Elbette bu "halkçılık", burjuva demokratik anlamdadır. Zaten "halkçılığın" yeryüzünde başka bir tarihsel içeriği de yoktur.

Kemalist Devrim, feodal parçalanmalardan kurtulmuş, çağdaş ve demokratik bir sanayi toplumunun insan malzemesini yaratmak amacıyla, halkı ideolojik ve kültürel yönden yeniden biçimlendirmeye

59 Bu konuda Bülent Tanör'ün, Kemalist Devrim hakkındaki gerici önyargıları yıkan şu değerli araştırmasını incelemenizi öneririz: *Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları (1918-1920)*, Afa Yayınları, İstanbul, Temmuz 1982.

60 Bu konu, herhangi bir metne gönderme yapmayı gerektirmeyecek kadar açık olmakla birlikte bkz. *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 11.

yönelmiştir. Devrimci burjuvazi, bu programını uygulamak için, emekçi kitleleri de dönüştürmek zorundadır. Ortaçağ insanıyla, kapitalist-burjuva toplum kurulamaz. Bu nedenle Atatürk, "milletin beynini paslandıran ve uyuşturan" Ortaçağ kültürüne karşı savaş açar. "Her durumda, zihinlerdeki boşinançlar bütünüyle atılacaktır. Onlar çıkarılmadıkça gerçeğin ışıklarını aşılama olanağı yoktur."[61] Bu bir "imha savaşı"ır. Ancak savaş, "fikre karşı fikirle" yürütelecektir. "Fikir cereyanları cebir ve şiddet ve kuvvetle reddedilemez."[62]

Cumhuriyet yönetimi, elindeki bütün olanaklarla özellikle genç kuşaklara yönelik, bir ideolojik yenileşme hareketine girişir. Dinsel ideolojinin toplumdaki hegemonyasını kırmak; Ortaçağ düşüncesinden kurtulmuş, "hayatta gerçek yol gösterici" olarak bilimi kabul eden "fikri ve irfanı hür" kuşaklar yetiştirmektir, devrimin sorunu. Devrimin önderleri, birer tarih araştırmacısı, felsefeci, sosyolog olurlar. Ders kitaplarını, Atatürk kendi eliyle yazar. Devrimin Recep Peker, Mahmut Esat Bozkurt, Şükrü Kaya gibi seçkinleri, bakanlık görevleriyle öğretmenliği ve yazarlığı birleştirirler. Özellikle Devrim Dersleri, bizzat devrimin önde gelenlerince okutulur. O dönemin ders kitaplarına, eğitim araçlarına bakıldığında, büyük bir özen görülür. Yoksul ülkenin en geniş kaynakları, eğitime öğretime ayrılmıştır.

Kemalizmin ideolojik-kültürel devriminin içeriği, burjuvazinin Aydınlanmacılığı ve Akılcılığıdır, siyasal yönüyle de burjuva demokrasisinin değerleridir. Kemalizm, bu içeriği, "bilimin yol göstericiliği", "akılcılık" ve "çağdaşlaşma" kavramlarıyla ifade eder.

Kemalist Devrim önderleri, dini, 1924 yılından önce bilime ve akla uydurmaya çalışmışlardı. Halifeliği kaldırdıktan sonra, bu uzlaştırma çabasını terkettiler, tersine din ile bilim arasındaki çelişmeyi gözler önüne sermeye önem verdiler, dinsel dogmaları bilimin verileriyle çürüttüler. Atatürk ve arkadaşlarının açıklamalarında, ders kitaplarında ve yasa gerekçelerinde hemen göze çarpan, başlıca ideolojik mücadele teması budur.

Kemalist eğitim, dinci bağnazlığın ünlü temsilcisi İmam Gazalî'nin katı iman teorisini eleştirmek için, bilinçli bir mücadele yürütür :

61 Atatürk, *İkdam*, 1. 9. 1925'ten aktaran Turan Dursun, Din Bu, IV, s. 236.
62 Mustafa Kemal Paşa, *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, I, s. 333 vd. (22. 1. 1921).

Gerçeğin insana vahîyle bildirildiği imanı yanlıştır, gerçeğe bilimsel araştırmayla ulaşma felsefesi doğrudur. Gazalî'nin "kalp gözü" safsatadır, insan aklı ve mantığı biricik yol göstericidir. İnsan, evreni açıklamaktan aciz değildir, akıl gibi büyük bir yeteneğe sahiptir.

Mustafa Kemal, Halifeliğin kaldırılmasından altı ay sonra Samsun'da öğretmenlere şöyle seslenir : "Dünyada her şey için, medeniyet için, hayat için, başarı için en hakiki yol gösterici ilimdir, fendir. İlim ve fenin dışında yol gösterici aramak gaflettir, cehalettir, doğru yoldan sapmadır.[63]

Atatürk, sürekli olarak insan zekâsına duyduğu güveni işler. "Bu dünyada her şey insan kafasından çıkar. Bir insan başının ifade edemeyeceği bir şey düşünemiyorum." der.[64] O'na göre, "Akıl ve mantığın halletmeyeceği mesele yoktur."[65] Kemalizmin eylem şiarı, "akıl, mantık, zekâ ile hareket etmektir."[66]

Bu nedenlerle Atatürk, arkasında "mânevî miras olarak hiçbir âyet, hiçbir dogma, hiçbir donmuş ve kalıplaşmış kural bırakmadığını" belirtir; "Benim mânevî mirasım, bilim ve akıldır" der.[67]

Atatürk, dini bilimle çürütürken, özellikle dinlerin getirdiği hüküm ve düşüncelerin zaman içinde geçersiz hale gelmesi üzerinde durur. "Milletlerin, toplumların ve kişilerin değiştiği" bir dünyada, "asla değişmeyecek hükümler getirdiğini iddia etmek, aklın ve ilmin gelişmesini inkâr etmek olur."[68]

Atatürk, dinlerin getirdiği kuralların, bir zamanların bilimsel bulguları olduğunu üstü örtülü belirtir. "Bin, ikibin, binlerce yıl önceki ilim ve fen lisanının çizdiği kuralları, şu kadar bin yıl sonra bugün aynen uygulamaya kalkışmak elbette ilim ve fennin içinde bulunmak değildir."[69]

63 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 194.
Atatürk, ünlü *Onuncu Yıl Nutku*'nda da, gelecekte Türk milletinin "daha az zamanda daha büyük işler başaracağının" güvencesini, "elinde ve kafasında tuttuğu müspet ilim meşalesinde" görmektedir. (Aynı eser, s. 275)

64 Aktaran Afetinan, *Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler*, Dördüncü basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1984, s. 189.

65 Aynı eser, s. 270.

66 Aktaran Sadi Borak, *Bilinmeyen Yönleriyle Atatürk*, s. 88.

67 Aktaran İsmet Giritli, *Kemalist Devrim ve İdeolojisi*, 1980, s. 13.

68 İsmet Giritli, age, s. 13.

69 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 194.

Dinsel hükümlere karşı bu eleştirel tavır, Adalet Bakanı Mahmut Esat (Bozkurt)'ın yazdığı *Medenî Kanun' Gerekçesi*'ne kesin ve sert bir dille girmiştir : "Mecelle'nin temeli ve ana çizgileri, dindir. Oysa insan hayatı her gün, hattâ her an, esaslı değişimlere uğrar. Bunun değişimlerini, yürüyüşünü hiçbir zaman bir nokta çevresinde tesbit etmek ve durdurmak mümkün değildir. Kanunları dine dayalı devletler, kısa bir zaman sonra, ülkenin ve milletin ihtiyaçlarını tatmin edemezler. Çünkü dinler, değişmez hükümler ifade ederler. Hayat yürür, ihtiyaçlar hızla değişir. Din kanunları, kesinlikle ilerleyen hayatın huzurunda şekilden ve ölü kelimelerden fazla bir değer, bir anlam ifade edemezler. Değişmemek, dinler için bir zorunluluktur. ...Esaslarını dinlerden alan kanunlar uygulanmakta oldukları toplulukları gökten indikleri ilkel dönemlere bağlarlar ve ilerlemeye engel bellibaşlı etki ve etkenler arasında bulunurlar."[70]

Çağdaşlaşma, Milletleşme ve Demokratlaşma Hedefi

Laiklik, Kemalist Devrim'de, amaç değil, araçtır. Kemalist Devrim'in programı, çağdaşlaşma, milletleşme ve demokratlaşma hedefleriyle özetlenebilir. Laiklik hareketi, bu sürecin ideolojik düzlemdeki motorudur. 1928 yılında, "devlet dini" Anayasa'dan çıkartılırken, TBMM Anayasa Komisyonu, amacın "Demokratik Cumhuriyet" olduğunu belirtir.[71] Atatürk ise, 1937 yılında kendi eliyle yazdığı CHP Program taslağında, laikliği, "ulusun çağdaş sosyallik yolunda ilerleyebilmesi için başlıca etken" sayar.[72]

Kemalist Devrim'in laiklik pratiğine göz attığımız zaman, burjuva demokratik devrimin ideolojik-kültürel eksenini görürüz :

3 Mart 1924 : Halifeliğin kaldırılması ve Eğitimin Birleştirilmesi (Tevhidi Tedrisat).

8 Nisan 1924 : Şeriye Mahkemelerinin kaldırılması.

20 Nisan 1924 : Laikleşme yönünde hükümler içeren 1924 Anayasası'nın kabulü.

70 4 Nisan 1926 günü yayımlanan ve 4 Ekim 1926 günü yürürlüğe giren *743 Sayılı Medenî Kanun'un Gerekçesi* için bkz. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Türk Medenî Hukuku*, c.I, cüz 1, beşinci basım, Istanbul 1956, s. 80 vd., dipnot 37. Gerekçeyi *Aydınlık* dergisi de yayımladı, sayı 368, 9 Temmuz 1994, s. 20 vd.

71 Mahmut Goloğlu, *Devrimler ve Tepkileri*, s. 236.

72 "Kamâlizmin Prensipleri", *2000'e Doğru*, 8-14 Kasım 1987, s. 22.

17 Şubat 1925 : Aşâr'ın kaldırılması.

25 Kasım 1925 : Şapka yasasının kabulü.

30 Kasım 1925 : Tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması.

26 Aralık 1925 : Milletlerarası takvim ve saatin kabulü.

17 Şubat 1926 : Evlendirme akdinin imam tarafından değil, evlendirme memuru tarafından yapılacağını öngören yasa.

4 Ekim 1926 : Medenî Kanun'un kabulü.

5 Şubat 1928 : Istanbul'da hutbenin ilk kez Türkçe okunması.

9 Nisan 1928 : Anayasa'daki devlet dininin kaldırılması, dinsel yemin yerine laik yeminin kabulü.

24 Mayıs 1928 : Latin rakamlarının alınması.

3 Kasım 1928 : Latin harflerine geçilmesi.

1 Eylül 1929 : Liselerden Arapça ve Farsça derslerin kaldırılması.

1 Ocak 1929 : Millet Mektepleri'nin açılması.

23 Aralık 1930 : Menemen'de Kubilay'ı katleden gericilik olayı ve bastırılması.

22 Ocak 1932 : Türkçe *Kur'an*'ın ilk kez Yerebatan Camisi'nde okunması.

6 Şubat 1933 : Bursa'daki gerici olay üzerine Atatürk'ün ünlü konuşması.

8 Ekim 1934 : Kadına seçme ve seçilme haklarının tanınması.

26 Kasım 1934 : Efendi, bey, paşa, ağa, hacı, hafız, hoca, molla gibi lakâp ve unvanların kaldırılması.

18 Şubat 1935 : Bazı kisvelerin giyilemeyeceğine dair 3 Aralık 1934 günü kabul edilen yasanın yürürlüğe girmesi.

5 Şubat 1937 : Laiklik ilkesinin Anayasa'ya girmesi.

Çağdaşlaşma, özet olarak, kapitalist sanayi toplumunu kurmaktır. Böyle bir toplumun burjuvası da işçisi de, ancak Ortaçağ'ın ayakbağlarından kurtuldukları ölçüde, burjuva ve işçi olabilirler. Ağa ve şeyh sanayici olamaz, maraba ve yanaşma ise işçi. "Bir takım şeyhlerin, dedelerin, seyitlerin, çelebilerin, babaların, emirlerin arkasından sürüklenen ve alınyazılarını ve canlarını, falcıların, büyücülerin, üfürükçülerin, muskacıların ellerine bırakan insanlardan meydana gelmiş bir toplululukla"[73] ne sanayi kurulabilir, ne de çağdaş uygarlık!

73 Atatürk, *Söylev* (Nutuk), II, Türk Dil Kurumu Yayınları, altıncı basım, Ankara 1978, s. 655.

Kemalizmin yaratmayı amaçladığı "milyonerler ve hatta milyarderler" de, fabrikalarda verimli olarak çalışan işçiler de, laik düşünmek durumundadırlar.[74] Kadının özgürleşmesi ve cinsler arasında eşitlik ise, ekonomik gelişmenin gereğidir. Sanayide ve kentlerdeki nitelikli kadın emekçiyi, ancak laikleşme hareketi yaratabilir.[75]

Milletleşme süreci ise, iki cephede yaşanır. Biri, emperyalizmden bağımsız olmaktır; burjuvazinin kendi pazarını denetlemesidir. İkincisi ise, feodal bağımlılıklara son verilerek iç pazarın bütünleştirilmesidir.[76] Atatürk, İzmir İktisat Kongresi'nde, Türklerin o zamana kadar "gerçek, bilimsel, olumlu anlamıyla millî bir devir yaşamadıklarını" ve "millî bir tarihe malik olmadıklarını" belirtir. Bu, doğru saptamayı, konuşmasının üç ayrı yerinde "kesinlikle" vurgusuyla dile getirir.

İşte laiklik, ümmet toplumundan millete geçişin ideolojik harcını yaratacaktır. Din ümmetçidir ve bir Ortaçağ ideolojisi olarak, doğası gereği millet öncesi bağları korur. Laiklik ise, insanların bilincinde milleti yaratacaktır.

Laikilik, *Medenî Kanun Gerekçesi*'nde belirtildiği gibi, farklı din ve mezheplerden yurttaşların "milli birliği" için de gereklidir.[77]

Demokratlaşma ise, Kemalizmin teorisinde "millî hâkimiyetin" gerçekleşmesidir. Din, "kralların ve padişahların istibdadına" dayanak olmuştur.[78] Laiklik ise, daha önce uzun uzun işlendiği gibi, "millî hakimiyetin" ve "özgürlüğün" gereğidir.[79]

Laikliğin, Atatürkçülüğün kireçlenmesiyle birlikte, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması diye tanımlanması boşuna değildir. Mesele, laikliği devrimci hedeflerden koparmak ve hatta emperyalist karşıdevrim sürecine uyumlu hale getirmektir.

74 Atatürk, İzmir İktisat Kongresi'nde, "memleketimizde birçok milyonerlerin, hattâ milyarderlerin yetişmesine çalışacağız" diyerek, kapitalizmin ilk sermaye birikimini yaratma programını açıklar (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, s. 99 vd).

75 *The Times*'in Türkiye muhabirinin 23 Mayıs 1935 günlü yorumunu Feroz Ahmad aktarıyor. *İttihatçılıktan Kemalizme*, s. 279.

76 Yukarda I. bölümde, "Din-Milliyetçilik Çelişmesi" başlığı altında bu konu işleniyor.

77 Bkz. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Türk Medenî Hukuku*, c.I, cüz I, s. 83. Veya : *Aydınlık* , sayı 368, 9 Temmuz 1994, s. 21.

78 *Medenî Bilgiler*, s. 30. Elyazısı için bkz. s. 402.

79 Yukarda "Kemalizme Göre Din" başlıklı I. bölümde, "Din-Özgürlük Çelişmesi" konusuna bkz.

3. Cumuhuriyet'in Laiklik Bilançosu

Burjuvazinin Sınırı

Kemalizmin devrimci döneminin laikliği, *tarihsel, siyasal ve toplumsal İslâmı* geri mevzilere çekilmek zorunda bırakmıştı. İslâmın asıl anlam ve rolü, devlet olmak ve topluma nizam vermekti. Bu rolü kaldırdığınız zaman, geriye bir tek törensel İslâm kalıyor. Hatırası olan bir çeyizin, özenle naftalinlenerek sandığa kaldırılması gibi bir olaydır bu! İslâmın özüne bağlı olanlar, Şeriatçılar, ideolojilerinin sandığa kaldırıldığını saptamışlardır. Kemalizme duydukları kin de buradan gelmektedir.

Ne var ki laiklik, Cumhuriyet'in genç burjuvazisine, kendi programıyla sınırlı olarak gerekliydi. Osmanlı'nın otoritesini yıkıp kendi iktidarını yerleştirdikten ve sanayileşme için gerekli insan malzemesini yarattıktan sonra, laikliğin sınırına varıldı. Artık burjuvazi, kendi kurduğu düzenin üzerine oturmuş ve emekçi halkı bastırmak sorunuyla yüz yüze gelmişti. Bu kadar laiklik yeterdi. Daha fazlası, emekçi halkın uyanış ve ayağa kalkış sürecine güç verirdi. Böylece burjuvazi, bir zamanlar hesaplaştığı Ortaçağ güçleriyle uzlaştı ve büyümek için emperyalizmle işbirliğine yöneldi.

Devrimci bir ideoloji için, devrimci bir sınıf gerekir. Kemalist burjuvazinin devrimci niteliğini yitirmesi, ideolojik düzlemde kireçlenmesi ve daha sonra zıddına dönüşerek tutuculaşması sonucunu doğurdu. Burjuvazi, adım adım laiklikten vazgeçti, İslâma karşı tavrını gözden geçirdi ve değiştirdi. Kemalist Devrim'in naftalinlediği İslâm, yeniden sandıktan çıkarıldı, siyaset, toplum ve kültür hayatına kısmen geri getirildi. 1930'larda daha çok toplumsal-ekonomik düzlemde başlayan bu süreç, zamanla ideolojik düzleme yansıdı; 194O'lar, 50'ler ve özellikle 1980'lerdeki geri dönüşlerden geçerek, Türkiye'yi bugün yaşanan Amerikano-İslâmcı yükseliş dönemine getirdi.

Dünya Ölçeğinde Geri Dönüş

Kemalizmin yaşadığı bu süreç, burjuvazinin dünya ölçeğinde gericileşmesinden bağımsız değildir. 18. yüzyıl ve kısmen 19. yüzyıl,

burjuvazinin devrimler çağıydı. Kapitalizmin gelişme yatağına erken giren toplumların burjuvazileri, bu dönemde demokratik ve laik harekete önderlik ettiler. Ancak burjuvazi, daha 19. yüzyıldan başlayarak, laiklikten dünya ölçeğinde geri adımlar attı. Çünkü laiklikte ısrar etmek, laikliğin *halkçı* özünü geliştirmek anlamına gelirdi. Laikliğin tutarlı devamı, *halkın* kendisi için uyanması, kendisi için aydınlanması ve kendisi için ayaklanmasıdır. Halk, "kendisi için" olduğu gün, artık kapitalizm için olamazdı. Burjuvazi ise, 18. yüzyıl öncesindeki gibi, halk sınıfları içinde yer almıyordu, yeni dünyanın efendisi olmuştu.

Bir toplumda efendilik varsa, sınıflaşma varsa, din de gerekli olur. Din, kölenin efendisinden gördüğü eziyetin, marabanın ağasından yediği dayağın, işçinin yaptığı işe yabancılaşmasının verdiği acıları dindirir. O acılara katlanmayı kolaylaştırır. Kadını bütün tarih boyunca erkekten gördüğü baskı ve aşağılanma karşısında daha dayanıklı kılmıştır. Ninelerimizin namaz seccadesinden "oh ferahladım" diye kalkışları, aslında dinlerin işlevini çok güzel açıklar. Ezilen, felâketlere uğrayan, yalnızlaşan, yabancılaşan, kişiliği kırılan ve parçalanan insanların, efendileri için ertesi gün yeniden ve daha verimli çalışmaları için gerekli dindirici, en etkili ağrı kesicidir din. Ve insanları itaate, rızaya, efendilerin belirlediği kadere, kendisine yapılanlara boyun eğmeye, kendisine verilenlere şükretmeye bağımlı hale getiren bir ilaç!

Her sömürücü sınıf, emekçi halka karşı, kendisine eski sömürücü sınıflardan kalan mirası da değerlendirir. Eh, her hakim sınıfın hakkıdır bu! Her sınıflı toplumun ideolojik geçmişi, yeni hakimiyet sistemleri için bir araç-gereç deposudur aynı zamanda. Bin yıllık sınıflı toplum tarihi, büyük sermayeye elbette büyük olanaklar sunuyordu.

Gelişmiş ülkelerin dünyasında, dinler artık kapitalizm içindi. Feodal sınıf, büyük ölçüde tasfiye olmuş ve gücünü yitirmişti. Kilise artık, ona yaslanamazdı. Böylece kilisenin, büyük sermayenin himayesine girdiği dönem başladı. Burjuvazi, devrimci çağında "din gereksiz" demişti, şimdi "din lâzım" diyordu. Ancak yeni toplumda, kilise feodal dönemdeki hegemonya konumunda olamazdı. Kilise, burjuvazinin ideolojik hegemonyasına payanda görevi yapacaktı.

İslâmın Emperyalist Sistemle Bütünleşmesi

Kapitalizmin 19. yüzyıl sonlarına doğru emperyalist aşamaya geçmesi, dinlerin Ezilen Dünya'daki rolünü de etkiledi. O zamana kadar geri ülkelerde, Ortaçağ hakim sınıflarının ideolojik hegemonya aracı olan din, genel olarak dünya düzeninin hizmetine girdi. Kapitalizmin merkezleri, Ezilen Dünya'da Ortaçağ ilişkilerinin başlıca dayanağı oldular. Dinsel kurumlar da, büyük ölçüde dünya düzeninin büyük efendileriyle işbirliğine girdiler. Artık din, Ezilen Ülkeler Dünyası'nda da, emperyalist-kapitalist sisteme gerekli olduğu kadar varolabilirdi.

İslâm, bu olaydan kuvvetle etkilendi. Çünkü İslâma inanan bütün toplumlar, Ezilen Dünya'da yaşıyordu. Ne var ki, İslâm, artık eski toplumu yaratma şansını tarihsel olarak yitirmişti; emperyalist dünya sisteminin bir parçası olarak, sistemin kendisine tanıdığı alanda ve sisteme gerekli olduğu ölçülerde yaşayabilirdi. Son yüzyılın tarihi, baştan aşağı bu gerçeği kanıtlar.

Emperyalist-kapitalist sistemin ezilen kutbunda yer alan bir toplumda, İslâm ne kadar geçerli olabilecektir? Örneğin Nakşibendî tarikatının üyesi Özal, Çankaya'ya kadar çıkmış, ancak seccadesini Mekke'ye doğru değil, kapitalizmin metropollerine doğru sermiştir. İslâm, çağımızda, salt bir Ortaçağ ideolojisi olarak yaşayamaz, artık emperyalist-kapitalist sistemin eklentisi olmaya mecburdur. Siyasal İslâm, bunu çok iyi bilir ve kendisine bu sınırlar içinde roller bulur. Bu nedenle, Nakşibendî müritleri bile, iktidarın doruklarına tırmandıkları zaman, Allah'ın emirlerini değil, emperyalizmle bütünleşmenin kurallarını uygulamışlardır.

Emperyalizm çağında yaşayan İslâm, sistemin yaşatmak zorunda olduğu İslâm'dır.

Yeni Kimlik : "Ilımlı İslâm"

Emperyalizm, toplumların kapitalizm yolundan demokratlaşmaları ve laikleşmeleri yolunu kapatmıştır. İşte Kemalist Devrim, ezilen bir ülkenin, bu yolun kapanmasından sonraki laikleşme girişimidir. Bu girişim, görüldüğü gibi, yalnız millî burjuvazinin çıkarlarıyla değil, dünya ölçeğinde kapitalizmin gericileşmesiyle de sınırlanmıştı.

Türkiye'nin yakın tarihi, aynı zamanda, bağımsızlık ile demokrasi ve laiklik arasındaki sıkı ilişkinin tarihidir. Ülkemizde emperyalizmin denetiminin artması, her zaman demokrasi ve laiklik karşıtı süreçleri hızlandırmıştır.

Celal Bayar'ın deyişiyle, "Türkiye'yi Küçük Amerika yapma" programının uygulandığı 1950'li yıllar, laikliğin de geri dönüş yıllarıdır. ABD'nin denetimindeki 12 Eylül rejiminde ise, dinci güçler, Cumhuriyet tarihinin en kapsamlı atağına kalktılar ve kimsenin düşünemediği kadar önemli mevziler kazandılar. Hem ABD'nin hem de Türkiye hakim sınıflarının ihtiyaçları bunu gerektirdi. ABD, rakibi Sovyetler Birliği'ni "Yeşil Kuşak"la çevreliyordu. Türkiye hakim sınıfları ise, halk hareketine karşı dinci bir barikat inşa ediyorlardı. Bu iki uygulama birleşti. Türkiye deneyimi bir kez daha kanıtlamıştır ki, İslâm, "aşağıdan yukarı" gelişmedi, topluma yukardan aşağı, emperyalizm ve 12 Eylül devleti tarafından pompalandı.

Böylece, Evrenler ve Özallar döneminde, laikliğin "modern" tanımlarına gelinmiştir: "Laiklik, din özgürlüğüdür." "Din birleştirici ve lâzımdır."

Aslında bu tanımların gerçek anlamı şudur: "Halka uhrevî dünya, büyük burjuvaziye bu dünya!" Halkın zihni ve bilinci öteki dünyaya takılı kaldığı ölçüde, bu dünya emperyalizmin ve büyük sermayenin olacaktır.

12 Eylül'den bu yana laikliğin serencamı, bir başka kitabın konusudur. Gelinen yeri, en gerçekçi ifadelerle, Graham Fuller'in raporları belirliyor. ABD'nin ünlü Ortadoğu uzmanı, "Kemalizm döneminin arkada kaldığını" saptadıktan sonra, Türkiye'ye "yeni bir ideolojik kimlik" gerektiğini ve ihtiyaca da "Ilımlı İslâmın" yanıt vereceğini söylüyor.

Bu "Yeni Kimlik", emperyalizmin "Yeni Dünya Düzeni" projesiyle ve "Küreselleşme" adını verdiği olayla örtüşüyor.

Türkiye, bu yüzyılın başında, Bağımsızlık Savaşıyla laikliği de kazanmıştı. Şimdi yüzyılın sonunda,bağımsızlıkla birlikte laikliği de kaybetmiştir. Ezilen Dünya, 1917 Ekim Devrimi ve Türkiye Kurtuluş Savaşı öncesindeki süreçlere itilmektedir.

Emperyalizmin ideologları, dönemin teorisini de yapıyorlar. Onlara göre, dünya "kültürler ve uygarlıklar arası savaşlar" çağına girmektedir. Kültür dedikleri ise, dinlerdir. Milliyet ve din savaşları içinde paramparça olan ve devletsiz kalan Ezilen Dünya, "küreselleştirilerek"

emperyalist-kapitalist sistemle alabildiğine bütünleştirilecektir. İşte bu koşullarda, Türkiye'nin önüne konan da "İkinci Cumhuriyet" oluyor. Kozmopolit komprador kapitalizmi, geniş kitleleri "Ilımlı İslâmla" denetim altında tutacak.

Görüldüğü gibi, Kemalist Devrim'in son kalıntıları da, "Yeni Dünya Düzeni"nin tehdidi altındadır. Türkiye, yeniden 1919'a doğru yol alıyor. Yaşadığımız "küreselleşme" süreci, bağımsızlık mücadelesi ile laikliği bir kez daha birleştiriyor.

4. Emekçi Laikliği

Türkiye'de artık, bağımsızlığın da, laikliğin de, demokrasinin de önderi ve itici gücü, başta işçi sınıfı olmak üzere emekçi halktır.

Laikliğin kökenindeki ve özündeki halkçılığı, ancak emekçi sınıflar hayata geçirebilir, burjuvazi değil. Çünkü sömürüyü, baskıyı, yabancılaşmayı, her türden sınıf farklarını; ancak sömürülenler, ezilenler, yabancılaşmanın derin acısını yaşayanlar ortadan kaldırabilir. Laiklik de, ancak sınıfsız bir toplumda bütün içeriği ve derinliğiyle gerçekleşebilir. Bu nedenle laiklik bayrağı, artık işçi sınıfının elindedir. İdeolojik düzlemde ise, laikliğe tutarlı içeriği, ancak Bilimsel Sosyalizm kazandırabilir.

İşçi hareketi, sınıf mücadelesinde halkı birleştirebilmek için, laiklik bayrağını yükseltmek zorundadır. Sünnîyi Alevî, Alevîyi Sünnî yapamazsınız, ama her iki mezhepten insanlarımızı laiklikte birleştirebilirsiniz. Bu nedenle laiklik, Türkiye'de ayrıca ve özellikle zorunludur.

Türkiye, ideolojik düzlemde, Ortaçağ eşiğini Kemalist Devrim'le aşmıştır. Tarihsel gelişme, dinci akımlara bir tek işlev bırakmıştır : Kurtuluş Savaşı'nda olduğu gibi, emperyalizmle işbirliği yapmak ve yetmiş yıldır defalarca kanıtlandığı ve en son Sivas'ta yaşandığı gibi, halk hareketinin üzerine sürülmek. Bu durumda laiklik, emekçi halkı uyandırmak ve mücadeleye seferber etmek için de gereklidir. Halk hareketi, Kahramanmaraş, Çorum, Erzincan, Sivas katliamlarını ancak laiklikle önleyebilir ve göğüsleyebilir.

Laiklik, Türkiye emekçilerine hem iktidarı alabilmek için gereklidir, hem de emekçilerin yönettiği bir toplum kurabilmek için. Ancak laikleşen bir toplum, hakim sınıfların ideolojik hegemonyasının dışına çıkabilir, iktidara yönelebilir ve bir Emekçi Cumhuriyeti kurabilir. Her devrim, aynı zamanda ezilen sınıfın kendisinin değiştiği, büyük bir altüst oluştur. Laikleşme, insanın değişmesidir, Ortaçağ prangalarından kurtularak özgürleşmesi ve kendisi için ayağa kalkmasıdır.

Bu nedenlerle, "Laiklik bizi halktan koparıyor" diyenler, aslında "Laiklik bizi emperyalizmden, burjuvaziden ve devletten koparıyor" demek istiyorlar. Bu gibilerin, emperyalizmin "Değişim" ve "Ilımlı İslâm" bayrağına sarılmaları ve "Yeni Dünya Düzeniyle" bütünleşmeleri, ibret vericidir.

Laiklik, bize yaşadığımız toprakların uygarlık mirasına kök salmamız için de gereklidir. Dinci akım, Türkiye halkının tarihini 1071 yılında başlatarak, bizi, binlerce yıllık Anadolu ve Trakya uygarlıklarından koparmakta, yaşadığımız toprakların, kendi öz yurdumuzun kültür mirasına bile yabancılaştırmaktadır.

Yine laiklik, Türkiye halkının dünyanın ezilen halklarıyla dayanışması ve kardeşliği için de şarttır. Dinler ve mezhepler, Ezilenler Dünyasını bölmekte, birbirine kırdırmakta, emperyalizmin "din savaşları" kışkırtmasına zemin sağlamaktadır.

Çok açıktır : Emperyalizm ve işbirlikçi hakim sınıflar, Kemalist Devrim'in hatırasından bile rahatsızdır. Bu yüzyılın başında bağımsızlık adına, özgürlük adına, laiklik adına ne elde ettiysek, son zerresine kadar elimizden almak peşindedirler. Cumhuriyet'in devrimci kazanımları, artık emekçi halkındır ve önümüzdeki dönemde, işçi sınıfının mücadelesinde yeniden güncelleşecektir.

Bu nedenlerle Kemalist Devrim'in bilançosunu yapmak, burjuvazinin değil, emekçi sınıfların ihtiyacıdır. Tarihsel birikim, her zaman devrimci sınıfın cephaneliği olmuştur.

SONUÇ

MATERYALİZMİN MİLLÎ KAYNAKLARINDAN BESLENMEK

1. Yeni Kültürü Almaya Hazır Olmak

Herhangi bir ülkenin bilimsel sosyalist hareketi, belli olgunluğa erişirken, kendisine tekrar tekrar şu soruyu sorar : "Ben kimim, milletlerarası ve millî alanda hangi tarihsel kaynaklardan besleniyorum?" Bu sorunun tek kelimelik basit bir cevabı yoktur. "Ben kimim" sorusunun, tarihsel süreç içinde değişen ve çoğu zaman olgunlaşan, somut ve karmaşık bir cevabı vardır. Burada kimlik belirlemek, bir ismi açıklamak değil, fakat sosyalist hareketin maddesini, toplumsal ve ideolojik içeriğiyle tahlil etmektir. Bu tahlil de hayatın kendisiyle birlikte değişecektir. Heraklit'in "bir ırmakta iki kez yıkanamaması" gibi, sosyalist hareketin kimliği de sürekli zenginleşir. Çünkü o kimliği somut olarak yaratan tarihsel maddenin, tarihsel akışın kendisi hareket halindedir.

Sosyalist pratik, toplumsal sınıflara yöneldiği zaman, halk kültürünün çeşitli boyutlarıyla karşılaşır. Burada "halk kültürü" derken, verili tarihsel anda, halkın kafasındaki bütün deneyim birikimini, düşünce ve değerleri kastediyoruz. Tarihten bu yana çeşitli sınıfların bıraktıkları kültürel miras ve ideolojik hegemonyanın çeşitli unsurları, buna dahildir.

İşçi sınıfının evrensel bir ideolojisi vardır. Ama bir de belli bir yerde somut olarak işçilerin zihinlerinde fiilen varolan kültür ve düşünce birikimi vardır. Bu düşünce, eski feodal hâkim sınıfların dinci ideolojisinden, burjuvaziye ve çeşitli halk mezhep ve ta-

rikatlarının kalıntılarına kadar tarihsel bir çorbadır, bir tortudur. Yalnız işçi sınıfının değil, çeşitli halk sınıflarının zihninde bu karışımın unsurları, çeşitli yoğunluklarda bulunur.

İşçi sınıfının ideolojisi, halk sınıflarına öncüsü tarafından dışardan taşınır. Yoksa halk, Bilimsel Sosyalizmi kendiliğinden, zihnindeki "halk düşüncesini" ayrıştırarak ve dönüştürerek yaratmaz.

İşte sosyalist hareket, toplumsal bir pratiğe girdiği zaman, kaçınılmaz olarak halkın içinde çeşitli ideolojik akımlarla ve tarihten kalan kültürle karşılaşacaktır. *Olgun* bir sosyalist hareket, pratik içinde kaçınılmaz olarak, toplumun bir kültür bilançosunu çıkarmak göreviyle de yüz yüze gelir. Birikimi olmayan ve bu nedenle sınıfla birleşme şansı da bulunmayan küçük grupçuklar ve tekkeler için, böyle bir sorun yoktur.

Millî düzlemde sınıf mücadelesi pratiklerine giren bir öncü, kendisinin evrensel ideolojik kökleri yanında, millî beslenme kaynakları olduğunu da bilir. Ayrıca bu düşünce kaynakları, hem evrensel hem millî planda, salt proleter karakterde değildir. Bilimsel Sosyalizm, evrensel planda olsun millî planda olsun, insanlığın kültür mirası üzerinde yükselir.

Milletlerarası alana bakarsak, Aydınlanma Çağı'nın ve Sanayi Devrimi'nin Burjuva Materyalizmi olmasaydı, Diyalektik ve Tarihsel Materyalizm de doğmayacaktı. Bunu anlamak için, Marx ve Engels'in hayatlarını okumak, onların insanlığın düşünce mirasına uzanan beslenme köklerini incelemek yeter.

Aynı olay, millî planda da geçerlidir. Hiçbir toplum, hiçbir sınıf, tarihsel olarak alamayacağı bir ideolojiyi özümseyemez. Bir toplumun, bir sınıfın ideolojik gelişme sürecini yalnız evrensel gelişme değil, öncelikle millî gelişme belirler. Bir toplumun bir sıçramayı yapması için, yalnız sosyo-ekonomik yapının değil, ideolojik yapının da tavına gelmesi gerekir.

Bilimsel Sosyalizmi evrensel alandan öğrenen bir öncü, eğer o Bilimsel Sosyalizm ile millî durumlar ve gerçekler arasındaki bağlantıları kuramazsa, devrimci ideoloji, toplumsal pratiğin dışında, kapalı vadilerde bunalır kalır.

2. "Halk Kültürü"nün Ayrıştırılması

Öncünün sınıfa bilinci götürmesi, tek yönlü bir aşılama olayı değildir. Eğer öyle olursa, ideoloji de götürülemez, "aşılanamaz". Devrimci bilinci taşımak, aynı zamanda emekçi halkın o gün zihninde bulunan düşünce birikimini araştırmayı ve o düşünce birikiminin bir muhasebesini yapmayı gerektirir. Çünkü devrimci ideoloji, "Tabula Rasa"ya, yani Beyaz Tahta'ya yazılacak değildir. O emekçilerin binlerce yıllık bir tarihten ve özyaşamlarından gelen düşünceleri ve değerleri vardır. Bu düşünce ve değerler içinde, devrimci ideolojinin üzerine inşa edilebileceği temeller aranacaktır. Devrimci ideolojiyi taşımak, varolan kültürle bir mücadeleyi gerektirir. Bu hesaplaşma içinde, varolan kültürde, devrimci ideolojinin üzerine oturtulabileceği çeşitli dayanaklar, çeşitli zeminler de bulunur. Aşının tutması buna bağlıdır.

Bu nedenlerle özellikle yetişkin bir öncü, sondaj aletlerini adeta halkın bilincinin derinliklerine batırır, karşılaştığı çeşitli maddeleri analiz eder, ayrıştırır, ayıklar, kendi emekçi halkının düşüncesi içinde Bilimsel Sosyalizmi almaya açık pencereleri arar ve bulur. İşte bu araştırma faaliyetinde öncü, ülkenin ideolojik tarihinin bütün kaynaklarıyla karşılaşır. Bir arkeolojik kazıdaki gibi, o toplumun bütün tarihsel-ideolojik geçmişi, kat kat ortaya çıkar.

Öncünün devrimci ideolojiyi taşıma ve ideolojik dönüştürme çabasındaki başarısı, çeşitli etkenlere bağlıdır. Bu etkenlerin en önemlilerinden biri de, öncünün kendi toplumunun ideolojik geçmişine hâkimiyetidir, "halk düşüncesini ve kültürünü" tanımasıdır.

Dikkat edilirse, Bilimsel Sosyalizmin kitle hareketiyle birleşerek büyük bir maddî güce dönüşmesine önderlik eden bütün büyük devrimcilerin önemli bir özellikleri vardır. Lenin olsun, Mao olsun ve diğerleri olsun, kendi halklarının ideolojik-kültürel geçmişine derinlemesine nüfuz etmişlerdi. Bilimsel Sosyalizmi de, o ideolojik geçmişle hesaplaşmak yanında, o geçmişte beslenme kaynakları bularak, emekçi sınıflara mal ettiler.

3. Toplumsal Sürecin Bireysel Örnekleri

Her insanın bilimsel sosyalist dünya görüşünü benimsemesi, Marx'ın ve Engels'in Diyalektik ve Tarihsel Materyalizme ulaşmalarının şu veya bu çapta bir örneğidir. Toplumun çeşitli sınıflarından insanlar da, belli bir düşünce ve deneyim birikimiyle bilimsel sosyalist olurlar. Buradaki düşünce birikimini, kütüphanelerde kitap incelenerek elde edilen bir olgunlaşma olarak anlamayalım. Tek tek insanların toplumun belleğinden aldıkları ve kendi deneyimleriyle öğrendikleri, bu birikimin esasıdır. Bu birikimi toplumsallaşmış düşünceler oluşturur. Bir sınıfın ve toplumun ortaklaşa yaşadığı düşünce ve kültür süreçleri, tek tek insanların yeni bir siyasal ve ideolojik sıçrama yapmalarının da temelini yaratır. Bu nedenle Marx'ın Bilimsel Sosyalizme ulaşması için zorunlu olan tarihsel süreç, aslında her toplumun tarihinde, o topluma özgü koşullarda yeniden yaşanır. Hiç bir ideolojik ve kültürel sıçrama, boşluk üzerinde gerçekleşemez. Nitekim Marx ve Engels de, Bilimsel Sosyalizmi ve kendilerini yaratan etkenlerin bir dökümünü ve değerlendirmesini yapmışlardır.

Türkiye'de de Bilimsel Sosyalizme az çok yaygın bir sıçrama, 1960'lardan sonra yaşanmıştır. Bu olay, birincisi, toplumsal-ekonomik gelişmeyle bağlantılıdır. İkincisi, toplumun ideolojik-kültürel olgunlaşma sürecinin bir ürünüdür. Bu süreç inişleri ve çıkışlarıyla devam etmektedir.

Türkiye'de emekçilerin ve aydınların, bir felsefe olarak Bilimsel Sosyalizmi benimseyerek öncüye katılmalarını araştıralım. O zaman, Materyalizmin Türk-İslâm Ortaçağındaki kaynakları olan halk mezhepleri yanında ve ondan çok daha önemli olarak Kemalist Devrim'in toplumsal dönüşümlerinin ve materyalist kültür hareketinin olgunlaştırdığı bir zemin görürüz.

Bu olay, bütün toplum açısından kanıtlanacağı gibi, tek tek bireylerin ideolojik gelişme ve sıçramalarında da gözlemlenebilir. Her emekçiyi, her aydını Bilimsel Sosyalist harekete getiren bir toplumsal tarih ve o toplumsal tarihle bağlantılı bireysel bir tarih de vardır.

Bunu kendi hayatım açısından da düşündüm bu satırları yazarken. İnsanların kendi bireysel değişmelerini tahlil etmeleri, toplumsal

kültür değişmesini anlamalarına yardımcı oluyor. Okuyucuyu buna yöneltmek amacıyla, kendimden söz etmek pahasına da olsa, yaşadığım örneği burada açıyorum.

Dedem, İbrahim Olcaytu, bir ilkokul öğretmeniydi. Çok küçük yaşlarda ondan kitap okuma sevgisi ve tarih bilinci aldım. Ayrıca Aydınlanma hareketinin ilk ışıklarını düşürdü üzerime. Örneğin Nâzım Hikmet'in Benerci'sini daha 1950'lerde onun kitaplığında bulmuş ve okumuştum. Dedem, Malatya'nın Gerimleri köyünde bir köşkerin oğluydu. Bir köylü çocuğunu, Abdülhamit zamanında öğretmen okullarından başlayarak Aydınlanma düşüncesine getiren, Türkiye'nin demokratik devrim süreciydi. Öğretmen çocukları olarak, annem ve teyzelerim Malatya ve Hekimhan'da çarşafı çıkaran ilk insanların arasındaydılar. Annem, bu yetişme sürecinde, kadına yalnız itaat emreden geleneksel ideolojiden kopmuş, erkeği eşit gören ve kendine güvenen bir kadın kişiliği kazanmıştı.

Büyük babam Cemal Perinçek Erzincan'ın Kemaliye ilçesi, Abçağa köyü kökenli bir PTT memuruydu. Oğlunu(babamı) o zaman Ortaokul için Giresun'a, arkasından Doğu'daki tek lise olan Sivas'a, sonra İstanbul'a Hukuk Fakültesi'ne gönderip okutmuştu. Babam, laik cumhuriyet kültürüyle yetişmişti ve bütün davranışlarıyla dinsel motiflerden arınmıştı. Düşünceye ve inanca/inançsızlığa karşı engin bir hoşgörüsü vardı. Bu hoşgörü halk kültürüyle besleniyordu.

Köy kökenli ailelerden gelen anne ve babamın, şehirli-laik bir kültür alanına girmeleri, Cumhuriyet döneminde yaygın olarak yaşanan bir olaydır. Kemalist Devrim'in sıradanlaştırdığı tipik bir kültürel değişmedir bu.

Babam, yargıçtı. Diyarbakır'dan Ankara'ya atandığı zaman, beş yaşındaydım. 1950'lerin Türkiyesi'nde laik bir aile ortamında, ilkokuldan başlayarak laik bir eğitimle büyüdüm. İslâmcı Ortaçağ ile bizim kuşakların şehirlerdeki yetişme çağı arasına Kemalist Devrim girmişti. Ve o Kemalist Devrim, dedelerimizin babalarımızın kültürlerini de dönüştürerek, bizleri üçüncü kuşak olarak etkiledi. Bizim kuşaklar, isimlerine kadar İslâmcı-dinci kültürden koparılmıştır. İsimleri *Kur'an*'dan bulunmuş kuşaklar, kendi çocuklarına laik-millî isimler vermişlerdi. Toplumumuzun yaşadığı Aydınlanma, ışıklarını isimlerimize kadar düşürmüştü : Doğu, Işık, Feyza...

Türkiye'nin kültürel değişmesi, kuşakların isimlerindeki ideolojik-politik değişmeden de izlenebilir. Kemalist Devrim'in rüzgârıyla, Allah'ın sıfatları yerine laik isimler alan kuşakların bir kesimi, 1960 sonrasında Bilimsel Sosyalizmi benimseyerek, bu kez de çocuklarını Emek, Eylem, Barış, Devrim diye çağırdılar. İşte o Emekler; bir kuşak önceki Işıkların, Aydınların, Enginlerin, Gündüzlerin çocuklarıydı.

Toplumumuzun isimlere kadar yansıyan laik-millîci kültürden geçmesi, Bilimsel Sosyalizme yaktın kuşaklar yarattı.

Kemalist Devrimle yeni bir Aydınlanma dalgası gelmiş, toplumu kültürel olarak bir yere getirmiş, geri çekilirken getirdiklerinin bir kısmını da götürmüştü. Malatya'da dedemlerin komşusu olan Hafize Hanım da genç Cumhuriyetin öğretmeni olarak çarşafı çıkarmış, teyzemle birlikte ilk kadın öğretmenler arasında yer almış, çocuklarına Korkut, Turgut, Bozkurt gibi millîci isimler koymuştu. Devrimci kültür dalgasının geri çekilmesinden sonra, o Korkutlar ve Turgutlar, DPT'nin takunyacı kadrosunu oluşturdu ve Nakşibendî tarikatı mensubu olarak Çankaya'lara kadar tırmandılar.

4. Türk ve Kürt Millî Süreçlerinin Ortaklığı

Türkiye'nin Aydınlanma hareketi, yalnız Türkler için değil, Kavimler Kapısı'nda yaşayan halkın bütünü için, Kürtler için de köklü bir ideolojik değişikliği ifade eder. Kemalist Devrim, Kürtlerin materyalist kültüre yönelişinde de önemli bir rol oynamıştır. 1960 kuşağının Kürt kökenli devrimcileri, şu saptamayı yapmışlardır :"Biz, Türkiye'nin aydınlanma süreci içinde kendi gerçeklerimize uzandık. Onu bugün bir savaşım gücüne dönüştürdük. Mücadelemizin bir anlamda Türkiye'nin aydınlanma ve özgürlük hareketinin bir parçası olarak değerlendirilmesi büyük önem taşıyor."

Kürt halkının yaşadığı coğrafyada kapitalizm öncesi ilişkilerin devrimci yoldan tasfiye edilmemesi, Kürtlerin kültürel değişmesinde kuşkusuz olumsuz bir rol oynadı. Uygulanan millî baskı da, laikleşmenin ve demokratlaşmanın önünde büyük bir engel oluşturmuştur.

Bunlarla birlikte, Cumhuriyet Devrimi'nden sonra, Türkiye'de Türklerin ve Kürtlerin ortak bir kültürel değişme yaşadıkları da bir gerçektir. Kemalist iktidarın milliyetçiliği, Kürtlere karşı kitlesel terör boyutlarına ulaşırken, Kemalist Devrim'in laikliği Kürtlerin aydınlamasında olumlu bir rol oynadı. Bu kültürel değişme sürecinde, Türk ve Kürtler, İslâmcı idealizmden Aydınlanma çağının Materyalizmine doğru ortak bir atılım yaşadılar. Bu atılımı, toplumsal gerilik ve millî baskının olumsuz etkileri nedeniyle, Kürtler daha zayıf yaşadı ama gene de yaşadı. Bunu anlamak için, Türkiye'de yaşayan Kürtler ile Irak, Suriye ve İran Kürtlerini karşılaştırmak yeter. Daha 80 yıl önce aynı düzeyde olan bu halklar arasında oluşan fark, Kemalist Devrim'in farkıdır. Bunu, özellikle Türkiye Kürtlerinin bilinçlerine çıkartmaları önemlidir. İdeolojik alanda Ortaçağ'dan çıkışta Kemalist Devrim'in önemli bir etkisi olmuştur. Güneydoğu'da bazı gençler, Atatürk büstleri kırsalar da gerçek budur.

İnsanlar, her zaman kendilerinin kültürel değişimine katkıda bulunan etkenlerin bilincinde olmazlar. Her insan, kendisini yapan tarihi bütün unsurlarıyla ayrıştırmış değildir. Ancak birikimin yoğunlaşmasından sonra, bu iş de başarılacaktır.

Türklerin ve Kürtlerin tarihi, birbirlerine karışmıştır. Bu nedenle onların toplumsal-ekonomik gelişmeleri yanında, ideolojik-kültürel gelişmeleri de iç içe geçmiştir. Kemalist Devrim'in bu gelişme üzerindeki olumlu-olumsuz etkilerini ortaya çıkarmak, yalnız Türkler için değil, Kürtler için de Materyalizmin kaynaklarının araştırılmasına bir katkıdır.

Aslında Türkiye Türkleri ve Kürtleri, bir cepheden iki ayrı millettirler, ancak başka bir cepheden tek bir halkı oluştururlar. Gelecekte emekçi kültürü temelinde tek bir millet haline gelmeleri de olanaklıdır. Tarih, bu konuda henüz son sözünü söylememiştir.

Milletlerin ideolojik tarihleri, milliyetçi çerçeve içinde araştırılamaz ve açıklanamaz. Çünkü ideoloji ve kültürün kendisi sınıfsal ve evrenseldir. "Millî kültürler" içerik olarak değil, fakat o içeriğin büründüğü biçimler ve renkler olarak vardır. "Millî kültür" denen şey, her zaman burjuvazinin kültürüdür, dolayısıyla millete ait değildir, fakat evrenseldir, dünya burjuvazisine aittir.

Hele aynı devlet çatısı altında yaşayan milletler için, ideolojinin milletlerarası karakteri, çok daha belirgindir. Aynı siyasal otoritenin hâkimiyeti, ideolojik hegemonya için de bir dayanak oluşturur. Ve hakim kültür bütün milletleri etkiler, onların ideolojik tarihlerini de birleştirir. Öte yandan hakim sınıfın ideolojik hegemonyasına karşı emekçi sınıfların verdikleri mücadele de millîlik içine hapsedilemez. Bu sınıf mücadelesi, aynı zamanda ideoloji ve kültür alanındadır. Böylece emekçi sınıfların ideolojik mücadelesi, Türk ve Kürtlerin ideolojik akışlarını bir kez daha birleştirir.

Sonuç olarak her milliyetten sömürücü sınıflar bir yanda, yine her milliyetten emekçi sınıflar bir yanda kalır. İdeoloji ve moda deyişle kimlik, toplumu milletlere göre değil, sınıflara göre böler.

Türklerin ve Kürtlerin ideolojik tarihleri, bu halkların Ortaçağ-İslâm kültürüyle temasa geçmelerinden ve daha sonra aynı toprakları paylaşmalarından bu yana, aynı ırmağın yatağı içinde akmaktadır. Aslında milletlerin değil, sınıfların tarihi olan bu geçmişi araştırmak, ortak kültürel mirası ortaya çıkarmak, bu mirastan emekçi halkın payına düşeni saptamak, eretelenemez bir görevdir.

İşte laiklik, her hangi bir millete değil, bütün halk sınıflarına, devrimci sınıflara ait bir tarihsel miras olarak, Türk ve Kürt kardeşliği için olağanüstü önem taşır. Laiklik, yalnız Türkleri ve Kürtleri birbirleriyle birleştirmez; her ikisi de Sünnî ve Alevî mezheplerine bölünmüş olan bu halkları kendi içlerinde de birleştirir.

Emperyalizmin, ezilen halkları millet ve din savaşlarının içine ittiği günümüz dünyasında, laiklik, Türkiye insanının büyük tarihsel ihtiyacıdır.

5. Son Söz Yerine : Tarihe Çalım Atılamaz

İki saptama yapmak istiyoruz:

Bir : Türkiye toplumu, Kemalist Devrim'le, Ortaçağ ideolojisi ve kültürüne karşı belli bir hesaplaşma yaşamış, bir eşiği aşmıştır. Dünyanın ve Türkiye'nin hakim güçleri, toplumumuza dinci ideolojiyi görülmemiş bir gayretle pompalasalar bile, ülkemizde yok edemeyecekleri bir materyalist ve laik insan birikimi vardır.

İki: Yeni toplum, tarih içinde oluşmuş malzemeyle kurulur. Başka deyişle, hiçbir program, tarihin üzerinden atlayamaz. Toplumsal hareket, herhangi bir zorlamayla tarihe çalım atamaz.

Birinci saptamadan çıkarılacak pratik sonuç şöyle ifade edilebilir: Toplumumuza yukardan, emperyalizmin merkezlerinden dayatılan Ortaçağ'a dönüş hamlesi, eninde sonunda tarihsel birikime çarpacak ve dağılacaktır, yakın tarihimize, devrim tarihine yenilecektir.

İkinci saptama ise, sınıfsız bir dünya özlemi taşıyanlar için anlamlıdır.

Bu son söz, onlar için yazılmıştır.

Anası, köksüz "devrimci"yi, tarihe kafa tutsun diye, tarihi hiçe saysın diye doğurmuştur! Birikimsiz "devrimci"ye tarih, ölü bir malzeme yığını gibi gelir. İşte onun görevi, "köhne ve çırpınan" tarihe son mızrağı saplamaktır. Heyhat, sahnede bir ölü yatmaktadır, o da, yine tarihe malzeme olan, köksüz "devrimci"nin kendisidir!

Çünkü tarih, zamandır; maddenin içinde hareket etiği yataktır.

Tarih diğer anlamıyla maddedir, toplumsal maddedir. Tarih, bütün toplumsal ilişkilerde yaşar, dönüşerek yaşar, değişerek yaşar, zıddına dönerek yaşar.

Tarih bir kez daha üretilemez ama her şey tarihin içinden üretilir. Yeni bir toplum da, tarihin içinden üretilir.

Ünlü kimyacı Lavoisier, doğanın temel yasalarından birini şöyle formüle etmişti : "Hiçbir şey yoktan varedilemez ve varolan hiçbir şey yok edilemez."

Bu yasa, yalnız fizik ve kimyada değil, yine doğanın bir parçası olan insan toplumlarını inceleyen toplum bilimlerinde de geçerlidir. Demek ki: "Tarih içinde bulunmayan hiçbir şey varedilemez ve tarih içinde bulunan hiçbir şey de yok edilemez."

Bu yasayı, hem doğa bilimleri, hem de toplum bilimleri için şöyle ifade etmek de olanaklıdır : Zamanın dışında ne madde vardır ne de hareket. Veya : Her şey zaman boyutu içinde hareket eder, zamanın dışına taşamaz, dolayısıyla yok da olamaz. Hareket, zamanın içindedir ve hareketin kendisi maddedir.

Toplumun maddesi de tarihin içindedir. Toplumsal hareket, tarihsel bir süreçtir, tarihin dışına çıkamaz. Kökü ve geleceği zamanın içinde bulunmayan bir toplumsal süreç yoktur. Bu nedenle devrimin malzemesi de, tarihtir; tarihsel birikimdir.

Kökü zamanda ve nesnel zeminde bulunmayan bir tek tuğba ağacı vardır, kökleri havadadır. Tuğba ağacı yalnız ve yalnız "cenette"dir, yani tarihin içinde değildir. Zamanın içinde bulunmayan kavramların mekânı, görüldüğü gibi ilâhiyattır, din kitaplarıdır, fiziğin ötesidir (metafizik), hayatın ötesidir.

Zamandan münezzeh bir *varlık* yoktur ama *varsayım*lar vardır, inançlar vardır. Varsayılmak veya inanılmak, varolmak değildir. İnsan düşüncesinde olmakla nesnel dünyada olunmaz. Ancak varsayımlar ve inançlar bile, tarih içindeki olguların, insan düşüncesine başaşağı ya da çarpılmış yansımalarıdır.

İşte bu nedenlerle zamanın dışından derlenen, tarihin dışından toplanan varsayımlar, inançlar ve düşlerle yeni bir dünya kurulamaz. Varsayımlar ve inançlarla kurulduğu söylenen dünyalar, aslında tarihten toplanan gerçek malzemelerle kurulan dünyaların yalanla açıklanmasıdır. O varsayımlar, o inançlar, tarihin gerçek malzemesinin üzerini örterler; gerçekle ilişkileri buradadır.

Denebilir ki, tarihin reddi de yine tarihin içindedir. Bir nesne yine başka bir nesneyle çürütülebilir, her ikisi de tarih içinde varolur ve karşı karşıya gelirler, zıtların birliğini oluştururlar, birbirlerini yutar ve birbirlerine dönüşürler. Yutulmak ve dönüşmek, yok olmak değildir, yine tarihin içinde kalmaktır.

Tarihin reddi veya devrim, tarihin içinde filizlenir, zamanın yatağında doğar ve çürüyen tarihin maddesiyle beslenerek serpilir. Başka deyişle devrimin kökleri, Ütopya'nın ayakları tarihin içindedir. Yeni bir toplum kuracak birikim, yeni toplumun ilişki ve değerleri, hepsi daima tarihin içinde varolur ve boy atar.

Marx, Engels, Lenin ve Mao gibi büyük proletarya devrimi önderlerinin aynı zamanda büyük tarihçiler olmaları doğaldır. Çünkü onlar, devrimin insan malzemesini, ideolojisini, teorisini, programını, siyasetlerini, hep tarihin derinliklerinde deli gibi bir tutkuyla aramış, keşfetmiş ve ortaya koymuşlardır.

Mustafa Kemal Atatürk, Cromwell, Robespierre, Marat, Washington, Garibaldi, Sun Yatsen gibi büyük burjuva devrimi önderlerinin tarih merakları da, aynı devrimci tutkudan gelir.

Devrimci, kuracağı Yeni Dünyanın malzemesini tarihin içinden arar ve bulur. Çünkü devrim maddi gerçeklikle yapılır, zaman yatağı içinde yapılır. Tarihin içinden enerji kaynağı bulamayan, tarihsel gerçeğe dayanmayan, kökleri tarihin derinliklerinden gelmeyen bir devrim olamaz. Ancak öylesi yanılsamalar ve varsayımlar, her zaman olagelmiştir. Tarih sahnesinde yalnız büyük devrimciler görülmez, çapsız heveskârlar ve "devrim" şarlatanları da dolaşır ve gürültü yaparlar.

Bu gürültüyü "Tarihsel Materyalizm" adına, Kemalist Devrim'den kalan *devrimci* mirası bir kalem darbesiyle toptan reddederek de yapabilmektedirler. Oysa "Tarihsel Materyalizm", hem "tarihsel"dir, hem de "materyalist"tir. Aslında tarihsel olmayan bir materyalizm, kabadır, mekaniktir, duragandır; tarihten koptuğu ve tarihin dışına çıktığı ölçüde idealizme savrulur.

Sınıf olarak tarihin akışıyla karşı karşıya gelmek, burjuvaziyi ideolojik düzlemde tarihin dışına çeker. Tarihsel akışın erittiği küçük burjuvazi de, bu nedenle ideolojik düzlemde tarihin dışına çıkar, örneğin Kemalist Devrim düşmanlığıyla "proleter devrimi" yapmaya kalkışır. Beceremez, eline yüzüne bulaştırır.

Tarihsel Materyalizm, küçük burjuvazinin değil, işçi sınıfının dünya görüşüdür. Hangi işçi sınıfının? Bütün sınıflarla birlikte kendisini de ortadan kaldıracak olan, bu nedenle çıkarı *sınıf olarak* (fizik olarak değil, madde olarak değil) yok olmakta bulunan, o nedenle ideolojisi tarihsel akışla cephe cepheye gelmeyen işçi sınıfının dünya görüşü!

Demek ki, Tarihsel Materyalizm, tarihin akışına karşı koymayan, tam tersine tarihin o akışını keşfe çıkan tarih teorisidir. Tarihin akışını keşfe çıkmak, bilgiyi hayatın kendisinde, tarihin içinde aramak demektir. Zaten tarihin dışında bir gerçek olmadığı için, tarihin dışında bir bilgi de yoktur. Bilginin kaynağı, toplum bilimlerinde toplumsal pratiktir. Devrim bilgisinin kaynağı ise, devrimci pratiktir. Devrim pratiği, yalnız ve yalnız zamanın içindedir, tarihin içindedir. Geçmişten kalan devrimci pratikler de tarihin içindedir, henüz gerçekleştirdiğimiz pratik de artık tarihin içindedir.

Bu durumda, teorinin, programın, taktiğin ayakları, kökleri de tarihin içindedir. Her devrimci sınıf, yalnız kendi pratiğiyle yarattığı bi-

rikimle değil, kendisinden önceki devrimci sınıfların pratiklerinde üretilen birikimleri de değerlendirerek devrim yapar. Bunu yapamazsa, devrimi de yapamaz. Zamanın dışından, toplumsal pratiğin dışından program ve çözüm üretmek, bilimin değil, fakat büyücülüğün veya rüya yorumculuğunun uğraşıdır.

Peki, bütün bunlara rağmen, tarih içinde oluşmamış bir "malzemeyle", daha doğrusu varsayım ve inançlarla devrimcilik yapmaya kalkanlara ne denir? Böyleleri vardır ve olmaları doğaldır. Çünkü nasıl, bazı insanlar, tarihin ve mekânın dışından, "gökten inen" düşüncelere inandılar ve inandırdılarsa, aynı olay "devrimcilik" adına da yaşanabilir. Ama hayat yine bildiğini okur ve tarihin içinde, zamanın içinde seyreder. Toplumlar yine tarihten buldukları gerçek malzemelerle değişir ve devrim yaparlar.

Örneğin Sovyet Devrimi, tarih içinde oluşmuş Rusya proletaryası ve köylülüğün ittifakıyla gerçekleşti. Kemalist Devrim de, 19. yüzyıl ortalarından gelen burjuva devrimci akımın halkı emperyalizme karşı harekete geçirmesiyle başladı ve gelişti. Çin devrimi ise, işçi sınıfı önderliğinde Çin köylülüğün gücüyle hayata geçti. Diğer devrimlerin malzemeleri de tarih içinde veriliydi. Yalnız devrimin güçleri değil, devrimin yıktığı kurumlar ve ilişkiler, yeni getirdiği kurumlar ve ilişkiler, hepsi tarihin içinde varolmuştu. Bu nedenledir ki, Lenin, "Büyük burjuva devrimcilerine derin bir saygı göstermeyen insan Marksist olamaz." demiştir.[1]

Ne var ki, tarih malzemesini beğenmeyenler, tarihin toplumun önüne koyduğu gündemin üzerinden atlamak isteyenler, bu sözdeki derin devrimci anlamı ve tarihsel materyalist kavrayışı anlamamışlar ve Lenin'e Robespierre'in ön adını takarak "Maximilian Lenin" diye saldırmışlardır.

Köksüz devrimci, yine tarihe yukardan bakıyor. Çünkü küçük dağları o yaratacaktır. Bunun için tarihten kalan herhangi bir gerçek malzemeye, örneğin Kemalist Devrim'in kazanımlarına, hiçbir tarihsel mevzi ve silaha ihtiyacı yoktur. Şaşılacak bir şey yok, çünkü küçük

1 Lenin, *Proletarya Devrimi ve Dönek Kautsky*, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, çev. Arif Gelen, 2. basım, Ankara, Kasım 1974, s. 23. Çeviride, "büyük burjuva devrimlerine" deniyor, oysa aslı "devrimcilerine".

dağlar ancak hâyâl dünyasında yaratılır. Bunun için herhangi bir gerçek malzemeye gerek yoktur.

Zamandan ve mekândan münezzeh "devrimcilik", kendini çeşitli yollardan gösterir :

-Tarihin aşamalarını atlamak : Bir tür film koparmak.

-Verili devrimci sınıflar dışında, varolmayan güçlerle devrim sevdası: Bir tür iktidarsızlık.

-Toplumun varolan devrimci birikimini, tarihe bulaştığı, yani gerçek olduğu için reddetmek: Bir tür kansızlık.

Bu hallerin hepsi de tarihe çalım atmaktır.

Kimileri, tarihin maddesini bilmedikleri için, örneğin Kemalist Devrim gerçeğinden haberleri olmadığı için, tarihe çalım atmaya kalkıyorlar. Bastıkları zemini tanımıyorlar,içinde varoldukları zaman boyutundan, toplumun dinamiklerinden habersizdirler, toplumun maddesiyle temasları yetersizdir, içinde yaşadıkları tarihsel yatağın bilincinde değildirler. Bunlarda bilimsel eksiklik vardır.

Kimileri ise, devrimi tarihe çalım atmak olarak tanımlamışlardır. Böylelerinin durumu daha vahimdir, çünkü bilim eksiği yanında felsefe eksikleri de vardır.

Büyük devrimlerin kurmay kadrolarını inceleyince, yoğun ve derin bir bilim ve felsefe birikimi görürüz. Çünkü toplumların altüst oluş dönemlerindeki büyük sınıf mücadelesi pratikleri, düşünce alanında da güçlü sıçramalar yaratır. Bu atılımın dışında kalan bilim ve felsefeden yoksun grupçukların iddialı tavırları, bir tek kendilerini heyecanlandırır, fakat halkı heyecanlandıramaz, dolayısıyla tarihi de heyecanlandıramaz.

Marx der ki: "Proletarya ayağa kalkmaksızın felsefe gerçekleştirilemez; felsefe gerçekleştirilmeksizin proletarya ayağa kalkamaz."[2]

Tarihe kök salmayanlar, hatta *devirecekleri sınıfın devrimci tarihinden beslenmeyenler*, ne ayağa kalkabilirler, ne de felsefe yapabilirler. Şöyle söylemek de yanlıştır : Ayağa kalkma ihtiyacı olan sınıflar, tarihe kök salar, devirecekleri sınıfın *devrimci* tarihini bile, savaş cephesine sürer.

2 Marx, "Hegelci Hukuk Felsefesinin Eleştirisi Üzerine", Marx-Engels, Werke, c. 3, s. 391.

Ezilen sınıfın ayağa kalkma ihtiyacından kopuk olan gruplar ise, tarihe çalım atma düşleri kurarlar, bazen bu işi kıvırdıkları sanrılarına kapılırlar. Ancak tarih, önlerine çok geçmeden faturayı koyar.

Tarihe çalım girişiminin amacı, devrim yapmak değil, "devrimci" fiyaka yapmaktır. Devrim züppeliği her zaman düşünsel sığlıkla bir arada bulunur. Bir işin aslı yoksa, züppeliği vardır.

Devrim, tarihe çalım değildir, tarihin zorunluluğudur, bu anlamda tarihin kendisidir. Tarihe çalım atılamaz, tarihin pususuna yatılır.

Bir: Tarihin pususuna, tarihsel fırsat kollanarak, uygun zamanda, yani yine tarihin içinde yatılır.

İki: Tarihin pususuna belli bir mekânda yatılır. Mekânın kendisi tarihin bir kesitidir, tarihin içindedir.

Üç: Tarihin pususuna, tarih içinde oluşmuş, değişimden yana olan azamî güçle yatılır.

Dört : *Tarihin pususuna, tarih içinde çeşitli sınıfların yükseliş dönemlerinde yarattıkları devrimci değerlerin, tavırların, birikimin bütünü yığılarak yatılır, yoksa tarihin pususuna düşülür.*

Kemalist Devrim, Türkiye'nin son bin yıllık tarihi içindeki, en önemli devrimci mirastır. Bu birikimi emperyalizme ve Ortaçağa karşı mücadelede değerlendirmeyen bir çocuksu sol, emperyalizmin ve Ortaçağın pususuna düşer. Neyse ki, böyle bir tehlike, kimi kendini bilmezlere rağmen aşılmıştır. Çünkü bugün Türkiye'de, Kemalist Devrim gerçeğini eleştirerek saptayan ve ülkemizin gelmiş geçmiş devrimci birikimini geleceği kurma mücadelesinde değerlendiren bir işçi hareketi ve bilimsel sosyalist öncü bulunmaktadır.

BELGE 1

ATATÜRK'ÜN ELYAZISIYLA ALLAH'IN DOĞUŞU

Atatürk'ün Kemalizmin resmî tarih tezlerini içeren *Türk Tarihinin Ana Hatları* adlı kitabın ilk daktilo taslağına yazdığı değişiklik ve eklerden bazı sayfalar (1930).

Özgün belge, Anıtkabir Kütüphanesi'nde.
Fotokopisi, Türk Tarih Kurumu'nda, Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı Askerî Tarih ve Stratejik Etüdler Başkanlığı'nda ve *Aydınlık* gazetesi arşivinde.
Atatürk'ün dakitlo taslağına yazdığı ekler ve değişiklikler *Türk Tarihini'ni Ana Hatları* ve *Tarih I* kitaplarına yansımıştır. "Kitaplara Yansıması" başlığı altında verdiğimiz alıntılar *Tarih I* kitabından alınmıştır. Yapılan ekler ve değişiklikler italik dizildi. *Türk Tarihi'nin Ana Hatları* kitabında da aynı bölümler bulunmaktadır. Tekrar olmaması için sadece sayfa numaralarını veriyoruz.

Atatürk'ün Elyazısı

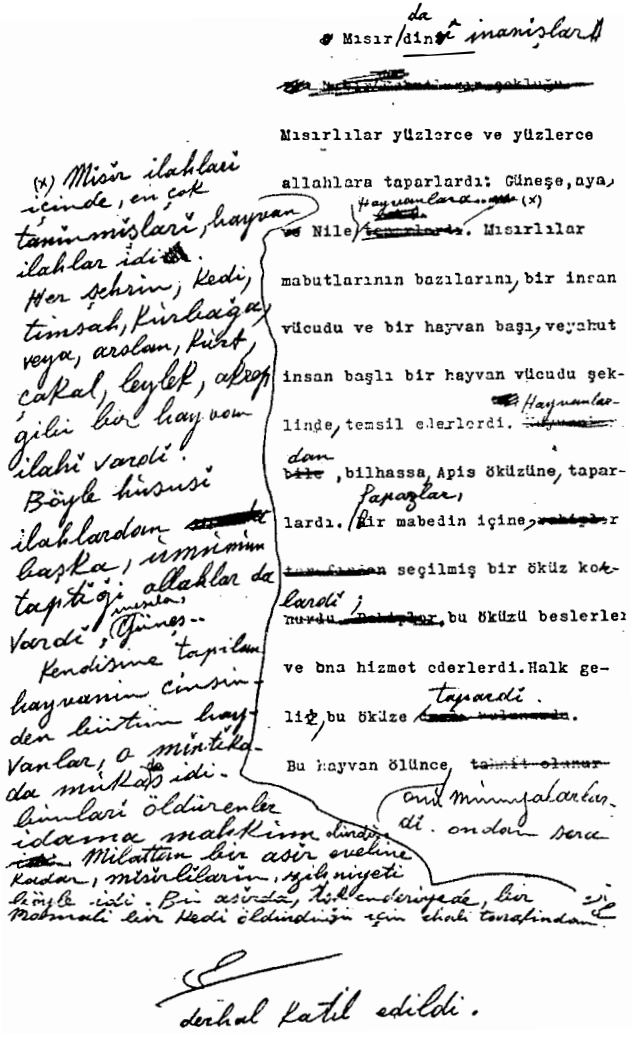

Not: Son üç sözcük, 18. sayfanın arkasında yazılı

Elyazının Metni

-18-
Mısır'da dinî inanışlar

Mısırlılar yüzlerce ve yüzlerce allahlara taparlardı: Güneşe, aya, Nil'e, hayvanlara... *Mısır ilahları içinde, en çok tanınmışları, hayvan ilahlar idi. Her şehrin; kedi, timsah, kurbağa, veya, arslan, kurt, çakal, leylek, akrep gibi bir hayvan ilahı vardı.*

Böyle hususi ilahlardan başka, umumun taptığı allahlar da vardı. Mesela güneş...

Kendisine tapılan hayvanın cinsinden bütün hayvanlar, o mıntıkada mukades idi. Bunları öldürenler idama mahkum olurdu. Milattan bir asır eveline kadar, Mısırlıların, zihniyeti böyle idi. Bu asırda İskenderiye'de bir Roma'lı bir kedi öldürdüğü için ehali tarafından derhal katil edildi. Mısırlıların mabutlarını bazılarını, bir insan vücudu ve bir hayvan başı, veyahut insan başlı bir hayvan vücudu şeklinde, temsil ederlerdi. *Hayvanlardan* bilhassa, Apis öküzüne, taparlardı. *Papazlar* bir mabedin içine, seçilmiş bir öküz *korlardı;* Bu öküzü beslerler ve ona hizmet ederlerdi. Halk gelir, bu öküze *tapardı.* Bu hayvan ölünce *onu mumyalarlardı. Ondan sora*

Kitaplara Yansıması

MISIRDA DİNİ İNANIŞLAR

Mısırlılar yüzlerce ve yüzlerce allahlara taparlardı: *Güneşe, aya, Nil'e, hayvanlara...* Mısır ilahları içinde, en çok tanınmışları, hayvanlar idi. Her şehrin; kedi, timsah, kurbağa, veya, aslan, kurt, çakal, leylek, akrep gibi bir hayvan ilâhı vardı.

Böyle hususî ilâhlardan başka, umumun taptığı allahlar da vardı. Meselâ *Güneş...*

Kendisine tapılan hayvanın cinsinden bütün hayvanlar, o mıntıkada mukades idi. Bunları öldürenler idama mahkûm olurlardı.

Milâttan bir asır eveline kadar, Mısırlıların, zihniyeti böyle idi. Bu sırada İskenderiye'de bir Roma'lı, bir kedi öldürdüğü için ahali tarafından derhal katledildi.

Mısırlılar mabutlarını bazılarını, bir insan vücudu ve hayvan başı, veyahut insan başlı hayvan vücudu şeklinde, temsil ederlerdi. Hayvanlardan bilhassa, *Apis* öküzüne, taparlardı. Papazlar bir mabedin içine, seçilmiş bir öküz korlardı. Bu öküzü beslerler ve ona hizmet ederlerdi. Halk gelir, bu öküze tapardı. Bu hayvan ölünce onu mumyalarlardı. Ondan sora

Türk Tarihinin Ana Hatları (s. 219)
Tarih I (s. 120)

19

-18-

Öküz, mükellef ... Gübüç

bir mezara gömülürdü. Bu ~~...~~

ş. sebebi şudur:

şeyle~~den gülmişlerdim~~ iptidaî insan-

lar, tabiatın kuvvetlerinden kor-

karlar/dı. ~~...~~

~~Mısırlıların güneşe ve Nile birin-~~

~~ci velinimet olarak tapmaları ...~~

~~layısa izah olunur.~~ Birde, iptidai insanlar, adeta

birlikte

hayvanlarla yaşarlardı. Konuşmayan

fakat birçok şeyler anlayan bu

mahluklar, onlarca esrarengiz ve

oldu

mukaddes/~~ti~~. Taptıkları mabutlar

ve hayvanlar arasında hayırhah ve

bethah olanları vardı. Hayırhahlara

tan, maksat

tapmak/ ~~...~~ onlardan

idi.

yeni nimetler istemek ~~...~~.

ötekilere ise fenalıklarından

Elyazının Metni

–19–

öküz mükellef bir mezara gömülürdü. Bu *gülüç* şeyler*in sebebi şudur:* iptidaî insanlar tabiatın kuvvetlerinden korkarlar*dı. Birde, iptidaî insanlar, adeta* hayvanlarla *birlikte* yaşarlardı. Konuşmayan fakat birçok şeyler anlayan bu mahluklar, onlarca esrarengiz ve mukaddes *oldu.* Taptıkları mabutlar ve hayvanlar arasında hayırhah ve bethah olanları vardı. Hayırhahlara tapmak*tan, maksat* onlardan yeni nimetler istemek *idi.* Ötekilere ise fenalıklarından

Kitaplara Yansıması

öküz mükellef bir mezara gömülürdü. Bu gülüç şeylerin sebebi şudur:

İptidaî insanlar tabiatın kuvvetlerinden korkarlardı. Birde, iptidaî insanlar, adeta hayvanlarla birlikte yaşarlardı. Konuşmıyan, fakat birçok şeyler anlayan bu mahlûklar, onlarca esrarengiz ve mukaddes oldu. Taptıkları mabutlar ve hayvanlar arasında hayırhah ve bethah olanları vardı. Hayırhahlara tapmaktan, maksat onlardan yeni nimetler istemekti. Ötekilere ise fenalıklarından

Türk Tarihinin Ana Hatları (s. 219-220)
Tarih I (s. 120)

— 20 —

korunmak için tapınılırdı.

Mısırlıların, ulûhiyet hakkındaki itikatlarının menşe ve safhaları tetkik olunursa şu neticelere varılır; Sami - Hami Mısırlılar, Mısırda ilk medeniyet kuran Türk uruklarının, adeta, bayrak gibi, uruk birliği alameti olan, doğan, kurt gibi hayvan timsallerini ki şüphesiz Türklerce mukaddes idi - Husûsi ilahlar mertebesine çıkardılar.

Ruhun ebediyeti, Tahnit

Mısırlılar, insan ölünce ruhunun ağzından kaçtığını ve günün birinde vücuduna tekrar gireceğini zan ederlerdi. Bunun için ceseti sağlam muhafaza etmek lazımdı. ~~ihtimam gösterirlerdi~~. Ceset mumyalanırdı; sara ~~olunurdu~~. ~~Birçok Mısır amelesi,~~ ~~bu işle muvazzaf~~ sımsıkı ~~ceset sımsıkı~~ sargılarla bağlanırdı. Bu suretle ceset, bir mumya haline konur, ve ölenin içtimai mevkiine göre ~~mütenasip~~ bir mezara konurdu. Ehramlar, kralların mumyaları için, büyük mezarlardan ibarettir.

Bir taraftan da Türklerin, en büyük gördükleri kâinatın bütün kuvvetlerine taptılar. Bilhassa güneş onların, allahı oldu.

Elyazının Metni

–20–

korunmak için tapınılırdı. *Mısırlıların, uluhiyet hakkındaki itikatlarının menşe ve safhaları tetkik olunursa şu neticelere varılır; Sami-Hami Mısırlılar, Mısırda ilk medeniyet kuran türk uruklarının, adeta, bayrak gibi, uruk birliği alameti olan, doğan, kurt gibi hayvan timsallerini ki şüphesiz türklercede mukaddes idi. Hususi ilahlar mertebesine çıkardılar.*

Bir taraftan da Türklerin, en büyük gördükleri kâinatın bütün kuvvetlerine taptılar. Bilhassa güneş onların allahı oldu.

Ruhun ebediyeti, Tahnit

Mısırlılar, insan ölünce ruhun ağzından kaçtığını ve günün birinde vucuduna tekrar gireceğini zan ederlerdi. Bunun için *ceseti sağlam muhafaza etmek lazımdı.* Ceset *mumyalanırdı. Sora* sargılarla *sımsıkı* bağlanırdı. Bu suretle ceset, bir mumya haline konur, ve *ölenin içtimai mevkiine göre* bir mezara konurdu. Ehramlar, kıralların mumyaları için, büyük mezarlardan ibarettir.

Kitaplara Yansıması

korunmak için tapınırlardı. Mısırlıların, ülûhiyet hakkındaki itikatlarının menşe ve safhaları tetkik olunursa şu neticelere varılır; Samî-Hamî Mısırlılar, Mısırda ilk medeniyet kuran Türk kabilelerinin adeta, bayrak gibi, kabile birliği alâmeti olan, doğan, kurt gibi *hayvan timsallerini* –ki şüphesiz Türklerce de mukaddes idi– *hususi ilâhlar mertebesine çıkardılar.*

Bir taraftan da Türklerin, en büyük gördükleri kâinatın kuvvetlerine taptılar. Bilhassa *Güneş* onların Allahı oldu.

Mısırlılar, insan ölünce, ruhunun ağzından kaçtığını ve günün birinde vucuduna tekrar gireceğini zannederlerdi. Bunun için cesedi sağlam muhafaza etmek lâzımdı.

Ceset mumyalanırdı; sora sargılarla sımsıkı bağlanırdı. Bu suretle ceset, bir *Mumya* (*Res.74*) haline getirilir ve ölenin içtimaî mevkiine göre bir mezara konurdu. *(Res. 72). Ehram*lar, kıralların mumyaları için, büyük mezarlardan ibarettir.

Türk Tarihinin Ana Hatları (s. 220-222)
Tarih I (s. 120-121)

Atatürk'ün Elyazısı

Fakat, Güneş (Osiris) battiktan
sora korkunç karanlik basiyor;
oda allah olmak lazim (seth)..
bu karanlik allahinin, karanlik-
larini, aydinlatan (Ay), onuda
ilah zanetmişler (Isis)..
Ertesi gün, ufuktan, çikan
güneşi (Osiris) in oğlu,
kabul etmişler, güneş (Horüs).
Karanlik allahinin, fenaliği, Ay-
in işiğile bertaraf olunca,
Ortada itibara sayan,
Güneş (Horüs) ve Ay (Isis)
fakat, Horüsün babasi (Osiris) ki
kayiplardadir onuda unutma-
mak lazimdir.
İşte, Hyvanlardan ve tabiatin
kuvetlerindan yüzlerce, allah-
lara, insanlari, taptirmak,
maskaraligini anliyan papaslar,
belli başli
allahlari, üçe indirmişlerdir.
Baba (Osiris), Ugul (Horüs), Ana (Isis)
Teslis denilen itikadin esasi bu-
dur. [illegible] (K.K.K) [illegible]

Elyazının Metni

–20/a–

Fakat, güneş (Osiris) battıkta sora korkunç karanlık basıyor oda allah olmak lazım (seth).. bir karanlık allahının, karanlıklarını aydınlatan (Ay), onuda ilah zanetmişler (İsis)..

Ertesi gün, ufuktan, çıkan güneş (Osiris)in oğlu, kabul etmişler, güneş (Horus)

Karanlık allahının fenalığı, ayın ışığı ile bertaraf olunca, ortada itibara şayan güneş (Horüs) ve ay (İsis) fakat, Horüsün babası Osiris ki kayıplardadır onuda unutmamak lazımdır.

İşte, Hayvanlardan ve tabiatın kuvvetlerinden yüzlerce allahlara, insanları taptırmak, maskaralığını anlayan papaslar, belli başlı allahları, üçe indirmişlerdir.

Baba (Osiris), Oğul (Horüs), ana (İsis). Teslis denilen itikadın esası budur.

Kitaplara Yansıması

Fakat, Güneş *Osiris* battıktan sora, korkunç karanlık basıyor. Oda Allah olmak lâzım: *Set*... Bu karanlık Allahın, karanlıklarını aydınlatan *Ay;* onu da İlâh zanetmişler: *İsis.*

Ertesi gün, ufuktan, çıkan Güneşi *"Osiris"*in oğlu, kabul etmişler: Güneş (Horüs).

Karanlık Allahının fenalığı, Ayın ışığile bertaraf olunca, ortada itibara şayan, Güneş *Horüs* ve Ay *İsis* kalıyor. Fakat *Horüs* ün babası Osiris, ki kayıplardadır, onu da unutmamak lâzımdır.

İşte, hayvanlardan ve tabiatin kuvvetlerinden *yüzlerce allahlara insanları taptırmanın maskaralık olduğunu anlıyan papazlar, bellibaşlı allahları, üçe indirmişlerdir:* Baba (Osiris) Oğul (Horüs), Ana (İsis), *Teslis* denilen itikadın esası budur.

Türk Tarihinin Ana Hatları (s. 220)
Tarih I (s. 121)

Atatürk'ün Elyazısı

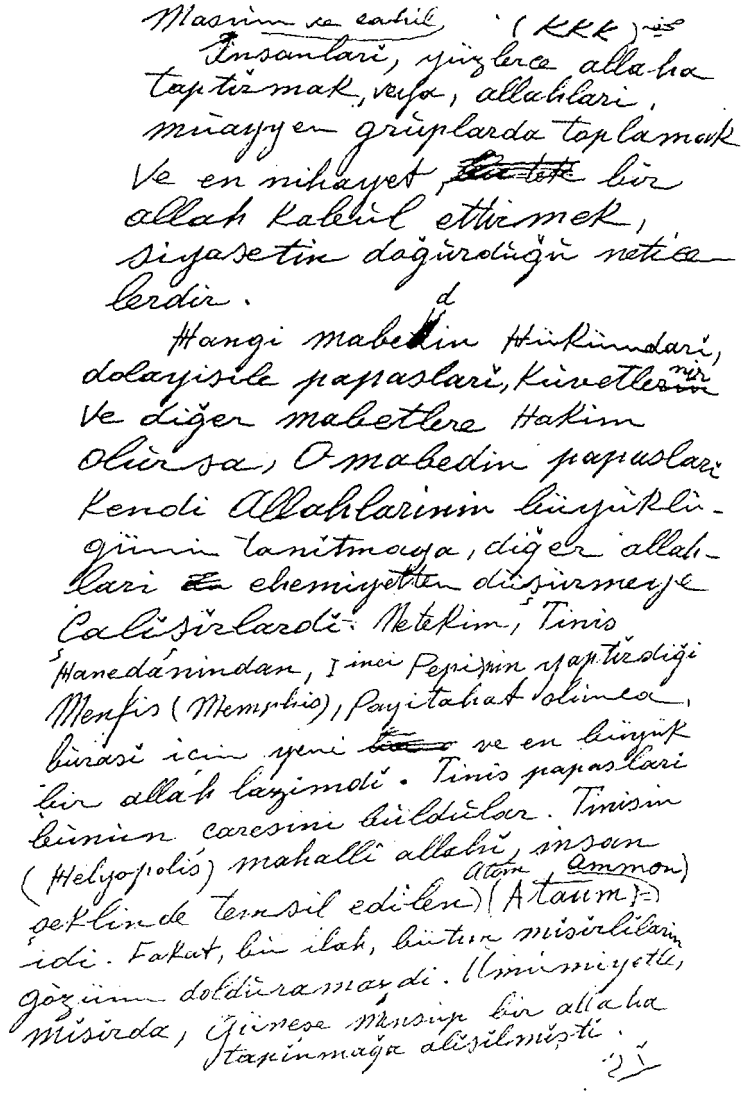

Masum ve sahil (KKK)

İnsanlarî, yüzlerce allaha taptırmak, veya, allahlari, muayyen grüplarda toplamak ve en nihayet, ~~[illegible]~~ bir allah kabul ettirmek, siyasetin doğurduğu neticelerdir.

Hangi mabedin Hükümdarî, dolayisile papaslarî, kuvetlerinir ve diğer mabetlere Hakim olursa, O mabedin papaslarî kendi Allahlarinin büyüklüğünün tanıtmaya, diğer allahlari ~~[illegible]~~ ehemiyetten düşürmeye çalışırlardı. Netekim, Tinis Hanedânindan, I inci Pepinin yaptırdığı Menfis (Memphis), Payitahat olunca, burasî için yeni ~~[illegible]~~ ve en büyük bir allah lazimdî. Tinis papaslarî bunun çaresini buldular. Tinisin (Helyopolis) mahallî allahî, insan şeklinde temsil edilen (Atom Ammon) (Ataum) idi. Fakat, bu ilah, bütün mısırlılarin gözünü doldüramazdi. Umumiyetle, mısırda, Güneşe mensup bir allaha tapınmağa alışılmıştı.

Elyazının Metni

–20/b–

Masum ve cahil insanları, yüzlerce allaha taptırmak, veya, allahları, muayen gruplarda toplamak ve en nihayet bir allah kabul ettirmek, siyasetin doğurduğu neticelerdir.

Hangi mabedin Hükümdarı, dolayısile papasları, kuvetlenir ve diğer mabetlere hakim olursa, O mabedin papasları Kendi allahlarının büyüklüğünü tanıtmaya, diğer allahları ehemiyetten düşürmeye çalışırlardı. Netekim, Tinis hanedanından I inci Pepi'nin yaptırdığı Menfis (Memphis), payitahat olunca, burası için yeni ve en büyük bir allah lazımdı. Tinis papasları bunun çaresini buldular. Tinisin (Helyopolis) mahallî allahı, insan şeklinde temsil edilen atom (Ataum=ammon) idi. Fakat, bu ilah, bütün mısırlıların gözünü doldduramazdı. Umumiyetle, mısırda, güneşe mensup bir allaha tapınmağa alışılmıştı.

Kitaplara Yansıması

Masum ve cahil insanları, yüzlerce allaha taptırmak veya allahları, muayyen gruplara toplamak ve en nihayet bir allah kabul etmek, siyasetin doğurduğu neticelerdir.

Hangi mabedin hükümdarı, dolayısile papazları kuvvetlenir ve diğer mabetlere hâkim olursa o mabedin papazları, kendi allahlarının büyüklüğünü tanıtmağa diğer allahları ehemmiyetten düşürmeğe çalışırlardı. Nitekim, *Tinis* Hanedanından *Pepi I.*'in yaptığı *Menfis (Memphis),* payitaht olunca burası için yeni ve en büyük bir allah lâzımdı. *Tinis Papazları* bunun çaresini buldular. *Tinis*'in (Helyopolis) mahallî Allahı, insan şeklinde temsil edilen *Atom=Atoum=Ammon* idi. Fakat bu ilâh, bütün Mısırlıların gözünü doldurmazdı. Umumiyetle, Mısırda Güneşe mensup bir allaha tapınmağa alışılmıştı.

Türk Tarihinin Ana Hatları (s. 220-221)
Tarih I (s. 121)

Atatürk'ün Elyazısı

Bundan evel Tapılan, Osiris, yahut Horüs ü de almak, ~~[illegible]~~ istemiyorlardı. Bunların yerine, onların üstünde olmak üzere, yine Güneşin timsali olan Ra yı aldılar.

Mahalli mabut ile güneşi bir yaptılar (Ataum-Ra = Amon-Ra) allahını icat ettiler, ve papaslar, ~~[illegible]~~ herkese anlattılar, öğrettiler ve tedris ettiler ki, (Amon-Ra) en büyük allahtır; diğer allahları, insanları ve herşeyi yaratan Odur. IInci Ramses zamanında, artık, mutlak kadir olan allah, bir insan timsali ile bir güneş mefhumunun, papasların akıl ve tedbirile - birleştirilmesinden ~~[illegible]~~ den olan (Amon-Ra) dır.

~~[illegible]~~

Elyazının Metni

–20/c–

Bundan evel tapılan Osiris, yahut Horüsü de almak, istemiyorlardı. Bunların yerine, onların üstünde olmak üzere, yine güneşin timsali olan *Ra*'yı aldılar.

Mahalli mabût ile güneşi bir yaptılar (Ataum-Ra = Amon-Ra) allahını icat ettiler; ve papazlar herkese anlattılar, öğrettiler ve tedris ettiler ki, (Amon-Ra) en büyük allahtır; diğer allahları, insanları ve herşeyi yaratan Odur. II inci Ramses zamanında, artık, mutlak Kâdir olan allah, bir insan timsali ile bir güneş mefhumunun –papasların akıl ve tedbirile– birleştirilmesinden olan (Amon-Ra)dır.

Kitaplara Yansıması

Bundan evel tapılan *Osiris*, yahut *Horüs*ü de almak, istemiyorlardı. Bunların yerine, onların üstünde olmak üzere, yine Güneşin timsali olan *Ra*yı aldılar.

Mahallî mabut ile Güneşi bir yaptılar. *Atum-Ra=Amon-Ra* Allahını icat ettiler; ve papazlar herkese anlattılar, öğrettiler ve tedris ettiler; ki *Amımon-Ra* en büyük Allahtır; diğer allahları, insanları ve her şeyi yaratan odur. *Ramses* II. zamanında artık, mutlak kadir olan allah, bir insan timsali ile bir Güneş mefhumunun –papazların akıl ve tedbirlerile– birleştirilmesinden olan *Amımon-Ra* dır.

Türk Tarihinin Ana Hatları (s. 221)
Tarih I (s. 121)

Atatürk'ün Elyazısı

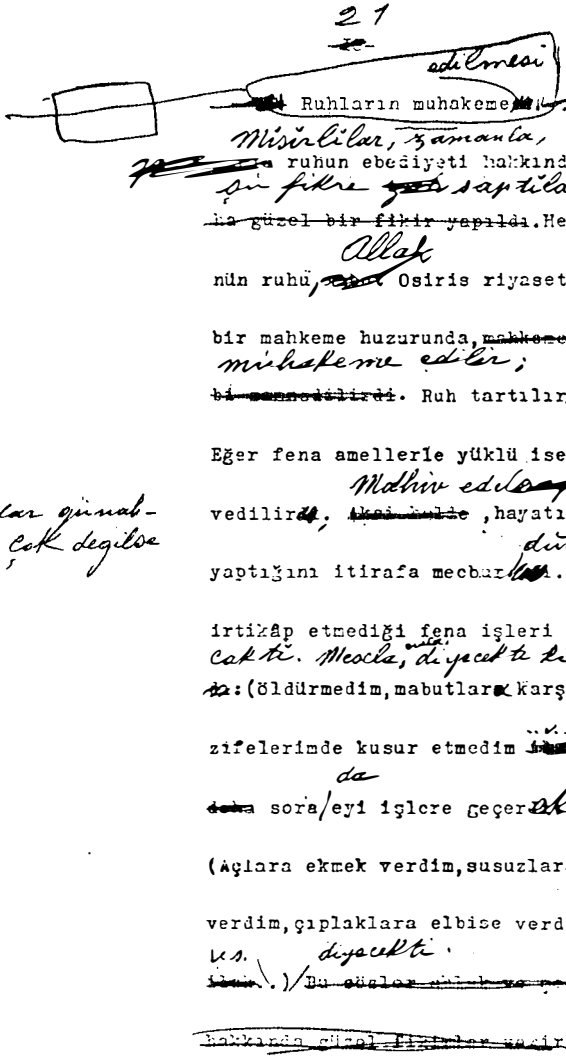

21

Ruhların muhakeme edilmesi

Mısırlılar, zamanla, ruhun ebediyeti hakkında şu fikre saptılar. Her ölünün ruhu, Allah Osiris riyasetinde bir mahkeme huzurunda, muhakeme edilir; Ruh tartılır; Eğer fena amellerle yüklü ise mahvedilir; Mahiv edilecek, hayatında yaptığını itirafa mecburdur. Ruh irtikâp etmediği fena işleri sayacaktı. Mesela, diyecekti ki: (öldürmedim, mabutlara karşı vazifelerimde kusur etmedim v.s.) sora da eyi işlere geçerek: (Açlara ekmek verdim, susuzlara su verdim, çıplaklara elbise verdim v.s.) diyecekti.

(x) Kadar günahları çok değilse

Elyazının Metni

–21–

Ruhların muhakeme *edilmesi*

Mısırlılar, zamanla, ruhun ebediyeti hakkında *şu fikre saptılar.* Her ölünün ruhu, *allah* Osiris riyasetinde bir mahkeme huzurunda, *muhakeme edilir;* Ruh tartılır; Eğer fena amellerle yüklü ise mahvedilir; *Mahiv edilecek kadar günahları çok değilse,* hayatında yaptığını itirafa mecburdur. Ruh irtikap etmediği fena işleri saya*caktı. Mesela, evela diyecekti ki:* (öldürmedim, mabutlara karşı vazifelerimde kusur etmedim.. v.s.) sora *da* eyi işlere geçerek: (Açlara ekmek verdim, susuzlara su verdim, çıplaklara elbise verdim *v.s.) diyecekti.*

Kitaplara Yansıması

Mısırlılar, zamanla ruhun edebiyeti hakkında şu fikre saptılar: Her ölünün ruhu, Allah Osiris riyasetinde bir *Mahkeme* huzurunda, muhakeme edilir; ruh tartılır; eğer fena amellerle yüklü ise mahvedilir; mahvedilecek kadar günahları çok değilse hayatında yaptığını itirafa mecburdur. Ruh irtikâp etmediği fena işleri sayacaktı. Meselâ, evvelâ diyecekti ki "öldürmedim, mabutlara karşı vazifelerimde kusur etmedim.." v.s. Sora da eyi işlere gelecek, "açlara ekmek verdim, susuzlara su verdim, çıplaklara elbise verdim... v.s." diyecekti.

Türk Tarihinin Ana Hatları (s. 222)
Tarih I (s. 122)

22

Temiz olduğu sabit olan, ruh, ebe-
diyete kabul edilir, ve serin,
kokulu bir havada yaşar ve
allahın sofrasında yemek
yerdi.

~~16- Yüksek mabut. - Mısır ra-~~
hipleri, ~~Halkın diğer kısmına~~ nazaran daha okumuş ve batıl itikatlara daha az inanırlardı. ~~Rahip~~ler
beşeriyeti, mevcudiyeti, ...
işgal eden meseleler hakkında
düşünürlerdi. Evvela bir çok ma-
butları aynı seviyeye koymuşlar-
dı. Daha sonra mabut Ozirisi karısı
İzis ve çocukları Horüs'ten
ibaret üç şahsiyeti ön safa koy-
dular. En nihayet, bütün mabutla-
rın üstüne herşeyi yaratan kadir

ahiret ~~günü~~, yahut hesap günü, mizan, sırat köprüsü, cehennem, cennet telakkilerinin Mısırda uyanması böyle olmuştur.

Elyazının Metni

--22--

Temiz olduğu sabit olan, ruh, ebediyete kabul edilir, ve serin, kokulu bir havada yaşar ve *allahın sofrasında yemek* yerdi. *ahiret yahut hesap günü, mizan, sırat köprüsü, cehennem, cennet, telakilerinin mısırda uyanması böyle olmuştur.*

Kitaplara Yansıması

Temiz olduğu sabit olan, ruh, *ebediyete* kabul edilir ve serin, kokulu bir havada yaşar ve Allahın sofrasında yemek yerdi.

Ahret, yahut hesap günü, mizan, sıratköprüsü, cehennem, cennet telâkkilerinin Mısırda uyanması böyle olmuştu.

Türk Tarihinin Ana Hatları (s. 222)
Tarih I (s. 122)

Mısır papazları ve dini ayinler

23

~~kül bir mükemmel mahlukü kon-~~

Mısır papazları şüphesiz, saf ve cahil halktan çok bilgili, çok zengin ve politikacı idiler.

Bu sebebledir idi ki firavunların, mesnedi, ölüyurlar, müşavirleri olabiliyorlardı.

Papazların, bizzat hükümeti idare ettikleri görülmüştür. Papazlar, istedikleri kadar, allahlar yaparlar veya onları bir kaç zümre halinde toplarlar; Eğer kuvvetli olmalarına ve menfaatlarına yardım edecekse, bütün dünyayı yalnız bir allah etrafında, kendilerine hadim kılmağa çalışırlardı.

~~...lar. Bu sebebten, (habelerin~~

~~...olduğunu söylerlerdi) Amon denilen~~

~~...nihayet bütün Mısır~~

San'atlar

Mısır mimarlığı ve abideler.

~~...lılar, büyük binaları idiler. Nil~~

~~vadisi kenarlarındaki kayalıklı~~

~~tepeler, yapı taşı veriyordu.~~

~~...sıfatile toplanan köy-~~

~~...ebelik~~

bilhassa, Mısırlılar, mabutlarına mabetler, ölülerine mezarlar yapmışlardır.

Elyazının Metni

–23–

Mısır papazları ve dini ayinler

Mısır papazları şüphesiz, saf ve cahil halktan çok bilgili, çok zengin ve politikacı idiler. Bu sebeble idi ki firavunların mesnedi, oluyorlar, müşavirleri olabiliyorlardı.

Papazların, bizzat Hükümeti idare ettikleri görülmüştür. Papazlar, istedileri kadar, allahlar yaparlar veya onları birkaç zümre halinde toplarlar; Eğer kuvetli olmalarına ve menfaatlarına yardım edecekse, bütün dünyayı yalnız bir allah etrafında, Kendilerine hadim kılmağa çalışırlardı.

Mısır abideler mimarlığı ve Mısırlılar, bilhassa, mabutlarına mabetler, ölülerine mezarlar yapmışlardı.

Kitaplara Yansıması

MISIRIN PAPAZLARI VE DİNÎ AYİNLER

Mısır papazları şüphesiz, sâf ve cahil halktan çok bilgili, çok zengin ve politikacı idiler. Bu sebeble idi ki, Fir'avunların mesnedi oluyorlar, müşavirleri olabiliyorlardı.

Papazların, bizzat hükûmeti idare ettikleri görülmüştür. Papazlar, istedikleri kadar, allahlar yaparlar veya onları birkaç zümre halinde toplarlardı; eğer kuvvetli olmalarına ve menfaatlerine yardım edecekse bütün dünyayı yalnız bir allah etrafında, kendilerine hadim kılmağa çalışırlardı.

SAN'ATLER

Mısırlılar, bilhassa mabudlarına mabetler, ölülerine mezarlar yapmışlardır.

Türk Tarihinin Ana Hatları (s. 222-223)
Tarih I (s. 122-123)

23/d

Papazların, insanlar üzerine tesiri, bilhassa, mabetlerde ayinler vasıtasiyle olurdi.

allahlara tapmak, bir çok ayinleri ve bir çokta papazları icap ettiriyordi.

Mabedin ortasını işgal eden, dar ve karanlık bir odada, Mahallin allahı, hergün, hediye kabul ederdi: koku, yiyecek, kumaş v.s.

bayram günleri, allahın heykeli, debdebeli alaylarla, şehrin içinde dolaştırılırdı.

Mabetlere kurbanlarda verilirdi, en makbulü buğa idi. Ayinler, basma kalıp dualarla yapılırdı.

~~Aktarmacak~~

~~Altındaki ...~~

" ~~Babalar Mısırlıların, ...~~

Elyazının Metni

–23/a–

Papazların, insanlar üzerine tesiri, bilhassa, mabetlerde ayinler vasıtasıyla olurdu.

allahlara tapmak, bir çok ayinleri ve bir çokta papazları icap ettiriyordu.

Mabedin ortasını işgal eden, dar ve karanlık bir odada, mahallin allahı, hergün hediye kabul ederdi: Koku, yiyecek, kumaş v.s.

Bayram günleri, allahın heykeli debdebeli olaylarla, şehrin içinde dolaştırılırdı.

Mabetlere kurbanlar da verilirdi, en makbulu buğa idi. Ayinler, basma kalıp dualarla yapılırdı.

Kitaplara Yansıması

Papazların insanlar üzerine tesiri, bilhassa mabetlerde ayinler vasıtasile olurdu.

Çok allahlara tapmak, bir çok ayinleri ve birçok ta papazları icap ettiriyordu.

Mabedin ortasını işgal eden, dar ve karanlık bir odada, mahallin allahı, hergün *hediye kabul* ederdi: koku, yiyecek, kumaş v.s. Bayram günleri Allahın heykeli debdebeli alaylarla, şehrin içinde dolaştırılırdı. Mabetlere *kurban*lar da verilirdi. En makbulu boğa idi. Ayinler, basmakalıp dualarla yapılırdı.

Türk Tarihinin Ana Hatları (s. 222-223)
Tarih I (s. 122)

BELGE 2

ATATÜRK'ÜN ELYAZISIYLA MUHAMMED VE İSLÂMIYET

Atatürk'ün Muhammed ve İslamiyet'in doğuşu konusunda, Lise *Tarih* kitabı için eliyle yazdıkları, yazdırdıkları ve Caetani'den yaptırdığı çeviriler (1930).

Özgün belge, Anıtkabir Kütüphanesi'nde.
Fotokopisi, Türk Tarih Kurumu'nda, Genelkurmay Başkanlığı'na bağlı Askeri Tarih ve Stratejik Etüdler Başkanlığı'nda ve *Aydınlık* gazetesi arşivinde.

Atatürk'ün Elyazısı

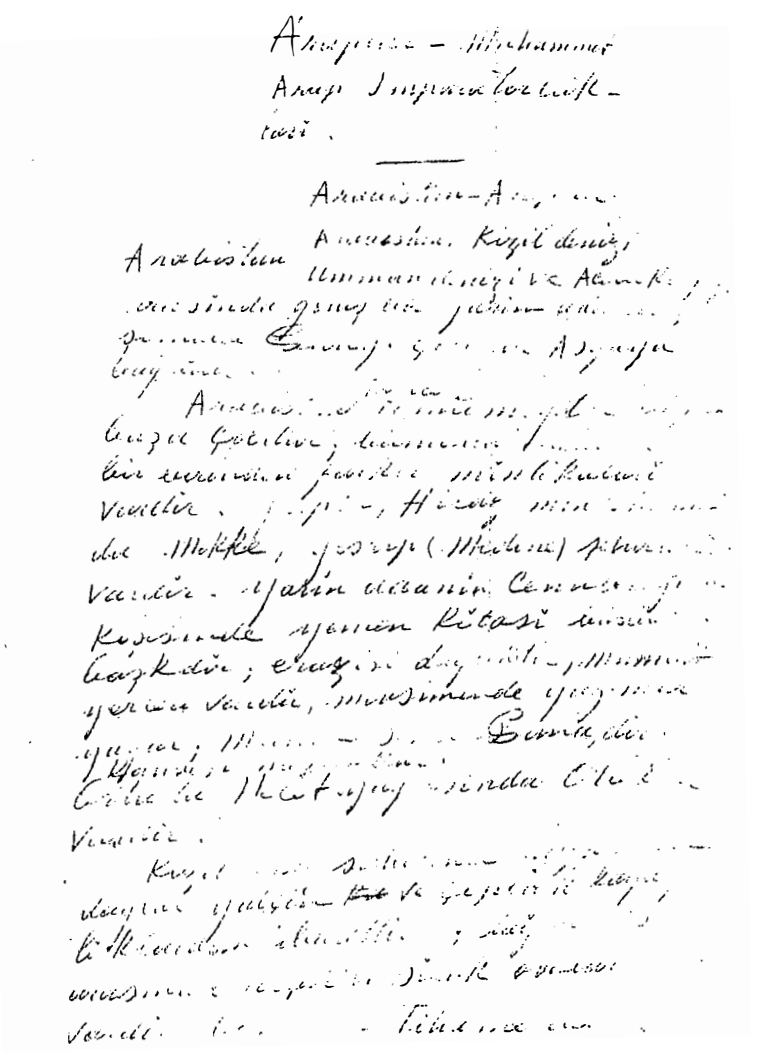

Elyazının Metni

(1)

Araplar-Muhammed Arap İmparatorlukları

Arabistan

Arabistan, Arap Yarım Adası'nın, Kızıl Deniz, Umman Denizi ve Acem Körfezi arasında geniş bir yarım adadır; şimalde Suriye Çöller ile Asya'ya bağlıdır.

Arabistan'ın içi umumiyetle baştan başa çöldür; bununla beraber birbirinden farklı mıntıkaları vardır. Garpta Hicaz mıntıkasında Mekke, Yesrip (Medine) şehirleri vardır. Yarım adanın cenubî garbî köşesinde Yemen Kıtası büsbütün başkadır; erazisi dağlıktır, mümbit yerleri vardır, mevsiminde yağmur yağar; mühim şehri Sana'dır. Kahvesi meşhurdur. Ortada Necef yaylasında otlaklar vardır.

Kızıl deniz sahilinde uzanan dağlar yalçın ve çıplak kayalıklardan ibarettir; dağlarla sahil arasında alçak ve sıcak ovalar vardır. Buralara Tihame derler.

(2)

Bu dağların Hicaz dağları denir, yüksek noktası (2750) metredir. Yemende (3000) metre irtifaında dağı vardır. Umman ülkesi sahilince uzanan Umman dağları vardır.

Çöller Kızgın sıcak ve Kurak'tır. Arabistanda nehir yoktur, bir kuyuya tesadüf etmek saadettir. Çölde müthiş sıcak rüzgârlar eser, Kumlarını Havaya karıştırır.

Araplar| Araplar, yahudiler gibi Sami denilen ırktandırlar, bedevidirler. Hayal ve şiir istidatları çoktur. Muhammetten evel edebiyatları ve şairleri arasında müsabakaları vardı. İçtimai ve siyasi hayatları anarşi içinde idi.

Mekke ve medinede Ahalisi tüccar idiler, idareleri de bir nevi halk idaresiydi.

Yemende Küçük Küçük Kabile Krallıkları vardı.

Elyazının Metni

(2)

Bu dağlara Hicaz dağları denir; yüksek noktası (2750) metredir. Yemen'de (3000) metre irtifaında dağ vardır. Umman Denizi sahilince uzanan Umman dağları vardır.

Çöller kızgın sıcak ve kuraktır. Arabistan'da nehir yoktur, bir kuyuya tesadüf etmek saadettir. Çölde müthiş sıcak rüzgârlar eser, kumlarını havaya karıştırır.

Araplar

Araplar, yahudiler gibi Samî denilen ırktandırlar; bedevîdirler. Hayal ve şiir istidatları çoktur. Muhammetten evel edebiyatları ve şairleri arasında müsabakalar vardı. İçtimaî ve siyasî hayatları anarşi içinde idi.

Mekke ve Medine ahalisi tüccar idiler, idareleri de bir nevi halk idaresiydi. Yemende küçük küçük kabile krallıkları vardı.

Kitaplara Yansıması

ARAPLAR, AHLÂK VE ADETLERİ

Araplar Samî ırktandırlar. Büyük kısmı *bedevî* denilen göçebelerden ibarettir. Arabistanın haşin iklim ve tabiati bu göçebelerin hayat ve adetlerindeki iptidailiği devam ve muhafaza ettirmiştir. Bedeviler çadırlarda yaşarlar. Süt, bulgur, bulunan yerlerde hurma, külde pişmiş arpa ekmeği ile geçinirler. Kertenkele ve çekirge de yerler.

Bütün işleri kadınlar görür. Bedevî Arapların en büyük içtimaî teşekkülü kabiledir. Kabilenin irsî bir reisi bulunur. Bu reis her türlü davalara bakar. Kabileler arasında biribirlerini imhaya kadar varan kavgalar eksik değildir. Birkaç kabilenin harp maksadile birleşerek *Kait, Emir, Seyit* namları verilen bir reisin idaresinde yaşadıkları da vakidir; fakat yine her kabile kendi istiklâlini muahafaza eyler. Araplarda kâhinler, şairler ve irsî şerifler vardır.

Tarih II (s. 80)

3

Arapların [illegible] iptidai dinini Hıristiyanlık ve [illegible] Her tarafında mühim yahudi kolonisi ~~bütün~~ vardı. Fakat arapların umumiyetle Putlara taparlardı.

~~[illegible]~~ Bedeviler ~~[illegible]~~ Çölde taşlara vahalarda ağaçlara taparlardı, onlarda gözle görülmeyen cinler, periler tahayyül ederlerdi. Bedeviler, Mekkeyi mukaddes tanırlar ve oraya hacca gelirlerdi. Orada Kabe vardı. Kabede arap kabilelerinin mabutlarını temsil eden yere dik konulmuş 360 taş ~~[illegible]~~ ve gökten düşmüş ~~[illegible]~~ tanılan meşhur ~~[illegible]~~ Karataş (Hacer-i esvet) bulunurdu. Gelecek Hayat Hakkındaki inanışlar Çok karanlıktı.

Yemende bir eski medeniyet Vardı (Himeyrilerin). Bu medeniyeti şüphesiz, acem körfezi sahillerinde Sumerler Getirmiştir.

(3)

Arapların İptidaî dinleri

Arabistanın şimalinde Hıristiyanlar ve hemen her tarafında mühim yahudi kolonileri vardı. Fakat arapların umumiyeti putlara taparlardı.

Bedeviler çölde taşlara, vahalarda ağaçlara taparlardı; onlar da gözle görülmeyen cinler, periler tahayyül ederlerdi. Bedeviler, Mekkeyi mukaddes tanırlar ve oraya hacca gelirlerdi. Orada Kâbe vardı. Kâbede arap kabilelerin mabûdlarını temsil eden yere dik konulmuş 360 taş ve gökten düşmüş tanrıları meşhûr Karataş (Şeceri esvet) bulunurdu. Gelecek hayat hakkındaki inanışlar çok karanlıktı.

Yemende bir eski medeniyet vardı (Himeyrilerin). Bu medeniyeti şüphesiz, Acem Körfezi sahillerine Sümerler getirmiştir.

4

Müham- Muhammedin aile
medin menşei ve Atalarına ait
bütün malûmat
Tarihî olmaktan ziyade
29 efsanevidir. Peygamber
zamanında bu malûmat
yoktu, bunlar sonradan icat
olunmuştur.
Arapların aile şeceresinin
tutulması usulü Halife
Ömer zamanında başlamış-
tır. Bu usul birtakım düzme
şecerelerin uydurulmasına
yol açtı. Hakikatte, Muham-
medin menşei hakkında pek
az şey bilinmiştir, okadar, ki
Onun asil ismi dahi malûm
olmamıştır; Muhammet
Peygamberin ismi değil
lakabıydı.
Peygamberin ceddi hakkın-
daki malumat dahi tarihî
vesikalara uymaz. Araplar,
Peygamberin İbrahim neslin-
den geldiğini ispata çalış-
tılar; Arapların bu silsile bütün

Elyazının Metni

(4)

Muhammedin menşei

Muhammedin aile ve atalarına ait bütün malûmat tarihî olmaktan ziyade efsanevîdir. Peygamber zamanında bir malûmat yoktu; bunlar sonradan icat olunmuştur.

Arapların aile şecerelerinin tutulması usülü Halife Ömer zamanında başlamıştır. Bu usül bir takım düzme şecerelerin uydurulmasına yol açtı. Hakikatta, Muhammedin menşei hakkında pek az şey bilinmiştir, okadar ki onun asıl ismi dahi malûm olmamıştır; Muhammet, Peygamberin ismi değil, lakabıydı.

Peygamberin cetleri hakkındaki malûmat dahî tarihî vesikalara uymaz. Araplar, Peygamberin İbrahim neslinden geldiğini ispata çalıştılar; Araplar bu sûretle bütün

Kitaplara Yansıması

Muhammedin çocukluğuna ve gençliğine ait malûmata soradan katılmış çok uydurma şeyler vardır; onun vatandaşlarını dine davete başladıktan soraki hayatı daha çok malûmdur.

Tarih II (s. 89)

Atatürk'ün Elyazısı

— 5 —

Arap ırkının yüksek necabet sahibi olduğunu ispat etmek Hevesinde idiler.

Muhammet kendisi, hiçbir zaman asalet şerefi iddiasına ~~da bulunmamış~~ kalkışmamıştır; O, boş tefrikata ehemiyet vermezdi; gayesine doğru tereddütsüz yürür amelî bir adamdi.

Muhammet, hiçbir zaman, bir esalet Hücceti istemedi; damarlarında, ibranî nebilerinin canı dolaştığını iddia etmedi; bilâkis, kerek kendisinin, kerek ana babasının fakir hallerile iftihar etti.

Bütün mehazlar, bize, Muhammedin babası olmak üzere Abdülmüttalibin oğlu Abdülla namında bir zatı gösterir; Anasının da adını Emine olarak tespit ederler.

Muhammet ~~babası~~ dünyaya gelmeden evel, babası ölmüştür, Emine de, çocuğunu altı

(5)

Arap ırkının yüksek necabet sahibi olduğunu ispat etmek hevesinde idiler.

Mûhammet kendisi hiçbir zaman asalet şerefi iddiasına kalkışmamıştır; O, boş teferruata ehemiyet vermezdi; gayesine doğru tereddütsüz yürür amelî bir adamdı.

Mûhammet, hiçbir zaman bir esalet hücceti istemedi; damarlarında ibranî nebilerinin canı dolaştığını iddia etmedi; bilakis kerek kendisinin, kerek ana ve babasının fakir hallerile iftihar etti.

Bütün mehazlar, bize, Muhammedin babası olmak üzere Abdülmüttalibin oğlu Abdulla namında bir zatı gösterir; Anasının da adını Emine olarak tespit ederler.

Muhammet dünyaya gelmeden evel, babası ölmüştür. Emine de, çocuğunu altı

6

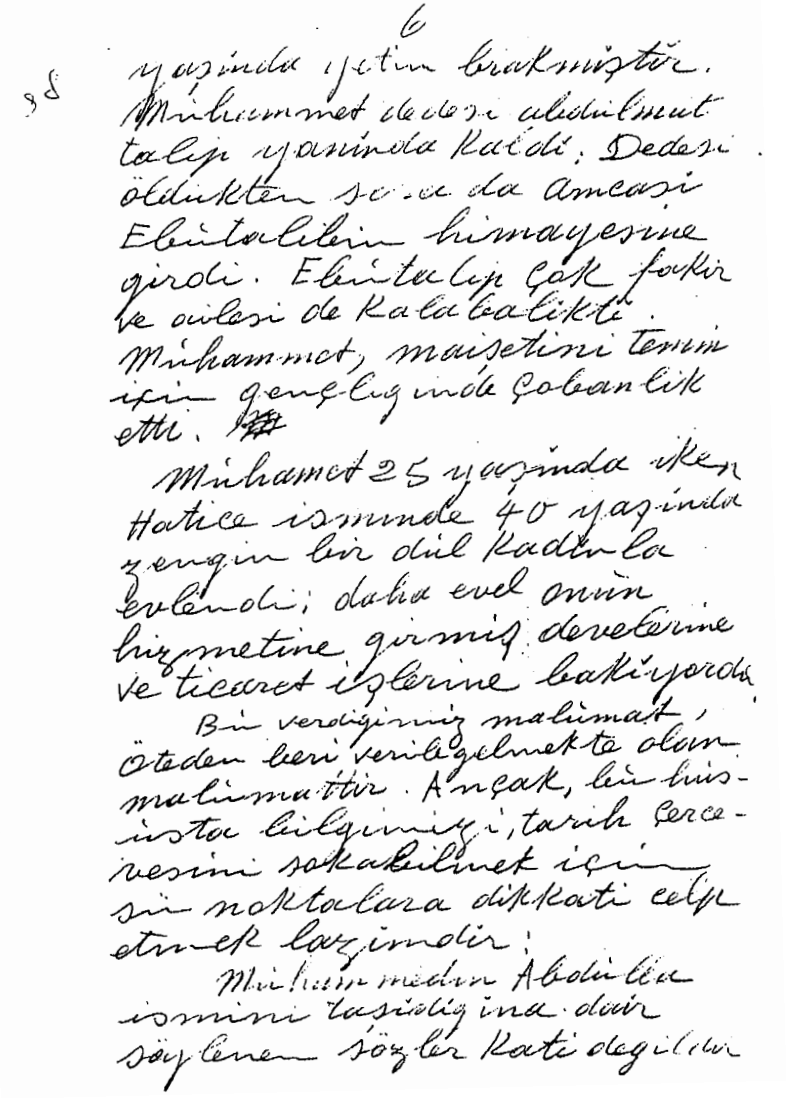

yaşında yetim bırakmıştır.
Muhammet dedesi abdülmut
talip yanında kaldı. Dedesi
öldükten sora da amcaşı
Ebütalibin himayesine
girdi. Ebütalip çok fakir
ve ailesi de kalabalıktı.
Muhammet, maişetini temin
için gençliğinde çobanlık
etti.

Muhamet 25 yaşında iken
Hatice isminde 40 yaşında
zengin bir dul kadınla
evlendi; daha evel onun
hizmetine girmiş develerine
ve ticaret işlerine bakıyordu.

Bu verdiğimiz malumat,
öteden beri verilegelmekte olan
malumattır. Ançak, bu hus-
usta bilgimizi, tarih çerce-
vesini sokabilmek için
sü noktalara dikkati celp
etmek lazımdır:

Muhammedin Abdülla
ismini taşıdığına dair
söylenen sözler kati değildir

yaşında yetim bırakmıştır. Muhammet dedesi Abdülmuttalip yanında kaldı. Dedesi öldükten sonra da amcası Ebûtalibin himayesine girdi. Ebûtalip çok fakir ve ailesi de kalabalıktı. Mûhammet, maişetini temin için gençliğinde çobanlık etti.

Mûhammet 25 yaşında iken Hatice isminde 40 yaşında zengin bir dul kadınla evlendi; daha evel onun hizmetine girmiş develerine ve ticaret işlerine bakıyordu.

Bu verdiğimiz malûmat, öteden beri verilegelmekte olan malûmattır. Ancak, bu hususta bilgimizi, tarih çerçevesine sokabilmek için şu noktalara dikkat celp etmek lazımdır:

Muhammedin Abdûlla ismini taşıdığına dair söylenen sözler kati değildir.

Atatürk'ün Elyazısı

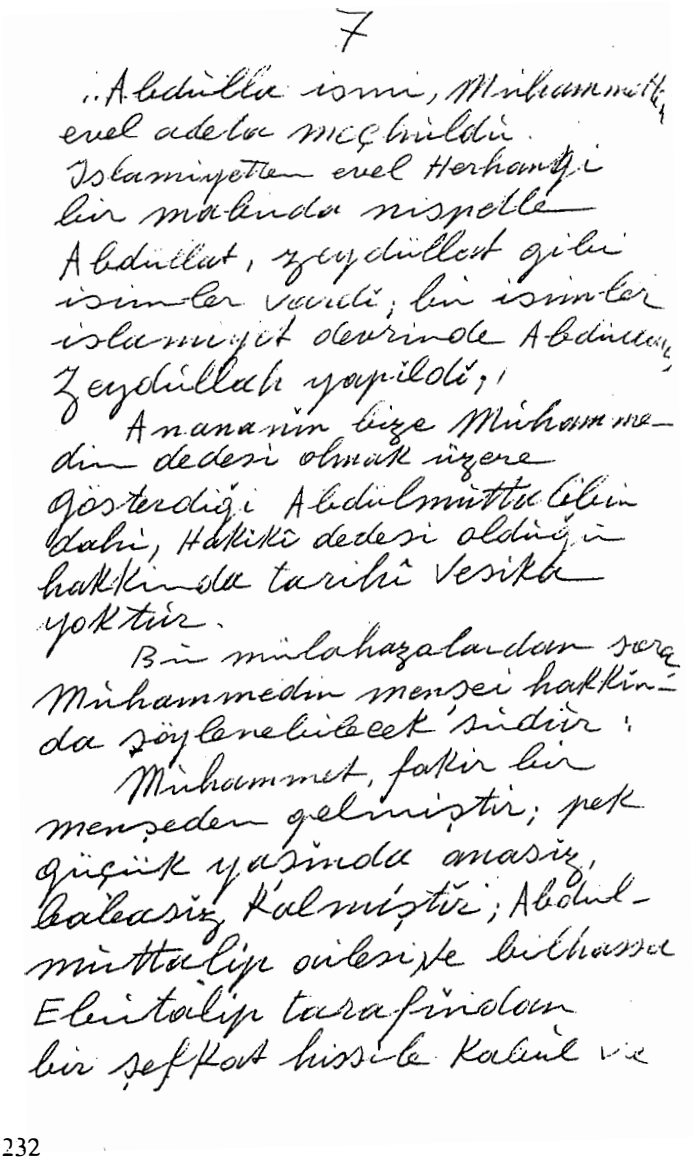

7

..Abdülla ismi, Muhammetten
evel adeta meçhüldü.
Islamiyetten evel Herhangi
bir mabuda nispetle
Abdüllat, zeydüllat gibi
isimler vardi; bu isimler
islamiyet devrinde Abdüllah,
Zeydüllah yapildi;
Anananin bize Muhammedin dedesi olmak üzere
gösterdiği Abdülmüttalibin
dahi, Hakikî dedesi olduğu
hakkinda tarihî vesika
yoktur.
Bu mülahazalardan sora
Muhammedin menşei hakkinda şöylenebilecek sudur:
Muhammet, fakir bir
menşeden gelmiştir; pek
güçük yaşinda anasiz,
babasiz kalmiştir; Abdülmüttalip ailesi ve bilhassa
Ebutalip tarafindan
bir şefkat hissile kabul ve

(7)

Abdûlla ismi, Muhammetten evel adeta meçhuldü. İslamiyetten evel herhangi bir mabûda nispetle Abdüllat, zeydüllat gibi isimler vardı; bu isimler İslamiyet devrinde Abûllah, Zeydûllah yapıldı.

Anananın bize Mûhammedin dedesi olmak üzere gösterdiği Abdülmûttalibin dahî, hakikî dedesi olduğu hakkında tarihî vesika yoktur.

Bu mülahazalardan sora Muhammedin menşei hakkında söylenebilecek şudur:

Muhammed, fakir bir menşeden gelmiştir; pek güçük yaşında anasız, babasız kalmıştır; Abdülmûttalip ailesi ve bilhassa Ebûtalip tarafından bir şefkat hisile kabul ve

8

Himaye edilmiştir. Peygam-
berlere verilmiş olan Muham-
met bakkalı, ölmüş baba-
sının ismini kullanmı-
ya hiçbir bırakmıyordu.

Muhamme-
din Peygam-
berliği

Muhammedin
Peygamberlik vazi-
fesinin nasıl
başladığını izah etmek en
nazik ve en müşkül mesele-
dir.

Muhammedin bir melek
ile ve allah ile Hakikaten
Konuşmuş olduğu Kanaatin-
da bulunanlar olduğu gibi,
Muhammedin, isteyerek
böyle söylediğini de
ileri sürenler olmuştur

Bu Faziyeleri bir tarafa
bırakmak ve meseleyi İlim ve
mantık çerçevesi içinde
mütalaa etmek daha
doğru olur.

himaye edilmiştir. Peygambere verilmiş olan Muhammet lakabı, ölmüş babasının ismini kullanmayı lüzum bırakmıyordu.

Muhammedin Peygamberliği

Mûhammedin peygamberlik vazifesinin nasıl başladığını izah etmek en nazik ve en müşkül meseledir.

Mûhammedin bir melek ile ve allah ile hakikaten konuşmuş olduğu kanaatinde bulunanlar olduğu gibi, Mûhammedin, isteyerek böyle söylediğini de ileri sürenler olmuştur.

Bu faraziyeleri bir tarafa bırakmak ve meseleyi ilim ve mantık çerçevesi içinde mütalaa etmek daha doğru olur.

– 9 –

Kuranda öğrendiğimize göre, Muhammet hiç değişmeden yaşamış ~~...~~ bir insan değildi; O da ~~...~~ hayat ve Hadiselerin zaruri icapları karşısında adeta hergün değişmiştir.

90 Muhammet, iptida allahın resulüyüm diyerek ortaya çıkmamıştır; bunu düşünmemiştir. Bu düşünce, senelerce mücadele ettikten ve fikirlerini neşreyledikten sonra kendisinde hasıl olmuştur.

Asıl meselenin Hal noktası şuradadır:

Bütün iptidai kavimlerde olduğu gibi Araplarda da şairlerin akıl erdiremedikleri kuvvetlerden ilham aldıklarına inanırlardı. Bu kuvvetler Araplar için Cinler idi. Cinler, güya Kâhinlere de ~~g~~ Kayıpları haber vermek

Elyazının Metni

(9)

Kûranda öğrendiğimize göre, Muhammet hiç değişmeden yaşamış bir insan değildi; o da hayat ve hadiselerin zaruri icapları karşısında adeta hergün değişmiştir.

Muhammet, iptida allahın resulüyüm diyerek ortaya çıkmamıştır; bunu düşünmemiştir. Bu düşünce, senelerce mücadele ettikten ve fikirlerini neşreyledikten sora kendisinde hasıl olmuştur.

Asıl meselenin hal noktası şurdadır:

Bütün iptidaî kavimlerde olduğu gibi Araplarda da, şairlerin akıl erdirmedikleri kuvetlerden ilham aldıklarına inanırlardı. Bu kuvetler Araplar için Cinler idi. Cinler, gûya kâhinlere de kâyıptan haber vermek

Kitaplara Yansıması

Tarihi noktai nazardan da mütalea edildiği zaman görülüyor ki: Muhammed birdenbire Allahın Resulüyüm diyerek ortaya çıkmamıştır. O, Arapların ahlâk ve âdetlerinin pek fena ve pek iptidaî ve ıslaha muhtaç olduğunu anlamış, bunları ıslah için tenha yerlere çekilerek senelerce düşünmüş ve yıllarca tefekkürden sora kendisinde vahiy ve ilham fikri doğmuştur. Vahiy, ilham fikri Muhammetten evel de Araplarca meçhul değildi. Bütün iptidaî kavimler gibi, Araplar da, şairlerin, akıl erdiremedikleri kuvvetlerden ilham aldıklarına inanırlardı. Bu kuvvetler Araplar için cinlerdi. Cinler, gûya, kâhinlere kayıptan haber vermek

Tarih II (s. 90-91)

Atatürk'ün Yazdırdığı

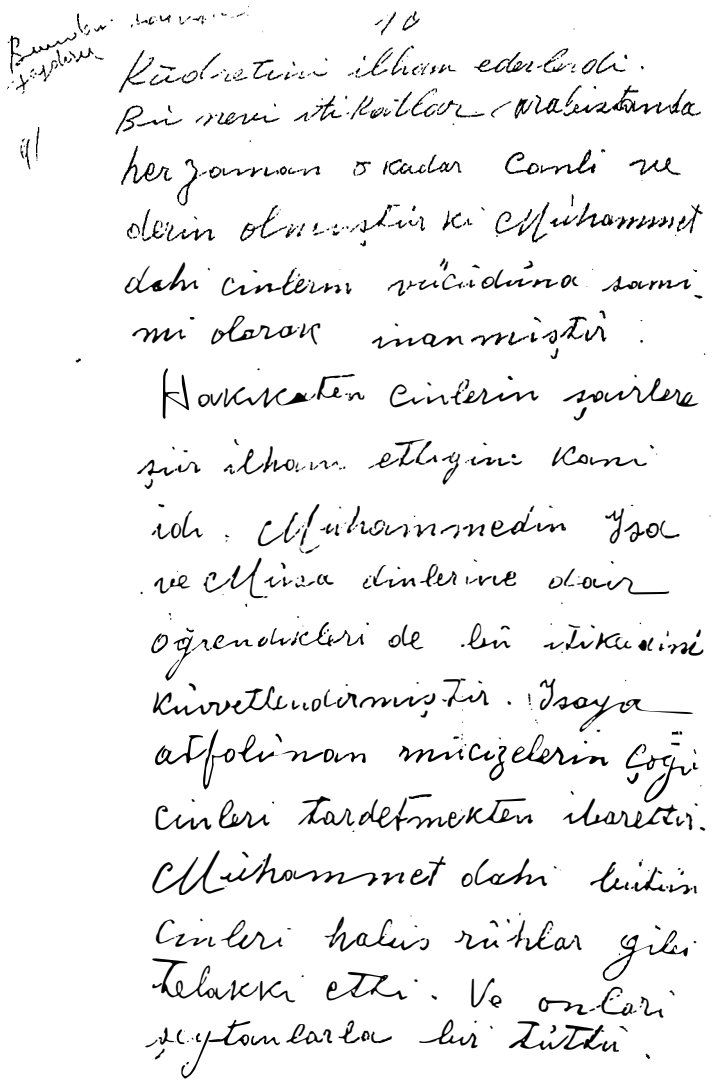

Bunlar [illegible] yazdırır

10

Kudretini ilham ederlerdi.
Bu nevi itikatlar arabistanda
her zaman o kadar canlı ve
derin olmuştur ki Muhammet
dahi cinlerin vücudüna sami-
mi olarak inanmıştır.
Hakikaten cinlerin şairlere
şiir ilham ettiğini kani
idi. Muhammedin İsa
ve Musa dinlerine dair
öğrendikleri de bu itikadını
kuvvetlendirmiştir. İsaya
atfolunan mucizelerin çoğu
cinleri tardetmekten ibarettir.
Muhammet dahi bütün
cinleri halis rühlar gibi
telakki etti. Ve onları
şeytanlarla bir tuttu.

Elyazının Metni

(10)

kûdretini ilham ederlerdi. Bu nevi itikatlar Arabistanda her zaman o kadar canlı ve derin olmuştur ki Mûhammet dahi cinlerin vücûduna samimî olarak inanmıştır.

Hakikaten cinlerin şairlere şiir ilham ettiğine kani idi. Mûhammedin İsa ve Mûsa dinlerine dair öğrendikleri de bu itikadını kuvvetlendirmiştir. İsaya atfolunan mucizelerin çoğu cinleri tardetmekten ibarettir. Mûhammet dahi bütün cinleri habis ruhlar gibi telakki etti. Ve onları şeytanlarla bir tuttu.

Kitaplara Yansıması

kudretini ilham ederlerdi. Bu nevi itikatlar Arabistanda herzaman o kadar canlı ve derin olmuştur ki *Muhammet dahi cinlerin vücuduna samimi olarak inanmıştır.* O, hakikaten cinlerin şairlere şiir ilham ettiğine kani idi. Araplar şairleri, bir kâhin gibi telâkki ederlerdi. Muhammedin Musa, İsa, dinlerine dair öğrendikleri de kendisinde bu itikadı kuvvetlendirmiştir. Bu Peygamberler de melekler vasıtasile ilham aldıklarını söylemişlerdi. O dinlerde de cin ve melek telâkkisi vardı. Dinler nazarında cinler, kötü ruhlar olduğundan peygamberler onlardan mülhem olamazlardı. Muhammet te diğer peygamberler gibi kendisine ilham eden kuvvetin insanları iğfal eden bir kuvvet olmayıp, onları hayır ve saadete irşat eden ilâhî bir kuvvet olduğuna samimi olarak inandı.

Tarih II (s. 91.)

11

Fakat Muhammet diğer ta-
raftan tabiat fevkinde bir
Kuvvetin ilhamlarına maruz
kaldığına inandı. Muham-
met ilhamlarını cinlerden al-
madığını ve fakat cinlerden
yüksek olan Allahtan al-
dığını söyler: Bu sebeple
Kuran ayetlerinin manzum
değil mensur olduğunu delil
gösterir.

Muhammet başlangıç-
ta her halde şedit bir hey-
cana maruz oldu. Bir
takım dini endişeler ve
vicdani mulahazalarla

Elyazının Metni

(11)

Fakat Muhammet diğer taraftan tabiat fevkinde bir kuvvetin ilhamlarına marûz kaldığına inandı. Mûhammet ilhamlarını cinlerden almadığını ve fakat cinlerden yüksek olan Allahtan aldığını söyler. Bu sebeple Kuran ayetlerinin manzum değil mensûr olduğunu delil gösterir.

Muhammet başlangıçta her halde şedit bir heyecana marûz oldu. Bir takım dinî endişeler ve vicdanî mülahazalarla

Kitaplara Yansıması

Muhammed başlangıçta her halde, şedit bir heyecana maruz oldu. Birtakım dini endişeler ve vicdanî mülâhazalarla

Tarih II (s. 91)

12

samimî sûrette uzûldu.
Muhammet namûskâr,
samimî, ve menfaat fikrin-
den arî olarak ortaya atildi.
Onun gayesi ilkdaşlarının
ahlak ve dinini islah et-
mekti.

Ilk vahi | Muhammedin
peygamberliği-
nin başlangıcına dair bir
çok eski rivayetler vardır.
Bunlar artık efsanelere
karışmıştır. Hakikatta
Peygamberin ilk söylediği
Kuran ayetinin ne olduğu
malûm ve belki de mazbûl
değildir. Kuran sûreleri

Elyazının Metni

(12)

samimî sûrette üzüldü. Muhammet namuskâr, samimî ve menfaat fikrinden arî olarak ortaya atıldı. Onun gayesi ırktaşlarının ahlak ve dinini islah etmekti.

İlk vahi

Muhammedin peygamberliğinin başlangıcına dair bir çok eski rivayetler vardır. Bunlar artık efsanelere karışmıştır. Hakikatta peygamberin ilk söylediği Kûran ayetinin ne olduğu malûm ve belki de mazbût değildir. Kûran sûreleri

Kitaplara Yansıması

samimi surette üzüldü. Muhammet namuskâr ve menfaat fikrinden ari olarak ortaya atıldı. Onun gayesi, muhitinin ahlâkını, dinini ve içtimaî hayatını ıslah etmekti.

İLK VAHİY Muhammedin Peygamberliğinin başlangıcına dair birçok rivayetler vardır. Bunlar pek çok efsanelerle karışmıştır. *Hakikatte Peygamberin ilk söylediği Kuran ayetlerinin ne olduğu kati surette malûm değildir.*

Tarih II (s. 91)

13

Muhammede ~~[illegible]~~ açık
semada peyda olmuş bir
şimşek gibi günün birinde,
birdenbire bir taraftan inmiş
değillerdir. Muhammedin
beyan ettiği sureler için
bir devirde din tepecikleri-
nin mahsulü olmuştur.
Muhammet bu surelere
bir çok çalıştıktan ve tedkik-
ler yaptıktan sonra edebî
bir şekil vermiştir. Mamafi
Kendisinin tahrir eden kâti-
bi ve amelin yukarıda söyle-
diğimiz gibi talebatın is-
kinde [illegible] vecit olduğunu

Elyazının Metni

(13)

Mûhammede açık semada peyda olmuş bir şimşek gibi günün birinde, birdenbire bir taraftan inmiş değillerdir. Mûhammedin beyan ettiği sûreler uzun bir devirde dinî tefekkürlerinin mahsûlü olmuştur. Mûhammet bu sûrelere birçok çalıştıktan ve tedkikler yaptıktan sonra edebî bir şekil vermiştir. Mamafi kendisini tahrik eden batınî amilin yukarda söylediğimiz gibi tabiatin üstünde bir vücût olduğuna

Kitaplara Yansıması

Muhammet uzun bir devirdeki tefekkürlerin mansulu olan ayetleri lüzum ve ihtiyaçlara göre takrir ediyordu. Bununla beraber kendisini tahrik eden kuvvetin tabiat fevkinde bir mevcudiyet olduğuna samimi surette kani idi.

Tarih II (s. 91)

14

kam idi.

Muhammedin harekete
geçiren ilk amil samimi
heycanları olmuştur.

Muhammet daha sonra
irticalen dinî ~~[illegible]~~ hita-
bede bulunan bir vaiz oldu.
Vaizlikten nebiliğe, nebi-
likten de nihayet allahın
Resulü haline geçti.

İçinde yaşadığı insanla-
rın manevî menfaati
için ne büyük bir ha-
kikat namına mücahe-
deye atılmış olan Muham

Elyazının Metni

(14)

kani idi.

Mûhammedi harekete geçiren bir amil samimî heycanlar olmuştur Mûhammet daha sonra irticalen dinî hitabede bulunan bir vaiz oldu. Vaizlikten nebiliğe, nebilikten de nihayet allahın Resûlü haline geçti.

İçinde yaşadığı insanların manevî menfaati için ve büyük bir hakikat namına mücahedeye atılmış olan Mûham

Kitaplara Yansıması

Muhammedi harekete getiren ilk amil bu samimi heyecanlar olmuştur. Muhammed bidayette irticalen dinî hitabette bulunan bir *vaiz* oldu. Vaizlikten *Nebi*liğe, Nebilikten nihayet *Allahın Resulü* haline geçti. Aralarında yaşadığı insanların manevî menfaati için ve büyük bir hakikat namına mücadeleye atıldı.

Tarih II (s. 91)

15

met sonunda dinî bir İm-
paratorluğun mutlak reisi
ve bütün dünyaya hakim
olmak idaresini besleyen
müharip bir dinin mü-
essisi sıfatı ile ömrünü
bitirdi. Bu iki netice
münhasıran Muhamme-
din kendi manevî ve
fikrî kuvvetinin mahsu-
lu idi

Muhammedin neşret-
tiği din, insanların kal-
binde derin bir ihtiyaz
uyandırdı. O olup gittiği
halde on üç [redacted] asır

Elyazının Metni

(15)

met, sonunda dinî bir imparatorluğun mutlak reisi ve bütün dünyaya hakim olmak iddiasını besliyen muharip bir dinin müessisi sıfatı ile ömrünü bitirdi. Bu iki neticе münhasıran Mûhammedin kendi manevî ve fikrî kuvvetinin mahsulü idi.

Muhammedin neşrettiği din, insanların kalplerinde derin bir ihtizaz uyandırdı. O ölüp gittiği halde on üç asır

Kitaplara Yansıması

Muhammedi ve onun nasıl bir din müessisi ve dini bir devlet reisi olduğunu anlıyabilmek için onun bilhassa askeri faaliyetlerini tetkik etmek lâzımdır. Aksi takdirde Muhammedi, her şeyi bir melekten alan ve aynen muhitine tebliğ eden ümmi, cahil, hissiz hareketsiz bir put derekesine indirmek hatasından kurtulmak mümkün olmaz. Halbuki Muhammet denilen şahsiyet bizatihi mütehassis, mütefekkir, müteşebbis ve muasırlarının en yükseği olduğunu yaptığı işlerle ispat etmiş bir varlıktı.

(Tarih, II, s. 93.)

Sonunda cihanşümul bir dinin müessisi oldu. Muhammedin neşrettiği din, insanların kalbinde derin bir ihtizaz uyandırdı. O ölüp gittikten on dört asır

(Tarih, II, s. 91.)

16

sonra hala islamiyetin
Kalplerde ihtizaz ~~...~~ hisile
getirmekte olduğu his olunuyor
~~...~~ Bu harikanın sebebini araş-
tırırken yalnız Muhammed-
din şahsi üzerinde durmuş
Kâfi değildir. Başka un-
surlarıda nazarı dikkate
almak lâzımdır. O un-
surlar, mevzuu bahs olan
adamın faaliyet sahasını
Teşkil eden kavmin halleri
~~ve içinde yaşadığı şartlarda~~
dir. Her halde içtimai
heyet Muhammedin ilk
telkinlerini bazı bir
tekâmül ile tadil ve
tevsi etmiştir.

12 ... Var

Elyazının Metni

(16)

sonra hala islamiyetin kalplerde ihtizaz husûle getirmekte olduğu his olunuyor. Bu harikanın sebebini araştırırken yalnız Mûhammedin şahsı üzerinde durmak kâfi değildir. Başka unsurları da nazarı dikkate almak lazımdır. O unsurlar, mevzuu bahs olan adamın faaliyet sahasını teşkil eden kavmin halleridir. Her halde içtimaî heyet Mûhammedin ilk telkinlerini batî bir tekamül ile tadil ve tevsi etmiştir.

Kitaplara Yansıması

Sora bile islâmiyet hâlâ kalplerde ihtizaz husûle getirmektedir. Bununla beraber içtimaî hayat, Muhammedin ilk telkinlerini bati bir tekhamül ile tadil ve tevsi etmektedir.

Tarih II (s. 91-92)

Atatürk'ün İsteğiyle Afetinan'ın Leone Caetani'nin "İslam Tarihi"nden Çevirdikleri

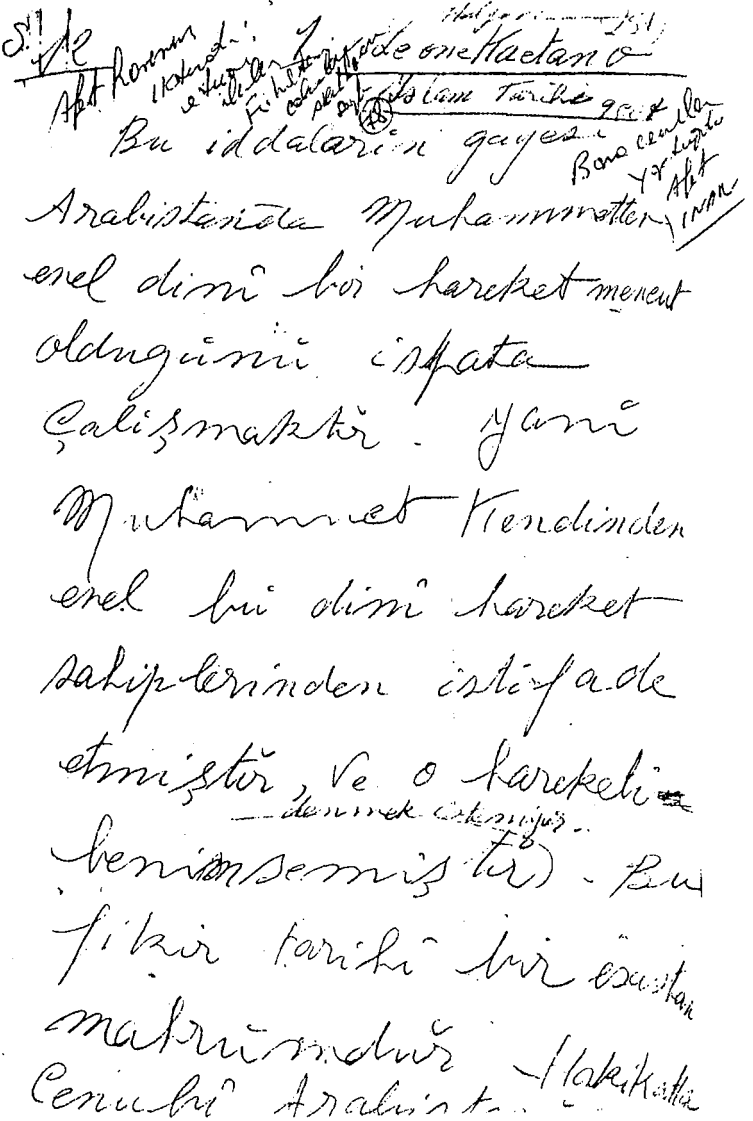

Bu iddaların gayesi Arabistanda Muhammeden evel dini bir hareket mevcut olduğunu isbata çalışmaktır. Yani Muhammed kendisinden evel bir dini hareket sahiplerinden istifade etmiştir, ve o hareketi benimsemiştir (demek istemiştir). Bu fikir tarihi bir esastan mahrumdur. Hakikatta Cenubi Arabistan

Elyazının Metni

(1)

Bu iddiaların gayesi Arabistan'da Muhammetten evel dinî bir hareket mevcut olduğunu ispata çalışmaktır. Yani Muhammet kendinden evel bir dinî hareket sahiplerinden istifade etmiştir, ve o hareketi benimsemiştir denmek isteniyor. Bu fikir tarihî bir esastan mahrumdur. Hakikatte cenubî Arabistanın

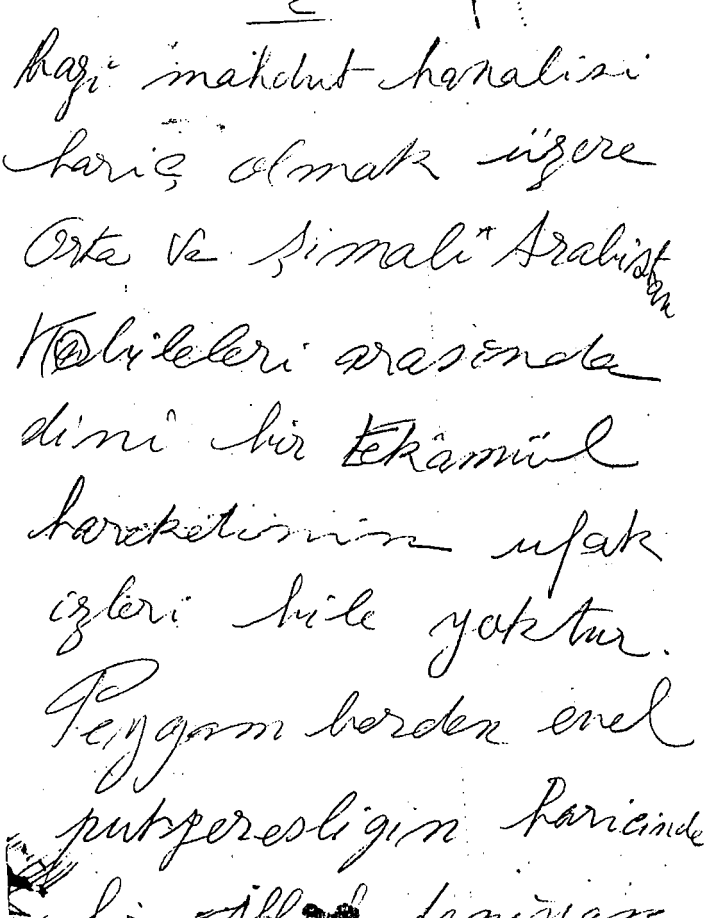

(2)

bazı mahdut havalisi hariç olmak üzere orta ve şimali Arabistan kabileleri arasında dinî bir tekâmül hareketinin ufak izleri bile yoktur. Peygamberden evel putperestliğin haricinde bir Allah tanıyan din ve mezhep saliklerini Hanif

Atatürk'ün İsteğiyle Afetinan'ın Leone Caetani'nin "İslam Tarihi"nden Çevirdikleri

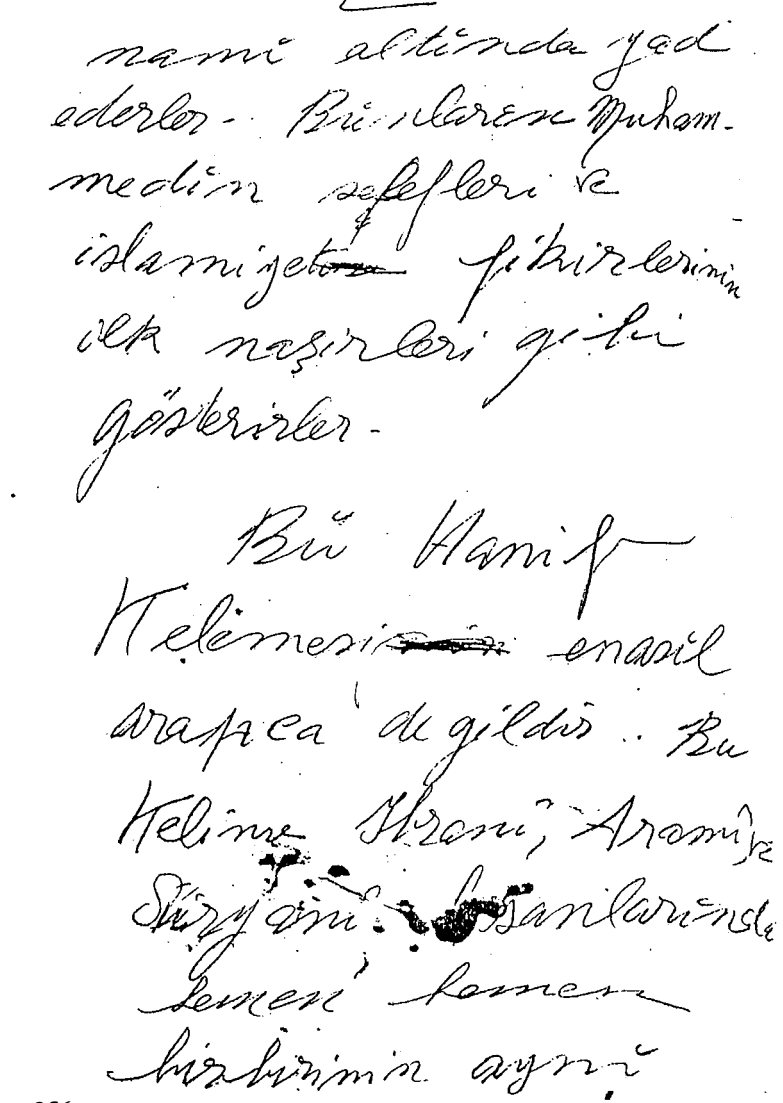

namı altında yad
ederler. Bunların Muham-
medin selefleri ve
islamiyet fikirlerinin
ilk naşirleri gibi
gösterirler.

Bu Hanif
Kelimesi enasıl
arapca degildir. Bu
Kelime İbrani, Aramî ve
Süryani hasanlarında
hemen hemen
birbirinin aynı

namı altında yad ederler. Bunları Muhammedin selefleri ve islamiyet fikirlerinin ilk naşirleri gibi gösterirler.

Bu Hanif kelimesi enasıl arapça değildir. Bu kelime İbranî, Aramî ve Süryanî lisanlarında hemen hemen birbirinin aynı

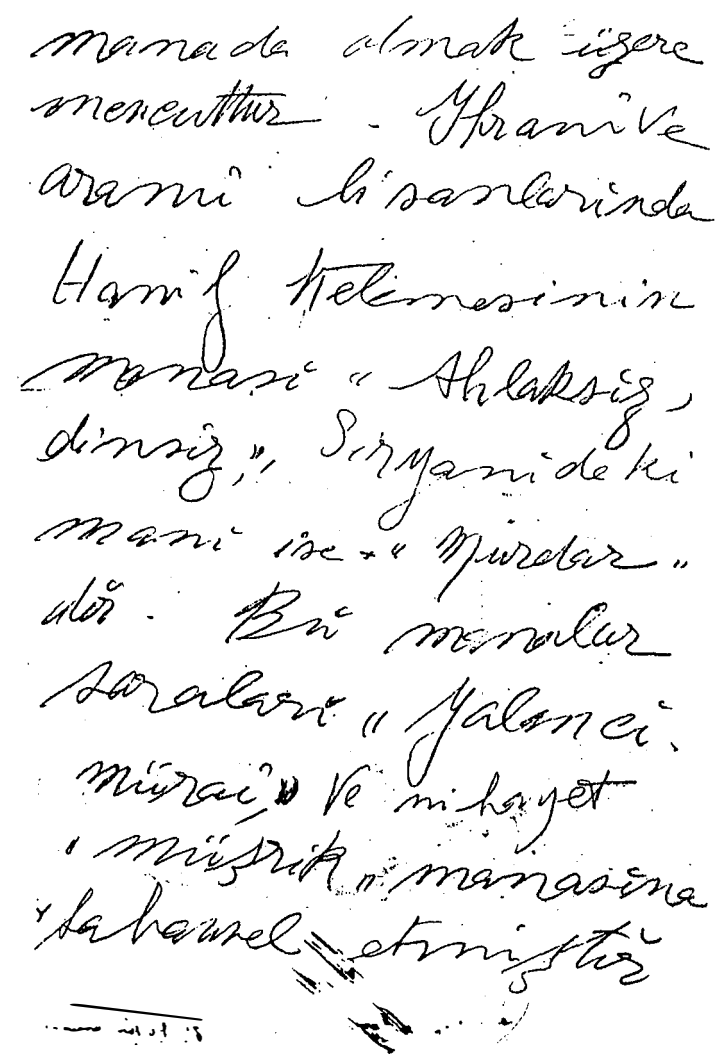

manada da olmak üzere mevcuttur. İbranî ve arami lisanlarında Hanif kelimesinin manası "Ahlaksız, dinsiz", Süryani'deki mana ise "Murdar"dır. Bu manalar sonraları "Yalancı, müraî" ve nihayet "müşrik" manasına tahavvül etmiştir.

Atatürk'ün İsteğiyle Afetinan'ın Leone Caetani'nin "İslam Tarihi"nden Çevirdikleri

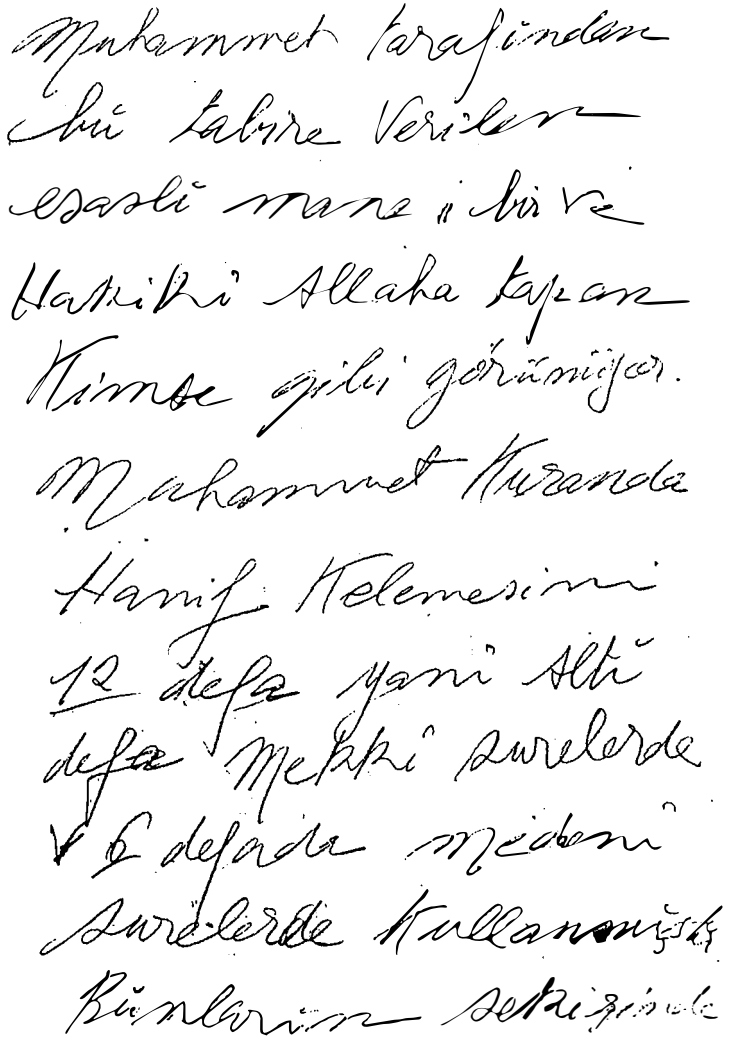

(5)

Muhammet tarafından bu tabire verilen esaslı mana "bir ve hakikî Allaha tapan kimse" gibi görünüyor. Muhammed Kuranda Hanif kelimesini 12 defa yanı altı defa Mekkî surelerde ve 6 defa da Medenî surelerde kullanmıştır. Bunların sekizinde

Atatürk'ün İsteğiyle Afetinan'ın Leone Caetani'nin "İslam Tarihi"nden Çevirdikleri

6

Hanif tabirini İbrahim
milletini yahut İbrahim
dinini tasvir ve tarifiçin
kullanılmıştır.

Hatrikatta Muhammedin
ilham aldığı ihtimali
olan, bu uydurma
selefler değildir. Bu
ilham vericiler Arabis-
tanın hıristiyanlığı
kabul eden sekenesi
arasında de değildi

(6)

Hanif tabirini İbrahim milletini yahut İbrahim dinini tasvir ve tarif için kullanılmıştır.

Hakikatte Muhammedin ilham aldığı ihtimali olan, bu uydurma selefler değildir. Bu ilham vericiler Arabistanın hıristiyanlığı kabul eden sekenesi arasında da değildi.

Atatürk'ün İsteğiyle Afetinan'ın Leone Caetani'nin "İslam Tarihi"nden Çevirdikleri

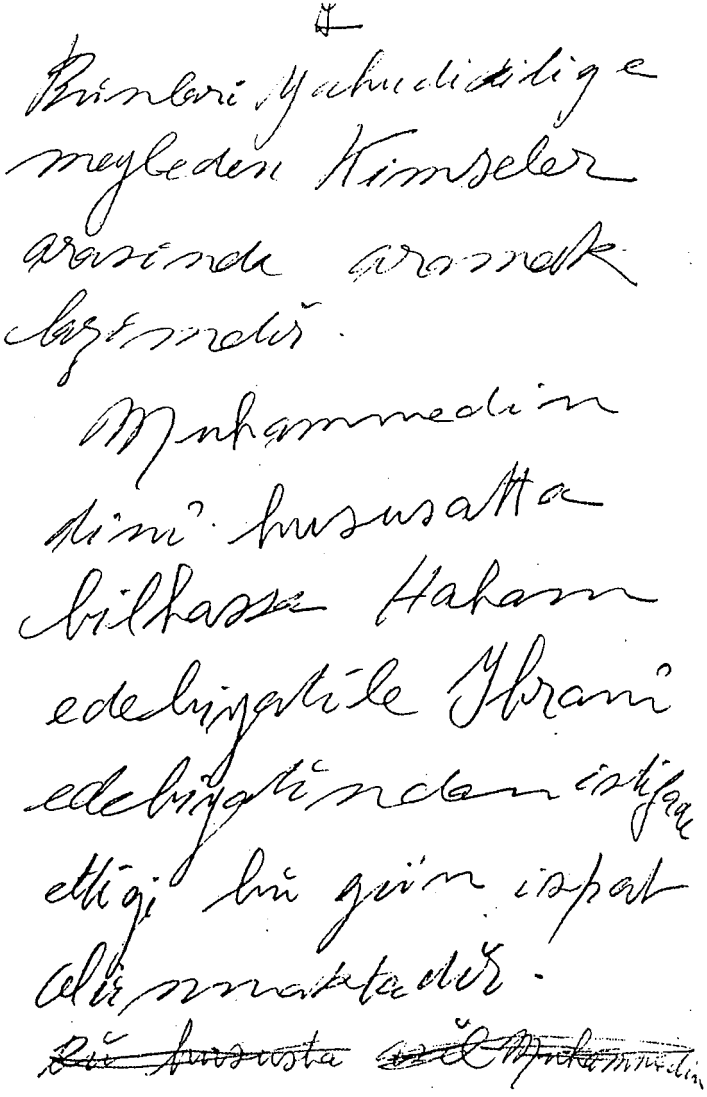

(7)

Bunları yahudiliğe meyleden kimseler arasında aramak lazımdır.

Muhammedin dinî hususta bilhassa haham edebiyatıile İbranî edebiyatından istifade ettiği bu gün ispat olunmaktadır.

BELGE 3

ATATÜRK'ÜN ELYAZISIYLA DİNİN ROLÜ

Dinin milletleşmeye, millî egemenliğe, özgürlüğe ve hoşgörüye karşıt rolü konusunda, Atatürk'ün "Vatandaş İçin Medenî Bilgiler" kitabını hazırlarken yazdıkları ve yazdırdıkları (Ocak-Şubat 1930).

Elyazılarının fotokopileri, Prof. Dr. Afetinan'ın "Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları" adlı kitabında ek olarak yayınlanmıştır. 2. basım, AKDTYK Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

Atatürk'ün Elyazısı

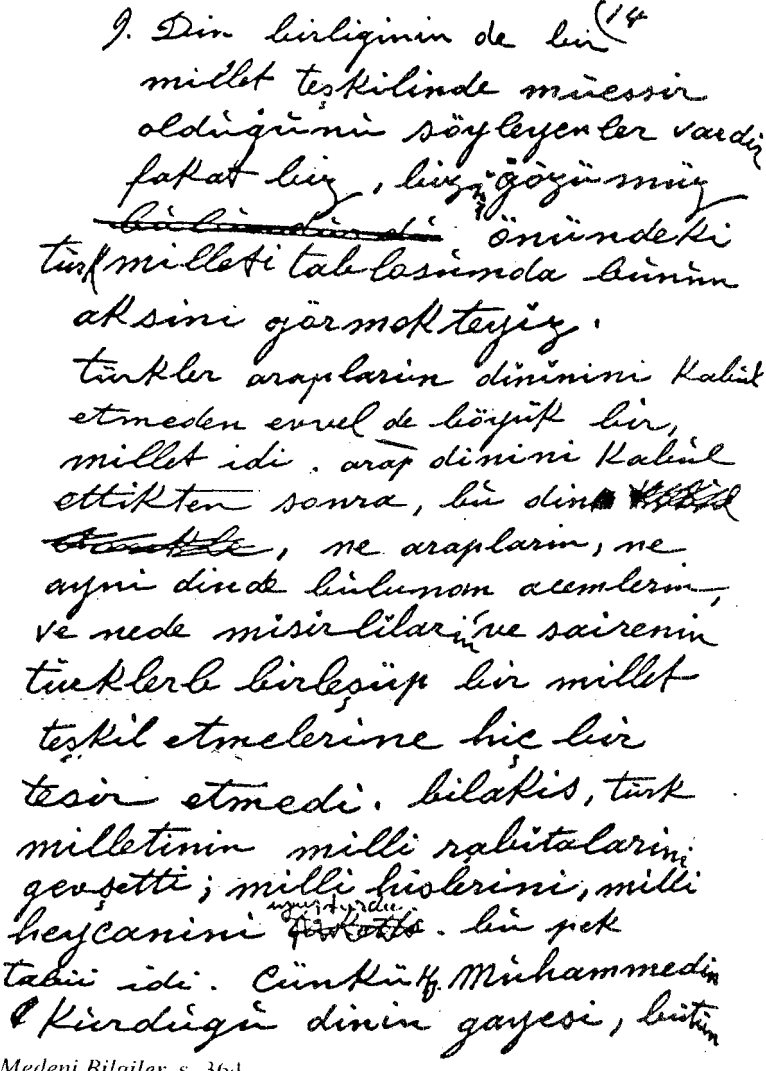

9. Din birliginin de bir (14
millet teşkilinde müessir
oldugünü söyleyenler vardir
fakat biz, biz gözümüz
~~bülündü~~ önündeki
türk milleti tablosunda bunun
aksini görmekteyiz.
türkler araplarin dininini kabul
etmeden evvel de böyük bir,
millet idi. arap dinini kabul
ettikten sonra, bu din ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~, ne araplarin, ne
ayni dinde bulunan acemlerin,
ve nede misirlilarin ve sairenin
türklerle birleşüp bir millet
teşkil etmelerine hiç bir
tesir etmedi. bilakis, türk
milletinin milli rabitalarini
gevşetti; milli hislerini, milli
heycanini uyuşturdu ~~[illegible]~~. bu pek
tabii idi. Cünkü Kf. Muhammedin
Kurdugu dinin gayesi, bütün

Medeni Bilgiler, s. 364.

Elyazının Metni

DİN VE MİLLET

14

Din birliğinin de bir millet teşkilinde müessir olduğunu söyleyenler vardır. Fakat biz, bizim gözümüz önündeki Türk milleti tablosunda bunun aksini görmekteyiz.

Türkler arapların dinini kabul etmeden evvel de büyük bir millet idi. Arap dinini kabul ettikten sonra, bu din, ne arapların, ne aynı dinde bulunan acemlerin ve ne de Mısırların vesairenin türklerle birleşip bir millet teşkil etmelerine hiçbir tesir etmedi. Bilakis, türk milletinin milli rabıtalarını gevşetti; milli hislerini, milli heyecanını uyuşturdu. Bu pek tabii idi. Çünkü, Muhammed'in kurduğu dinin gayesi, bütün

Kitaplara Yansıması

Din birliğinin de bir millet teşkilinde müessir olduğunu söyliyenler vardır. Fakat biz, bizim gözümüz önündeki Türk milleti tablosunda bunun aksini görmekteyiz.

Türkler İslâm dinini kabul etmeden evvel de büyük bir millet idi. Bu dini kabul ettikten sora, bu din, ne Arapların, ne aynı dinde bulunan Acemlerin ve ne de sairenin Türklerle birleşip bir millet teşkil etmelerine tesir etmedi. Bilâkis, Türk milletinin millî bağlarını gevşetti; millî hislerini, millî heyecanını uyuşturdu. Bu pek tabiî idi. Çünkü, Muhammed'in kurduğu dinin gayesi, bütün

Medenî Bilgiler (s. 21)

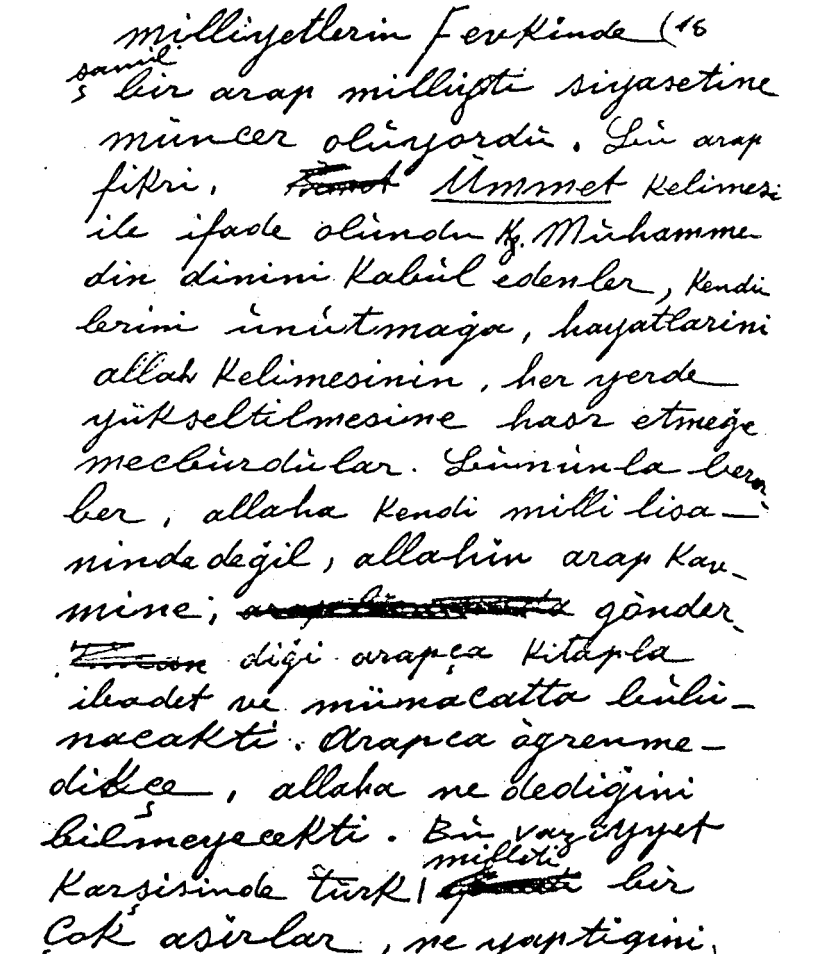

milliyetlerin Fevkinde (16
şamil bir arap milliyeti siyasetine
müncer oluyordu. Bu arap
fikri, ~~[illegible]~~ Ümmet kelimesi
ile ifade olundu Kz. Muhamme-
din dinini kabul edenler, kendi-
lerini unutmaga, hayatlarini
allah kelimesinin, her yerde
yükseltilmesine hasr etmeğe
mecburdular. Bununla bera-
ber, allaha kendi milli lisa-
ninde değil, allahin arap kav-
mine; ~~[illegible]~~ gönder-
~~[illegible]~~ diği arapça kitapla
ibadet ve münacatta bulu-
nacakti. Arapca öğrenme-
dikçe, allaha ne dediğini
bilmeyecekti. Bu vaziyyet
karşisinde türk milleti ~~[illegible]~~ bir
çok asirlar, ne yaptigini,
ne yapacagini bilmeksiyin,
adeta, bir kelimesinin

Medeni Bilgiler, s. 365.

milliyetlerin fevkinde şamil bir arap milliyeti siyasetine müncer oluyordu. Bu arap fikri, *Ümmet* kelimesi ile ifade olundu. Muhammed'in dinini kabul edenler, kendilerini unutmağa, hayatlarını allah kelimesinin, her yerde yükseltilmesine hasretmeğe mecburdular. Bununla beraber, allaha kendi milli lisanında değil, allahın arap kavmine, gönderdiği arapça kitapla ibadet ve münacatta bulunacaktı. Arapça öğrenmedikçe, allaha ne dediğini bilmeyecekti. Bu vaziyyet karşısında türk milleti bir çok asırlar, ne yaptığını, ne yapacağını bilmeksizin, adeta, bir kelimesinin

Kitaplara Yansıması

milliyetlerin fevkinde, şamil bir ümmet siyaseti idi.

Medenî Bilgiler (s. 21)

Atatürk'ün Elyazısı

(16

Manasini bilmediği halde
Kurani ezberlemekten
beyni sulanmiş, hafizla-
ra döndüler. başlarina
geçe bilmiş. olan haris ser-
darlar, türk milletince, karişik,
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ cahil Hocalar
agziyle, ~~[illegible]~~ ateş ve azap ile
~~[illegible]~~ müdhiş bir müamma
halinde kalan, dini, hirs
ve siyasetlerine alet
ittihaz ettiler. bir taraftan
araplari zorla ~~[illegible]~~ emirleri
altina aldilar, bir taraftan
avrupada, allah kelimesinin
ilasi parülasi altinda,
hiristiyan milletlerini ~~[illegible]~~ idarelerini
altina geçirdiler, fakat onlarin
dinlerine ve milliyyetlerine
ilişmeği düşünmediler.
ne onlari ümmet yaptilar

Medeni Bilgiler, s. 366.

manasını bilmediği halde Kuran'ı ezberlemekten beyni sulanmış, hafızlara döndüler. Başlarına geçebilmiş olan haris serdarlar, türk milletince, karışık, cahil hocalar ağziyle, ateş ve azap ile müthiş bir muamma halinde kalan, dini, hırs ve siyasetlerine alet ittihaz ettiler. Bir taraftan arapları zorla emirleri altına aldılar, bir taraftan Avrupa'da, allah kelimesinin ilâsı [yüceltilmesi] parûlası altında, hıristiyan milletlerini idareleri altına geçirdiler, fakat onların dinlerine ve milliyetlerine ilişmeyi düşünmediler.

Ne onları ümmet yaptılar,

Medenî Bilgiler

(Alınmamış)

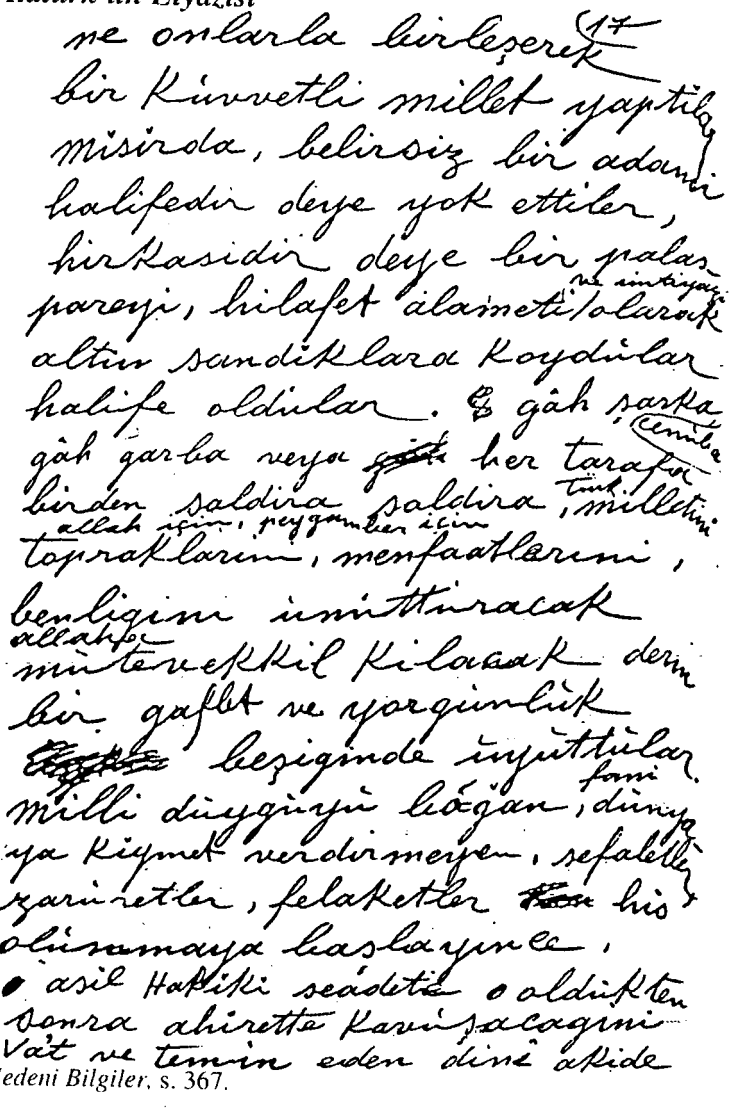

ne onlarla birleşerek (17
bir kuvvetli millet yaptılar
mısırda, belirsiz bir adamı
halifedir deye yok ettiler,
hirkasidir deye bir palas-
pareyi, hilafet alameti ve iftiyazı olarak
altın sandıklara koydular
halife oldular. Ş gâh şarka
gâh garba veya ~~gâh~~ her tarafa cenuba
birden saldıra saldıra, türk milletini
allah için, peygamber için
topraklarını, menfaatlarını,
benliğini unutturacak
allahı mütevekkil kılacak derin
bir gaflet ve yorgunluk
~~[illegible]~~ beşiğinde uyuttular.
milli duyguyu boğan, fani dünya-
ya kıymet verdirmeyen, sefaletler,
zaruretler, felaketler ~~[illegible]~~ his
olunmaya başlayınca,
asil Hakiki seadeti o oldukten
sonra ahirette kavuşacağını
Vat ve temin eden dini akide

Medeni Bilgiler, s. 367.

ne onlarla birleşerek bir kuvvetli millet yaptılar. Mısır'da, belirsiz bir adamı halifedir deye yok ettiler, hırkasıdır deye bir palaspareyi, hilâfet alâmeti ve imtiyazı olarak altun sandıklara koydular, halife oldular. Gâh şarka, gâh garba veya her tarafa birden saldıra saldıra Türk milletini, topraklarını, menfaatlerini, benliğini unutturacak, allaha mütevekkil kılacak derin bir gaflet ve yorgunluk beşiğinde uyuttular. Milli duyguyu boğan, fani dünyaya kıymet verdirmeyen, sefaletler, zaruretler, felâketler his olunamaya başlayınca, asil hakiki saadete öldükten sonra ahirette kavuşacağını vaad ve temin eden dini akide

Medenî Bilgiler

(Alınmamış)

ve dini his, onun acı millet uyandığı 18
zaman (bu) hakikati görmesine
mani olamadı. Bu feci manzara
karşısında kalanlara, kendilerin-
den evvel ölenlerin, ahiretteki
saadetlerini düşünerek veya
bir an evvel ölüm niyaz ederek
ahiret hayatına karışmak teklin
eden din hissi; dünyanın acısı
duygular tokatıyla, derhal,
türk milletinin vicdanın-
daki çadırını yıktı, davetli-
leri, türk düşmanları olan
arap çöllerine gitti.
türk vicdanı umumisi,
derhal, yüzlerce asırlık kudret
ve kurtuluşuyla, büyük
heyecanlarla çarpıyordu.
ne oldu? türkün milli
hissi, artık ocağındada ateş-
lenmişti; Artık türk, cenneti,
olağil; büyük türk cedlerinin
mukaddes miraslarının

ve dini his, millet uyandığı zaman onun şu acı hakikati görmesine mani olamadı. Bu feci manzara karşısında kalanlara, kendilerinden evvel ölenlerin, ahiretteki saadetlerini düşünerek veya bir an evvel ölüm niyaz ederek ahiret hayatına kavuşmak telkin eden din hissi; dünyanın acısı duyulan tokatıyle derhal Türk milletinin vicdanındaki çadırını yıktı, davetlileri, türk düşmanları olan arap çöllerine gitti. Türk vicdanı umumisi, derhal, yüzlerce asırlık kudret ve küşayişiyle [açıklıkla, ferahlıkla], büyük heycanlarla çarpıyordu. Ne oldu? Türkün milli hissi, artık ocağında ateşlenmişti. Artık türk, cenneti değil, eski, hakiki büyük türk cedlerinin mukaddes miraslarının,

Atatürk'ün Elyazısı

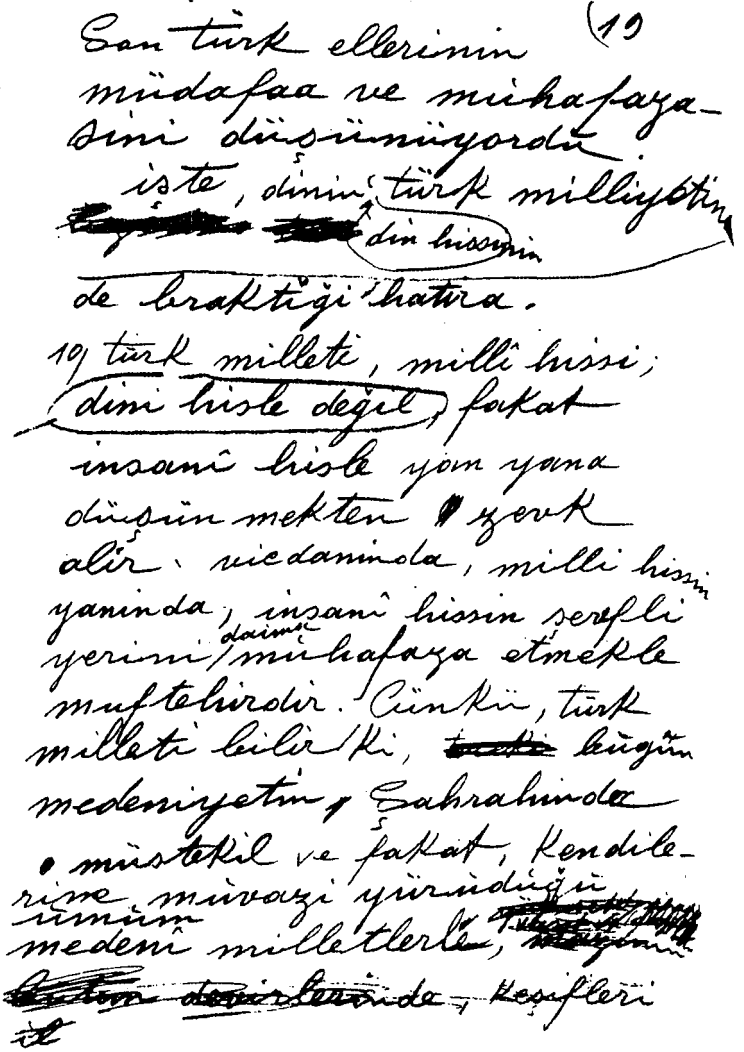

Medeni Bilgiler, s. 369.

Elyazının Metni

19

son türk ellerinin müdafaa ve muhafazasını düşünüyordu. İşte, dinin, din hissinin türk milliyetinde bıraktığı hatıra.

Türk milleti, *milli hissi; dini hisle değil* fakat insani hisle yan yana düşünmekten* zevk alır, vicdanında, milli hissin yanında, insani hissin şerefli yerini daima muhafaza etmekle müftehirdir [öğünür]. Çünkü, türk milleti bilir ki, bugün medeniyetin şahrahında [büyük yolunda] müstakil ve fakat, kendilerine muvazi yürüdüğü umum medeni milletlerle, keşifleri

Kitaplara Yansıması

Medenî His

Türk milleti, millî hissi; insanî hisle yanyana düşünmekten zevk alır. Vicdanında millî hissin yanında insanî hissin şerefli yerini daima muhafaza etmekle müftehirdir. Çünkü Türk milleti bilir ki; bugün medeniyetin şehrahında müstakil ve fakat kendileriyle muvazi yürüdüğü umum medeni milletlerle

Medenî Bilgiler (s. 21)

* "Dinî hisle değil" ibaresi, *Medeni Bilgiler*'in 1930 basımında var (s. 25). Fakat 1932 basımında çıkarılmış (s. 13).

Atatürk'ün Elyazısı

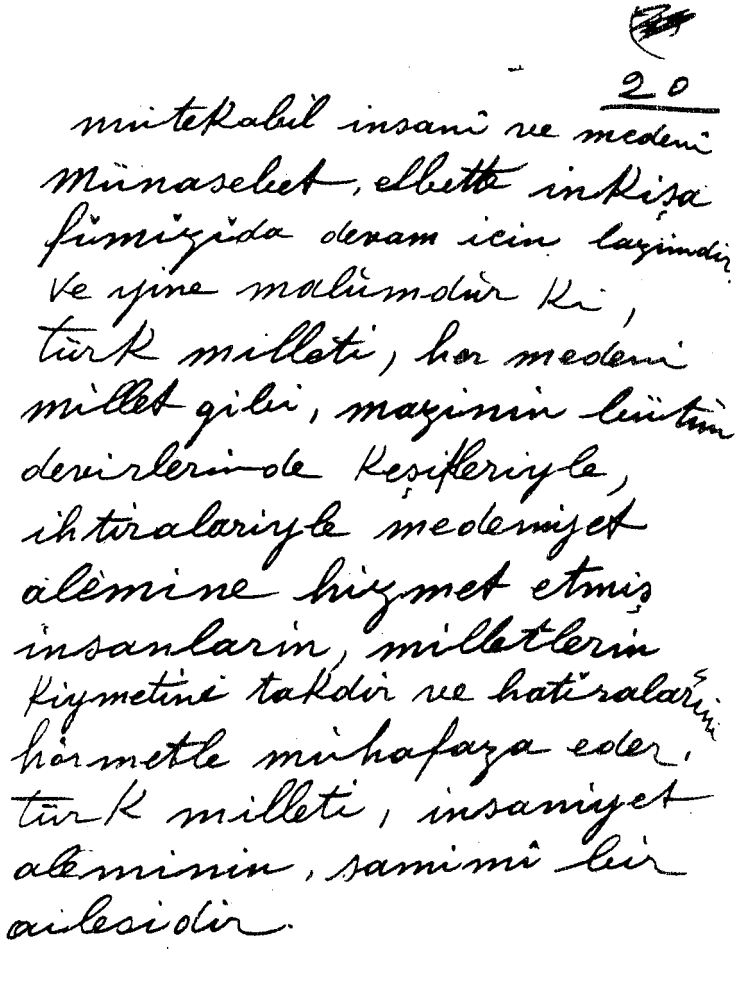

20

mütekabil insanî ve medenî
münasebet, elbette inkişa
fümizida devam icin lazimdir
ve yine malümdür ki,
türk milleti, her medeni
millet gibi, mazinin bütün
devirlerinde keşifleriyle,
ihtiralariyle medeniyet
alemine hizmet etmiş
insanlarin, milletlerin
kiymetini takdir ve hatiralarini
hörmetle mühafaza eder.
türk milleti, insaniyet
aleminin, samimî bir
ailesidir.

Medeni Bilgiler, s. 370.

Elyazının Metni

20

mütekabil insani ve medeni münasebet, elbette inkişafımızda devam için lâzımdır. Ve yine malûmdur ki, türk milleti, her medeni millet gibi, mazinin bütün devirlerinde keşifleriyle, ihtiralariyle medeniyet alemine hizmet etmiş insanların, milletlerin kıymetini takdir ve hatırılarını hürmetle muhafaza eder. Türk milleti, insaniyet aleminin, samimi bir ailesidir.

Kitaplara Yansıması

mütekabil insanî ve medenî münasebet, elbette inkişafımızda devam için lâzımdır ve yine malûmdur ki; Türk milleti, her medenî millet gibi mazinin bütün devirlerinde keşifleriyle, ihtiralariyle medeniyet âlemine hizmet etmiş insanların, milletlerin kıymetini takdir ve hâtırılarını hürmetle muhafaza eder. Türk milleti, insaniyet âleminin, samimî bir ailesidir.

Medenî Bilgiler (s. 21)

34

türk milleti, en eski tarihlerinde
meşhur, kurultaylarıyle,
bu kurultaylarda, devlet
reislerini, intihap etmeleriyle
demokrasi fikrine nekadar
merbut olduklarını göster-
mişlerdir. Son tarih devirlerin-
de, türklerin teşkil ettikleri devletlerde başlarına
geçen padişahlar, bu usulden
ayrılarak müstebit olmuş-
lardır.

Kıralların ve padişahların
istipdadına, dinler mesnet
olmuştur. Kırallar, halifeler,
padişahlar, etraflarını alan,
papazlar, hocalar tarafından
yapılmış teşviklerle, ilahî
hukuka istinat etmişlerdir.
Hakimiyet, bu hükümdarlara
allah tarafından verilmiş

Medeni Bilgiler, s. 402.

Elyazının Metni

DİNLERİN SİYASAL ROLÜ

Türk milleti en eski tarihlerinde, meşhur kurultaylariyle, bu kurultaylarda devlet reislerini intihap etmeleriyle demokrasi fikrine ne kadar merbut olduklarını göstermişlerdir. Son tarih devirlerinde, Türklerin teşkil ettikleri devletlerde, başlarına geçen padişahlar, bu usulden ayrılarak müstebit olmuşlardır.

Kralların ve padişahların istibdadına, dinler mesnet olmuştur. Krallar, halifeler, padişahlar etraflarını alan papazlar, hocalar tarafından yapılmış teşviklerle, ilâhî hukuka istinat etmişlerdir. Hâkimiyet, bu hükümdarlara Allah tarafından verilmiş

Kitaplara Yansıması

Türk milleti en eski tarihlerinde, meşhur kurultaylariyle, bu kurultaylarda devlet reislerini intihap etmeleriyle demokrasi fikrine ne kadar merbut olduklarını göstermişlerdir. Son tarih devirlerinde, Türklerin teşkil ettikleri devletlerde, başlarına geçen padişahlar, bu usulden ayrılarak müstebit olmuşlardır.

Kralların ve padişahların istibdadına, dinler mesnet olmuştur. Krallar, halifeler, padişahlar etraflarını alan papazlar, hocalar tarafından yapılmış teşviklerle, ilâhî hukuka istinat etmişlerdir. Hâkimiyet, bu hükümdarlara Allah tarafından verilmiş

Medenî Bilgiler (s. 30)

35

Olduğu, nazariyesi uydu-
rulmuştur. Buna, göre,
Hükümdar, ancak, allaha karşi
mesuldur. Kudret ve Haki-
miyyetinin hududu, yal-
nız din kitaplarında arana-
bilir.

İlahî hukuka müstenit
bu mutlakiyet kaidesi
önünde, demokrasi prin-
sibinin, ilk aldiği vaziyet
mütevazidir. O evvela,
~~[illegible]~~ hükümdar ~~deg~~ devir-
mege değil, onun, yalnız
kuvvetlerini tahdide,
mutlakiyyeti kaldırmaga
çalişti. Bu çalışma 400:500
sene evvelinden başlar. Evvela,
kuvvetin milletten geldiği ve kuvve-
et ğayri muktedir bir ele düşerse

Medeni Bilgiler, s. 403.

Elyazının Metni

35

olduğu nazariyesi uydurulmuştur. Buna göre, hükümdar, ancak Allaha karşı mes'uldür. Kudret ve hâkimiyetinin hududu yalnız din kitaplarında aranabilir. İlâhî hukuka mütenit bir mutlakıyet kaidesi önünde, demokrasi prensibinin, ilk aldığı vaziyet mütevazıdır. O, evvelâ hükümdarı devirmeğe değil, onun yalnız kuvetlerini tahdide, mutlakıyeti kaldırmağa çalıştı. Bu çalışma 400-500 sene evvelinden başlar. Evvelâ, kuvvetin milletten geldiği ve kuvvet gayri muktedir bir ele düşerse

Kitaplara Yansıması

olduğu nazariyesi uydurulmuştur. Buna göre, hükümdar, ancak Allaha karşı mes'uldür. Kudret ve hâkimiyetinin hududu yalnız din kitaplarında aranabilir. İlâhî hukuka mütenit bir mutlakıyet kaidesi önünde, demokrasi prensibinin, ilk aldığı vaziyet mütevazıdır. O, evvelâ hükümdarı devirmeğe değil, onun yalnız kuvetlerini tahdide, mutlakıyeti kaldırmağa çalıştı. Bu çalışma 400-500 sene evvelinden başlar. Evvelâ, kuvvetin milletten geldiği ve kuvvet gayri muktedir bir ele düşerse

Medenî Bilgiler (s. 30)

Atatürk'ün Elyazısı

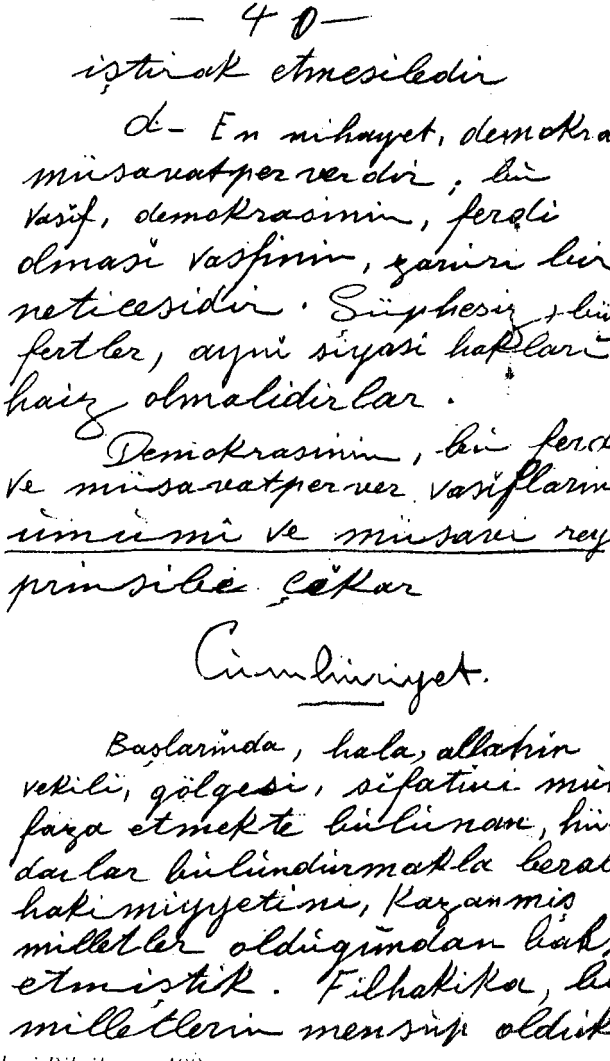
— 40 —

iştirak etmesiledir

d- En nihayet, demokrasi, müsavatperverdir; bu vasıf, demokrasinin, ferdi olması vasfının, tabiî bir neticesidir. Şüphesiz, bütün fertler, aynı siyasi haklara hâiz olmalıdırlar.

Demokrasinin, bir ferdi ve müsavatperver vasıflarından ümmîsi ve müsavi rey prensibi çıkar

Cümhuriyet.

Başlarında, bâlâ, allahın vekili, gölgesi, sıfatını muhafaza etmekte bulunan, hükümdarlar bulundurmakla beraber, hâkimiyyetini, kazanmış milletler olduğundan bahs etmiştik. Filhakika, bu milletlerin mensûbi oldukları

Medeni Bilgiler, s. 408.

iştirak etmesiledir.

d- En nihayet, demokrasi, müsavatperverdir; bu vasıf demokrasinin ferdi olması vasfının zaruri bir neticesidir. Şüphesiz bütün fertler, aynı siyasi hakları haiz olmalıdırlar.

Demokrasinin bu, ferdi ve müsavatperver vasıflarından umumi ve müsavi rey prensibi çıkar.

Cumhuriyet

Başlarında, hala, allahın vekili, gölgesi, sıfatını muhafaza etmekte bulunan, hükümdarlar bulundurmakla beraber, hakimiyyetini kazanmış milletler olduğundan bahs etmiştik. Filhakika, bu milletlerin mensubu olduk-

(x) meclisler temsil eder.

4

lari devletler, milletin
intihap ettiklari, vekillerin
teşkil ettikleri meclislere
maliktir. milletin hakimiyetini bu (x)
Hükümdar,
devleti temsil eder,
hükümet teşkil eden vatan-
daş) nazari olarak hükümdar tarafından
intihap olunur. fakat, haki-
katta, hükümet reisi, milletin
itimat ettigi kuvetli, siyasî
firkalarin, liderleridir; bunlarin
teşkil ettikleri hükümetler, millet
ve memleketi idare ederler ve mecli-
se karşi mesuldürler. Bu
izah ettiğimiz hükümetler
temsilîdirler, hakikatta
demokrasi prinsibi caridir.
Fakat, Bunlar, tam mana-
sile, demokrat hükümetler
değildir.

(x) "Kanun teklif etmek hakkı meclis azasına ve icra vekilleri heyetine aittir." (1)

Medeni Bilgiler, s. 409

(x) Meclisler temsil eder

Bazı devletler, milletin intihap ettikleri vekillerin teşkil ettikleri meclislere maliktir. Milletin hakimiyetini bu hükümdar, devleti temsil eder, hükümet teşkil eden vatandaş nazari olarak hükümdar tarafından intihap olunur. Fakat hakikatta, hükümet reisi, milletin itimat ettiği kuvetli, siyasî fırkaların, liderleridir; bunların teşkil ettikleri hükümetler, millet ve memleketi idare ederler ve meclise karşı mesuldurlar. Bu izah ettiğimiz hükümetler temsilîdirler, hakikatta demokrasi prensibi caridir. Fakat, bunlar tam manasiyle, demokrat hükümetler değildir.

(x) "Kanun teklif etmek hakkı meclis azasına ve icra vekilleri heyetine aittir."(1)

Medenî Bilgiler

(Alınmamış)

Atatürk'ün Elyazısı

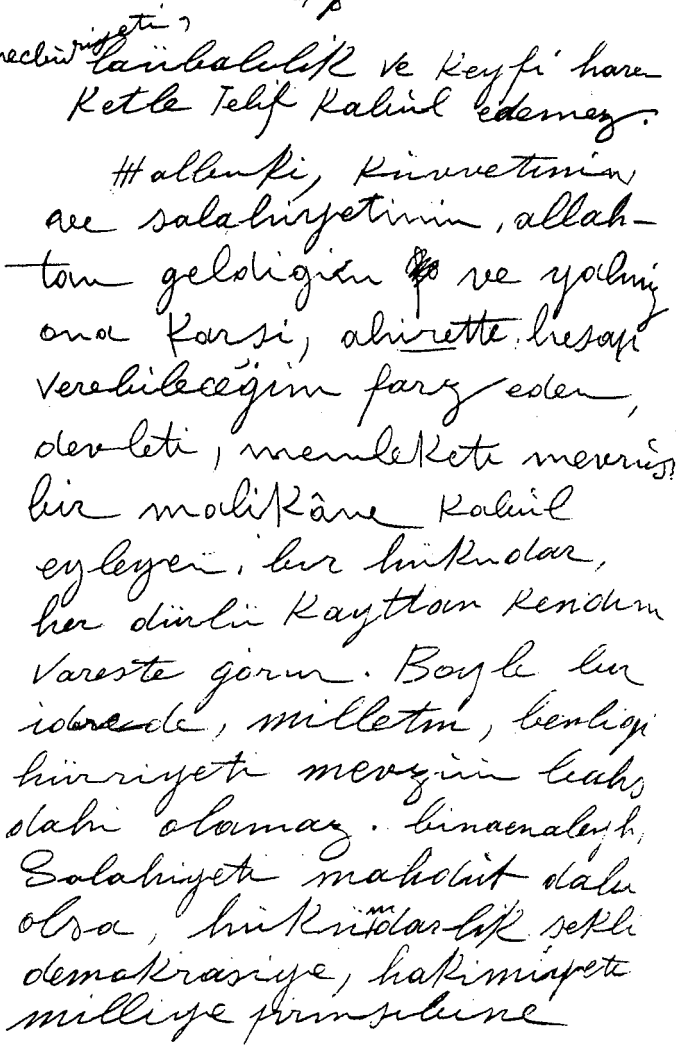

Medeni Bilgiler, s. 415.

Elyazının Metni

47

mecburiyeti, laübalilik ve keyfi hareketle telif kabul edemez.

Halbukî, kuvvetinin ve salâhiyetinin Allahtan geldiğini ve yalnız ona karşı, âhırette, hesap verebileceğini farz eden, devleti, memleketi mevrus bir malikâne kabul eyliyen bir hükümdar, her dürlü kayıttan kendini vareste görür. Böyle bir idarede, milletin benliği hürriyeti mevzuubahs dahi olamaz. Binaenaleyh, salâhiyeti mahdut dahi olsa hükümdarlık şekli demokrasiye, hâkimiyeti milliye prensibine

Kitaplara Yansıması

Kuvvetinin ve salâhiyetinin Allahtan geldiğini ve yalnız ona karşı, âhırette, hesap verebileceğini farzeden ve devleti, memleketi mevrus bir malikâne kabul eyliyen bir hükümdar, her türlü kayıttan kendini vareste görür. Böyle bir idarede, milletin benliği hürriyeti mevzuubahs dahi olamaz. Binaenaleyh, salâhiyeti mahdut dahi olsa hükümdarlık şekli demokrasiye, hâkimiyeti milliye prensibine

Medenî Bilgiler (s. 33)

Atatürk'ün Elyazısı

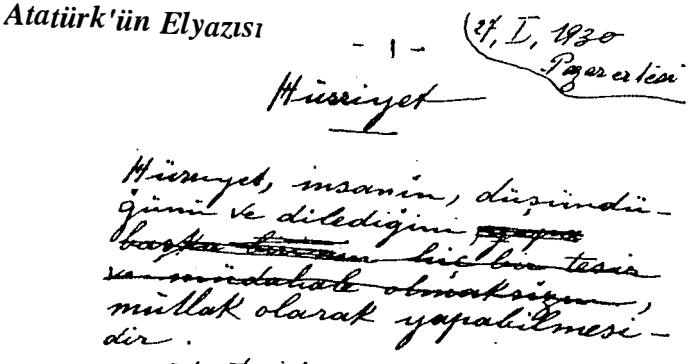
- 1 -

27. I. 1930
Pazartesi

Hürriyet

Hürriyet, insanın, düşündüğünü ve dilediğini ~~başkalarının~~ hiç bir tesir ve müdahale olmaksızın, mutlak olarak yapabilmesidir.

Bu tarif, Hürriyet kelimesinin en geniş manasıdır.

İnsanlar, bu manada, hürriyete, ~~asla~~ hiç bir ~~zaman~~ sahip olamamışlardır ve olamazlar. Çünkü, malûmdur, ki insan, tabiatın mahlûkudur. Tabiatın kendisi dahi, mutlak bir değildir; kâinatın kanunlarına tabidir. Bu sebeble, insan, ilk önce, tabiat içinde, tabiatın kanunlarına, şartlarına, sebeplerine, amillerine bağlıdır. Mesela, dünyaya gelmek veya gelmemek, insanın elinde ~~değildir~~ olmamıştır ve değildir. İnsan, dünyaya geldikten sonra da, daha ilk anda, tabiatın ve bir çok mahlûkatın zulmündür. Himaye edilmeye, beslenmeye, ~~korunmaya~~, büyütülmeye muhtaçtır.

Medeni Bilgiler, s. 450.

Elyazının Metni

DİN VE ÖZGÜRLÜK

1

Hürriyet

Hürriyet, insanın, düşündüğünü ve dilediğini mutlak olarak yapabilmesidir.

Bu tarif, hürriyet kelimesinin en geniş mânasıdır. İnsanlar, bu mânada, hürriyete hiçbir zaman sahip olmamışlardır ve olamazlar. Çünkü, malûmdur ki, insan tabiatın mahlûkudur. Tabiatın kendisi dahi, mutlak hür değildir; kâinatın kanunlarına tâbidir. Bu sebeple insan ilk önce, tabiat içinde, tabiatın kanunlarına, şartlarına, sebeplerine, âmillerine bağlıdır. Meselâ, dünyaya gelmek veya gelmemek, insanın elinde olmamıştır ve değildir. İnsan, dünyaya geldikten sonra da, daha ilk andan, tabiatın ve birçok mahlûkların zebunudur. Himaye edilmeğe, beslenmeğe, bakılmağa, büyütülmeğe muhtaçtır.

Kitaplara Yansıması

Hürriyet, insanın, düşündüğünü ve dilediğini mutlak olarak yapabilmesidir.

Bu tarif, hürriyet kelimesinin en geniş mânasıdır. İnsanlar, bu mânada, hürriyete hiçbir zaman sahip olmamışlardır ve olamazlar. Çünkü, malûmdur ki, insan tabiatın mahlûkudur. Tabiatın kendisi dahi, mutlak hür değildir; kâinatın kanunlarına tâbidir. Bu sebeple insan ilk önce, tabiat içinde, tabiatın kanunlarına, şartlarına, sebeplerine, âmillerine bağlıdır. Meselâ, dünyaya gelmek veya gelmemek, insanın elinde olmamıştır ve değildir. İnsan, dünyaya geldikten sonra da, daha ilk andan, tabiatın ve birçok mahlûkların zebunudur. Himaye edilmeğe, beslenmeğe, bakılmağa, büyütülmeğe muhtaçtır.

Medenî Bilgiler (s. 50)

Atatürk'ün Elyazısı — 2 —

Iptidaî insanlarin, tabiatin
Her seyinden; gök gürültüsünden,
giceden, taşan bir nehirden
ve vahşi hayvanlardan ve hatta
birbirlerinden korktüklarini
biliyoruz. Ilk his ve düşünce
korkü olan insanlar,
Her düşünce ve dileğini,
mütlak sürette yapmağa
kalkişinin olmazı düşünülmez.

Iptidai insan kömelerinde.
Ata korkusu, ve nihayet,
büyük kabile ve kavimlerde,
Ata korkusu yerine kaim
olan, allah korkusu, insanla-
rin kafalarinda ve hareketlerin-
de hesapsiz memnular-
yaratmiştir. Memnular ve
Hurafeler üzerine kurulan,
bir çok adetler ve ananalar,
insanlari düşünce ve harekette
çok bağlamiştir; o
kadar sahiki düşünce ve Hareket serbestisi
gibi bir Hak mefhum malum
olmamiştir.
Cemaatlarin basina geçebi-
len adamlar, cemaati, allah namı-
na idare ederdi

Medeni Bilgiler, s. 451.

Elyazının Metni

2

İptidaî insanların, tabiatın her şeyinden, gök gürültüsünden, geceden, taşan bir nehirden ve vahşi hayvanlardan ve hattâ biribirinden korktuklarını biliyoruz. İlk his ve düşüncesi korku olan insanın her düşünce ve dileğini mutlak surette yapmağa kalkışmış olması düşünülemez.

İptidaî insan kümelerinde, ata korkusu ve niahyet, büyük kabile ve kavimlerde, ata korkusu yerine kaim olan Allah korkusu, insanların kafalarında ve hareketlerinde hesapsız memnular yaratmıştır. Memnular ve hurafeler üzerine kurulan birçok âdetler ve ananalar, insanları düşünce ve harekette çok bağlamıştır. O kadar ki, şahsî düşünce ve hareket serbestisi gibi bir hak mefhumu malûm olmamıştır.

Cemaatlerin başına geçebilen adamlar, cemaati Allah namına idare ederdi.

Kitaplara Yansıması

Hürriyetin Tarihî İnkişafı

İptidaî insanların, tabiatın her şeyinden, gök gürültüsünden, karanlıktan, taşan bir nehirden ve vahşi hayvanlardan ve hattâ biribirinden korktuklarını biliyoruz. İlk his ve düşüncesi korku olan insanın her düşünce ve dileğini mutlak surette yapmağa kalkışmış olması düşünülemez.

İptidaî insan kümelerinde, ata korkusu ve nihayet, büyük kabile ve kavimlerde, ata korkusu yerine kaim olan Allah korkusu, insanların kafalarında ve hareketlerinde hesapsız memnular yaratmıştır. Memnular ve hurafeler üzerine kurulan birçok âdetler ve an'aneler, insanları düşünce ve harekette çok bağlamıştır. O kadar ki, şahsî düşünce ve hareket serbestisi gibi bir hak mefhumu malûm olmamıştır.

Cemaatlerin başına geçebilen adamlar, cemaati Allah namına idare ederlerdi.

Medeni Bilgiler (s. 50)

Atatürk'ün Elyazısı

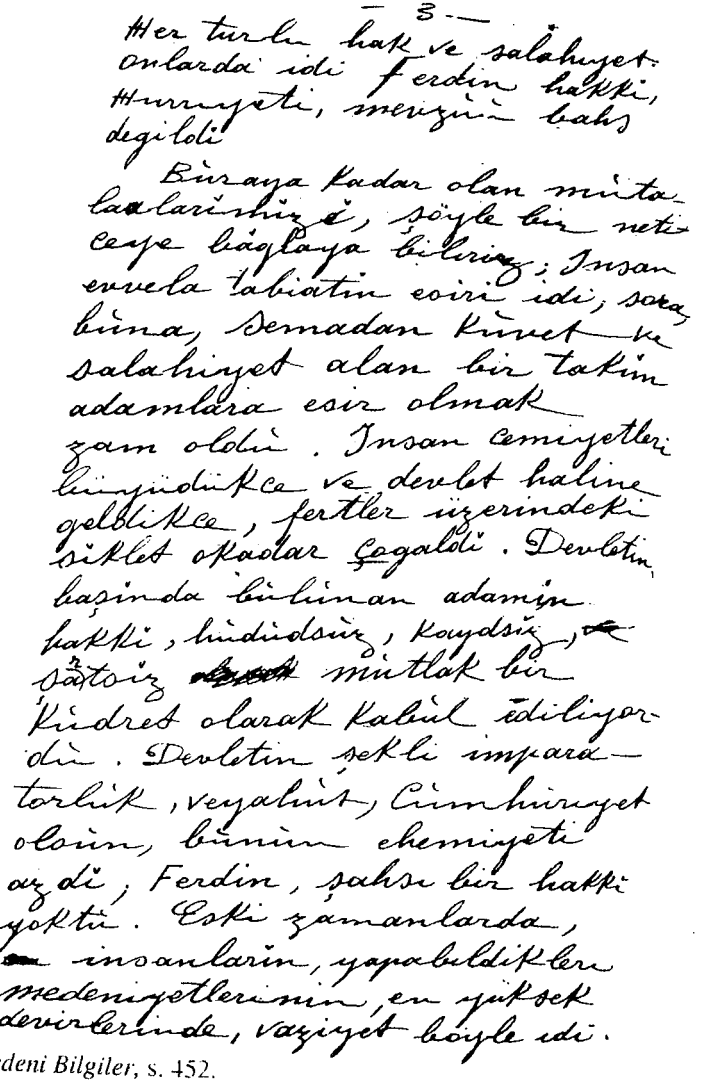

— 3 —

Her türlü hak ve salahiyet
onlarda idi Ferdin hakkı,
Hürriyeti, mevzuu bahs
degildi

Buraya kadar olan mütalaalarınızı, şöyle bir neticeye bağlaya biliriz; Insan evvela tabiatin esiri idi, sora, buna, Semadan kuvet ve salahiyet alan bir takım adamlara esir olmak zam oldu. Insan cemiyetleri büyüdükce ve devlet haline geldikce, fertler üzerindeki siklet okadar çogaldı. Devletin, başında bulunan adamın hakkı, hüdüdsüz, kaydsız, şartsız mütlak bir kudret olarak kabul ediliyordu. Devletin şekli imparatorluk, veyahut, Cumhuriyet olsun, bunun ehemiyeti azdı; Ferdin, şahsı bir hakkı yoktu. Eski zamanlarda, insanların, yapabildikleri medeniyetlerinin, en yüksek devirlerinde, vaziyet böyle idi.

Medeni Bilgiler, s. 452.

Elyazının Metni

3

Her türlü hak ve salâhiyet onlarda idi. Ferdin hakkı, hürriyeti, mevzuubahs değildi.

Buraya kadar olan mütalaalarımızı, şöyle bir neticeye bağlıyabiliriz: İnsan, evvelâ tabiatın esiri idi; sonra, buna, semadan kuvet ve salâhiyet alan birtakım adamlara esir olmak zam oldu. İnsan cemiyetleri büyüdükçe ve devlet haline geldikçe, fertler üzerindeki sıklet o kadar çoğaldı. Devletin başında bulunan adamın hakkı, hudutsuz, kaydsız, şartsız mutlak bir kudret olarak kabul ediliyordu. Devletin şekli imparatorluk veyahut cumhuriyet olsun, bunun ehemmiyeti azdı; ferdin, şahsî bir hakkı yoktu. Eski zamanlarda insanların, yapabildikleri medeniyetlerinin en yüksek devirlerinde, vaziyet böyle idi.

Kitaplara Yansıması

Her türlü hak ve salâhiyet onlarda idi. Ferdin hakkı, hürriyeti, mevzuubahs değildi.

Buraya kadar olan mütalaâmızı, şöyle bir neticeye bağlıyabiliriz: İnsan, evvelâ tabiatın esiri idi; sonra, buna, semadan kuvvet ve salâhiyet alan birtakım adamlara esir olmak zammoldu. İnsan cemiyetleri büyüdükçe ve devlet haline geldikçe, fertler üzerindeki sıklet o kadar çoğaldı. Devletin başında bulunan adamın hakkı, hudutsuz, kayıtsız, şartsız mutlak bir kudret olarak kabul ediliyordu. Devletin şekli imparatorluk veyahut cumhuriyet olsun, bunun ehemmiyeti azdı; ferdin, şahsî bir hakkı yoktu. Eski zamanlarda insanların, yapabildikleri medeniyetlerinin en yüksek devirlerinde, vaziyet böyle idi.

Medenî Bilgiler (s. 50-51)

Ferdin hakkı, Hükümdarın menfaatına olarak, ilahî hak içindeydi. Bu hakka ~~müste~~ istinat ederek, Hükümdar, tepesinin hürriyetine istediği gibi tasarruf edebilirdi; bu, ferdin hakkına tecavüz sayılmazdı.

~~İnsanların, fikrî inki~~ soyları ileri

Hükümdarın, kudreti için, dinlerden çıkan hudutlar başka bir hudut tanımıyordu. Hükümdarın yapamaması lazımgelen şey allahın menettiği şey olacaktı.

İnsanlar, fikrî inkişafta ilerledikçe, kendi menşelerini daha açık düşünmeğe başladılar; yavaş yavaş, onun büyüklüğünü dahiyi anlamaya ve takdir etmeye müktedir oldular.

Medeni Bilgiler, s. 453.

Elyazının Metni

4

Ferdin hakkı, Hükümdarın menfaatına olarak, ilahî hak içindeydi. Bu haka istinad ederek, Hükümdar, tepasının hürriyetine istediği gibi tasarruf edebilirdi; bu, ferdin hakkına tecavüz sayılmazdı.

Hükümdarın, Kudreti için, dinlerden çıkan hududdan başka bir hudud tanınmıyordu. Hükümdarın yapmaması lazımgelen şey allahın men ettiği şey olacaktır.

İnsanlar, fikrî inkişafta ileriledikçe, kendi menşeilerini daha açık düşünmeğe başladılar; yavaş yavaş, onun büyüklüğünü daha eyi anlamaya ve takdir etmeye muktedir oldular.

Kitaplara Yansıması

Ferdin hakkı, Hükümdarın menfatina olarak, ilahî hak içindeydi. Bu hakka istinad ederek, Hükümdar, tebaasının hürriyetine istediği gibi tasarruf edebilirdi; bu, ferdin hakkına tecavüz sayılmazdı.

Hükümdarın, Kudredi için, dinlerden çıkan huduttan başka bir hudud tanımıyordu. Hükümdarın yapmaması lazımgelen şey allahın men ettiği şey olacaktı.

İnsanlar, fikrî inkişafta ilerledikçe, kendi menşelerini daha açık düşünmeğe başladılar; yavaş yavaş, onun büyüklüğünü daha iyi anlamaya ve takdir etmeye mukdedir oldular.

Medenî Bilgiler (s. 51)

Atatürk'ün Elyazısı

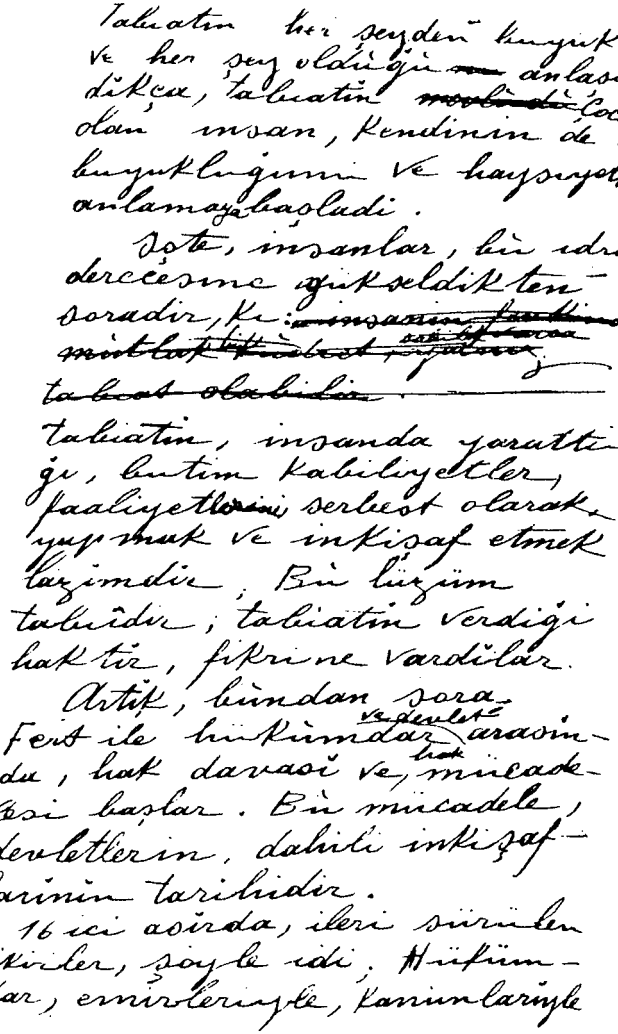

Tabiatin her şeyden büyük
ve her şey olduğu anlaşıl
dikça, tabiatin ~~[illegible]~~ çocuğu
olan insan, kendinin de
büyüklüğünü ve haysiyetini
anlamaya başladı.
Işte, insanlar, bu idrak
derecesine yükseldikten
soradır, ki: ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~
~~tabiat olabilir~~.
tabiatin, insanda yarattı-
ğı, bütün kabiliyetler,
faaliyetlerini serbest olarak
yapmak ve inkişaf etmek
lazımdır. Bu lüzüm
tabiidir; tabiatin verdiği
haktır, fikrine vardılar.
Artık, bundan sora-
Fert ile hükümdar ve devlet arasın-
da, hak davası ve, hak mücade-
lesi başlar. Bu mücadele,
devletlerin, dahili inkişaf-
larının tarihidir.
16 ici asırda, ileri sürülen
fikirler, şöyle idi; Hüküm-
dar, emirleriyle, kanunlarıyle

Medeni Bilgiler, s. 454.

Elyazının Metni

5

Tabiatın, her şeyden büyük ve her şey olduğu anlaşıldıkça tabiatın çocuğu olan insan kendinin de büyüklüğünü ve haysiyetini anlamağa başladı.

İşte, insanlar, bu idrak derecesine yükseldikten soradır ki "tabiatın, insanda yarattığı bütün kabiliyetler, faaliyetlerini serbest olarak yapmak ve inkişaf etmek lâzımdır; bu lüzum tabiîdir; tabiatın verdiği haktır", fikrine vardılar.

Artık bundan sora fert ile hükümdar ve devlet arasında, hak davası ve hak mücadelesi başlar. Bu mücadele devletlerin dahilî inkişaflarının tarihidir.

On altıncı asırda, ileri sürülen fikirler şöyle idi: Hükümdar, emirleriyle, kanunlariyle

Kitaplara Yansıması

Tabiatın, her şeyden büyük ve her şey olduğu anlaşıldıkça tabiatın çocuğu olan insan kendinin de büyüklüğünü ve haysiyetini anlamağa başladı.

İşte, insanlar, bu idrak derecesine yükseldikten sonradır ki "tabiatın, insanda yarattığı bütün kabiliyetler, faaliyetlerini serbest olarak yapmak ve serbest olarak inkişaf etmek lâzımdır; bu lüzum tabiîdir; tabiatın verdiği haktır", fikrine vardılar.

Artık bundan sonra fert ile hükümdar ve devlet arasında, hak davası ve hak mücadelesi başlar. Bu mücadele devletlerin dahilî inkişaflarının tarihidir.

On altınca asırda, ileri sürülen fikirler şöyle idi: Hükümdar, emirleriyle, kanunlariyle

Medenî Bilgiler (s. 51)

Atatürk'ün Elyazısı

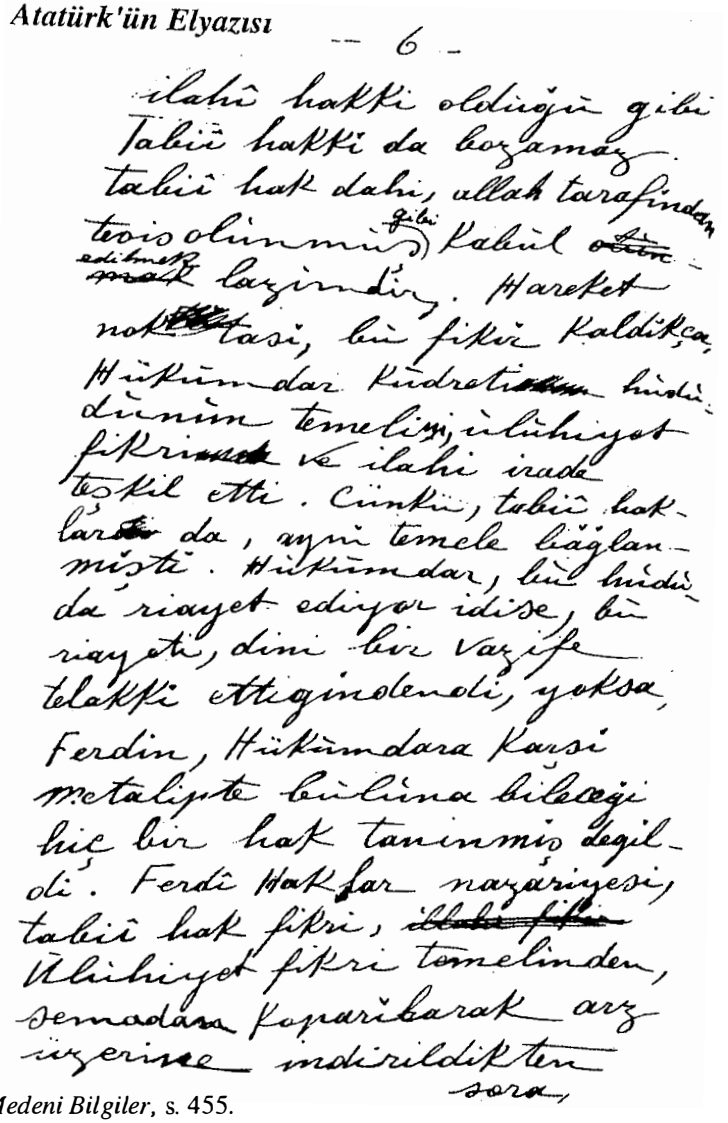

Medeni Bilgiler, s. 455.

Elyazının Metni

6

ilahî hakkı olduğu gibi tabiî hakkı da bozamaz. Tabiî hak dahi, Allah tarafından tesis olunmuş gibi kabul edilmek lâzımdır. Hareket noktası, bu fikir kaldıkça, hükümdar kudreti hududunun temelini, ülûhiyet fikri ve ilâhî irade teşkil etti. Çünkü, tabiî haklar da, ayni temele bağlanmıştı. Hükümdar, bu hududa riayet ediyor idiyse, bu riayeti dinî bir vazife telâkki ettiğindendi, yoksa ferdin, hükümdara karşı metalipte bulunabileceği hiçbir hak tanınmış değildi. Ferdî haklar nazariyesi, tabiî hak fikri, ülûhiyet fikri temelinden semadan koparılarak arz üzerine indirildikten sora meydana çıkabilmiştir.

Kitaplara Yansıması

ilahî hakkı olduğu gibi tabiî hakkı da bozamaz. Tabiî hak dahi, Allah tarafından tesis olunmuş gibi kabul edilmek lâzımdır. Hareket noktası, bu fikir kaldıkça, hükümdar kudreti hududunun temelini, ülûhiyet fikri ve ilâhî irade teşkil etti. Çünkü, tabiî haklar da, ayni temele bağlanmıştı. Hükümdar, bu hududa riayet ediyor idiyse, bu riayeti dinî bir vazife telâkki ettiğindendi, yoksa ferdin, hükümdara karşı istekte bulunabileceği hiçbir hak tanınmış değildi. Ferdi haklar nazariyesi, tabiî hak fikri, ülûhiyet fikri temelinden semadan koparılarak arz üzerine indirildikten sonra meydana çıkabilmiştir.

Medenî Bilgiler (s. 51)

Atatürk'ün Elyazısı

— 4 —

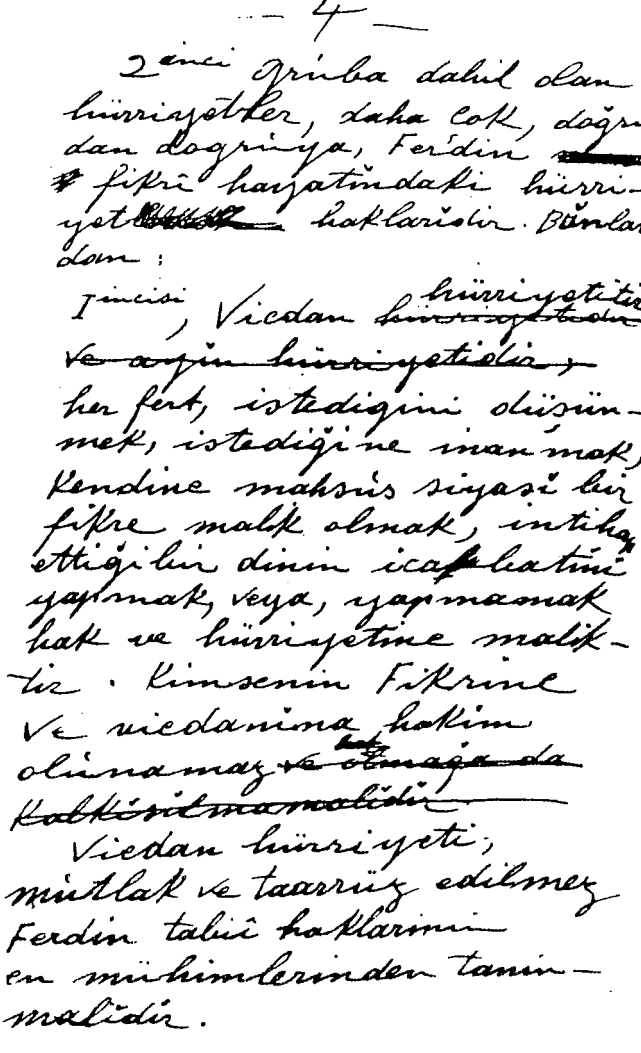

2inci Grüba dahil olan hürriyetler, daha çok, doğrudan doğruya, Ferdin ~~[illegible]~~ fikrî hayatındaki hürriyet~~[illegible]~~ haklarıdır. Bunlardan:

Iincisi, Vicdan ~~hürriyetidir~~ hürriyetitir: ~~ve ayın hürriyetidir,~~ her fert, istediğini düşünmek, istediğine inanmak, kendine mahsus siyasî bir fikre malik olmak, intihap ettiği bir dinin icabatını yapmak, veya, yapmamak hak ve hürriyetine maliktir. Kimsenin Fikrine ve vicdanına hakim olunamaz ~~ve olmağa da kalkışılmamalıdır~~

Vicdan hürriyeti, mutlak ve taarruz edilmez Ferdin tabiî haklarının en mühimlerinden tanınmalıdır.

Medeni Bilgiler, s. 470.

Elyazının Metni

4

2 inci gruba dahil olan hürriyetler, daha çok doğrudan doğruya, ferdin fikrî hayatındaki hürriyet haklarıdır. Bunlardan:

I incisi, vicdan hürriyetidir:

her fert, istediğini düşünmek, istediğine inanmak, kendine mahsus siyasî bir fikre malik olmak, intihap ettiği bir dinin icabatını yapmak, veya yapmamak hak ve hürriyetine maliktir. Kimsenin fikrine ve vicdanına hâkim olunamaz.

Vicdan hürriyeti mutlak ve taarruz edilmez, ferdin tabiî haklarının en mühimlerinden tanınmalıdır.

Kitaplara Yansıması

2 inci gruba dahil olan hürriyetler, daha çok doğrudan doğruya, ferdin fikri hayatındaki hürriyet haklarıdır. Bunlardan:

I incisi, vicdan hürriyetidir:

1- *Vicdan hürriyeti,* her fert, istediğini düşünmek, istediğine inanmak, kendine mahsus siyasî bir fikre malik olmak, mensup olduğu bir dinin icaplarını yapmak, veya yapmamak hak ve hürriyetine maliktir. Kimsenin fikrine ve vicdanına hâkim olunamaz.

Vicdan hürriyeti mutlak ve taarruz edilmez, ferdin tabiî haklarının en mühimlerinden tanınmalıdır.

Medenî Bilgiler (s. 56)

— 5 —

Medeniyetin geri olduğu, cehalet devirlerinde, fikir ve vicdan hürriyeti tahakküm ve tazyik altında idi, insanlık bundan çok zarar görmüştür. Bilhassa, ~~kendilerine~~ din muhafızlığı kisvesine bürünenlerin, hakikati düşünebilenler, söyleyebilenler hakkında reva gördükleri zulüm ve işkenceler, insanlık tarihinde ~~[illegible]~~ daima kirli facialar olarak kalacaktır.

Türkiye Cumhuriyetinde, her reşit dinini intihapta hür olduğu gibi, muayyen bir dinin, ~~[illegible]~~ serbestir merasimi de, yani, âyin hürriyeti ~~[illegible]~~ masundur. Tabiatile, asayişi umumî adaba mugayir olamaz; siyasi nümayiş şeklinde de yapılamaz. Mazide çok görülmüş olan bu gibi hallere, artık, Türkiye Cumhuriyeti asla tahammül edemez.

Medeni Bilgiler, s. 471.

Elyazının Metni

5

Medeniyetin geri olduğu cehalet devirlerinde, fikir ve vicdan hürriyeti, tahakküm ve tazyik altında idi. İnsanlık bundan çok zarar görmüştür. Bilhassa, din muhafızlığı kisvesine bürünenlerin, hakikati düşünebilenler, söyleyebilenler hakkında reva gördükleri zulüm ve işkenceler, insanlık tarihinde daima kirli facialar olarak kalacaktır.

Türkiye Cumhuriyetinde, her reşit dinini intihapta hür olduğu gibi, muayyen bir dinin merasimi de serbesttir; yani *ayin hürriyeti* masundur. Tabiatile, ayinler asayiş ve umumî adaba mugayir olamaz; siyasî nümayiş şeklinde de yapılamaz. Mazide çok görülmüş olan bu gibi hallere, artık, Türkiye Cumhuriyeti asla tahammül edemez.

Kitaplara Yansıması

Medeniyetin geri olduğu cehalet devirlerinde, fikir ve vicdan hürriyeti, tahakküm ve tazyik altında idi. İnsanlık bundan çok zarar görmüştür. Bilhassa, din muhafızlığı kisvesine bürünenlerin, hakikati düşünebilenler, söyleyebilenler hakkında reva gördükleri zulüm ve işkenceler, insanlık tarihinde daima kirli facialar olarak kalacaktır.

Türkiye Cumhuriyetinde, her reşit dinini intihapta hür olduğu gibi, muayyen bir dinin merasimi de serbesttir; yani *ayin hürriyeti* masundur. Tabiatiyle, ayinler asayiş ve umumî adaba mugayir olamaz; siyasî nümayiş şeklinde de yapılamaz. Mazide çok görülmüş olan bu gibi hallere, artık, Türkiye Cumhuriyeti asla tahammül edemez.

Medenî Bilgiler (s. 56)

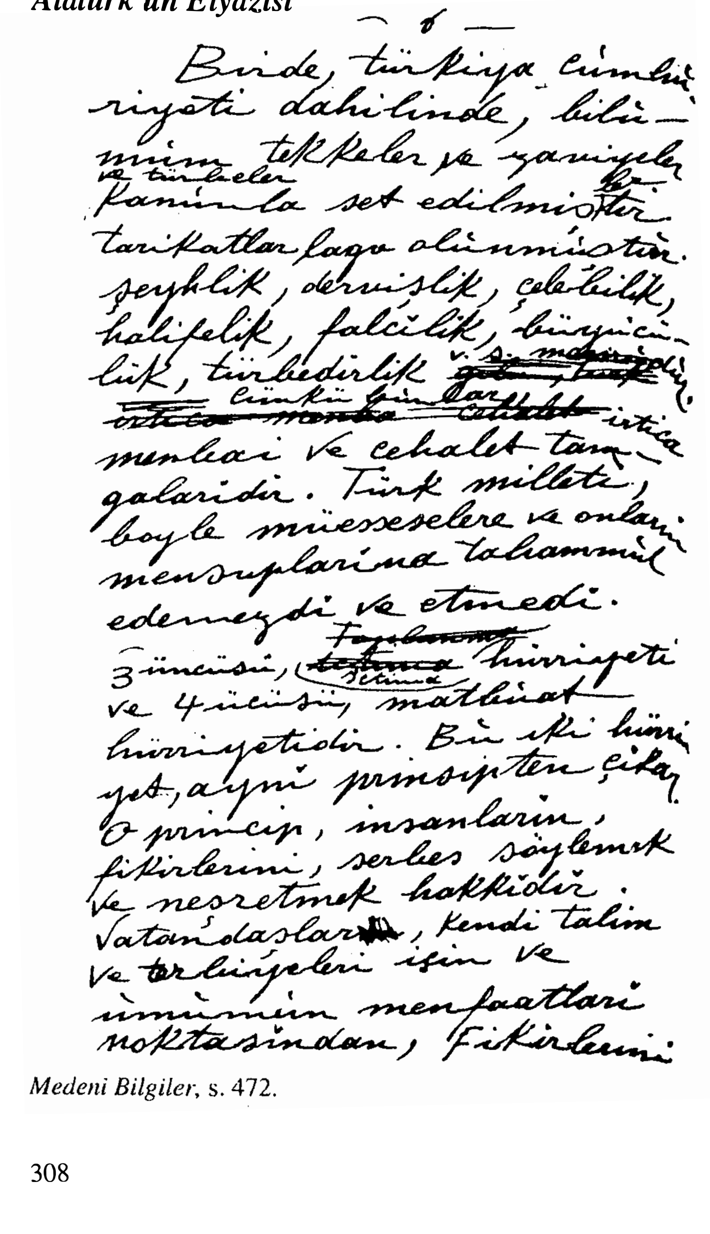

— 6 —
Bir de, türkiya cumhu-
riyeti dahilinde, bilu-
mum tekkeler ve zaviyeler
ve türbeler
kanunla sed edilmiştir.
tarikatlar lağvolunmuştur.
şeyhlik, dervişlik, çelebilik,
halifelik, falcılık, büyücü-
lük, türbedarlık v. s. [illegible]
çünkü bunlar
irtica
menbaı ve cehalet tam-
galarıdır. Türk milleti,
böyle müesseselere ve onların
mensuplarına tahammül
edemezdi ve etmedi.
3üncüsü, ~~Toplanma~~ ~~içtima~~ hürriyeti
içtima
ve 4üncüsü, matbuat
hürriyetidir. Bu iki hürri-
yet, aynı prensipten çıkar.
O prencip, insanların,
fikirlerini, serbes söylemek
ve neşretmek hakkıdır.
Vatandaşlar, kendi talim
ve terbiyeleri için ve
umumun menfaatları
noktasından, fikirlerini

Medeni Bilgiler, s. 472.

Elyazının Metni

6

Bir de, Türkiye Cumhuriyeti dahilinde bilumum tekkeler ve zaviyeler ve türbeler kanunla set edilmiştir. Tarikatler lağvolunmuştur. Şeyhlik, dervişlik, çelebilik, halifelik, falcılık, büyücülük, türbedirlik v.s. memnudur. Çünkü bunlar irtica membaı ve cehalet tamgalarıdır. Türk milleti böyle müesseselere ve onların mensuplarına tahammül edemezdi ve etmedi.

Kitaplara Yansıması

Bir de, Türkiye Cumhuriyeti dahilinde bilûmum tekkeler ve zaviyeler ve türbeler kanunla kapatılmışlardır. Tarikatler lağvolunmuştur. Şeyhlik, dervişlik, çelebilik, halifelik, falcılık, büyücülük, türbedarlık v.s. memnudur. Çünkü bunlar irtica membaları ve cehalet damgalarıdır. Türk milleti böyle müesseselere ve onların mensuplarına tahammül edemezdi ve etmedi.

Medenî Bilgiler (s. 56)

Atatürk'ün Elyazısı

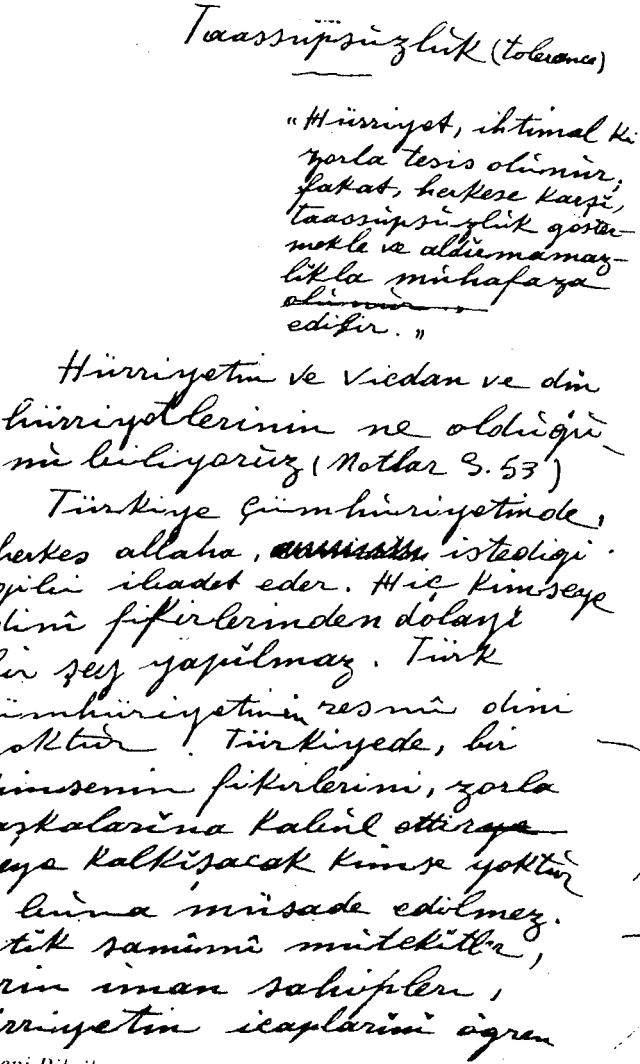
Taassupsuzluk (tolerans)

«Hürriyet, ihtimal ki zorla tesis olunur, fakat, herkese karşı, taassupsuzluk göstermekle ve aldırmamazlıkla muhafaza olunur.» edilir.

Hürriyetin ve vicdan ve din hürriyetlerinin ne olduğunu biliyoruz (Notlar S. 53')

Türkiye Cümhüriyetinde, herkes allaha, istediği gibi ibadet eder. Hiç kimseye dinî fikirlerinden dolayı bir şey yapılmaz. Türk Cümhüriyetinin resmî dini yoktur. Türkiyede, bir kimsenin fikirlerini, zorla başkalarına kabul ettirmeye kalkışacak kimse yoktur ve buna müsaade edilmez. Artık şanımı müdrikler, derin iman sahipleri, hürriyetin icaplarını öğren

Medeni Bilgiler, s. 507.

Elyazının Metni

Taassupsuzluk (Tolerance)

"Hürriyet, ihtimalki zorla tesis olunur; fakat, herkese karşı, ta assupsuzluk göstermekle ve aldırmamazlıkla muhafaza edilir."

Hürriyetin ve vicdan ve din hürriyetlerinin ne olduğunu biliyoruz (notlar sayfa 53)

Türkiye Cumhuriyetinde, herkes allaha istediği gibi ibadet eder. Hiç kimseye dinî fikirlerinden dolayı birşey yapılmaz. Türk Cumhuriyetinin resmî dini yoktur. Türkiyede, bir kimsenin fikirlerini, zorla başkalarına kabul ettirmeye kalkışacak kimse yoktur ve buna müsade edilmez. Artık samimî mutekitler, derin iman sahipleri, hürriyetin icaplarını öğren–

Kitaplara Yansıması

Türkiye Cumhuriyetin resmî dini yoktur.

Türkiyede hiçbir kimse fikirlerinin zorla başkalarına kabul ettirmeye kalkışamaz ve böyle bir şeye müsaade edilmez. Artık samimî mutekitler, derin iman sahipleri, hürriyetin icaplarını öğren–

Medenî Bilgiler (s. 56)

Atatürk'ün Elyazısı

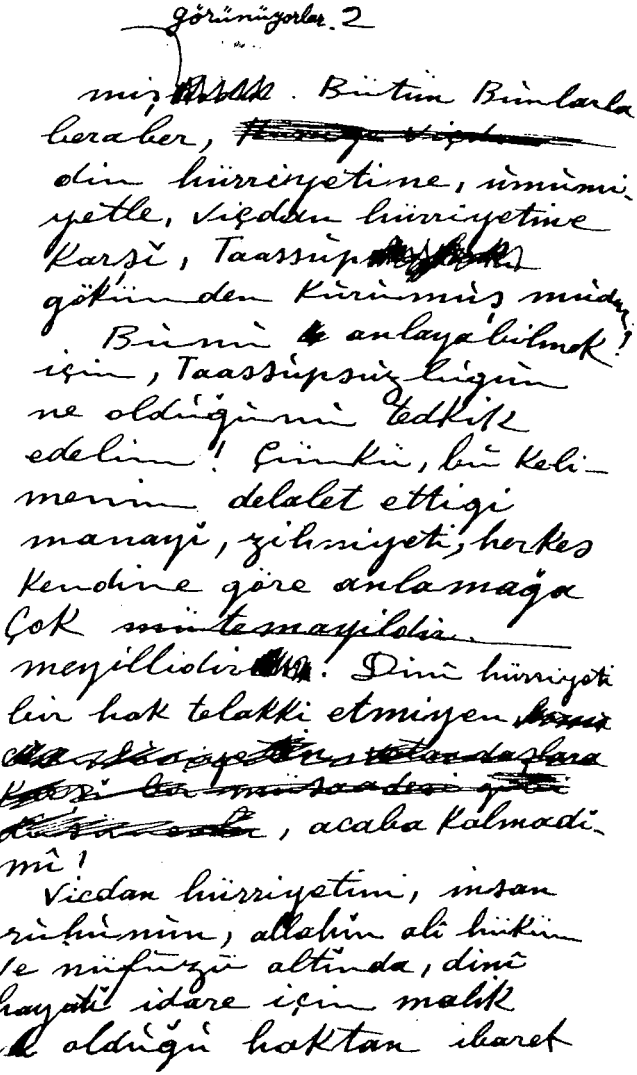

görünüyorlar. 2

miş. Bütün Bunlarla
beraber,
din hürriyetine, umumi-
yetle, vicdan hürriyetine
karşı, Taassup
gökünden kurumuş mudur.
Bunu anlayabilmek
için, Taassupsuzluğun
ne olduğunu tedkik
edelim! Çünkü, bu keli-
menin delalet ettiği
manayı, zihniyeti, herkes
kendine göre anlamağa
çok ~~mütemayildir~~
meyillidir. Dinî hürriyeti
bir hak telakki etmiyen
, acaba kalmadı-
mı!
Vicdan hürriyetini, insan
ruhunun, allahın alî hükûm
ve nüfuzu altında, dinî
hayatı idare için malik
olduğu haktan ibaret

Medeni Bilgiler, s. 508.

Elyazının Metni

2

miş görünüyorlar. Bütün bunlarla beraber, din hürriyetine, umumiyetle vicdan hürriyetine karşı, taassup gökünden kurumuş mudur?

Bunu anlayabilmek için, taassupsuzluğun ne olduğunu tedkik edelim! Çünkü, bu kelimenin delâlet ettiği manayı, zihniyeti, herkes kendine göre anlamağa çok meyillidir. Dinî hürriyeti bir hak telâkki etmiyen, acaba kalmadı mı?

Vicdan hürriyetini, insan ruhunun, Allahın alî hüküm ve nüfuzu altında, dinî hayatı idare için malik olduğu, haktan ibaret

Kitaplara Yansıması

miş görünüyorlar. Bütün bunlarla beraber, din hürriyetine, umumiyetle vicdan hürriyetine karşı, taassupsuzluk hâsıl olmuş mudur?

Bunu anlayabilmek için, taassupsuzluğun ne olduğunu tetkik edelim; çünkü, bu kelimenin delâlet ettiği mânayı, zihniyeti, herkes kendine göre anlamağa çok meyillidir. Dinî hürriyeti bir hak telâkki etmiyen, acaba kalmadı mı?

Vicdan hürriyetinin, ruhun, Allahın âlî nüfuzu altında, dinî hayatı idare için malik olduğu, haktan ibaret

Medenî Bilgiler (s. 56-57)

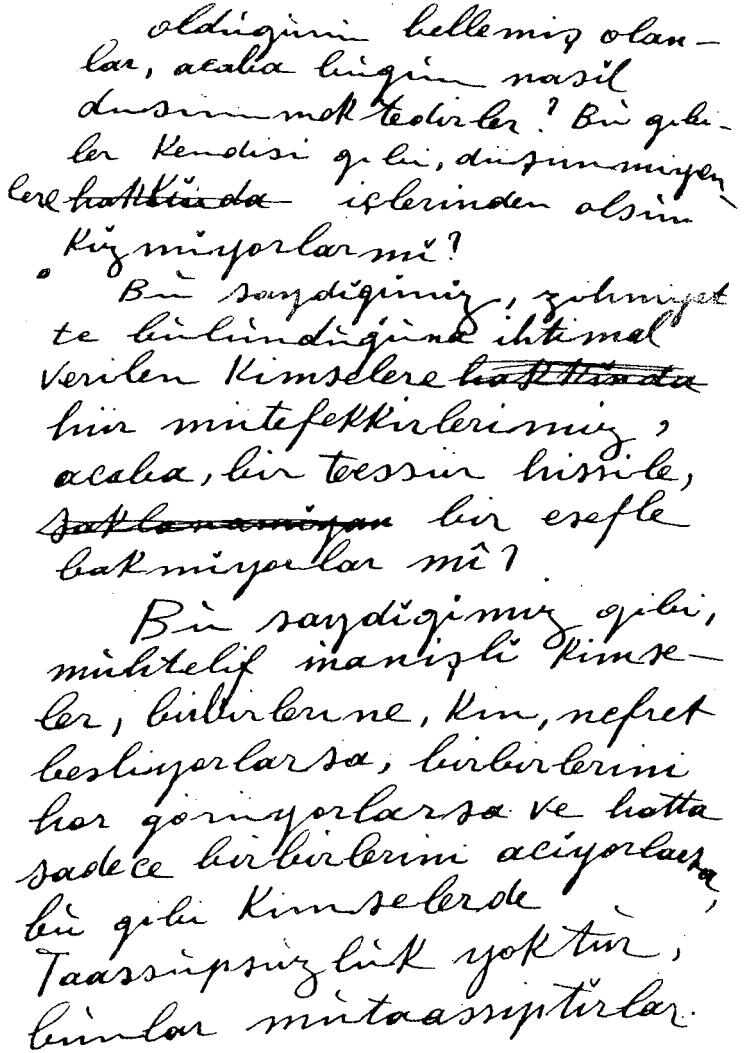

oldüğünü bellemiş olan-
lar, acaba bügün nasıl
düşünmektedirler? Bu gibi-
ler kendisi gibi, düşünmiyen-
lere ~~hakkında~~ içlerinden olsun
kızmıyorlar mı?

Bu saydığımız, zihniyet
te bulundüğüna ihtimal
verilen kimselere ~~hakkında~~
hür mütefekkirlerimiz,
acaba, bir teessür hissile,
~~saklanamıyan~~ bir esefle
bakmıyorlar mı?

Bu saydığımız gibi,
mühtelif inanışlı kimse-
ler, birbirlerine, kin, nefret
besliyorlarsa, birbirlerini
hor görüyorlarsa ve hatta
sadece birbirlerini acıyorlarsa,
bu gibi kimselerde
Taassüpsüzlük yoktur,
bunlar mütaassiptirler.

Medeni Bilgiler, s. 509.

Elyazının Metni

3

olduğunu bellemiş olanlar, acaba bugün nasıl düşünmektedirler? Bu gibiler, kendisi gibi, düşünmiyenlere içlerinden olsun kızmıyorlar mı?

Bu saydığımız, zihniyette bulunduğuna ihtimal verilen kimselere, hür mütefekkirlerimiz, acaba, bir teessür hissile, bir esefle bakmıyorlar mı?

Bu saydığımız gibi, muhtelif inanışlı kimseler, biribirlerine, kin, nefret besliyorlarsa, biribirlerini hor görüyorlarsa, ve hattâ sadece biribirlerini acıyorlara, bu gibi kimselerde taassupsuzluk yoktur; bunlar mutaassıptırlar.

Kitaplara Yansıması

olduğunu bellemiş olanlar, acaba bugün nasıl düşünmektedirler? Bu gibiler, kendisi gibi, düşünmiyenlere içlerinden olsun kızmıyorlar mı?

Bu saydığımız zihniyette bulunduğuna ihtimal verilen kimselere, hür düşünceliler, acaba, bir teessür hissiyle, bir esefle bakmıyorlar mı?

Bu saydığımız gibi, muhtelif inanışlı kimseler, biribirlerine, kin, nefret besliyorlarsa, biribirlerini hor görüyorlarsa, ve hattâ sadece biribirlerine acıyorlara, bu gibi kimselerde taassupsuzluk yoktur; bunlar mutaassıptırlar.

Medenî Bilgiler (s. 57)

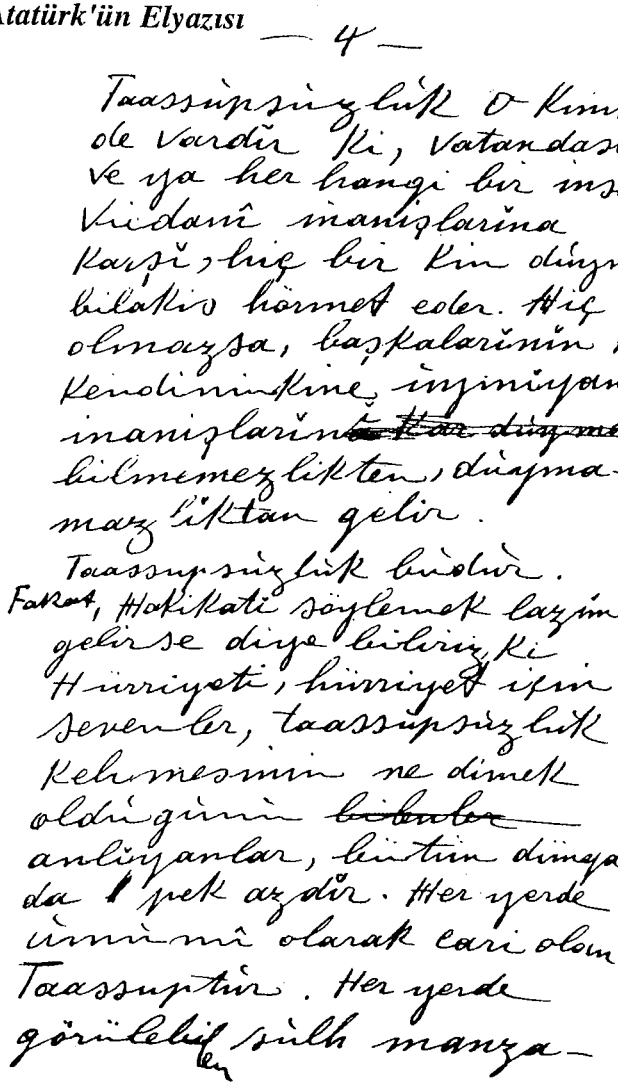

Medeni Bilgiler, s. 510.

Elyazının Metni

4

Taassupsuzluk o kimsede vardır ki, vatandaşının veya herhangi bir insanın vicdanî inanışlarına karşı, hiçbir kin duymaz; bilâkis hörmet eder. Hiç olmazsa, başkalarının, kendininkine uymıyan inanışlarını bilmemezlikten, duymamazlıktan gelir.

Taassupsuzluk budur. Fakat, hakikati söylemek lâzım gelirse diyebiliriz ki, hürriyeti hürriyet için sevenler, taassupuzluk kelimesinin ne dimek olduğunu anlıyanlar, bütün dünyada pek azdır. Her yerde umumî olarak cari olan taassuptur. Her yerde görülebilen sulh manza–

Kitaplara Yansıması

Taassupsuzluk o kimsede vardır ki, vatandaşının veya herhangi bir insanın vicdanî inanışlarına karşı, hiçbir kin duymaz; bilâkis hürmet eder. Hiç olmazsa, başkalarının, kendininkine uyımıyan inanışlarını bilmemezlikten, duymamazlıktan gelir.

Taassupsuzluk budur. Fakat, hakikati söylemek lâzım gelirse diyebiliriz ki, hürriyeti hürriyet için sevenler, taassupuzluk kelimesinin ne demek olduğunu anlıyanlar, bütün dünyada pek azdır. Her yerde umumî olarak carî olan taassuptur. Her yerde görülebilen sulh manza–

Medenî Bilgiler (s. 57)

Atatürk'ün Elyazısı

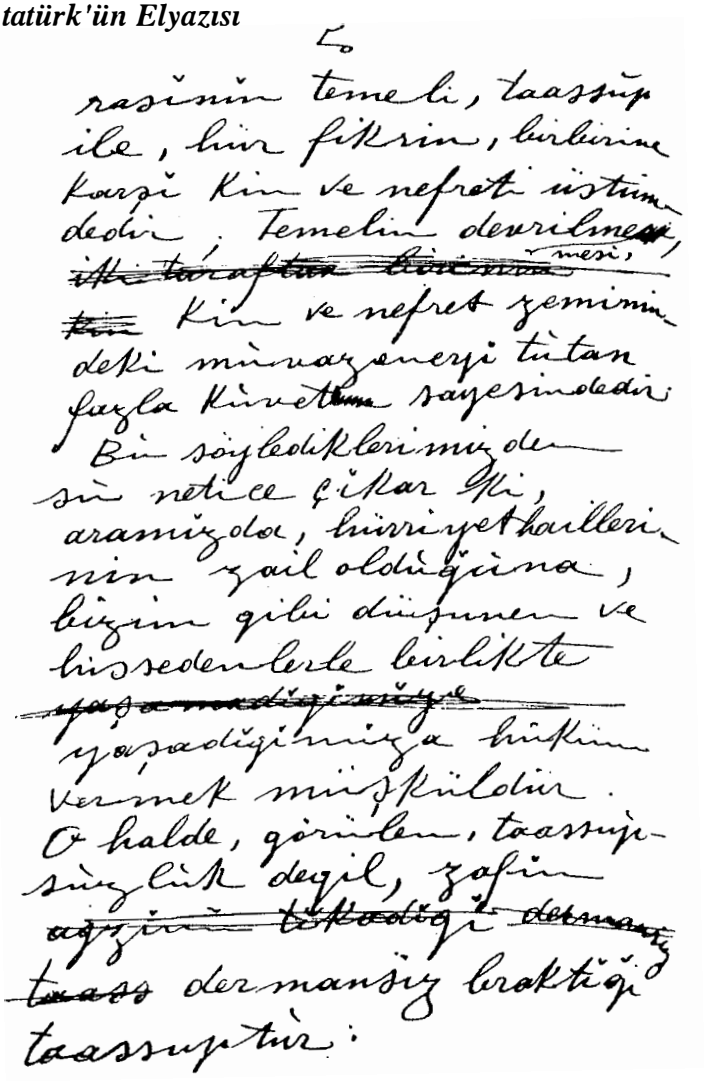

Medeni Bilgiler, s. 511.

Elyazının Metni

5

rasının temeli, taassup ile hür fikrin, biribirine karşı kin ve nefreti üstündedir; temelin devrilmemesi, kin ve nefret zeminindeki muvazeneyi tutan fazla kuvet sayesindedir.

Bu söylediklerimizden şu netice çıkar ki, aramızda, hürriyet hailelerinin zail olduğuna, bizim gibi düşünen ve hissedenlerle birlikte yaşadığımıza hüküm vermek müşküldür. O halde, görülen taassupsuzluk değil, zafın dermansız bıraktığı taassuptur.

Kitaplara Yansıması

rasının temeli, taassup ile hür fikrin, biribirine karşı kin ve nefreti üstündedir; temelin devrilmemesi, kin ve nefret zeminindeki muvazeneyi tutan fazla kuvvet sayesindedir.

Bu söylediklerimizden şu netice çıkar ki, aramızda, hürriyet hailelerinin zail olduğuna, bizim gibi düşünen ve hissedenlerle birlikte yaşadığımıza hüküm vermek müşküldür. O halde görülen, taassupsuzluk değil, zâfın dermansız bıraktığı taassuptur.

Medenî Bilgiler (s. 57)

— 6 —

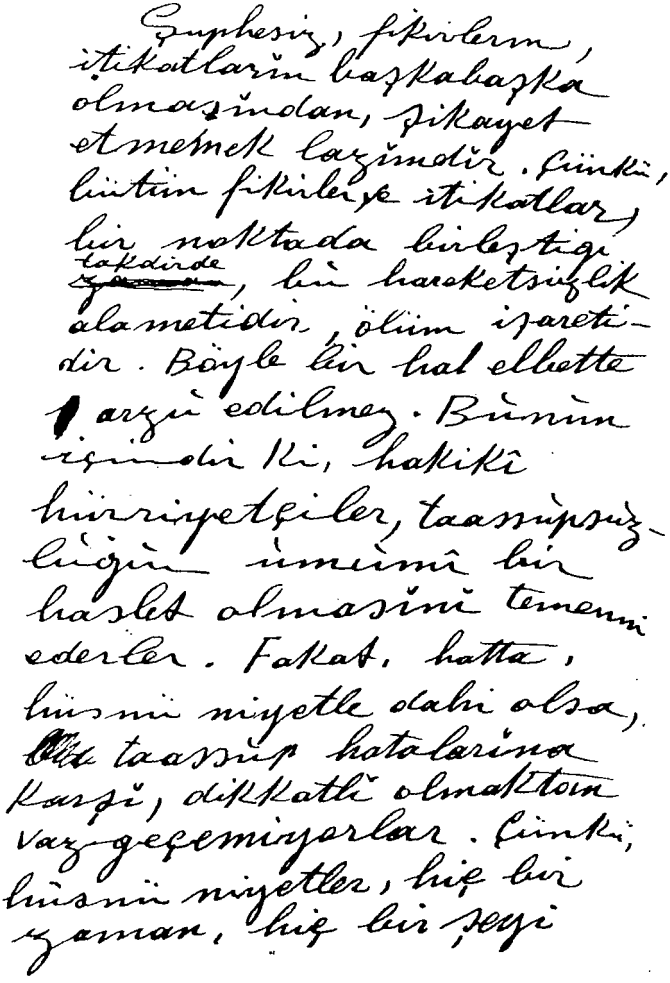

Şüphesiz, fikirlerin, itikatların başkabaşka olmasından, şikayet etmemek lazımdır. Çünkü, bütün fikirlerle itikatlar, bir noktada birleştiği takdirde, bu hareketsizlik alametidir, ölüm işaretidir. Böyle bir hal elbette arzu edilmez. Bunun içindir ki, hakiki hürriyetçiler, taassupsuzluğun ümumi bir haslet olmasını temenni ederler. Fakat, hatta, hüsnü niyetle olsa bile taassup hatalarına karşı, dikkatli olmaktan vaz geçemiyorlar. Çünkü, hüsnü niyetler, hiç bir zaman, hiç bir şeyi

Medeni Bilgiler, s. 512.

Elyazının Metni

6

Şüphesiz, fikirlerin, itikatların başka başka olmasından, şikâyet etmemek lazımdır. Çünkü, bütün fikirler ve itikatlar, bir noktada birleştiği takdirde, bu hareketizlik alâmetidir, ölüm işaretidir*. Böyle bir hal elbette arzu edilmez. Bunun içindir ki, hakikî hürriyetçiler, taassupsuzluğun umumî bir haslet olmasını temenni ederler. Fakat, hattâ hüsnüniyetle dahi olsa, taassup hatalarına karşı dikkatli olmaktan vazgeçemiyorlar. Çünkü, hüsnüniyetle, hiçbir zaman, hiçbir şeyi

Kitaplara Yansıması

Şüphesiz, fikirlerin, itikatların başka başka olmasından, şikâyet etmemek lâzımdır. Çünkü, bütün fikirler ve itikatlar, bir noktada birleştiği takdirde, bu hareketizlik alâmetidir. Öyle bir hal elbette arzu edilmez. Bunun içindir ki, hakikî hürriyetçiler, taassupsuzluğun umumî bir huy olmasını temenni ederler. Fakat, hattâ hüsnüniyetle dahi olsa taassup hatalarına karşı dikkatli olmaktan vazgeçemezler. Çünkü, hüsnüniyetle, hiçbir zaman, hiçbir şeyi

Medenî Bilgiler (s. 57)

* *Medenî Bilgiler*'de ikinci cümledeki "ölüm işaretidir" ibaresi yok.

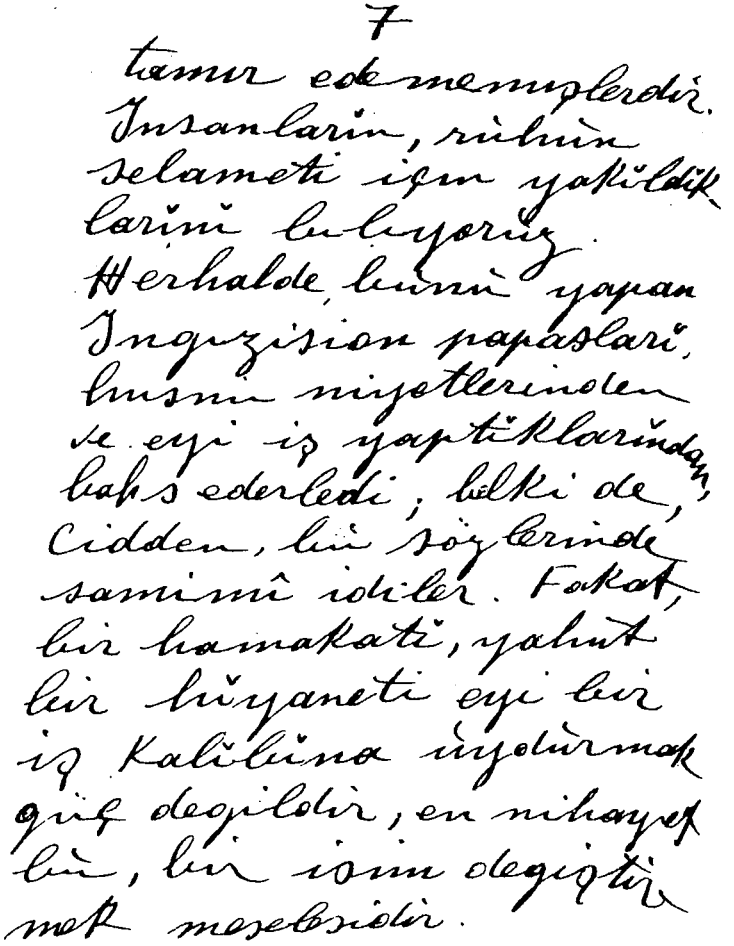
7
tamir edememişlerdir.
İnsanların, ruhun
selameti için yaptıkları
larını buluyoruz.
Herhalde, bunu yapan
İnquzision papasları,
bunun niyetlerinden
ve eyi iş yaptıklarından
bahs ederlerdi; belki de,
cidden, bu sözlerinde
samimî idiler. Fakat,
bir hamakatı, yahut
bir hıyaneti eyi bir
iş kalbına indirmek
güç değildir, en nihayet
bu, bir isim değiştir
mek meselesidir.

Medeni Bilgiler, s. 513.

Elyazının Metni

7

tamir edememişlerdir. İnsanların, ruhun selâmeti için yakıldıklarını biliyoruz. Herhalde, bunu yapan ingizisyon papasları, hüsnüniyetlerinden ve iyi iş yaptıklarından bahsederlerdi; belki de cidden bu sözlerinde samimi idiler. Fakat, bir hamakati, yahut bir hıyaneti eyi bir iş kalıbına uydurmak güç değildir, en nihayet bu, bir isim değiştirmek meselesidir.

Kitaplara Yansıması

tamir edememişlerdir. İnsanların, ruhun selâmeti için yakıldıklarını biliyoruz. Her halde bunu yapan engizisyon papazları, hüsnüniyetlerinden ve iyi iş yaptıklarından bahsederlerdi; belki de cidden bu sözlerinde samimî idiler. Fakat, bir hamakati yahut bir hıyaneti iyi bir iş kalıbına uydurmak güç değildir; en nihayet bu bir isim değiştirmek meselesidir.

Medenî Bilgiler (s. 57-58)

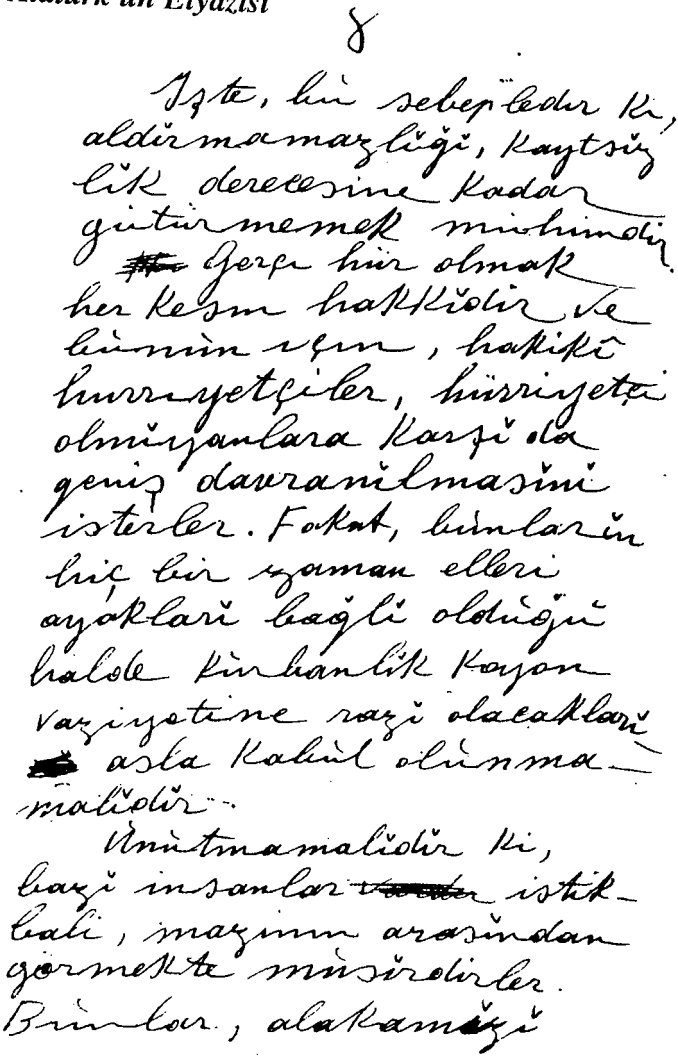

8

İşte, bu sebeptedir ki, aldırmamazlığı, kayıtsızlık derecesine kadar götürmemek mühimdir. Gerçi bir olmak her kesin hakkıdır ve bunun için, hakiki hürriyetçiler, hürriyetçi olmıyanlara karşı da geniş davranılmasını isterler. Fakat, bunların hiç bir zaman elleri ayakları bağlı olduğu halde kurbanlık koyun vaziyetine razı olacakları asla kabul olunmamalıdır.

Unutmamalıdır ki, bazı insanlar istikbali, mazinin arasından görmekte mahirdirler. Bunlar, alakasızlığı

Medeni Bilgiler, s. 514.

Elyazının Metni

8

İşte bu sebepledir ki, aldırmamazlığı kayıtsızlık derecesine kadar götürmemek mühimdir.

Gerçi hür olmak herkesin hakkıdır ve bunun için, hakikî hürriyetçiler, hürriyetçi olmıyanlara karşı da geniş davranılmasını isterler. Fakat, bunların hiçbir zaman elleri, ayakları bağlı olduğu halde kurbanlık koyun vaziyetine razı olacakları asla kabul olunmamalıdır.

Unutmamalıdır ki, bazı insanlar istikbali, mazinin arasından görmekte musırdırlar. Bunlar, alakamızı

Kitaplara Yansıması

İşte bu sebepledir ki, hoş görmekliği aldırmamazlık, derecesine götürmemek mühimdir.

Gerçi hür olmak herkesin hakkıdır ve bunun için, hakikî hürriyetçiler, hürriyetçi olmıyanlara karşı da geniş davranılmasını isterler. Fakat, bunların hiçbir zaman elleri, ayakları bağlı olduğu halde kurbanlık koyun vaziyetine razı olacakları asla kabul olunmamalıdır.

Unutmamalıdır ki, bazı insanlar istikbali, mazinin arasından görmekte musırdırlar. Bunlar, alâkamızı

Medenî Bilgiler (s. 58)

9

Kestiğimiz ananalara karşı behemal, sadakatin iadesini isterler.

~~Bunlar, babal~~

Bu gibi insanlar, kendi itikat ettiği ~~gi~~ gibi, itikat etmiyen kimseleri istedikleri gibi ezemezlerse, kendilerini; cenderede his ederler.

Herhalde, Taassupsuzluğun arzu ~~ett~~ edildiği gibi, umumileşmesi huy haline gelmesi ~~için, [illegible]~~ fikrî terbiyenin yüksek olmasına bağlıdır

Medeni Bilgiler, s. 515.

Elyazının Metni

9

kestiğimiz ananalara karşı behemal, sadakatin iadesini isterler. Bu gibi insanlar, kendi itikat ettiği gibi, itikat etmiyen kimseleri istedikleri gibi ezemezlerse, kendilerini cenderede hissederler.

Her halde, taassupsuzluğun arzu edildiği gibi, umumileşmesi, huy haline gelmesi fikrî terbiyenin yüksek olmasına bağlıdır.

Kitaplara Yansıması

kestiğimiz an'anelere karşı behemehal, sadakatin iadesini isterler. Bu gibi insanlar, kendi itikat ettiği gibi, itikat etmiyen kimseleri istedikleri gibi ezemezlerse, kendilerini cenderede hissederler.

Her halde, taassupsuzluğun arzu edildiği gibi, umumileşmesi, huy haline gelmesi fikrî terbiyenin yüksek olmasına bağlıdır.

Medenî Bilgiler (s. 58)

BELGE 4

RÛŞENİ'NİN ATATÜRK'E SUNDUĞU "DİN YOK MİLLİYET VAR" BAŞLIKLI ELYAZMASI KİTABINDAN SAYFALAR

Samsun Milletvekili Rûşeni'nin (Ruşenî Barkur) Atatürk'e sunduğu 247 sayfalık elyazması kitaptan bölümler (25 Ekim 1926).

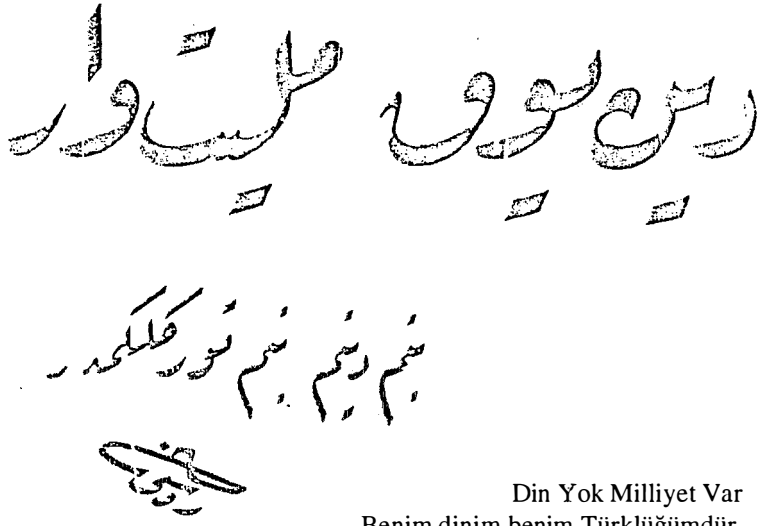

Din Yok Milliyet Var
Benim dinim benim Türklüğümdür.
Rûşeni

Özgün belge, Çankaya Atatürk Kitaplığı'nda, No: 2.
Fotokopisi, Aydınlık gazetesi arşivinde.

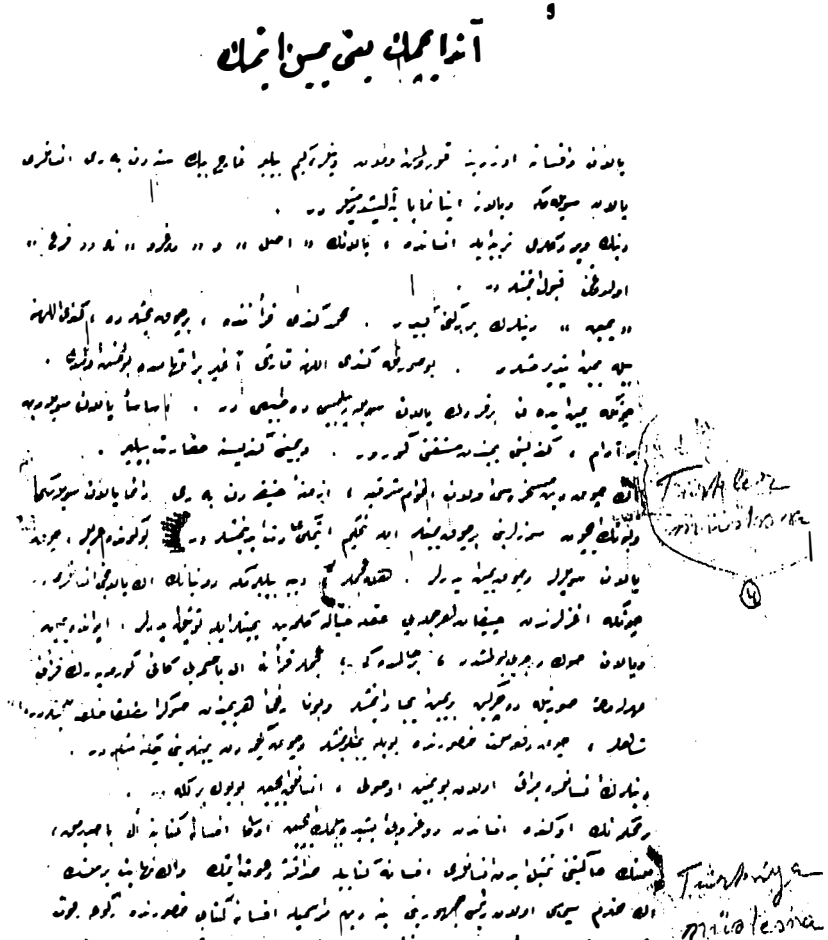

Elyazmasının Metni

-133-

And içmek yani yemin etmek

Yalan ve efsane üzerine kurulmuş olan dinler kimbilir, kaç bin seneden beri insanları yalan söylemeye ve yalana inandırmaya alıştırmışlardır.

Dinin (dinlerin) verdikleri terbiye ile insanda yalanın "asıl" ve "doğru"nun ise "fer'i" olduğunu kabul etmişlerdir.

"Yemin" dinlerin bir rüknü gibidir. Muhammed kendi Kur'an'ında, birçok bahislerde kendi Allah'ına bile yemin ettirmiştir. Bu suretle kendi Allah'ına karşı ağır bir ithamda bulunmuş oldu. Çünkü yemin eden bir ferdin yalan söyleyebilmesi de tabiidir. Esasen yalan söylemeyen bir adam kendini yeminden müstağni görür. Ve yemini kendisine hakaret bilir.

En çok din maskarası olan akvamı şarkiye, Ezmine-i atikadan beri daima yalan söylemeyi ve bunun için sözlerini birçok yeminler ile tahkim etmeyi adet edinmişlerdir. Bugün de Araplar, çok yalan söylerler ve çok yemin ederler. Hele acemler, diyebilirim ki Dünyanın en yalancı insanlarıdır. Çünkü ağızlarından çıkan her cümleyi akla hayale gelmeyen yeminler ile tevsik ederler. İran'da yemin ve yalan son dereceyi bulmuştur, bir halde ki; acemler Kur'ana el basmayı kâfi görmeyerek Kur'anı mühürlemek suretiyle de çirkin bir yemin icad etmişler ve buna rağmen her yeminden sonra mutlaka hulf etmişlerdir. Şahlar, çok defa millet huzurunda böyle yeminler etmişler ve çok geçmeden yeminlerini çiğnemişlerdir. Dinlerin insanlara mirası olan bu yemin usulu, insanlık için büyük bir lekedir.

Türkler müstesna*

Bir mahkemenin önünde insandan doğruyu işitebilmek için ona efsane kitabına el bastırmak, milletin hakimiyetini temsil eden insanları efsane kitabı ile sadakata davet etmek ve en nihayet bir milletin en muhterem siması olan Reisicumhurunu yine din merasimile efsane kitabı huzurunda rûkua davet etmek ve efsaneye yemin ettirmek insanlık için ne sefil vaziyet ve ne ağır hakarettir.

Türkiya müstesna*

* Atatürk'ün yazdırdığı kenar notları.

Rûşeni'nin Elyazması

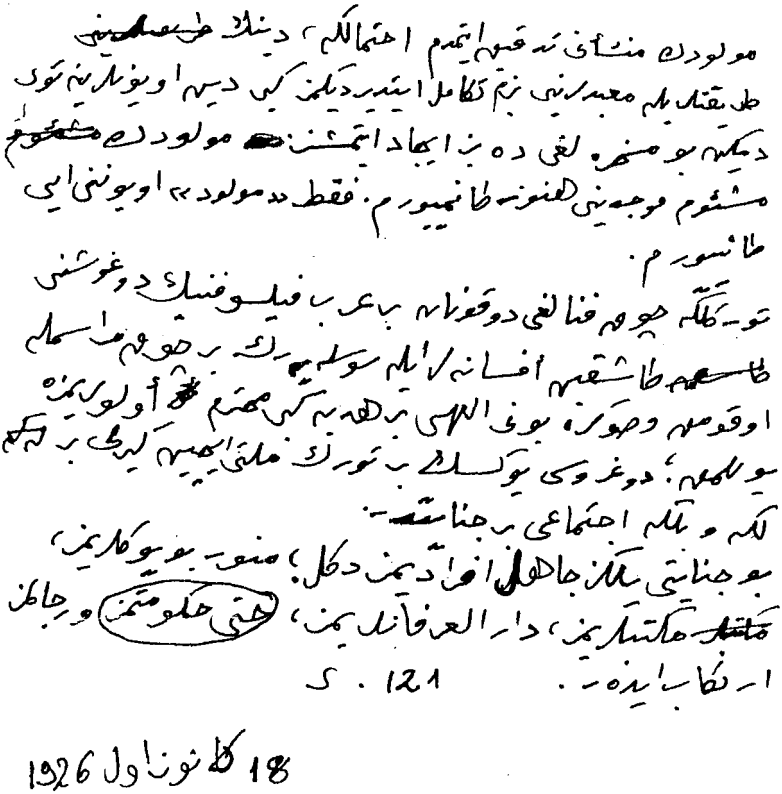

Not: Bu sayfa, Rûşeni'nin kitabının özgün fotokopisi değildir. Turan Dursun, özgün belgeden kendi eliyle yazmış ve Doğu Perinçek'e vermiştir.

–121–

Mevludun menşeini tektik etmedim, ihtimal ki, dinin tarikatları ile mabetlerini bizim tekamül ettirdiğimiz gibi din oyunlarına tüydiken bu maskaralığı da biz icat etmişiz. Mevludun meşhum mucidini henüz tanımıyorum. Fakat "mevlut" oyununu iyi tanıyorum.

Türklüğe çok fenalığı dokunan bir arap filozofunun doğuşunu taşkın efsanelerle süsleyerek birçok merasim ile okumak ve sonra bunu ilahî bir hediye gibi muhterem ölülerimize yollamak; doğrusu yüksek türk milleti için kirli bir leke ve belki içtimaî bir cinayettir.

Bu cinayeti yalnız cahil efradımız değil; münevver büyüklerimiz, mekteplerimiz, darül irfanlarımız, hatta hükümetimiz ve ricalimiz irtikap eder.

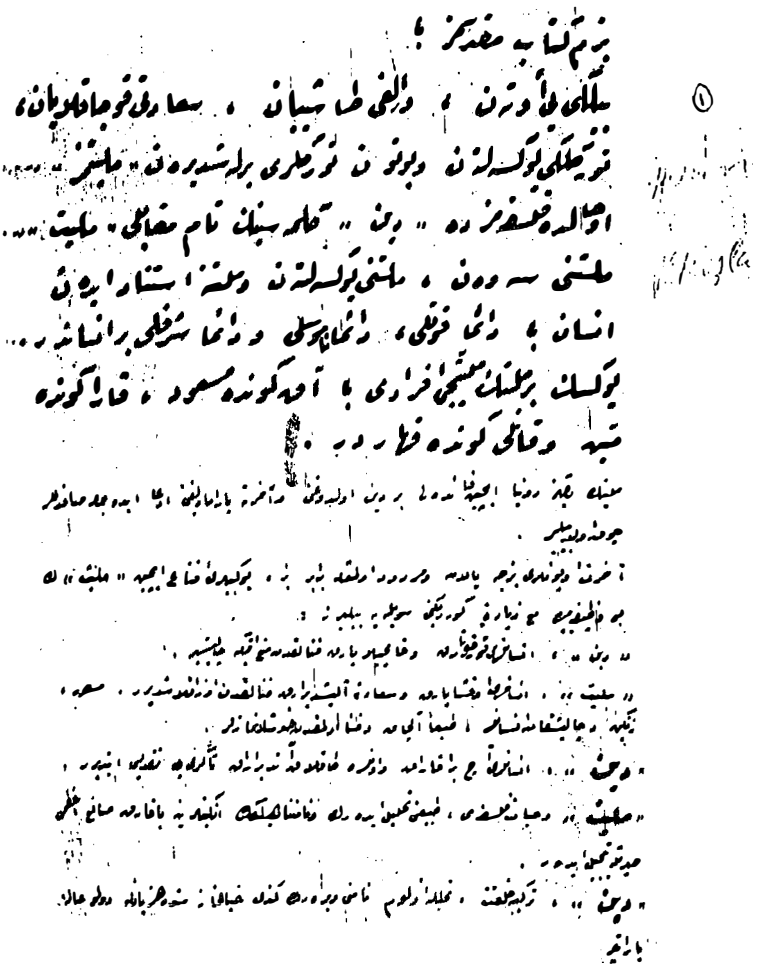

–135–

Bizim kitab-ı mukkaddesimiz; bilgiyi edinen, varlığı taşıyan, saadeti kucaklayan, Türklüğü yükselten ve bütün Türkleri birleştiren "Milliyetimiz"dir. O halde Felsefemizde "DİN" kelimesinin tam mukabili "Milliyet"dir. Milletini seven, milletini yükselten ve Milletine istinat eden insan, daima kuvvetli, daima namuslu ve daima şerefli bir insandır.

Yüksek bir milletin Milliyetçi efradı; Ak günde mesut, kara günde Metin ve kanlı günde kahhardır.

Milliyet'in yalnız Dünya için faydalı bir din olduğunu ve ahirete yaramadığını iddia edecek safdiller çok olabilir.

Ahiret oyunları bizce yalan ve merdut olmakla beraber biz, bu gibileri ikna için "Millet"in bu vazifeyi de maziyade gördüğünü söyleyebiliriz:

"Din", insanları korkutarak ve kamçılayarak fenalıktan men etmeye çalışır.

Milliyet, insanları okşayarak ve saadete alıştırarak fenalıktan uzaklaştırır. Mesut, zengin ve çalışkan insanlar, tap'an alçak ve fena olmaktan hoşlanmazlar.

"Din", insanları aç bırakarak ve onlara taklak attırarak tanrıyı takdis ettirir.

Milliyet ve hayat felsefesi, tabiatı tahlil ederek ve namütenahiliğin enginlerine bakarak Sani-i azami hayretle tebcil eder.

Din, terkibe hilkat, tahlile ölüm namını vererek kendi hayal hanesinde hezeyanla dolu haller yaratır.

* Atatürk'ün yazdırdığı kenar notları.

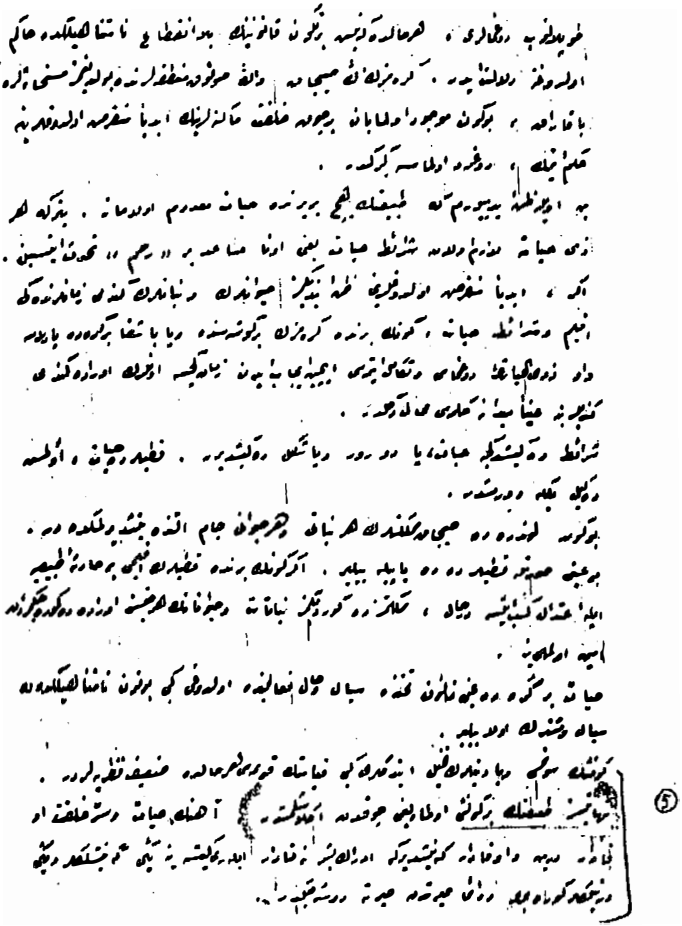

Toplanıp doğmaları, herhalde geniş bir tekevvün kanununun bila inkıta namütanahilikte hakim olduğuna delalet eder. Küremizin en sıcak ve en soğuk mıntıkalarında bulduğumuz müsdehaselere bakarak bugün mevcut olmayan birçok hilkat makinelerinin ebediyyen munkaris olduklarına hükmetmek, doğru olmasa gerektir.

Ben öyle zannediyorum ki tabiatın hiçbir yerinde hayat madum olamaz. Yeter ki her hayata lazım olan şerait-i hayat yani ona müsait bir "Rahm-ı" tahaddüs etsin.

Eğer, bir gün edebiyyen munkaris olduklarını zannettiğimiz hayvanların ve nebatların kendi zamanlarındaki iklim ve şerait-i hayat, günün birinde küremizin bir köşesinde veya başka bir kürede parlasa ve ozüel hayatın doğması ve tekamül etmesi için icap eden zaman geçse onların orada kendi kendilerini aynen meydana gelmesi muhal değildir.

Şerait değiştikçe hayat, ya durur veya şekil değiştirip, kutuplarda hayat ölmüş değil belki durmuştur.

Bu gün London'da sıcak memleketlerin her nebatı ve her hayvanı cam altında yetiştirilmektedir. Bu aynı suretle kutuplarda da yapılabilir. Eğer günün birinde kutupların iklimi bir hadise-i tabiiye ile itidal kesbetse derhal, memleketimizde gördüğümüz nebatat ve hayvanatın her cinsini orada da göreceğimizden emin olmalıyız.

Hayati bir kürede aynı kanun tahdında seyyal ve hal-i faaliyette olduğu gibi bütün namütenadilikte de seyyal ve müşterek olabilir.

Güneşin sönmesi veya dinlerin tahayyül ettikleri gibi kıyametin kopması her halde zaif nazariyelerdir. Nihayetsiz tabiatın bir *güneşi* olmadığı çoktan anlaşılmıştır. Ahengi hayat ve sırrı hilkat o kadar derin ve o kadar geniştir ki idraki beşer ne kadar ileri gitse yine yeni genişlikler ve yeni derinlikler görecek ve daima hayretten hayrete düşecektir.

* Atatürk'ün yazdırdığı kenar notu. "Tabiatın bir güneşi" ibaresi, "tek güneşi" diye düzeltiliyor.

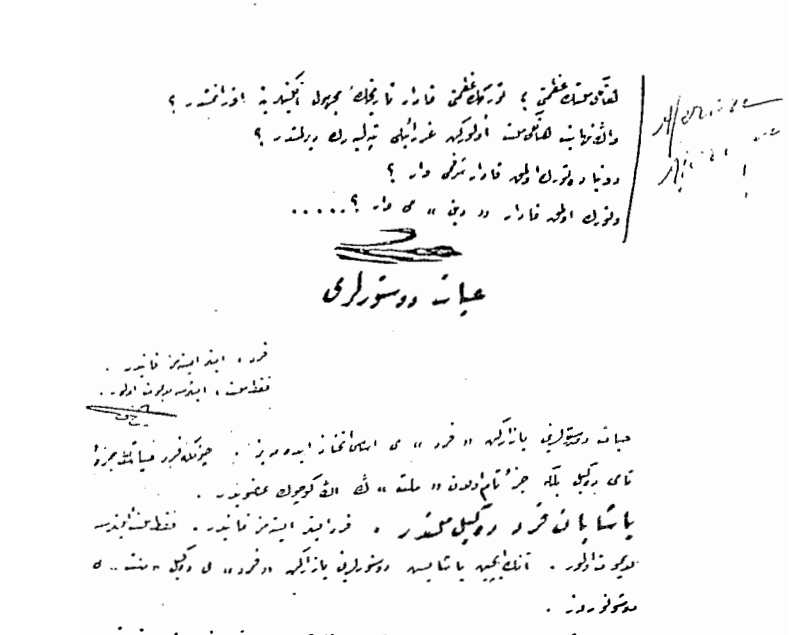

338

Aferin Aferin*

Hangi milletin azameti; Türkün azameti kadar tarihin meçhul enginlerine uzanmıştır?

Ve en nihayet hangi millet ölürken Azrail'i tepeliyerek dirilmiştir?

Dünyada Türk olmak kadar şeref mi var? Ve türk olmak kadar "DİN" mi var?...

HAYAT DÜSTURLARI

Fert, ister istemez fanidir.
Fakat millet, isterse layemut olur.
Rûşeni

Hayat düsturlarını yazarken "Fert"i esas iddihaz edemeyiz. Çünkü Fert hayatın Cüz'ü tammı değil, belki Cüz'ü tam olan "millet"in en küçük uzvudur.

YAŞAYAN FERT DEĞİL MİLLETTİR.
FERT İSTER İSTEMEZ FANİDİR.

Fakat millet isterse Layemut olur. Onun için yaşayış düsturlarını yazarken, "Fert"i değil, "Millet"i düşünürüz.

Hayat Düsturlarında; Terbiyenin, adaletin, menfaatin ve saadetin gayesi hep millete müteveccih olmalıdır.

Tabiatta tek başına yaşayabilen serseri bir zerre yoktur.

Tabiatın derinliklerinde çalkanan en küçük zerrelerinden Namütenahiliğin enginlerinde yüzen en büyük dünyalara kadar herşey mutlaka zümre, zümre birleşerek idame-i mevcudiyet eder. Serseri zannetiğimiz kuyruklu yıldızlar bile muntazam kanunlar ve muntazam mahreklerle mutlaka bir zümreye ve bir ahenge bağlıdır.

Kendilerini bir millete bağlamadan yaşayacağını zanneden insanlar, milliyetin yüksek zevklerini tatmadıktan başka karıştıkları heyet-i içtimaiyeyi de muzır mikroplar gibi içinden yıkarlar.

Türk vatandaşı olupta, türklüğü, türk aşkını ve türk menfaatini tanımadan yaşamağa çalışan

* Atatürk'ün yazdırdığı kenar notları.

BELGE 5

TAHSİN MAYATEPEK'İN ATATÜRK'E SUNDUĞU "GÜNEŞ KÜLTÜ" BAŞLIKLI RAPOR

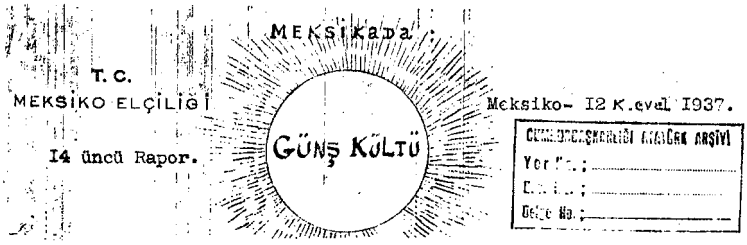

TAHSİN MAYATEPEK'İN ATATÜRK'E RAPORU

Orta Asya'daki ecdadımız gibi Güneş Kültü'ne sâlik olan Meksika yerlilerinin Güneşe tazim ayinlerini ne suretle yapmakda oldukları ve Ezan, Abdest ve secde gibi müslümanlığa aid oldukları zan olunan hususatın müslümanlığa Güneş dininden girdiği ve islam dininde vazıh bir manası olmayan Secdenin Güneş kültü'nde çok derin bir manası olduğuna ve saireye dair mühim malumat ve izahatı havi rapor.

Bu raporda kırmızı renkli numaralarla yanlarına işaret edilen (15) adet fotografinin agrandismanları ayrıca sunulmuştur.

Orta Asya'da iken sayın ecdadımızın binlerce sene amil oldukları Güneş Kültünün şimalî orta ve Cenubî Amerika kıtalarında İspanyol ve Anglosaksonların dinî ve harsî nüfuz ve tesiratından uzakta yaşayan yerliler arasında ve bilhassa Meksika'da hemen hemen aslî safiyetinde olarak mevcud ve berdevam olduğunu buraya geldikten sonra memnuniyetle istihbar etmiş ve ecdadımızın ömrümde görmediğim ve tarifini de kimseden işitmediğim güneş ayinlerini burada göreceğimden pek memnun olarak yerlilerin yapacakları ilk güneş ayinine sabırsızlıkla intizarda bulunmuş idim.

Nihayet bu arzu ve emelime şu vesile ile nail oldum:

1935 senesindeki kongrelerini yapmak üzere intihap ettikleri Meksiko şehrine gelmiş olan Rotary adındaki şimalî Amerika Kültür Ce-

miyeti üyelerinden 3000 kişinin şerefine tertip edilen bir takım toplantılar ve şenlikler arasında Meksika Hukûmeti yerli kabilelerden bazılarının rakıslarını ve bu meyanda güneşe tazim ayinlerini de göstermek içi mezkûr üyeleri Çapul Tepek parkına davet etmiş ve hörmetkârınız da Heyeti Süfera ile birlikte meduvven hazır bulunarak nice seneden beri merak etmekte olduğum güneşe tazim ayinini mükemmelen temaşa ve tetkike muvaffak olmuş idim.

Başta ULUönderimiz olduğu halde bütün münevverlerimizin şiddetle alakasını celp edeceğinde şüphe olmayan güneş ayininin ne suretle yapıldığı hakkındaki malumat ve müşahedatımı bu baptaki fotog-

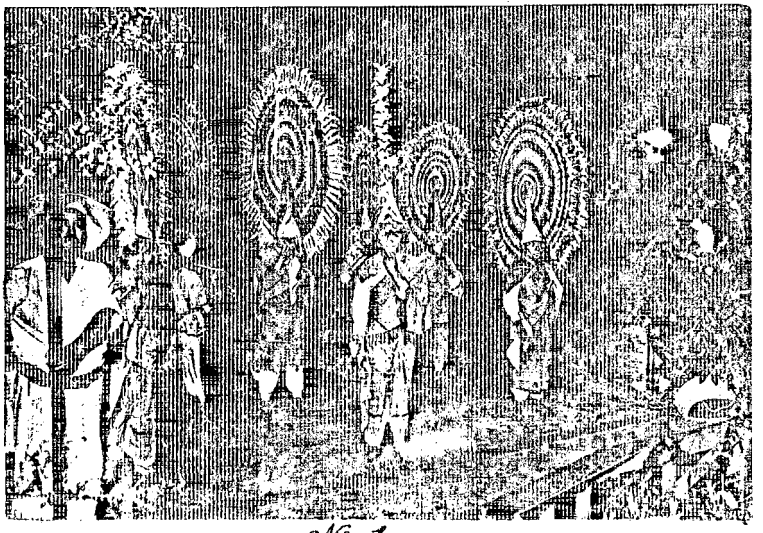

№ 1.

Bu fotografi Tlaşkaltek namındaki yerli kabilesine mensup on kişilik grupun güneşe tazim ayinini icraya başlamadan evvelki vaziyetlerini göstermektedir.

rafiler ile birlikte bervechi ati arza başlıyorum:

Yukarıdaki fotografide görülen toparlak şekiller güneşin timsalleri olup Tlaşkaltekler bu timsalleri güneşe tazimen başlarında taşımakda

oldukları halde çiçeklerle müzeyyen sallar içinde olarak Amerikalılarla Heyeti Süferanın bulundukları Tribün önüne geldiler ve kollarını tıpkı mevleviler gibi vecdü istigrak halinde yukarıya uzatıp 2 nısfiye ve 2 kudüm refaketinde olarak 10 dakika zarfında vakurane bir surette deveranlar yapdılar.

Bunların aynen mevleviler gibi birbirine dokunmamaya itina ederek dönmeleri ve nısfiyelerin hüseyni ve hicazkârı kürdî çeşnisinde nameler çalmaları ve kudümlerin de mevlevî temposu ile çalınması pek ziyade hayretimi mucib olmakla mevlevî ayininin bütün teferruatına kadar Güneşkültünden alınmış olduğundan şüphem kalmadı.

Bu ayini gördükten sonra derhal Mevlana Celaleddini Rumi'yi hatırlayarak bundan 800 yıl önce Horasan'da doğmuş olan müşarünileyhin eski zamanlarda Orta Asya vesair müslüman memleketlerindeki ilim ve tefekkür merkezlerine ilmî maksadla seyahatler yapmak itiyadında olan arap ve türk alim ve mütefekkirleri gibi orta Asya ve bilhassa Horasan'dan uzak olmayan Hindistan ve Tibet havalisine yapmış olması muhtemel bulunan seyahatleri esnasında güneşe tazim ayinin görmüş fakat İslamiyetin güneşe mabud veya mabudün maddî timsali sıfatile ibadet ve tazim edilmesini tecviz etmediğini nazarı dikkate alarak Güneş kültünde ney ve kudüm refaketile güneşe mabud veya mabudun timsali sıfatı ile yapılan deveranları, müslümanlığın tanıdığı Allah'a karşı yapılan bir ibadet şekline ifrag ederek kurduğu mevlevî tarikatına idhal etmiş olduğu netice ve kanaatine vardım.

Mevlana'nın mevlevî külahını da güneş kültünden aldığı anlaşılıyor:

Burada yapılan güneş ayininde, güneş timsallerinin tahtadan yapılmış mahrutu nakıs şeklinde mesnedler üzerine bindirilmiş olduklarını görünce Orta Asya'daki ayinlerde de güneş timsalinin kalın keçeden yapılmış mesnedler yani külahlar üzerine bindirilmiş olmasını göz önüne getirerek Mevlana'nın bunları İslam dininin icabatına tevfikan mesnedlik vazifesinden iskat edip mevlevî tarikatının zahiri bir alameti olarak kabul etmiş olduğunda şüphem kalmadı.

Nitekim işbu mukayeseli 2 resimde görüldüğü üzere Tlaşkaltekle-rin güneş timsalini başlarında taşımak için kullandıkları tahta mesnede şeklen pek benzeyen mevlevî külahının vaktile Orta Asya'da veyahut Tibet ve Hindistan'da yapılan güneş kültü ayinlerinde güneş timsalini taşımak için kullanıldığı ve iki karış yüksekliğinde ve iki santimetro kalınlığında olmasının sebep ve hikmeti de aglebi ihtimal güneş timsa-linin haiz olduğu az çok ağırlığın kafayı tazyik etmemesi maksadına müstenid olduğu ve bu acib evsafın başka türlü izahına imkân olmadı-ğı kanaatinde bulunmakdayım.

Mevlevilerin (Kudüm) dedikleri aletin aslen KuTun şeklinde ola-rak kişe (kişi demektir) ve Kakşikel dillerinde mevcud ve bervechi ati mana ifade etmekde olduğuna dair izahat:

Brasseur de Bourbourg'un (Quatre lettres sur le Mexique) adındaki eserinin 94. sayfasında münderic bulunan:

(J'ai moi-méme été témoin plus d'une fois de l'importance que les indigénes, quichés ou cakchiquels, attachaient à l'exécution de leurs ballets nationaux et du respect dont ils environnaient les maîtres du-TUN ou tambour sacré, leur cédant en toute circonstance la première

place, dans les festins, comme à l'église.)

İşbu izahat üzerine, Yukatan ve Guatemala kıtalarında yaşayan ve ırk itibarile Maya milletine mensup olan Kişe ve Kakşikel kabilelerinin (Kişe kişi demektir) gerek millî rakslarında ve gerek güneşe tazimen yaptıkları ayin esnasında Tun namında mukaddes bir dünbelek kullandıkları ve bunu çalanlara karşı derin bir hörmet gösterdikleri hakkındaki malumata muttali olduktan sonra dünbelek sözümüzün başındaki "DÜN" ve Kudüm kelimesinin sonundaki DÜM lahikasının, kişe ve kakşikel dillerinde mübarek dünbelek manasına gelen TUN sözünün aynı olduğu göze çarpmakta ve bu suretle Kudüm sözünün, hem eski Türkçede ve hem de Kişe ve Kakşikel dillerinde mübarek mukaddes manasına olan "KU" ve Kişe, Kakşikel dillerinde dünbelek anlamında olan "TUN" yani mübarek dünbelek demek kolan

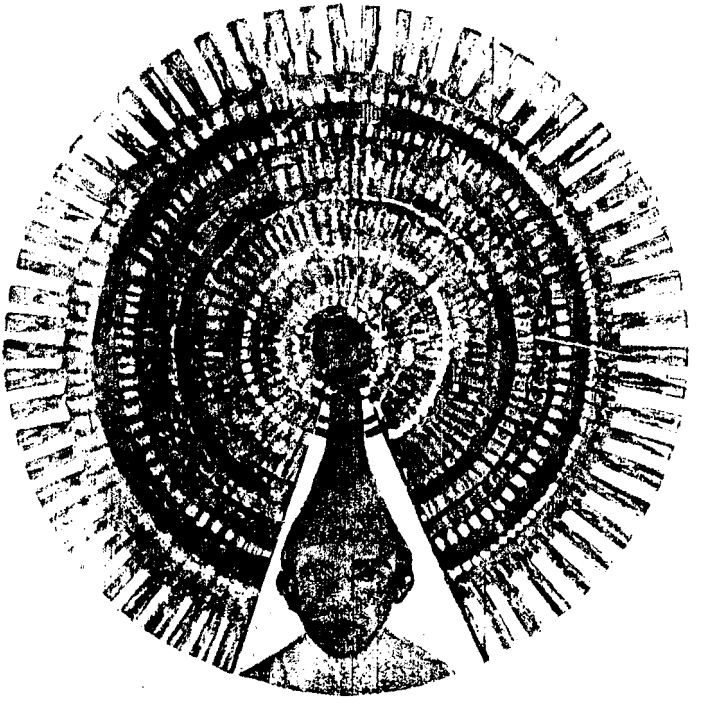

"KUTUN" sözünden çıkmış olduğunda şüphe kalmamaktadır.

Çapul Tepek (Aztek dilinde (Çapul) çekirge ve (Tepek) de (Tepe) yani çekirge tepesi demektir. Çekirgelerin mezruatı tahrip yani yağma ettiği malum olduğundan eski Türklerin aslen Aztekçe'de çekirge anlamında olan bu Çapul sözünün mecazî bir surette (yağma) manasında kullanmış olmaları muhtemel bulunduğunu istitraden arz eylerim.) parkındaki ayin esnasında Tlaşkaltek namındaki yerlilerin güneşe tazimen başlarında taşıdıkları güneş timsalleri yukarıdaki resimde görüldüğü üzere merkezden muhite doğru nısıf kuturları takiben uzadılmış müteaddid ince çıbıklar üzerine güneşin şuağlarını temsilen muhtelif renkli parlak kâğıtların concentrique bir surette geçirilmesile vücuda

getirilmiştir.

Meksika'da Oahaka eyaletinde yaşayan birtakım yerli kabileler bu fotoğrafta görüldüğü üzere güneşe tazim ayinlerinde başka çeşit bir güneş timsalini başlarında taşımakta ve sağ ellerinde güneş ve sol ellerinde ay'ı temsil eden globlar tutarak ayinlerini icra etmektedirler.

Güneşten başka Ay'a da tazimde bulunan Meksika yerlilerinden bazıları Aya tazim ayini esnasında bu fotoda görüldüğü üzere başlarında hilal şeklini taşımaktadırlar. Bu yerlilerin ayin esnasında iktisa ettikleri mavi renkli cübbenin bir zamanlar memleketimizde kullanılan cübbelere benzemesi hayrete şayandır.

BOLIVIAN INDIANS have actually become less civilized in many ways since their conquest by the Spaniards, and their Christian feast days are much like ceremonies in honor of the Sun God whom their forefathers worshiped. Such celebrations usually become riotous by night, for both Aymarás and Quichuas like to drown their troubles in drink. The still skin breastplates and strange hooped hats are special fiesta finery, but the trousers with the slit up the back of the leg, showing the white underdrawers, are typical of the Aymará costume.

(Lans and Peoples) adındaki eserin 7. cildinden istinsah edilmiş olan bu fotografı, Bolivya ve Peru kıtalarında pek eski zamanlardan beri yaşamakta olan Kişua (Kişua dilinde "kişua": kişi, adam) demektir ve Aymara namındaki yerlilerin hristiyanlığı 4 asır önce cebren kabul etmiş olmalarına rağmen ecdadlarından tevarüs ettikleri güneş kültü'nü muayyen zamanlarda icra ettikleri esnada güneşe tazimen davul kasnağı şeklindeki güneş timsallerini başlarında taşıdıklarını göstermektedir.

Azteklerin güneş ayini:

Tlaşkaltekleri Çapul Tepekdeki ayinlerinden bir müddet sonra yani 20 teşrini evel 935 tarihinde Azteklerin yaptıkları güneşe tazim ayininde de hazır bulunmuş idim.

Bu ayin hakkındaki malumat ve müşahedatımı aşağıda arz ediyorum:

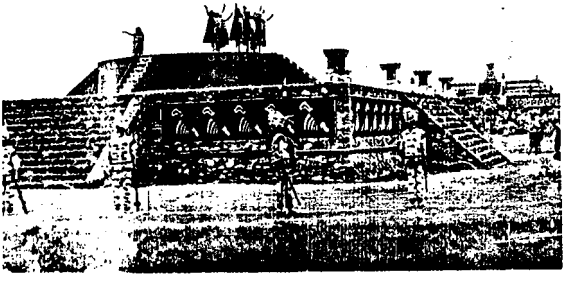

N: 3

Bu fotografi, aztek kabilesine mensup 7 kişilik bir grubun güneşe tazim ayinini göstermektedir.

Meksiko şehrine 52 kilometre mesafede kâin Teotihuakan güneş piramidi civarında 200 000 kişiyi istiab edecek derecede geniş ve etrafı duvarlarla çevrilmiş sahanın ortasında bulunan paviyonun merke-

zinde yanan mukaddes ateş etrafında kollarını güneşe doğru uzatarak tıpkı mevleviler gibi deveranlar yaptılar.

Bu ayini de gördükten sonra mevlevi ayininin güneş kültü'nden alınmış olduğuna tamamen kanaat hasıl ettim.

Paviyondan 100 metre uzakta duran birtakım Aztekler de (toponatzli) yani kös ve (Çiremiya) yani zurnaya çok benzeyen aletler çalarak bu ayine refaket etmekte idiler.

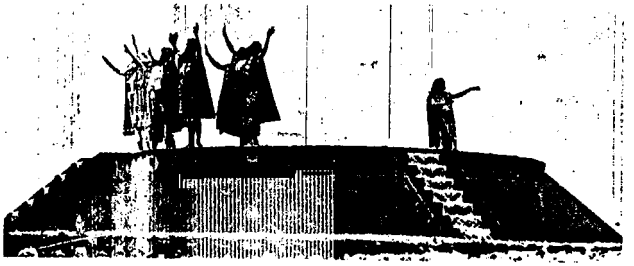

N: 4

Teotihuakan Güneş piramidi civarında Azteklerin güneşe tazim ayininde kollarını yukarıya uzatarak deveranlar yaptıklarını gösteren bu fotograf ile aşağıda mevlevilerin kollarını aynı surette kaldırarak Allah'a tazimen deveranlar yaptıklarını gösteren fotgrafı karşılaştırılınca mevlevi ayininin, manası Müslümanlığa göre değiştirilmiş güneş ayininden başka bir şey olmadığında şüphe kalmamaktadır.

Yukarıdaki resimde Azteklerin sırtlarında görülen siyah renkli pelerinlerin aşağıdaki resimde mevlevilerin sırtında görülen siyah renkli tennurelerin tamamen aynı olmaları da ayrıca dikkat ve hayrete şayan bulunmaktadır.

N: 5

Bu fotoda görüldüğü üzere mevlevilerin tıpkı yukarıdaki Aztekler gibi kollarını yukarı uzatarak deveran yapmaları, her iki ibadet arasında sıkı bir münasebet ve müşabehet olduğunu göstermekte ve bu da mevleviliğin doğrudan doğruya güneş kültünden alınmış olduğu hakkındaki fikir ve kanaatimi teyid ve takviye etmektedir.

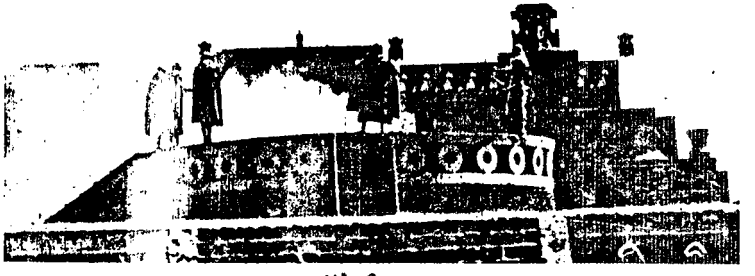

N: 6

Bu foto, Azteklerin güneşe tazimen yaptıkları ayin esnasında müdevver platformanın ortasındaki çukur içinde mukaddes ateşin yanmakta olduğunu göstermektedir.

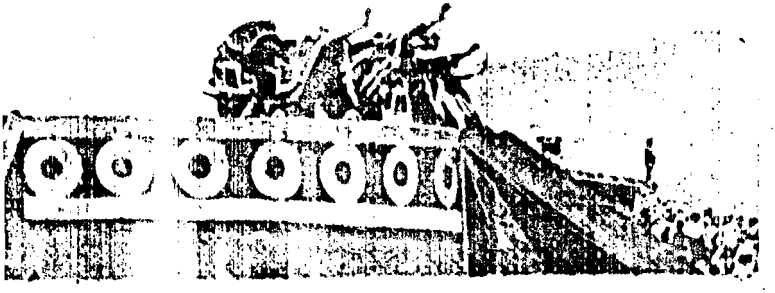

Bu foto, Azteklerin ayin sonunda güneşe tazimen eğildiklerini yani müslümanlarca (rükû) denilen reverans jestini yapmakta olduklarını göstermektedir. Mevlevilerin de ayin sonunda, ayakta duran şeyhlerin etrafında halka teşkil ederek çok müessir bir ses ve tavırla (Esselamüaleyküm ve rahmetullahi ve berekâtuhuuuuu...) hitabında bulundukları sırada rükû şeklinde eğilerek şeyhlerine tazim ettikleri gözönüne ge-

tirilince, Azteklerin Güneş'e tazimen ayin sonunda yaptıkları reverans yani rükû, jestini mevlevilerin şehlerine karşı yapmakta oldukları anlaşılmaktadır. Bu suretle rükû, jestinin hem, müslümanlığa ve hem de mevleviliğe, güneş kültü'nden girmiş olduğunda şüphe olmadığı gibi, güneş kültünde derin manası olan secdenin de Muhammed Mustafa tarafından güneş kültünden iktibas edilip müslümanlığa idhal edilmiş olduğu biraz ileride arz edeceğim izahatla tebarüz edecektir.

Nº 7

Teotihuakandaki güneş ayini esnasında kös ve çiremiya çalarak ayine uzaktan refaket eden Azteklerden bir grubun bu fotoda görüldüğü üzere başlarında ikişer tane beyaz burma sarıklar taşımakta olduklarını hayretle gördükten sonra ayinin bitmesini müteakip yanlarına giderek tetkikatta bulundum. Bu insanlardan her birinin başında birbirinden müstakil olarak oturtulmuş ikişer tane beyaz burma sarık bulunduğunu ve bu sarıkların gayet ince ve birçok beyaz gaytanlardan müteşekkil olduklarını gördükten sonra bunları ayin esnasında ne maksatla başlarında taşıdıklarını ve ince beyaz gaytanların bir mana ifade edip etmediklerini sordum. Bunlar cevaben: üstteki sarığı güneşe ve alttakini de aya tazimen başlarında taşıdıklarını ve sarıkları teşkil eden ince gaytanların da güneş ve ayın şualarını temsil ettiklerini izah etmeleri üzerine müslümanlarca hiçbir vazıh manası olmayan fakat güneş kültünden derin bir mana ifade etmekte olan sarığın yalnız müslümanlara değil, hatta müslüman olmayan birtakım Hindli kavimlere ve Siyam, Kamboç, Tonkin, Tibet ve daha sair kıtalardaki in-

sanlara güneş kültünden intikal etmiş olduğunda şüphem kalmadı. Nitekim yukarıdaki 2 fotografide görülen Suriyeli iki Arap ile Sudanlı bir Arap dervişinin güneş kültüne ait olduklarından haberleri olmaksızın Ay ve Güneş'in şualarını temsil eden ince siyah gaytanlardan yapılmış burma sarıklar taşımaları da bu baptaki kanaatimi teyid ve takviye etmektedir.

Ewing

SYRIAN ARABS IN THEIR LOOSE ROBES

Bu foto: (Lands and Peoples) namındaki İngilizce resimli eserin 3.üncü cildinin 293.üncü sayfasından alınmıştır.

İşbu fotografide, iki Suriyeli Arabın başlarında görülen ikişer tane burma siyah sarıklar, Teotihuakandaki güneş ayininde kös ve çiremiye çalan Azteklerin başlarında taşıdıkları ince beyaz gaytanlardan müteşekkil burma sarıkların aynıdır. Siyah renkte olmaları çabuk kirlenmemeleri maksadına müstenid olsa gerektir.

Asya ve Afrika'daki birçok kavimler gibi eski zamanlarda Yemen, Hicaz, Suriye ve Irak Araplarının güneş kültü ile amil oldukları ve Muhammed'in pek eski cedlerinden birinin "güneşin kulu" manasına gelen (Abdüşşems) adını taşımış olması ve en az 3-4000 sene önce inşa edilmiş olan Kâbe binasının bidayeten güneş kültü için kullanıldığı göz önüne getirilince yukarıdaki iki arabın 2-3000 sene evvelki ecdadlarının salik oldukları güneş kültünde derin manası olan burma sarıkları alelade bir baş sargısı veya Araplığın zahirî bir alameti olarak taşıdıklarında şüphe yoktur.

Bu foto: (Lands and Peoples) adındaki İngilizce resimli eserin 5.inci cildinin 165.inci sayfasından alınmıştır.

Bu Sudanlı Arap dervişinin başına geçirdiği ince , gaytanların güneş kültüne ait olduğundan haberi olmaksızın bunları ihtimal ki tarikatının alameti veya bir ziynet olarak taşımakta olması pek muhtemeldir.

Ancak bu sarığın bildiğimiz sarıklar gibi yekpare bezden yapılmış olmayıp birçok ince siyah gaytanlardan müteşekkil olması pek eski zamanlarda Araplar arasında güneş kültünün mevcud bulunduğunda ve bu çeşid sarıkların da bugünkü Araplara mezkûr kültden intikal etmiş olduğunda şüphe bırakmamaktadır.

Yukarıdaki fotoda görüldüğü üzere, Hindistan'da Butan Maharacası muhafızlarının, Hindistan'a binlerce kilometre uzakta olan Aztekle-

rin Teotihuakan Piramidi civarındaki ayin esnasında başlarına geçirdikleri beyaz burma iki sarıktan yalnız bir tanesini taşımaları ve tıpkı Aztekler gibi kulakları üzerinde birer muhafazalık bulunması hayrete şayandır.

Bu foto: (Lands and Peoples) adındaki İngilizce resimli eserin 4üncü cildinin 131inci sayfasından alınmıştır.

Yukarıdaki fotoda, Butanlı muhafızların kalkanlarında görülen (hilal) şeklinin aşağıdaki fotoda görülen Azteklerin kalkanlarında aynen mevcut olması, şimdiki Butanlıların veyahud bunların eski ecdadlarının Aztekler gibi güneşten başka Ay kültü ile âmil olduklarına delalet etmektedir.

Butanlıların başlarında Azteklerin iki burma sarıklarından yalnız bir tanesini taşımaları bilhassa aya tazim maksadına müstenid olsa gerektir.

(B)→ Hindistanda Bhutan maharacasının muhafızları.

(C)→ Meksiko civarında (Teotihuakan) Güneş Piramidi yakınında yapılan Güneş Ayinine de kös ve çiremiya çalan Aztekler den bir grup.

Yukarıda A,B,C harfleriyle işaret ettiğim 3 kıta fotografide görüldüğü vechile, Azteklerle Butanlıların başlarında aynı şekilde beyaz burma sarıklar ve kulaklıklar taşımaları ve kalkanlarında hilal şeklinin bulunmasından istidlalen Butanlıların da Aztekler gibi Güneş ve Ay kültü ile âmil olduklarına kuvvetle ihtimal vermekteyim.

Bayraklarımızda bulunun (hilal) şeklinin Meksika yerlileri gibi Orta Asya'da güneş ve aya tazimde bulundukları malum olan ecdadımız tarafından aya tazimen kabul edilerek pek eski zamanlarda millî bayraklarımıza konulmuş olması pek muhtemeldir.

Bayrağımızın kırmızı renkli olmasındaki maksad ve mana:

Bu raporumun 37. sayfasındaki izahatımdan müsteban olacağı üzere şimdi Amerika'da Dakota Eyaletinde yaşayan ve ecdadlarından tevarüs ettikleri Güneş kültü ile hâlâ âmil olan Sioux namındaki yerli kabileler arasında muhtelif renkte bayraklar kullanıldığını ve her rengin birer manası olduğu gibi kırmızı rengin (honneur) manasını ifade

ettiğini (The Saturday Evening Post) adındaki resimli ve haftalık Amerikan mecmuasının 76. sayfasındaki izahattan anlamaklığım üzerine Orta Asya'da ecdadımızın şeref ve haysiyet manasını tezammun eden kırmızı rengi bayrakları için intihap ve kabul etmiş olduklarına kuvvetle ihtimal verdim.

Esasen bayrağımızın kırmızı olmasının sebep ve hikmetini memleketimizde izah edene tesadüf etmediğim için yukarıda adı geçen mecmuada tesadüf ettiğim malumat bayrağımızın kırmızı renkli olmasının sebep ve hikmetini izaha kâfidir zannındayım.

Güneş ve Ay piramidleri

Tlaşkalteklerle Azteklerin ecdadlarının amil oldukları güneş kültüne tevfikan Güneş'e tazim ayinlerini ne suretle yaptıkları ve Mevleviliği kuran Mevlana Celaleddini Rumi'nin mevlevi ayinini aglebi ihtimal Asya kıtasında yapıldığını gördüğü Güneş kültünden almış olduğu hakkında yukarıdan beri devam eden izahatıma burada nihayet vererek burada güneş ayininin yapıldığı mukaddes Teotihuakan sahasında binlerce seneden beri ayakta duran ve arkeoloji bakımından ziyadesiyle şayanı ehemmiyet olan güneş ve ay piramidlerine ait muhtasar malumat ve izahatı bu piramidleri gösteren fotografilerle birlikte bervechi ati arza başlıyorum:

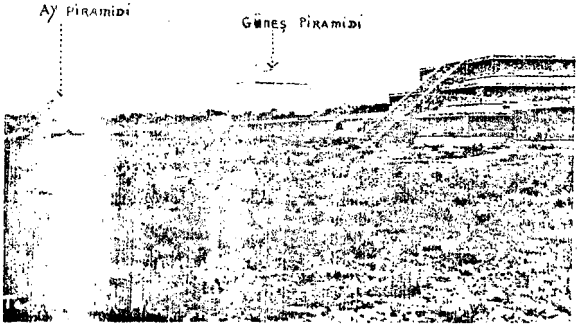

Teotihuakan Güneş ve ay piramitleri.

Meksika kıtasının 4 asır önce İspanyollar tarafından zapt ve işgalinden bu ana kadar binlerce Evropalı ve Amerikalı arkeologların ve turistlerin büyük bir hayretle temaşa ve tetkik ettikleri Teotihuakan Güneş ve Ay piramidlerinin ne zaman ve kimler tarafından inşa edildiği bugüne kadar meçhul bulunmaktadır. Bazı arkeologlar bu piramidlerin İsa'dan birkaç asır önce ve bazıları da birkaç asır sonra ve bir takımları da Mısır'daki piramidlerle aynı zamanda inşa edilmiş olduklarını söylemişler ise de bu meçhul şimdiye kadar müsbet ve kati bir surette hal edilememiştir. Son zamanlarda ileri sürülen faraziye ve iddialara göre meçhul zamanlarda buralara gelmiş yüksek medeniyet sahibi ve mimaride son derece mahir meçhul bir ırka mensup insanlar tarafından inşa edilmiş olduklarına hükmedilmektedir. Bu meçhul ihtimal ki ileride hal olunabilecektir.

Güneş piramidinin cepheden görünüşü.

Meksiko şehrine otomobille 52 kilometre mesafede ve bütün Meksika yerlilerince çok mukaddes ad olunan Teotihuakan sahasında kâin olan güneş piramidi çok eyi muhafaza edilmiş bir halde bulunmaktadır. 66 metre yüksekliğinde olan bu piramidin murabba olan kaidesi 40.000 metre murabbaındaki cesim sahayı işgal etmekte ve birbiri üzerine oturtulmuş 4 kattan müteşekkil bulunmaktadır. 4 cephesi irili ufaklı muntazaman yontulmuş düz satıhlı sert ve siyah volkanik taşlarla örülmüş ve iç tarafı zeminden zirveye kadar büyükçe ve muntazam kerpiçlerden vücuda getirilmiştir. Bu kerpiçlerin tehaccür etmiş olmaları da güneş piramidinin birkaç bin sene önce inşa edilmiş oldu-

ğuna delalet etmektedir. Cepheleri teşkil eden taşlar o derecede mükemmel ve mukavemetli harçlarla birbirine bitiştirilmiştir ki, bunca asırlar geçtiği halde hiç bir taş yerinden oynamamıştır.

İspanyollar gelmeden evvel güneş piramidinin zirvesindeki mustatil platform üzerinde çok cesîm ve yekpare taştan yapılmış Güneş mabudü var imiş. Bu muazzam heykelin göğsünde Güneş'i temsil eden cesîm ve müdevver altın olak ve Ay'ı temsil eden gümüş plak kilometrelerce uzaklara kadar Güneş'in şualarını aks ettirmekte imiş.

Bir taraftan para hırsı ve diğer cihetten teassup hislerile meşbu olan İspanyollar güneş mabudünün heykelini parçalamışlar ve güneşle ayı temsil eden altın ve gümüş plakları da tahrip ve yağma etmişlerdir. O zamandan beri çıplak bir halde bulunan platformu, kilometrelerce yeşillik ve ormanlıktan müteşekkil Teotihuakan ovasının turistler tarafından temaşasına hizmet eden bir cihannüma vazifesini ifa etmektedir.

Bazı arkeologlar, bütün dünyada piramidlerin yalnız Mısır ve Meksika'da bulunmalarından istidlalen Mısır ve Meksika medeniyetleri arasında büyük bir karabet ve müşabehet bulunduğunu söylemekte ve Teotihuakan piramidinin Kahire civarındaki (Medum) piramidi gibi 5 kattan müteşekkil olmasından istidlalen her iki kıtadaki piramidlerin aynı tarzı mimariyi takip etmiş olan insanlar tarafından yapılmış olduklarına kani bulunmaktadırlar.

Aşağıda yan yana görülecek olan her iki piramidin fotoları tetkik edilince bu arkeologların iddialarına esassız nazarile bakmak kabil değildir.

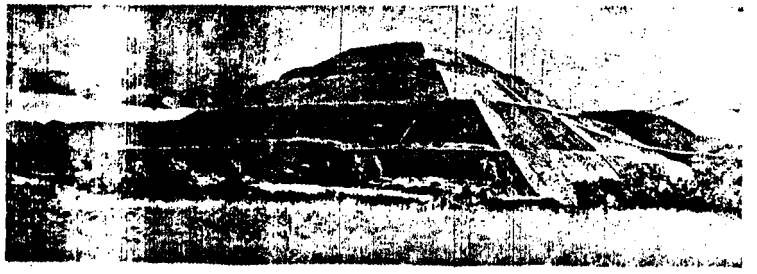

Meksiko şehrine 52 kilometre mesafede kâin Teotihuakan GUNEŞ Piramidi

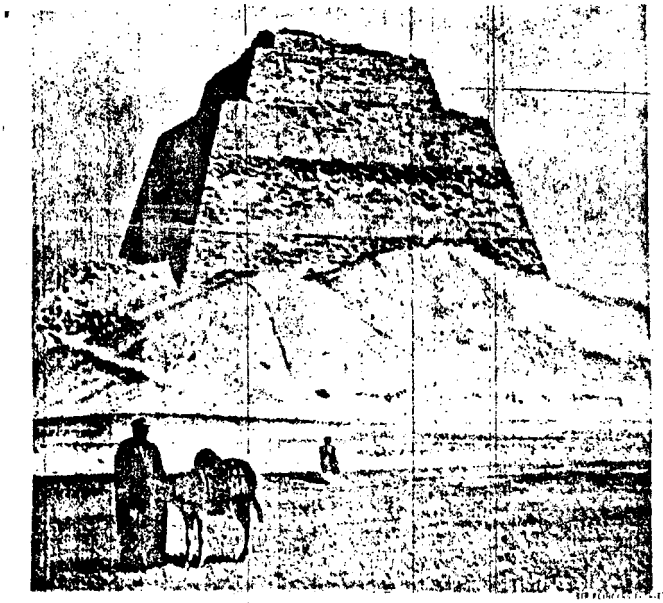

AT MEDUM, on the desert's edge, forty miles south of Cairo, is the queerly shaped pyramid of King Sneferu. It rises in three tiers from a mound that is really another tier covered with debris. Most likely it was once a true pyramid in shape. King Sneferu built for himself another pyramid at Dashur, but it was probably in this one that he was buried.

Işbu foto (Lands and Peoples) adındaki eserin 5.inci cildinin 84.üncü sayfasından iktibas edilmişitir.
Kahire'ya 40 mil mesafede kâin olup 3. dinastiye mensup Senefru adındaki firavun tarafından inşa ettirilen 5 katlı (Medum) piramidi üçtebir kısmı kuma gömülmüşdür.

TEOTİHUAKAN Güneş Piramidinin Meksika yerlileri nazarında haiz olduğu ehemmiyet ve kudsiyet:

Bütün dünyadaki dindar Müslümanlar Kâbe binası ile bu binanın bulunduğu sahaya ne derecede ehemmiyet ve kudsiyet atf ediyorlar ise bütün Meksika yerlileri de ecdadlarından tevarüs ettikleri ananeye göre Teotihuakan Piramidlerine ve bunların bulundukları sahaya aynı vechile ehemmiyet ve kudsiyet atf etmektedirler. Hristiyanlığı 4 asır evvel cebren kabul etmiş olan birçok yerli kavimler bu mukaddes pi-

ramitlere ve Teotihuakan namındaki mübarek sahaya içlerinden hörmet ve tazim göstermekte berdevamdırlar.

(Aztek diline aid olan Teotihuakan sözünün manası):

Aztekçede (Teotl: Tanrı) ve Teteo: Tanrılar demektir. Hua: var, mevcud, (Anadolu halkının bir kısmı tarafından (var) sözümüzün va şeklinde telaffuz edildiği göz önüne getirilince Aztekçedeki Hua sözünün mana ve telaffuz bakımından Va şeklindeki var sözümüze benzemesi dikkate değer). Kan: mekân, mahal, mevki demektir.

Bu suretle (Teoti-Hua-Kan) 3 kelimeden mürekkep olup (Tanrıların bulundukları mahal) veyahut (Tanrılara ibadet edilen mevki) anlamında olduğu Meksika kıtasına aid (Terry'se Guide To Mexico) adındaki İngilizce rehberin 425. sayfasında izah edilmektedir. Bu vechile Teotihuakan sözü mana itibarile Arapçada Kâbenin diğer adı olan (Beytullah) sözüne tekabül etmektedir.

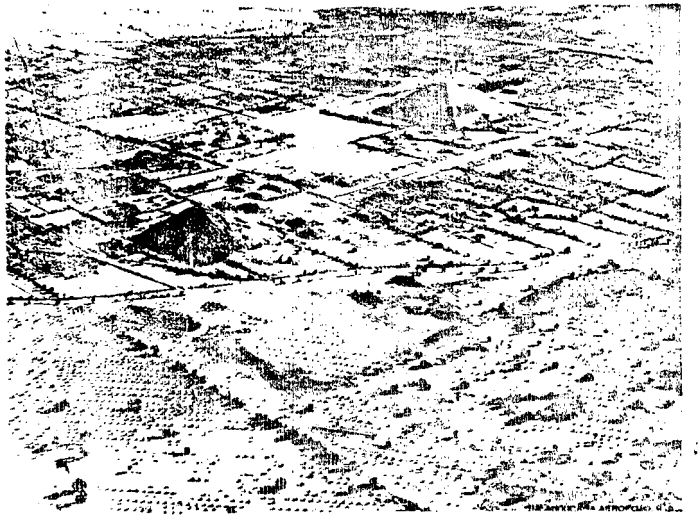

Ay piramidi

Güneş piramidi

Teotihuakan Ay piramidi hakkında izahat:

Tayyare ile alınmış yukarıdaki fotoda görüldüğü üzere mukaddes Teotihuakan sahasındaki güneş piramidinden 800 metre uzakta bir de ay piramidi vardır. Harap bir halde bulunan ay piramidi 42 metre yüksekliğinde olup murabba olan kaidesi, 16.000 metro murabbaındaki sahayı işgal etmektedir.

Güneş piramidi gibi ay piramidinin de ne zaman ve kimler tarafından inşa edilmiş olduğu müsbet bir surette malum değildir. Meksika yerlileri asırlardan beri güneşe tazim eden teabbüd ayinlerini hep Güneş piramidi civarında Ispanyolların Ciutadella namını verdikleri cesîm sahada yapmakta ve ay piramidi bazı arkeologlar tarafından temaşa ve tetkik edilmektedir.

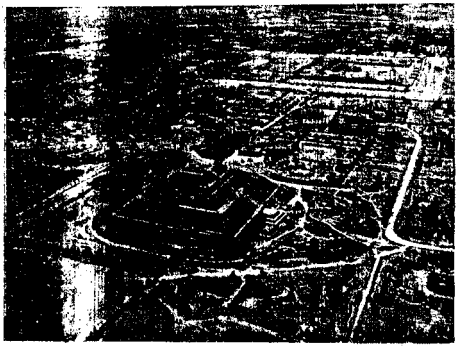

İşbu foto, Güneş piramidine 10 dakika mesafede kâin olan ve () işaret ile gösterilen muazzam Ciutadella ayin sahasını göstermektedir.

Tayyare ile alınmış olan bu foto, Aztek ve diğer Meksika yerlilerinin güneşe tazimen yaptıkları ayin sahasını daha büyükçe göstermektedir, () işareti güneşe tazim ayinin yapıldığı paviyonu göstermektedir.

Meksika'nın yakın ve uzak havalisinden tıpkı hacca giden Müslümanlar gibi mukaddes Teotihuakan sahasında toplanan yerliler burada toplu bir surette güneşe teabbüd ettikten sonra memleketlerine avdet etmektedirler.

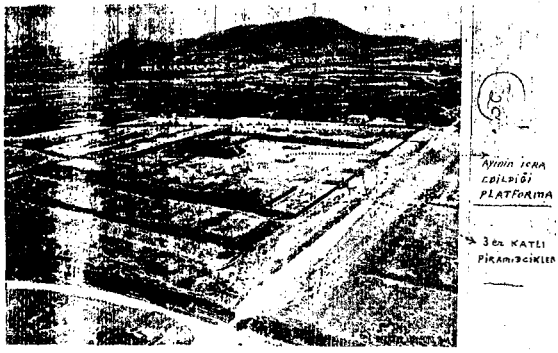

200.000 kişiyi ferah ferah istiab edecek derecede geniş olan bu saha 160.000 metro murabbaı mesahai sathiyesindedir.

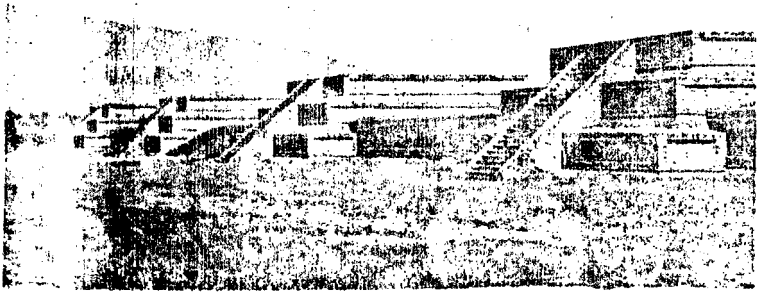

184 TEMPLO DE QUETZALCOATL - TEOTIHUACAN MEXICO.

Bu foto, yukarıda arz ettiğim cesim ibadet sahasını 4 taraftan ihata eden 8 metro yüksekliğinde ve 15 metro kalınlığındaki duvarlar üzerinde 50'şer metro fasıla ile birbirini takip eden 3'er katdan müteşekkil olarak 3 duvarın üzerinde bulunan ceman 12 piramidin 4ünü göstermektedir.

Bu küçük piramidlerin vaktile ne maksatla inşa edilmiş oldukları tesbit edilememiştir.

Kâbe binasının vaktiyle güneş kültü için inşa edildiği ve Kâbe'nin duvarında bulunan Hacerülesved namındaki siyah volkanik taş ile tavaf denilen hareketin de güneş kültüne aid olduklarına dair izahat

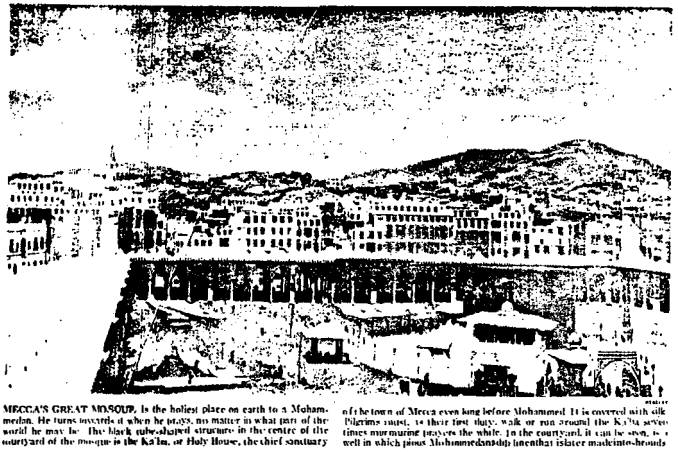

MECCA'S GREAT MOSQUE, is the holiest place on earth to a Mohammedan. He turns towards it when he prays, no matter in what part of the world he may be. The black tube-shaped structure in the centre of the courtyard of the mosque is the Ka'ba, or Holy House, the chief sanctuary of the town of Mecca even long before Mohammed. It is covered with silk. Pilgrims must, as their first duty, walk or run around the Ka'ba seven times murmuring prayers the while. In the courtyard, it can be seen, is a well in which pious Mohammedans dip linen that is later made into shrouds

Bu fotoda görüldüğü üzere Mekke'deki Kâbe binası Haremi Şerif denilen cesîm avlunun merkezinde bulunmakta ve bu avlunun 4 tarafı revvaklarla muhat bulunmaktadır.

Tıpkı Kâbe gibi Teotihuakan sahasındaki güneşe tazim paviyonu bu sahanın merkezinde olup revvaklar yerine çok uzun ve geniş duvarlarla muhat bulunmaktadır.

İsmi hatırımda kalmayan Arapça bir eserde Kâbe'nin vaktile çatısız ve penceresiz ve ancak bir kapudan ibaret olarak inşa edilmiş olduğunu okumuş idim.

Gerek Meksika'daki Güneş mabedlerinin ve gerek Peru'daki emsalinin mukaddes güneş ışıklarının mebzulen girmesi maksadı ile çatısız olarak yapılmış oldukları ve Kâbe'nin aynı tarzda çatısız ve penceresiz olarak pek eski zamanlarda inşa edilmiş olduğu gözönüne getirilince

Kâbe'nin bidayeten Güneş Kültüne aid bulunmuş bir mabed olduğunda şüphe kalmamaktadır.

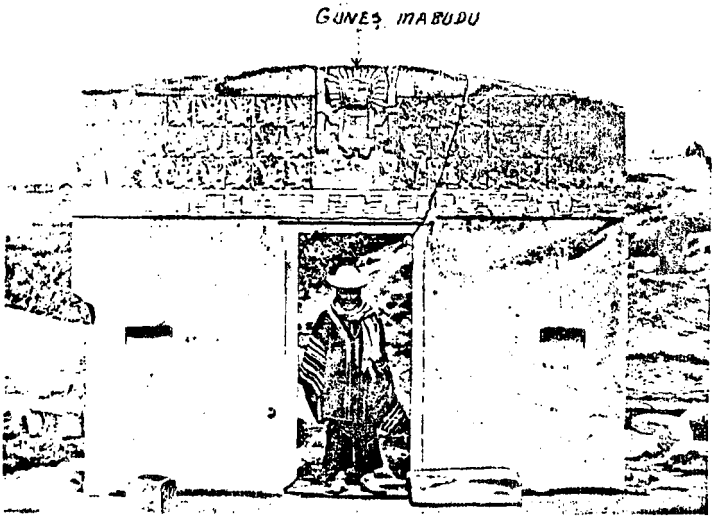

NO ONE KNOWS HOW OLD IS THE GATEWAY OF THE SUN

Near the southern end of Lake Titicaca are the ruins of a very ancient city called Tiahuanaco, built long before the time of the Incas. This great gateway stands in the Temple of the Sun, and one archæologist describes it as "the most remarkable ruin in America." The central figure is the carved image of the Sun God.

bolivya ile Peru sınırları üzerinde bulunan Titikaka gölünün cenubunda kain olup Inkalardan pekçok zaman önce kimler tarafından inşa edildiği malum olmayan Tiahuanako güneş mabedinin yekpare taştan mamül kapısı.

Bundan evvelki sayfada, Peru'da kâin olan (Tiahunaco= Tiahuanako) Güneş mabedinin yekpare taştan mamul olup Güneş mabudünün kabartma resmini taşıyan kapusunu ve gene Peru'da bulunan Pisak=pizak Güneş mabedini gösteren 2 kıta fotografı ile Kâbe binasının fotografisi karşılaştırılınca her üç mabed arasında yapılmış ve saire bakımından göze çarpan benzerlik Kâbe'nin de pek eski zamanlarda Hicaz'da mevcut bulunmuş olan güneş kültü için inşa edilmiş olduğu hakkındaki zan ve tahminimin esasdan âri olmadığını tebarüz ettirmektedir.

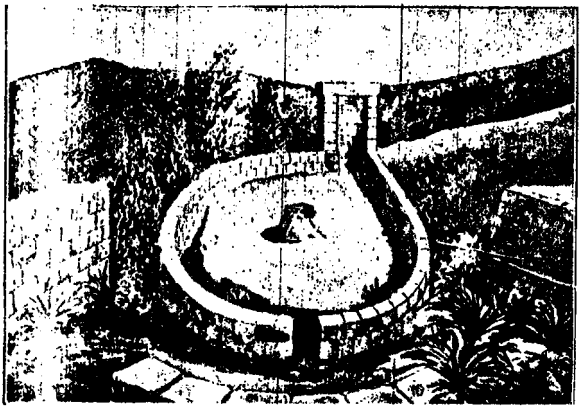

Çatısız ve penceresiz ve yanlız iki küçük kapıdan ibaret olarak Peru'de hala mevcut bulunan (Pisac+Pizak) güneş mabedi.

Bundan başka Kâbe'nin duvarına İslamiyet'ten pek çok zaman önce konulmuş olan ve Müslümanlar nazarında kudsî bir mahiyeti haiz bulunan "Haceru'l Esved" namındaki siyah ve volkanik taş dahi Güneş Kültüne aid bir iz teşkil etmekte ve bu külte mühim bir mana ifade etmektedir.

Malum olduğu üzere Güneş kültünde bilumum ateşler güneşin ziya ve hareketini temsil ettikleri için takdis edilmekte ve bilhassa arzın merkezinden gelip volkan ağızlarından fışkıran ateşler daha ziyade kudsî mahiyet haiz bulunmakta ve bundan dolayı volkanların yeryüzüne attığı siyah taşlar diğer cins taşlara tercihan piramid vesair güneş mabedlerinde kullanılmışlardır. Netekim Teotihuakan Güneş ve Ay piramidlerinin cephelerinin hep bu türlü siyah volkanik taşlardan vücuda getirilmiş olmaları da vaktile Yemen, Mısır, Suriye ve Mezopotamiyada olduğu gibi Hicaz kıtasında da mevcut bulunmuş olan güneş kültü zamanında Hacerü'l Esved'in Kâbe duvarına konulmuş olduğunda şüphe bırakmamaktadır.

Hicaz'da vaktile Güneş kültü'nün mevcudiyetini gösteren bir delil de Muhammed'in pek eski cedlerinden birinin (Abdüşşems) yani güneşin kulu adını taşımış olmasıdır. Yemen Arapları içinde de bazı

meşhur zatların da Abduşşems ismini taşımış olmaları da Hicaz gibi Yemen'de de Güneş kültünün vaktile mevcut olduğunu göstermektedir.

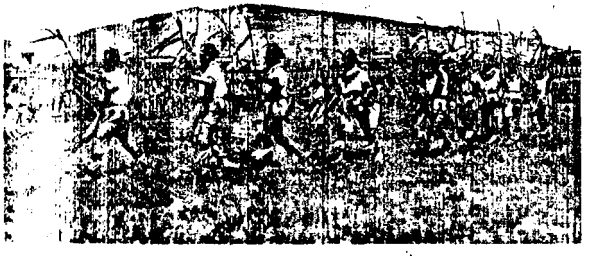

Teotihuakan piramidi civarındaki cesîm sahada Aztekler ile diğer yerli kabilelere mensup yüzlerce genç kız ve delikanlılar yeşil mısır dalları tutarak birbirinin ardı sıra ağır hatvelerle yürümekte ve güneşe tazim ve şükranlarını arz ve iblağ etmek üzere kendi dillerinde ilahiler teganni ederek ayinin yapıldığı paviyon etrafında tavaf etmekte idiler.

Bunu da gördükten sonra Kâbe etrafında hacıların yaptıkları tavaf hareketi hiçbir mana ifade etmediği halde burada yapılan tavafın mahza güneşe tazim ve şükranda bulunmak maksadile yapılan manidar bir jest olduğunu anlayarak hacıların ne maksadla icra ettiklerinden haberleri olmayan tavaf hareketinin de müslümanlığa güneş kültünden girmiş olduğunda şüphem kalmadı.

Bu foto, bundan önceki fotoda ellerinde yeşil mısır dalları tutarak ayinin yapıldığı paviyonun etrafında ağır hatvelerle devr eden yani tavaf eden yüzlerce Aztek ve sair yerli kabilelere mensup genç kız ve delikanlılardan başka daha birçok yerlilerin mezkûr paviyon etrafında tavaf etmekde olduklarını göstermekde ve bunun da hac zamanında müslümanların Kâbe etrafında yapdıkları tavaf yürüyüşünün aynı olması hayret ve dikkate şayan bulunmaktadır.

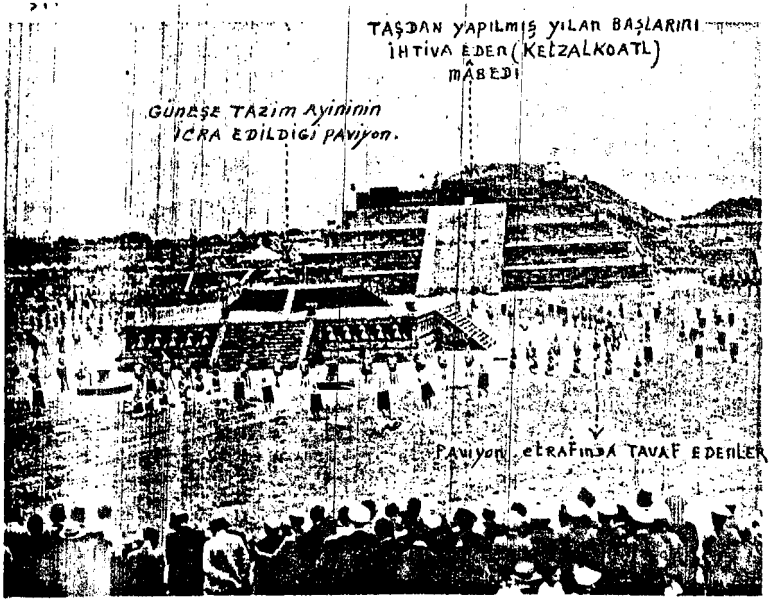

Kâbe binasının her sene hac zamanında cesîm siyah bir puşide ile örtülmesi gibi dünyanın hiçbir yerinde görülmeyen garabetin sebeb ve hikmeti:

Mekke'de Arapların (Beytullah) yani (Allah'ın evi) namını verdikleri alelade çamur ve taşla örülmüş 4 duvardan müteşekkil basit bir binanın başdan aşağı cesim bir puşide ile örtülmesi, Türkiye, Mısır, Suriye, Irak ve Hindistan gibi muhteşem ve zarif mabed ve binaları olan memleketlerden hacca gelen müslümanlara Beytullah denilen fakat hakikatte (Beytulfakir) demeye bile layık olmayan Kâbe binasının basitliğini ve çıplaklığını setr etmek maksadile zeki bir Arap tarafından düşünülmüş bir tedbir olsa gerekdir. Bir mabedin çatısından temeline kadar örtü ile örtülmesi gibi dünyada misline tesadüf edilmeyen bu garabetin başka türlü izah ve tefsirine imkân yokdur zannındayım.

Müslümanlıkta vazıh bir manası olmayıp Güneş kültü'nde derin bir manası olan (SECDE) jestinin aslındaki derin manadan tecerrüd ederek müslümanlığa girmiş olduğuna dair izahat:

Müslümanların günde 5 vakit kıldıkları namazlarda yere kapanarak yapdıkları secde jestinin manasından haberdar değillerdir. Müslümanların secdeyi tazim maksadile Allahın ayaklarına kapanmak suretile yapdıklarını tasavvura bile imkan yoktur. Çünkü müslümanların tanıdıkları Allah el ve ayak ve vücuddan münezzehdir.

Halbuki şimdi aşağıda arz edeceğim izahatla secdenin aslen Güneş kültüne aicl bir jest olduğu ve bu kültteki derin manasını zayi ederek müslüman dinine girmiş olduğu tezahur edecekdir:

Fransa'da Dijon Hukuk Fakültesi Profesörlerinden (Louis Baudın)in 1928 senesinde Paris'de neşr ettiği "L'Empire Socialiste des İnka" adındaki eserinin 223'üncü sayfasında Peru yerlilerinin en eski siyasî, içtimaî, dinî vaziyet vesairesi hakkında bundan 4 asır önce telifatta bulunmuş olan Garcilaso ve Las Casas gibi namdar müverrihlerin eserlerinden alıp derc ettiği mühim malumatı bervechi ati arz ediyorum:

(Sur ce chapitre des fêtes, les chroniqueurs sont inépuisables. La grande fête du Soleil (Raymi), qui avait lieu probablement vers le mois de juin, ne durait pas moins de neuf jours,l es grans, fonctionnaire venaient à Cuzko de toutes les régions de l'Empire poury pertieiper.

Ce devait etre un fort beau spectacle que celui de touts ces Indiens portant les coiffures et ınsignes distinctifs de leurs tribus, se pressant autorur des musiciens et des danseurs couverts de peau de puma et ornès de plumes d'oiseau ou saluant de leurs cris enthousiastes le passage du souveraın, monté sur sa chaise en or massif, tout couvert d'or garnie de plumes sur la tête et un disque d'or sur la poitrine, précédéde serviteurs portant les armes royales et entouré d'une multitude de guerrier aux vêtements multicolores.

Mais plus impressionnante encore devait être la première de toutes ces cérémonies du Raymi: le salut au Soleil. Le monarque, les princes et un grand nombre d'habitants, pieds nus, se rassamblaient avant l'aurore sur une des places de Cuzco et, au moment où l'astre du jour paraissait au delà des montagnes, la multitude s'accroupissait et baisait les

rayons lumineux, tandis que l'İnka, levant un vase d'or, off rait a boire à son père le Soleil.)

Tercemesi:

(Vaktile Peru yerlilerinin yaptıkları bayramlar hakkında müverrihler pek çok malumat ve izahat vermektedirler. Aglebi ihtimal Haziran ayına doğru vuku bulan ve (Raymi) namile güneşe karşı yapılan büyük bayram 9 günden az sürmez idi. Bu bayrama iştirak etmek üzere büyük memurlar imparatorluğun her cihetinden Cuzco = Kuzko şehrine gelirler idi.

Kendi kabilelerine mahsus serpuş ve alametleri başlarında taşıyan yerlilerin Puma derisi iktisa etmiş ve başları kuş tüylerile süslenmiş müzisyenlerin ve rakkasların etrafında seğirtmeleri veyahud elbisesi serapa altın ve mücevheratla kaplı ve başında kuş tüylerile müzeyyen altın taç ve göğüsünde altın plak bulunan Hükümdarın önünde imparatorluk armalarını taşıyan hademeler ve yanında muhtelif renkli elbiseler iktisa etmiş muhariplerin refakatında olarak massif altın sandalya içinde geçdiği esnada kendisini şevkli ve coşkun seslerle selamlamaları çok güzel bir manzara teşkil eder idi.

Fakat bu seremoniler içinde insanda en ziyade intiba hasıl eden, Raymi yani güneşi selamlamak merasimi idi:

Hükümdar, prensler ve ehaliden müteşekkil büyük bir heyet ayakları çıplak olarak fecir zamanından önce Kuzko meydanlarından birinde toplanırlar ve dağların üzerinde güneşin ilk şuaları görününce bu cemaat yere çöküp bu şuaları öperler ve bu esnada İnka elindeki altın kabı yukarıya kaldırarak babası olan Güneşe içki takdim eder idi.

İşbu tercemenin son fıkrasından anlaşıldığı vechile İspanyollar gelmeden evvel güneş kültü ile amil olan Peru yerlilerinin başlarında Hükümdarları ve prensleri olduğu halde güneş doğmadan önce Kuzko şehrindeki meydanlardan birinde toplanarak güneşin ilk şuaları yere değer değmez yere kapanıp bu şuaları öpmeleri müslümanlarca manası bilinmiyen secdenin çok derin manası olduğunu göstermekte ve secdenin de mana ve hikmetini zayi etmiş olarak müslümanlığa güneş kültü'nden girmiş olduğunda şüphe bırakınamaktadır.

Bu cümleden olarak müslümanların her gün beş vakıtta kıldıkları sabah, öğlen, ikindi, akşam ve yatsı namazlarının hep güneşe göre tanzim edilmiş olması da müslüman dininine güneş kültünden birçok hu-

susatın girmiş olduğu hakkındaki kanaatimi teyid ve takviye etmektedir.

Yüksek bir yerden nida ederek ibadete çağırmak yani ezan okumak dahi İspanyollar gelmeden buralarda mevcud imiş:

Meksika ve Guatemala yerli kavimlerinin dil ve tarihleri hakkında bundan 80 sene önce mühim tetkikatta bulunmuş olan Brasseur de Bourbourg adındaki Fransız aliminin (Quatre lettres sur le Mexique) adlı eserinin müteaddid sayfalarında, Azteklerin Güneş'e ibadete gelmeleri için (Tsatsi Tepetl) yani (sesli tepeler) ve tabiri diğerle seslenilen, nida edilen manasına gelen tepe vesair yüksek yerlerden nida edildiği izah edilmekte olması üzerine müslümanların da aynı surette müezzinler tarafından ibadete çağırılmaları arasında tam bir müşabehet olmasına binaen ezan usulünün de müslümanlığa güneş kültü'nden girmiş olduğunda şüphem kalmadı. Remi Siméon adındaki Fransızın 1885 senesinde Parisde neşr ettiği (Dictionnare de la langue Nahuatl) namındaki lugatın 660ıncı sayfasında (Tzatzi Tepetl) sözünün (Montagne voisine de Tollan, où se tenait un cireur public afın d'appeler les habitants des villes et des villages pour le culte dû à Quetzalcoatl) yani (Tzatzitepetl, Tollan şehri civarında bir dağın ismidir. Bu tepede hazır bulunan umumî bir münadi Quetzalkoatl mabudüne karşı yapılacak ibadete şehirler ve kasabalar ehalisini davet eder idi.) diye izah edilmekde olması da ezan okunarak ibadete çağırılış usulünün müslümanlığa güneş kültünden girmiş olduğunda şüphe bırakmamaktadır.

Müslümanların namazdan önce abdest almaları islamiyete aid bir usul olmayıp binlerce seneden beri PERU kıtasında güneş kültü ile amil bulunan Peru yerlileri arasında mevcud bulunduğunu gösteren malumat:

Meksiko'da her gün çıkan (Excelsior) adındaki İspanyolca gazetenin 11 Ağustos 1937 tarihli nüshasında Peru kıtasının tarih vesairesi hakkında verilen çok uzun malumat arasında: Peru'da kâin olup İnkalardan evvelki zamanlardan başlayarak bugünkü Peru yerlilerinin de büyük bir kudsiyet atf etmekde berdevam oldukları (Titikaka) namındaki mukaddes gölü hac maksadile ziyarete gelen yerlilerin dinî ziya-

retlerine başlamadan evvel bu mübarek gölün suları ile dinî bir tarzda abdest almak mecburiyetinde berdevam oldukları izah edilmektedir ki abdest almak usulünün de müslümanlığa güneş kültü'nden girmiş olduğunda şüphe bırakmamaktadır.

Meksika yerlilerinin vaktile oruç tuttukları hakkında izahat:

Eski Meksikalıların din vesaireleri hakkında burada tetkik ettiğim müteaddid eserlerde bundan 4 asır önce İspanyollar tarafından cebren Hristiyan edilmiş olan yerli kavimlerin ve bilhassa Azteklerin günahlarını af ettirmek, hacetlerinin tervici veya sadece Güneş'e ubudiyet ve tazim maksadile hiçbir şey yememek ve içmemek üzere 3 gün bilâ fasıla (oruç) tutduklarına muttali oldukdan sonra müslümanların daha kolay şeraitte olarak 30 gün zarfında tuttukları oruçların da diğer birçok hususat gibi müslümanlığa güneş kültünden girmiş olmasına kuvvetle ihtimal vermekteyim.

Meksika yerli kabilelerinden bazılarının ölülerini yıkamakda olduklarına dair malumat:

Meksiko'da her gün çıkan Excelsior gazetesinin 31 teşrini evvel 1937 tarihli nüshasında Meksika'daki yerli akvamın ölülerini nasıl tedfin ettikleri vesaire hakkında intişar eden ilmî bir makalede Yukatanın İspanyol nüfuz ve tesiratından mehma emken azade kalabilmiş olan uzak havalisindeki mayaların eski zamanlardaki ecdadları gibi bugün dahi ölülerini yıkamakta oldukları hakkındaki malumata muttali oldukdan sonra ölüleri yıkamak adetinin de yahudiliğe ve müslümanlığa dünyanın en eski ve ilk dini olan yüksek güneş kültünden girmiş olduğunda şüphem kalmadı.

Azteklerin güneşe tazimen vücudlarından bir miktar kan akıtmaları ile rifai dervişlerinin yanaklarına, dillerine, kollarına şiş sokmaları arasında sıkı bir münasebet bulunduğuna dair izahat:

Meksiko'daki Arkeoloji Müzesi'nde Aztekler devrine aid yekpare taşdan mamul bir haut-relief'in işbu fotografisinde güneşe tazimen bir Aztek'in diline sivri bir ağaç dalını sokarak kanını akıttığı görülmektedir.

Bundan başka, Aztekler, ekseriyetle (maguey = Magey) namındaki nebatın keskin dikenlerini dudaklarına veya kulak memelerine sokarak Güneş'e tazimen kanlarını akıtırlarmış. Bir vakitler memleketimizde de rifaî dervişlerinin, dil, yanak, kol ve bacaklarına sivri demir şişler sokarak kanlarını akıtmak ve güneş kültünde mukaddes olan ateş parçalarını ağızlarına sokmak suretiyle güneş kültünde birer manası olan jestleri yapdıkları gözönüne getirilince bu garip hususatın da rifaî tarikatına güneş kültünden girmiş olduğuna hükm edilebilir.

Meksika'daki yerli kabilelerden bazıları arasında sünnet olmak adeti:

Meksika ve Guatemala yerlilerinin dil ve tarihleri hakkında bundan 80 sene önce uzun tetkikatta bulunmuş olan Fransız alimlerinden Brasseur de Bourbourg'un (L'Histoire du Mexique) adındaki 4 ciltlik eserinin birçok yerlerinde Meksika'nın İspanyollar tarafından zaptından evvel bu memleket yerlileri arasında sünnet olmak adetinin mevcut bulunmuş olduğunu hayretle kayd ve beyan etmekde olmasına binaen müslümanlarla musevilere aid olduğu zan olunan bu adetin pek eski zamanlarda beşeriyetin ilk dini olan güneş kültünden mezkûr dinlere geçmiş olması pek muhtemel olduğunu arz eylerim.

Meksiko şehrindeki arkeoloji müzesinde Nahua ve tabiri diğerle Aztekler devrine aid 2 haut-relief'in yukarıdaki fotoları İspanyollar gelmeden önce Azteklerin kollarını çaprazvari tutarak ayin esnasında güneşi hörmetle selamladıklarını göstermektedir.Bir zamanlar memleketimizde mevcud bulunmuş olan Bektaşilerin de gülbanklerini okudukları esnada tarikatlerine mahsus olan selamı tıpkı Aztekler tarzında yapmış oldukları göz önüne getirilince güneş kültüne aid selam jestini Bektaşiler arasında bulunmasına hayret etmemek mümkün değildir.

İşbu iki kıta foto:
Aztеklerin güneş kültüne tevfikan güneşi derin ihtiramla selamladıklarını göstermektedir.

Meksiko'daki Arkeoloji Müzesi'nde Aztekler zamanına aid olarak mevcud bulunan 2 kıta hautrelief'in yukarıdaki fotolarında görüldüğü üzere vaktile Azteklerin taşıdıkları dilimli ve etrafı sarıkla sarılmış kavukların bir zamanlar yeniçerilerin taşımış oldukları dilimli ve sarıkla sarılmış kavuklara pek ziyade benzemesi cidden hayrete şayandır.

Aşağıdaki fotoğrafide görüldüğü üzere Meksika'da salib şeklinde yapılmış pek eski mezarların bulunmasının hayreti mucib olacağında şüphe yoktur. Buralarda bu işaretin bulunmasının sebeb ve hikmetine gelince:

İlk beşeriyetin dini ve vahdaniyet prensibine dayanan bütün dinlerin anası bundan 11500 yıl önce Pasifik denizine batmış olan Mu kıtasındaki güneş dini olduğu Şimalî Amerika alimlerinden Colonel James Churchward'ın müteaddit eserlerinde beyan edilmekde ve salib işaretinin Hristiyanlıktan binlerce yıl önce Mu kıtasında vücuda getiri-

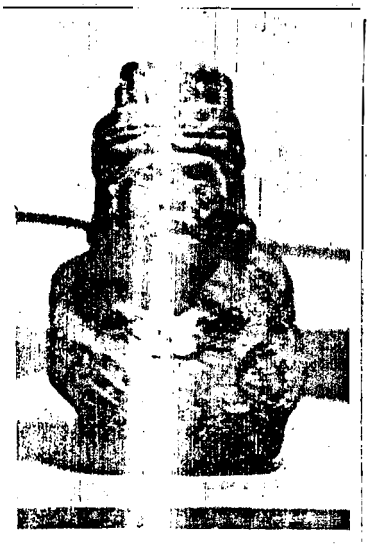

Dilimli ve etrafına sarık sarılmış Aztek serpuşu

Ust kısmı kartal tüyleriyle süslenmiş ve etrafına sarık sarılmış Aztek serpuşu

len yüksek Güneş Kültünde derin bir mana ifade eden bir senbol olarak kullanıldığı ve salibi teşkil eden 4 kolun, Allah'ın kainatı vasıtalarile idare etmekde olduğu ilk muazzam 4 kuvveti senbolize ettiği ve bu suretle Hristiyan dinile hiçbir rabıta ve alakası olmayan salibin güneş kültündekinden büsbütün başka bir manada olarak İsa'nın salb edildiğine delalet eden bir senbol olarak iseviliğe girmiş olduğu izah edilmektedir.

Maya medeniyetinin 3000 yıl önce bırakdığı çok mühim arkeolojik eserleri ihtiva eden Palenque=Palenke harabelerinden çıkarılıp Meksiko'daki arkeoloji müzesine nakledilmişolan ve her iki tarafında henüz deşifre edilmemiş Maya hieroglifleri bulunan işbu tarihî eserin ortasında görülen salib işareti bundan evvelki sayfada mevcud salib işaretindeki mezar gibi Hristiyanlıkla hiçbir münasebeti olmayan ve munhasıran güneş kültüne aid bir semboldür. Bu suretle müslümanlı-

ğa güneş kültünden giren birçok hususat gibi salibin de bambaşka bir manada olarak isevî dinine mezkûr kültden girmiş olduğundan şüphe olmadığını arz eylerim.

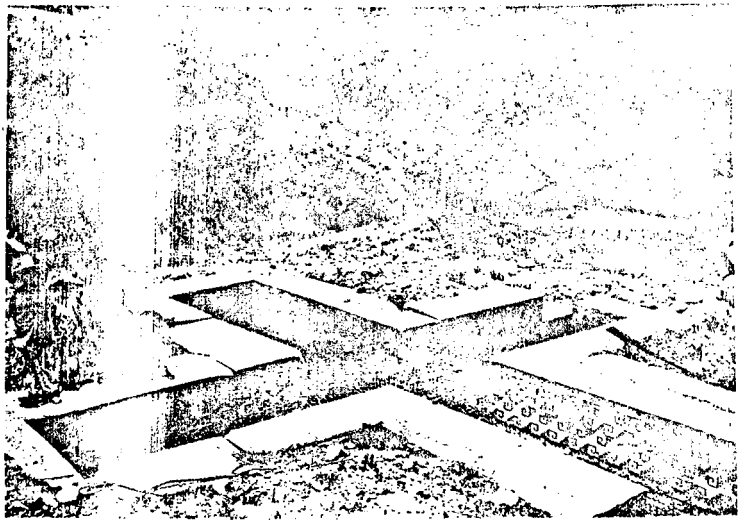

Meksika'nın muhtelif yerlerinde ve bilhassa Oahaka eyaletinde bulunan salip şeklindeki mezarlardan biri.

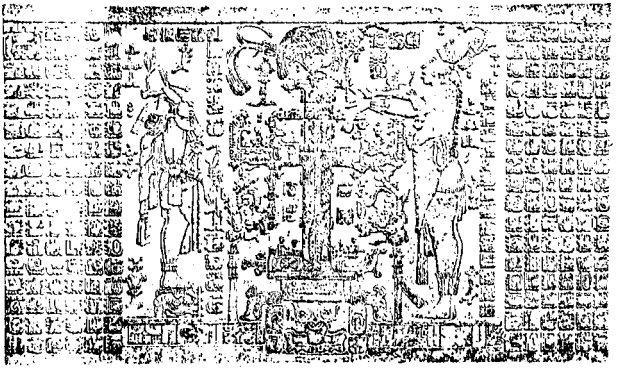

Bu foto. Maya medeniyetinden kalmış olan mühim bir eserin ortasında salip işaretinin mahkuk bulunduğunu göstermektedir.

.Şimalî Amerika'daki (Sioux) yerli kabilesinin yaptığı (YAĞMUR DUASI):

Filadelfiya'da çıkan (The Saturday Evening Post) adındaki resimli ve haftalık mecmuanın 4 Eylül 1937 tarihli nüshasında, şimalî Amerika'da Dakota eyaletinde yaşayan ve ecdadlarından müntakil Güneş kültü ile amil bulunan (SİOUX) adındaki yerli kabilenin ecdadları gibi yağmur duasını yapmak için geçen haziranın birinci ve ikinci günü Cannor Ball denilen yerde toplanarak bol gıda ve yağmura nail olmak için dualar edip oruç tuttukları ve kabilenin geçmişdeki muzafferiyetleri için Güneşe şükranlarını sunarak kabilenin müstakbel nimet ve seadetlere nail olması ve akıl ve fetanet, perhizkârlık, rahmü şefkat gibi hassaların kabile efradı arasında izdiyad ve temadisi için güneşe karşı münacatta bulundukları hakkındaki izahata muttali oldukdan sonra, yağmur duasının da diğer müteaddid hususat gibi müslümanlığa güneş kültünden girmiş olduğunda şüphem kalmadı.

Bayrağımızın kırmızı renkli olmasının tezammun ettiği mana:

Yukarıda adı geçen mecmuanın 76ıncı sayfasında: yağmur duasına iştirak etmek üzere Montana ve Dakota eyaletlerinden gelmiş olan binden ziyade kırmızı derililerin ellerinde taşıdıkları muhtelif renkli bayraklardan:

düz kırmızı renkli bayrağın = Güneş kültünde (honneur)'ü,
düz siyah renkli bayrağın = Güneş kültünde harb ve cidali,
düz sarı renkli bayrağın = Kudsiyeti, mübarekliği,
düz yeşil renkli bayrağın = küre-i arzı
düz mavi renkli bayrağın = kâinatı,
düz beyaz renkli bayrağın = elem ve ıztırabı, senbolize ettikleri hakkındaki izahatı gördükten sonra Sioux'lar gibi vaktile güneş kültüne sâlik olan ecdadımızın Türk bayrağı için kabul ettikleri kırmızı rengin: şeref, haysiyet, honneur manasını ifade ettiğini anlayarak, öteden beri mechulüm olan bu muammayı da halle muvaffak olarak ziyadesile memnun oldum.

Şimalî Amerika, Peru ve bilhassa Meksika yerlilerinin binlerce yıl

önceki ecdadlarından tevarüs ettikleri güneş kültüne tevfikan güneşe tazim ayinlerini ne suretle yapmakda oldukları ve güneş kültünde mevcud bulunan birçok hususatın kısmen tamamen ve kısmen az çok değişmiş bir halde olarak müslüman dinine girmiş olduğu vesaire hakkındaki malumat ve izahatı havi olan işbu 14üncü raporumla Meksiko'da 3 seneye yakın bir zamandan beri devam eden tetkikatımın nihayete ermiş olduğunu arz eyler ve bundan böyle burada fazla kalmakdan hiçbir fayda hasıl olmayacağı cihetle Meksika'da dil ve tarihimiz hakkında elde ettiğim mühim ve esaslı netayici cenubî Amerika'da bulacağıma emin olduğum lengüistik ve istorik malumatla itmam ve ikmal etmekliğim zımnında elyevm açık bulunan Rio de Janeiro Maslahatgüzarlığına tayin ve izamıma lutuf ve inayet buyurmalarını derin tazimlerimle mübarek ellerini öperek Velinimetim yüksek Önderimiz Ulu Atamız'dan istirham eylerim.

Meksiko-12 Birinci kânun 1937.
Tahsin Mayatepek

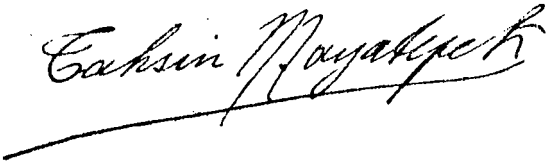

KAYNAKLAR

ADIVAR, A. Adnan: *Bilim ve Din*, Remzi Kitabevi, Istanbul 1980.

AFET: *Vatandaş İçin Medenî Bilgiler*, I, Milliyet Matbaası, Istanbul 1930.

AFET: *Vatandaş İçin Medenî Bilgiler*, I, Devlet Matbaası, Istanbul 1932.

AFETİNAN: *Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler*, Dördüncü baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1984.

AFETİNAN: *Atatürk'ten Mektuplar*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1981.

AFETİNAN: *İzmir İktisat Kongresi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1982.

AFETİNAN: *M. Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1983.

AFETİNAN: *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, 2. baskı, AKDTYK Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988.

AHMAD, Feroz: *İttihatçılıktan Kemalizme*, Kaynak Yayınları, 2. basım, İstanbul, Şubat 1986.

AKÇURA, Yusuf: "Asrî Türk Devleti ve Münevverlere Düşen Vazife", *Türk Yurdu*, c. 3, sayı 13, Ekim 1925 (*Saçak*, sayı 34/5, Haziran 1984, s.12 vd).

AMIN, Samir: *Avrupamerkezcilik*, çev. Mehmet Sert, Ayrıntı Yayınları, Istanbul, Temmuz 1993.

ANDAY, Melih Cevdet: "Sulh Mektebi", *Cumhuriyet*, 18 Ocak 1985.

ANDAY, KIRCA, PERİNÇEK: "Bugünün Türkiyesi'nde Devlet ve Din" (Panel), *Saçak*, 36, Ocak 1987.

ARSEL, İlhan: "Atatürk, Tanrı 'Fikri' ve Bilirkişi Raporu", *2000 Doğru*, s. 27, 1988, s. 30 vd.

ATATÜRK, Mustafa Kemal: *1931 Yılında Anadolu'ya Yaptığı Seyahat Sonunda Yazdığı Notlar* (Genelkurmay Atase. Başkanlığı'nda bulunan yayımlanmamış, daktilo belgenin fotokopisi)

(ATATÜRK) Mustafa Kemal: *Eskişehir İzmit Konuşmaları (1923)*, Kaynak Yayınları, Istanbul, Haziran 1993.

(ATATÜRK), Gazi Mustafa Kemal: *Nutuk*, I,II,III, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayını, Istanbul 1960.

(ATATÜRK), Gazi Mustafa Kemal: *Nutuk Söylev*, I, II, III, Üçüncü baskı,

ATATÜRK, Mustafa Kemal: *Söylev*, I, II, III, Türk Dil Kurumu Yayınları, Altıncı basım, Ankara 1978.
ATATÜRK'ÜN SÖYLEV VE DEMEÇLERİ, (Derleyen Nimet Arsan): I,II,III, V, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 1961, 1959, 1961,1972.
ATATÜRK'ÜN TAMİM TELGRAF VE BEYANNAMELERİ, (Derleyen Nimet Arsan), Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 1964.
AKDTYK Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.
ATATÜRK'ÜN TBMM AÇIK VE GİZLİ OTURUMLARINDAKİ KONUŞMALARI (Derleyen: Kâzım Öztürk): Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara 1981.
ATATÜRK'ÜN TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'Nİ AÇIŞ KONUŞMALARI: TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara 1987.
ATATÜRK'ÜN ELYAZISIYLA HZ. MUHAMMET VE İSLAMİYET: *Saçak*, sayı 26, Mart 1986, s. 18 vd.
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ YÜRÜTME KURULU KARARI: 20.9.1987, *Saçak*, sayı 47, Aralık 1987, s.21 vd.
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ YÜRÜTME KURULU KARARI: 20.11.1987, Daktilo metin.
ATATÜRK KÜLTÜR DİL VE TARİH YÜKSEK KURULU: "Kültür Unsurlarının ve Kültür Politikalarının Tespitinde Uygulanacak Yöntem Sorumluluklar Hakkında İnceleme", *Saçak*, sayı 44, Eylül 1987, s.29 vd.
ATATÜRK'Ü ANMA VE ODTÜ ATATÜRK HAFTASI SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ: 10,11,12 Kasım 1985 (Derleyen: Gürbüz D. Tüfekçi), Ankara 1987.
ATATÜRK'ÜN BÜYÜK SÖYLEVİ'NİN 50. YILI SEMİNERİ: Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1980.
ATAY, Falih Rıfkı: *Çankaya*, Istanbul 1969.
ATAY, Falih Rıfkı: *Mustafa Kemal'in Mütareke Defteri*, Sel Yayınları, Istanbul 1955.
ATEŞ, Toktamış: Dünyada ve Türkiye'de Laiklik, Dördüncü baskı, Ümit Yayıncılık, Ankara 1994.
ATEŞ, Toktamış: *Kemalizmin Özü*, Der Yayınları, Istanbul 1980.
AYDEMİR, Şevket Süreyya: *Tek Adam*, I, II, III, Remzi Kitabevi, 3. baskı, Istanbul 1966.

AYDIN, Erdoğan: *İslamiyet Gerçeği*, I-IV, Birinci basım, Kaynak Yayınları, Istanbul, Kasım 1992, Kasım 1992, Mart 1993, Mayıs 1993.

AYDIN, Erdoğan: *Nasıl Müslüman Olduk*, Başak Yayınları, Ankara, Mart 1994.

AYDINLIK: "Atatürk'ün Elyazısıyla Allah ve Peygamber", 11-18 Temmuz 1993.

BALTA, Hayri: "Ankara 14. Asliye Hukuk Mahkemesi Hakimliğine" 19.12.1988 günlü dilekçe (daktilo).

BANGUOĞLU, Tahsin: "CHP'nin Millî Eğitim Bakanı Banguoğlu Anlatıyor: 'Atatürk'ü Müslüman Göstermeyi Bırakın'", *Yeni Nesil*, 13-14. 3. 1989.

BAŞAR, Ahmet Hamdi: *Atatürk'le Üç Ay*, Tan Matbaası, Istanbul 1945.

BAŞGİL, Ali Fuat: "Din hürriyeti", *Belgelerle Türk Tarihi*, Atatürk Din ve Laiklik özel yayını, sayı 2, s. 33 vd.

BAŞKAYA, Fikret: *Paradigmanın İflası*, Doz Yayınları, Istanbul, Nisan 1991.

BAYDAR, Mustafa: "Atatürk ve Fransız Devrimi", *Türk Dili*, sayı 254, 1 Kasım 1972.

BAYET, Albert-JAURES, Jean: *Dine Karşı Düşünce Tarihi*, çev. Cemal Süreya, Broy Yayınları, Istanbul, Ağustos 1991.

BAYUR, Yusuf Hikmet: *Türk İnkılâbı Tarihi*, I-III, 3. baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1983.

BEER, Max: *Sosyalizmin ve Sınıf Mücadelelerinin Tarihi*, Önsöz: Mahmut Esat Bozkurt, çev. Galip Üstün, Istanbul 1985.

BEHAR, Büşra Ersanlı: *İktidar ve Tarih* -Türkiye'de "Resmî Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937), Afa Yayınları, Istanbul, Eylül 1992.

BERKES, Niyazi: *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, Istanbul 1979.

BEŞİKÇİ, İsmail: *Kürtlerin "Mecburi İskan"ı*, Komal Yayınları, Istanbul 1977.

BİLGET, Vedii: *İslâm, Diyalektik ve Siyaset*, 8 sayfalık bilgisayarla dizilmiş yazı.

BİRİNCİ TÜRK DİLİ KURULTAYI: *Tezler Müzakere Zabıtları*, TC Maarif Vekaleti, Devlet Matbaası, Istanbul 1933.

BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ ATATÜRK KONFERANSLARI DİZİSİ: Boğaziçi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Istanbul 1986.

BORAK. Sadi: *Atatürk ve Din*, Istanbul 1962.

BORAK, Sadi: *Atatürk'ün Özel Mektupları*, Varlık Yayınları, Istanbul 1961.

BORAK, Sadi: *Atatürk'ün Resmî Yayınlara Girmemiş Söylev, Demeç Yazışma ve Söyleşileri*, Halkevleri Atatürk Enstitüsü Araştırma Yayınları, Ankara 1980.

BORAK, Sadi: *Bilinmeyen Yönleriyle Atatürk*, Istanbul 1966.

BOZKURT, Mahmut Esat: *Atatürk Ihtilâli*, Altın Kitaplar Yayınevi, Istanbul 1967 (İlk basım 1940).

BULUT, Faik: *Allah Devletinde Demokrasi*, Tüm Zamanlar Yayıncılık, I. baskı, Haziran 1993.

CAETANİ, Leone: *İslam Tarihi*, I-IX, (Eski Türkçe), çev. Hüseyin Cahit Yalçın, Tanin Matbaası, 1924-1926.

CEBESOY, Ali Fuat: *Sınıf Arkadaşım Atatürk*, 2. baskı, İnkılap ve Aka Kitabevleri, Istanbul 1981.

CHALLAYE, Felicien: *Dinler Tarihi*, çev. Samih Tiryakioğlu, Varlık Yayınevi, İstanbul, Mayıs 1972.

COGİTO: *Laiklik*, sayı 1, Yaz 1994.

COMTE, Auguste: *Pozitivizm İlmihali*, çev. Peyami Erman, Millî Eğitim Bakanlığı Yayını, Istanbul 1952.

CUMHURBAŞKANI GAZİ MUSTAFA KEMAL PAŞA'NIN SON-BAHAR GEZİLERİ: Günümüz diline ve yeni harflere çeviren : Nuri Onat, Çağdaş Yayınları, Birinci bası, Kasım 1984.

CUMHURBAŞKANLARI, BAŞBAKANLAR VE MİLLİ EĞİTİM BAKANLARININ MİLLİ EĞİTİMLE İLGİLİ SÖYLEV VE DEMEÇLERİ, I-III, Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayını, Ankara 1946,1947.

CUMHURİYETİN 50. YILDÖNÜMÜ SEMİNERİ: Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1975,

ÇAĞLAR, Behçet Kemal: "Bizim Mevlût", *Yücel*, 1 Eylül 1942.

ÇAĞLAR, Behçet Kemal: *Dolmabahçeden Anıtkabre*, Sel Yayınları, Istanbul 1955.

ÇULCU, Murat: *Osmanlı'da Çağdaşlaşma-Taasup Çatışması*, I-II, Kastaş A.Ş. yayını, Istanbul, Kasım 1990.

DESCARTES: *Metot Üzerine Konuşma*, çev. K. Sahir Sel, Sosyal Yayınlar, İstanbul, Mayıs 1984.
DİLİPAK, Abdurrahman: *Bir Başka Açıdan Kemalizm*, Beyan Yayınları, Istanbul, Haziran 1988.
DIDEROT: *Felsefe Konuşmaları*, çev. Adnan Cemgil, Sosyal Yayınlar, İstanbul, Eylül 1984.
DIDEROT: *Filozofca Düşünceler*, çev. Vedat Günyol, İkinci basılış, Çan Yayınları, Istanbul, Eylül 1974.
DIDEROT: *Kaderci Jacques ile Efendisi*, çev. Adnan Cemgil, Sosyal Yayınları, İstanbul, Haziran 1984
DIDEROT: *Körler Hakkında Mektup*, çev. Adnan Cemgil, Sosyal Yayınları, İstanbul, Haziran 1984.
DURSUN, Turan: *Din Bu*, I-IV, Kaynak Yayınları, Istanbul 1991-1994.
DURSUN, Turan: *Kur'an Ansiklopedisi*, I-VIII, Kaynak Yayınları, Istanbul 1994.
DURSUN, Turan: *Ünlülere Mektuplar*, Kaynak Yayınları, İkinci basım, Aralık 1993.
ELLISON, Grace M.: *Kuvayi Milliye Ankarası*, çev. İbrahim S. Turek, Milliyet Yayınları, Istanbul 1973.
ENGELS, Friedrich: *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*, çev. C. Karakaya, Sosyal Yayınlar, İstanbul, Tarihsiz.
ERGÜVEN, Abdullah Rıza: *Evren Bilim ve Tanrı Kavramı*, Gerçek Sanat Yayınları, Mart 1989.
ERGÜVEN, Abdullah Rıza: *Tanrılar Neyi Yarattı*, Berfin Yayınları, Haziran 1994.
ERTÜRK, Hüsamettin: *İki Devrin Perde Arkası*, Istanbul 1957.
FELSEFE KURUMU SEMİNERLERİ: Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1977.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI: *Atatürkçülük*, I, II, III, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1983.
GEORGEON, François: *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri -Yusuf Akçura-(1876-1935)*, çev. Alev Er, Yurt Yayınları, Ankara 1986.
GİRİTLİ, İsmet: *Kemalist Devrim ve İdeolojisi*, Istanbul 1980.
GLASNECK, Johannes: *Kemal Ataürk und die moderne Türkei*, VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, Berlin 1971.
GOLOĞLU, Mahmut: *Atatürk İlkeleri ve Bursa Nutku*, Ankara 1973.

GOLOĞLU, Mahmut: *Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)*, Ankara 1972.
GOLOĞLU, Mahmut: *Halifelik Ne İdi, Nasıl Alındı, Niçin Kaldırıldı?*, Ankara 1973.
GOLOĞLU, Mahmut: *Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938)*, Ankara 1974.
GÖKALP, Hikmet: "'Devlet-Ulus' ve Laiklik Prensibi Üzerine, *Teori*, sayı 44, s. 61 vd.
GÖKALP, Hikmet: "Metafizik Sistemlerle Dinlerin İkiz Kardeşliği", *Teori*, sayı 49, s.59 vd.
GÖKBERK, Macit: *Felsefe Tarihi*, Genişletilmiş 2. basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, Haziran 1967.
GÖSTERİ: "Fransız Devrimi'nin Türk Kültürüne Etkileri", özel sayısı, sayı 104, Temmuz 1989.
GÜLTEKİN, Mehmet Bedri: "Bilinmezcilik, Korku ve Din Dili", *Saçak*, 24, Ocak 1986, s. 49 vd.
GÜLTEKİN, Mehmet Bedri: "Din, Aydınlanma, Laikilik", I-II, *Teori*, sayı 52, 55, Nisan, Temmuz 1994.
GÜLTEKİN, Mehmet Bedri: *Laikliğin Neresindeyiz*, Öğretmen Dünyası Yayınları, Ankara, Ocak 1987.
GÜNBULUT, Şükrü: "Laikliğin Kökenleri", *Teori*, sayı 39, Mart 1993, s. 6 vd.
GÜNBULUT, Şükrü: *Türklerin Dini*, daktilo metin.
GÜNEŞ, Turan- KONGAR, Emre- PERİNÇEK, Doğu: *Atatürk'ün Bugünkü Önemi*, Aydınlık Yayınları, Istanbul 1980.
GÜNYOL, Vedat: "Şu Tercüme 'Mesele'si", *Gösteri*, sayı 36, Kasım 1983.
GÜRTÜRK, Sami: *Sosyoloji Özeti*, Balkanoğlu Matbaacılık, Ankara 1974.
HABİB, İsmail (Sevük): *Atatürk İçin*, Cumhuriyet Matbaası, Istanbul 1939.
HARTIG, A- SCHNEIDER, G- MEITZEL, M: *Grossbürgerliche Aufklaerung als Klassenversöhnung: Voltaire*, Oberbaumverlag, Berlin, Juni 1972.
HEPKON, Haluk: "Radikal İslam Anti-emperyalist Olabilir mi", *Teori*, sayı 43, Temmuz 1993, s. 41 vd.
HIRSCH, Ernst E: *Hâtıralarım*, Banka ve Ticaret Hukuk Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara 1985.

HÜSNÜ, Şefik (Değmer): *Komintern Organlarındaki Yazı ve Konuşmaları*, 1. basım, Aydınlık Yayınları, Ağustos 1977.
HÜSNÜ, Şefik (Değmer): *Türkiye'de Sınıflar*. 2. basım, Ülke Yayınları, Ankara, Nisan 1975.
HELVACIOĞLU, Ender: "Kur'an ve Bilim", *Saçak*, Ağustos 1985, s. 19 vd.
HUME, David: *Din Üstüne*, çev. Mete Tunçay, Kaynak Yayınları, Şubat 1983.
İLHAN, Attilâ: *Hangi Atatürk*, 2. basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, Ocak 1982.
2000'E DOĞRU: "Atatürk Alkışladı Evren Kilitledi", sayı 17, 23 Nisan 1989, s. 18 vd.
2000'E DOĞRU: "Atatürk ve Allah", sayı 8, 22 Şubat 1987.
2000'E DOĞRU: "Atatürk'ün Elyazıları Doğrulandı", sayı 43, 18-24 Ekim 1987, s. 26.
2000'E DOĞRU: "Atatürk'ün Elyazısıyla Kamâlizm Prensipleri", sayı 46, 8 Kasım 1987.
2000'E DOĞRU: "Resmî İstikamet Türk-İslam Sentezi", sayı 4, 25 Ocak 1987.
2000'E DOĞRU: "Seni Çamurdan Yarattık", sayı 54, 3-9 Ocak 1988.
İMECE, Mustafa Selim (Derleyen): *Atatürk'ün Şapka Devriminde Kastamonu ve Bolu Seyahatleri 1925*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1959.
İNÖNÜ, İsmet: "Devlet Kurucusu Atatürk", *Atatürk Konferansları*, III, 1969, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1970 içinde, s. 1 vd.
İNÖNÜ, İsmet: *İnönü Atatürk'ü Anlatıyor*, Konuşan: Abdi İpekçi, Istanbul 1968.
JACKH, Ernst: *Yükselen Hilâl*, çev. Perihan Kuturman, Uğur Kitabevi, Istanbul 1946.
JAESCHKE, Gotthard: *Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri*, çev. Cemal Köprülü, 2. baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1986.
JAESCHKE, Gotthard: *Yeni Türkiye'de İslâmlık*, çev. Hayrullah Örs, Bilgi Yayınevi, Ankara, Şubat 1972.
KARAL, Enver Ziya: *Atatürk'ten Düşünceler*, Millî Eğitim Basımevi, Istanbul 1981.
KARAL, Enver Ziya: "Atatürk'ün Siyaset Üzerindeki Düşünceleri", *Atatürkçülük*, II. kitap içinde, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1983.

KILIÇ, Ali: *Atatürk'ün Hususiyetleri*, Sel Yayınları, İstanbul1955.
KILIÇBAY, Mehmet Ali: Laiklik ya da Bu Dünyayı Yaşayabilmek", *Cogito*, sayı 1, yaz 1994.
KINROSS,Lord: *Atatürk -Bir Milletin Yeniden Doğuşu-*, çev. Nihal Yeğinobalı-Ayhan Tezel, Yedinci baskı, Sander Yayınları, Istanbul, Ocak 1980.
KIVILCIMLI, Hikmet: *Metafizik Sosyoloji Eleştirileri*, Ararat Yayınevi, Istanbul 1970.
KİLİ, Suna-GÖZÜBÜYÜK, Şeref: *Türk Anayasa Metinleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1985.
KİTAB-I MUKADDES: Kitab-ı Mukaddes Yayınları, Istanbul 1981.
KOCATÜRK, Utkan: *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Yeni araştırmalarla genişletilmiş üçüncü basım, Turhan Kitabevi, Ankara1984.
KOLOĞLU, Orhan: *İslam'da Değişim*, Gür Yayınları, Ekim 1993.
KOLOĞLU, Orhan: *Türkü Dünyaya Saydıran Adam*, Yeni Özgür İnsan Yayınları, Ankara 1988.
KONGAR, Emre: İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, 2. basım, Cem Yayınevi, Istanbul 1978.
KONGAR, Emre: *Toplumsal Değişim Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, 2. basım, Bilgi Yayınları, Ankara 1979.
KÖKER, Levent: *Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yayınları, Istanbul 1990.
KUR'AN-I KERîM VE AÇIKLAMALI MEALİ: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993.
LAKAP VE UNVANLARIN KALDIRILMASI HAKKINDA KANUNUN ESBABI MUCİBESİ, *Saçak*, sayı 30, s. 27 vd.
LENİN, V.İ.: *Din Üzerine*, 3. baskı, çev. Seçkin Selvi Cılızoğlu, Ekim Yayınları, Ankara, Ocak 1990.
LENİN, V.İ.: *Materyalizm ve Ampriokritisizm*, I. II, çev. İsmail Yarkın, İnter Yayınları, Istanbul, Aralık 1988, Mart 1989.
MAARİF VEKALETİ: *Tarih*, I,II,III,IV, Devlet Matbaası, Istanbul 1932, 1931, 1931, 1931.
MAARİF VEKALETİ: *Türk Tarihinin Ana Hatları -Methal Kısmı-* , Devlet Matbaası, Istanbul 1931.
MARX, Karl-ENGELS, Friedrich: *Alman İdeolojisi*, çev. Selahattin Hilav, Sosyal Yayınlar, Istanbul 1968.

MARX, Karl-ENGELS, Friedrich: *Din Üzerine*, 2. baskı, çev. Murat Belge, Gerçek Yayınevi, Istanbul, Nisan 1974.
MARX, Karl-ENGELS, Friedrich: *Werke*, Dietz Verlag, Berlin.
MAO Zedung: *Seçme Eserler*, I-V, Kaynak Yayınları, I-II Üçüncü basım, III-V İkinci basım, Istanbul, Kasım 1989, Nisan 1992, Ekim 1992, Şubat 1993, Kasım 1993.
MAYATEPEK, Tahsin: "Meksika'da Güneş Kültü" -Tahsin Mayatepek'in Atatürk'e Raporu-, Çankaya Atatürk Arşivi (Tam metin : *Saçak*, sayı 49, s. 18 vd.; Turan Dursun, *Din Bu*, c. II, s. 53vd., ayrıca bu kitabın *Belgeler* bölümünde, *Belge-5*)
MESLİER, Jean: *Aklı Selim*, çev. Abdullah Cevdet, ikinci basım, Millî Eğitim Bakanlığı Yayını, Devlet Matbaası, Istanbul 1929.
MICHEL, Thomas S. J.: "Laisizme Katolik Bir Bakış", çev. Deniz Şengeç, *Cogito*, Yaz 1994, s. 101 vd.
MUMCU, Ahmet: Türkiye Devrimi'nin Temelleri ve Gelişimi, Gözden geçirilmiş üçüncü baskı, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1974.
MUMCU, Uğur (yayına hazırlayan): *Kazım Karabekir Anlatıyor*, Tekin Yayınevi, Istanbul 1990.
NAŞİT HAKKI (Uluğ): *Derebeyi ve Dersim*, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Ankara 1932.
OLÇAYTU, Turan: *Dinimiz Neyi Emrediyor Atatürk Ne Yaptı*, Altınok Matbaası, Ankara 1970.
OZANKAYA, Özer: Türkiye'de Laiklik, Cem Yayınevi, Istanbul ????.
ÖZERDİM, Sami N.: *Bilinmeyen Atatürk*, Varlık Yayınları, Istanbul 1976.
PARLA, Taha: *Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm*, İletişim Yayınları, Istanbul 1989.
PEKER, Recep: *İnkılâp Dersleri*, 4. basım, İletişim Yayınları, Istanbul 1984 (İlk basım 1935).
PERİNÇEK, Doğu: *Anayasa ve Partiler Rejimi*, 3. baskı, Kaynak Yayınları, Istanbul, Kasım 1985.
PERİNÇEK, Doğu: "Atatürk'ün İslamiyetle İlgili Elyazıları Üzerine", *Saçak*, sayı 27, s. 30 vd.
PERİNÇEK, Doğu: "Burjuva Liberal Tarihçilik ve Kemalizm", *Saçak*, sayı 30, Temmuz 1986.
PERİNÇEK, Doğu: *Kemalist Devrim*, c.I. -Teorik Çerçeve-, 3. basım, Kaynak Yayınları, Istanbul, Kasım 1992.

PERİNÇEK, Doğu: "Kemalistlerin Osmanlı Toplumu Üzerine Sınıfsal Tahlili", *Saçak*, sayı 56, s. 44 vd.
PERİNÇEK, Doğu: "Laikliğin Toplumsal Siyasal ve Felsefî Boyutları, *Teori*, sayı 8, Ağustos 1990, s. 17 vd.
PERİNÇEK, Doğu: *Lenin Stalin Mao'nun Türkiye Yazıları*, 3. baskı, Kaynak Yayınları, Istanbul, Temmuz 1992.
PERİNÇEK, Doğu: "12 Eylül ve Laiklik", *Saçak*, sayı 36, Ocak 1987, s. 6 vd.
PERİNÇEK, Doğu: *Osmanlıdan Bugüne Toplum ve Devlet*, Birinci baskı, Kaynak Yayınları, Istanbul, Temmuz 1986.
PERİNÇEK, Doğu (derleyen): Komintern Belgelerinde Türkiye 1, *Kurtuluş Savaşı ve Lozan,* yeniden düzenlenmiş 2. basım, çev. Fatma Artunkal, Kaynak Yayınları, Istanbul, Kasım 1993.
PERİNÇEK, Doğu (derleyen): Komintern Belgelerinde Türkiye 2, *Kemalist Cumhuriyet* , çev. Işık Soner, Şule Perinçek, Metin Cengiz; Kaynak Yayınları, Istanbul, Nisan 1994.
PERİNÇEK, Doğu (derleyen): Komintern Belgelerinde Türkiye 3, *Kürt Sorunu* , yeniden düzenlenmiş 2. basım, çev. Fatma Artunkal-Şule Perinçek, Istanbul, Nisan 1994.
PLEHANOV, G.V.: *Materyalizm Üzerine Üç Deneme*, Kaynak Yayınları, Istanbul, Ocak 1987.
RECEP (Peker) : *Vatandaş İçin Medenî Bilgiler*, II, Devlet Basımevi, Istanbul 1937.
RODINSON, Maxime: *İslam ve Kapitalizm*, Gözden geçirilmiş yeni basım, çev. Orhan Suda, Hürriyet Yayınları, Istanbul, Kasım 1978.
ROUSSEAU, Jean Jacques: *Toplum Sözleşmesi*, çev. Vedat Günyol, Çan Yayınları, İkinci basım, Istanbul 1965.
ROUSSEAU, Jean Jacques: *Staat und Gesellschaft* -Contrat Social-, çev. ve yorumlayan Kurt Weigand, Wilhelm Goldmann Verlag, München 1959.
RUMPF, Chiristian: "Das Laizismus-Prinzip in der Rechtsordnung der Republik Türkei", *Jahrbuch des Öffentlichen Rechts der Gegenwart*, Neue folge/Band 36, Sonderdruck, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1987.
RUŞENİ (Barkur): *Din Yok Milliyet Var*, Elyazması, Çankaya Atatürk Kitaplığı, no 2.
SARIHAN, Zeki: *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, I-III, Öğretmen Dünyası Yayınları, Ankara, Temmuz 1982, Nisan 1984, Ocak 1986.

SEL YAYINLARI: *Yakınlarından Hatıralar*, Istanbul1955.
SELEK, Sabahattin: *Anadolu İhtilali*, Beşinci basım, Cem Yayınevi, Istanbul 1973.
SENA, Cemil: *Filozoflar Ansiklopedisi*, 1-4, Remzi Kitabevi, Istanbul, Mayıs 1974, Şubat 1975, Şubat 1976, Nisan 1976.
SEVER, Erol : *Araplar, Hıristiyanlık ve Kâbe*, 242 sayfa daktilo metin (Yakında kaynak yayınları tarafından yayımlanacak).
SOBOUL, A.: *1789 Fransız İnkılâbı Tarihi*, çev. Şerif Hulusi, Cem Yayınevi, Istanbul 1969.
SOVYET BİLİMLER AKADEMİSİ: *Geschichte der Philosophie*, VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, I-V, Berlin 1960, 1960, 1961, 1962. 1963 (Rusçası 1957).
SOYSAL, Mümtaz: *Anayasa*, Doğan Yayınevi, Ankara 1973.
SHAW, Stanford J.-SHAW, Ezel Kural: *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, I-II, E Yayınları, Istanbul, Mayıs 1983.
STEINHAUS, Kurt: *Atatürk Devrimi Sosyolojisi*, çev. M. Akkaş, Sander Yayınları, Istanbul, Ekim 1973.
ŞAPOLYO, Enver Behnan: *Kemal Atatürk ve Millî Mücadele Tarihi*, 1958.
ŞAYLAN, Gencay: *İslamiyet ve Siyaset -Türkiye Örneği-*, V Yayınları, Ankara, Ekim 1987.
TANİLLİ, Server: *İslâm Çağımıza Yanıt Verebilir mi?*, Say Yayınları, Istanbul, Nisan 1991.
TANÖR, Bülent: *Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları (1918-1920)*, Afa Yayınları, Istanbul, Temmuz 1992.
TARHANLI, İştar B.: *Müslüman Toplum, "Laik" Devlet -Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı*, Afa Yayınları, Istanbul, Temmuz 1993.
TBMM ZABIT CERİDESİ.
TBMM GİZLİ CELSE ZABITLARI, I-IV, TBMM Basımevi, Ankara 1980.
TİMUR, Taner: *Türk Devrimi ve Sonrası*. İmge Kitabevi Yayınları, 2. basım, Ankara, Mart 1993.
TİMUROĞLU, Vecihi: Türk-İslam Sentezi, Başak Yayınları, Ankara 1991.
TUNAYA, Tarık Zafer: "Atatürkçü Lâyiklik politikası" *Atatürk Konferansları*, III, 1969, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1970 içinde, s. 25 vd.
TUNAYA, Tarık Z.: *İslâmcılık Cereyanı -Müşahadeler ve Tezler-*, Istanbul 1962.

TUNAYA, Tarık Zafer: "Atatürkçü Lâyiklik Politikası", *Atatürk Konferansları III* içinde, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1970, s. 25 vd.
TUNÇAY, Mete: "Atatürk'e Nasıl Bakmak", *Toplum ve Bilim*, sayı 4, Kış 1978, s. 86 vd.
TUNÇAY, Mete: *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetimi (1923-1931)*, Yurt Yayınları, Ankara 1981.
TURAN, Şerafettin: *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar*; Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1982.
TURAN DURSUN HAYATINI ANLATIYOR (Görüşmeyi yapan: Şule Perinçek), Birinci basım, Kaynak Yayınları, Istanbul, Kasım 1992.
TÜFEKÇİ, Gürbüz D.: *Atatürk'ün Düşünce Yapısı*, Tes-İş Federasyonu 100. Yıl Armağanı, Ankara 1981.
TÜFEKÇİ, Gürbüz: *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar -Eski ve Yeni Yazılı Türkçe Kitaplar-*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1983.
TÜFEKÇİ, Gürbüz: *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar -Yabancı Dillerdeki Kitaplar-*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1985.
TÜRK OCAĞI "TÜRK TARİHİ HEYETİ": *Türk Tarihinin Ana Hatları*, Devlet Matbaası, Istanbul 1930.
TÜRK TARİH KURUMU: *İkinci Türk Tarih Kongresi* (Istanbul, 20-25 Eylül 1937), Istanbul 1943.
TÜRK TARİH KURUMU: *VIII. Türk Tarih Kongresi*, I-III, Ankara 1983.
TÜRKİYE İHTİLALCİ İŞÇİ KÖYLÜ PARTİSİ DAVASI SAVUNMA: 4. basım, Kaynak Yayınları, Istanbul, Mart 1992.
ULAGAY, Osman: *Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı*, Yelken Matbaası, Istanbul Tarihsiz.
ULUBELEN, Erol: *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, Çağdaş Yayınları, Istanbul 1982.
ÜNAYDIN, Rûşen Eşref: *Atatürk Tarih ve Dil Kurumları (Hatıralar)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1954.
VELİDEDEOĞLU, Hıfzı Veldet: *Türk Medenî Hukuku*, c. I, Umumî Esaslar, Beşinci bası, Istanbul 1956.
YÜCEL, Hasan-Ali: *İyi Vatandaş İyi İnsan*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1956.

{kutupyıldızı kitaplığı}
555

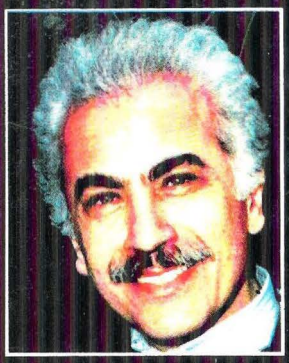

DOĞU PERİNÇEK

Kemalist Devrim-2

Din ve Allah

Doğu Perinçek,Kemalist Devrim'in
din ve Allah felsefesini araştırıyor.
Elinizdeki kitap Cumhuriyet Devrimi ideolojisinin,
din nedir, *Allah* nedir sorularına verdiği cevapları,
İslamiyete bakış açısını ve *laiklik* anlayışını inceliyor.
Atatürk'ün din, Allah ve İslamiyet konusundaki görüşleri
kendi el yazılarıyla saptanıyor.
Dahası, Atatürk'ün bu görüşlerinin
Cumhuriyet Dönemi'nin resmî yayınlarına ve
ders kitaplarına nasıl yansıdığı belirleniyor.
Bugüne kadar Kemalist Devrim üzerine çok yazılmış çizilmiş,
ancak din ve Allah konusuna hiç girilmemiştir.

Doğu Perinçek, Kemalizmin kendi tarihini
yazamayacağı bakış açısıyla
gizlenen bu belgeleri ve kaynakları gün ışığına çıkarıyor.
Ayrıca bu çalışma, Kemalist Devrim'in laiklik anlayışını,
tarihsel süreçteki rolünü tartışarak incelemekte,
değerlendirmekte ve yeni bir tahlil getirmektedir.

KDV DAHİL

ISBN 975-343-075-2